

Smaa
Afhandlinger og Bemærkninger

fornemmelig

i

Fædrenelandets, Middelalderens, og den christne Kirkes Historie.

Af

Dr. Gustav Ludvig Baden.

Kjøbenhavn.
Paa Hofboghandler L. Beekens Forlag.
Trykt hos E. M. Cohens Enke.

1821.

Fortale.

Da i Boghandelen kun kom faa Aftryk af de Antiqvariske, Historiske, Juridiske og Statistiske Notitser og Anekdoter, jeg i Aarene 1817 og 1818 gav Dansk Minervas Læsere, saa bad min Forlægger mig om at besørge ham et nyt Oplag. Men som jeg af nogle og tredive Aars daglige Læsning har samlet mig en Mængde saadanne Notitser, desuden og har flere Samlinger til Smaaafhandlinger i Fædrenelandets og Middelalderens Historie, saa fandt jeg heller, end at udgive et nyt Oplag af hine Notitser og Anekdoter, at ville omarbeide dem med Forøgelse af disse Smaa Afhandlinger. Af derfor de 92 Stykker, som findes i Minerva, ere kun her optagne 17, Fædrenelandets Historie tildeels angaaende, og det ikke uden at de snart

Alle ere omarbeidede eller forøgede. Kun No. 109 her har jeg fundet, at borde blive som den for det meste læses under No. 1 i Dansk Minerva. Thi til Historien om Brændevinets Opkomst hos os, kan af den Historiegrandsker, der aldrig har maattet faaet Adgang til Historiens de utrykte Kilder, vel ikke siges mere, end jeg har sagt, deels her, deels i min Afhandling om vore Old- og For-Fædres Levemaade i Mad, Drikke og Huusgeraad, som findes i mine Samlede Historiske Afhandlinger 2det Bind, der i disse Dage udkommer. Men jeg har optaget denne Afhandling, for just nu Bonden trykkes saameget af Tiderne ved svære Skatter, og især saa lave Kornpriser, som man i over hundrede Aar ikke finder Mage til, at gjøre høie Vedkommende opmærksomme paa, hvor dog billigt og retfærdigt det var, at han nu endelig fik den Tilladelse til at brænde, som vor Gode Konge allerede for flere Aar siden har ønsket ham, men hvis Savn han aldrig mere har følt end nu, da Kjøbstedsmanden i dyre Domme udhøkrer ham Brændevinet og andre hans For-

nødenheder, uden at ville give ham noget for hans Korn, den danske Landmands vigtigste Produkt. Nogle af de fædrenelandske historiske Afhandlinger, som her findes, have og tilforn staaet deels i den ældre Minerva, deels i andre vore periodiske Skrifter, men findes her deels omarbeidede deels forøgede. Thi som jeg under tredive Aars Arbeide i Fædrenelandets Historie aldrig har havt Andres Lykke til enten offentlig eller privat Understøttelse, saa har jeg maattet gjennem vore periodiske Blade bekjendtgjøre de fleeste af mine historiske Arbeider. Nogle baade af disse Smaa Afhandlinger, og de ganske nye Afhandlinger, man finder her, havde jeg gjerne ønsket at kunde give den Udførlighed, at de maatte have faaet Plads i den større Samling af mine Afhandlinger i Fædrenelandets Cultur-, Stats-, Kirke- og Literær-Historie, allerhelst de tildeels vedkomme Materier i vor Historie, som af ingen Historiegrandsker før ere undersøgte. Men min Stilling er ikke dertil, jeg skal arbeide for at leve, og maa altsaa indrette mine Arbeider derefter, som Enhver

der kjender Videnskabernes og den med dem i saamegen Forbindelse staaende Boghandels slette Forfatning hos os, veed, hvor kummerfuldt en Stilling det er. Kun Smigrere, der kunde arbeide paa Andres Bekostning, og ofte uden al Umage, end den Correcturerne aftvinge, udgive med Fordeel Andres Arbeider, kunde rose vor videnskabelige skjønne Forfatning.

De øvrige videnskabelige for det meste historiske Bemærkninger, man her finder, ere af Middelalderens Historie og dermed i saamegen Forbindelse staaende Kirkehistorie, der egentlig er en Deel, og den vigtig, af Middelalderens Historie. Saavel i de større som mindre Stykkers Valg har jeg fornemmelig havt Hensyn paa Middelalderens Cultur i Bygninger, Bohave og andre Dele, hvoraf man kan slutte sig til vore fanatiske Oldgrandskeres latterlige Paastand om den deels barbariske, deels altid ucultiverede Olds Pragt, ja endog Færdigheder i de skjønne Kunster. Thi Middelalderens europæiske Nationer skal jo alle være Descendentere fra vort Norden, og ere det vel tildeels og, især naar man vil

gjøre Tyskerne, som man dog nok faaer, den Ære, ogsaa at regne dem til Oldtidens Nordboer. De bedre franske critiske Historiegrandskere have og derfor taget meget i Tvivl, ja tildeels ganske modsagt af gyldige Grunde den Pragt og Cultur, man har vildet truffen hos de barbariske Franker og deres Konger.

Da jeg i flere Aar har med megen, og, som jeg saae ikke at maatte leve for Fædrenelandets Historie, tiltagen Flid lagt mig efter Kirkehistorien, for hvis Skyld, jeg endog har fornyet min Ungdoms Bekjendtskab med det græske Sprog, saa findes og her flere større og mindre Stykker til Oplysning om Fortidens Kirkeskikke og Dogmer, uden hvis Kundskab man desuden ikke kan skaffe sig grundig Indsigt i den hele Middelalders Historie, i hvis fornemste Begivenheder Kirken og dens Præster altid have havt saamegen vigtig Deel. Endeel af disse Bemærkninger er kun afbrudte Stykker af en Omarbeidelse af Engellænderen Priestlays bekjendte Skrift om den christelige Læres Forfald, som jeg tænker engang at udgive. Jeg

søger i denne Omarbeidelse at berigtige og forøge Priestlay, paa hvis Arbeide man især har fundet at udsætte, at han ikke kjendte de vigtige Opdagelser i Kirkehistorien, som især Tysklands Lærde have siden den grundlærde Mosheims Tid gjordt. De 3 første Seklers ganske færdige Historia har med udeelt Bifald været læst af flere vel saa Sagkyndige og Lærde som vor Literaturtidendes Fabrikanter, der have forbudet mig dette Studium, der dog ikke tør være saa upassende for Juristen som Røgstuefablers fra den mørke barbariske Old er for Theologen, Philologen, og Æstetikeren. Stykkets, altformange Ark optagende, Størrelse tillod mig ikke her efter Ønske at kunde forelægge det til en Prøve, hvortil jeg vil see at finde en anden Leilighed.

Ved en Deel af mine kirkehistoriske Bemærkninger har jeg og taget Hensyn til den Disciplin, der i Staterne har voldet og volder, hvor den endnu finder Sted, saa store Ulykker, at den kloge og for sine Efterkommere omhyggelige Regent vel maa være bange for, at give

Kirken og dens Præster en desuden mod Christendommens milde Aand stridende Rettighed, som har kostet saamangen Konge sin Throne og sit Liv, og saamange Undersaatter deres Roe, Agtelse og stundum hele, timelige Velfærd. Hvad skulle vel og Almuesmanden troe om den i Collegierne eller Tribunalerne ophøiede Statens, med Regjeringens Tillid hædrede, Embedsmand, ja hvad skulle han troe om enhver sin agtede Medborger, der ikke maatte med Kraft beedige sit Vidnesbyrd, fordi han ei havde i nok saamange Aar været til Altars, der ikke maatte faae sit Barn døbt, før han i et Møde for Præsten og Medhjelpere havde modtaget en Irettesættelse, fordi han ikke til bestemt Tid havde iagttaget en Kirkeskik, hvis Vigtighed mindre lader sig bevise af Christuslæren, end af de i vore Love med denne Skik forbundne borgerlige Rettigheder. — Med min vante Publicum bekjendte anstændige Frihed har jeg fremsat alle disse større og mindre Bemærkninger i Fædrenelandets, Middelalderens, og vor Kirkes Historier i Overeensstem-

melse med Historiens Sandhed, den jeg ikke har søgt enten i noget Conversations-Lexicon eller anden saadan Nød- og Hjelpe-Bog, men i selve Historien, og hos de bedste Historieskrivere. Jeg tilstaaer mine Resultater stundum kunde stride med Andres, ja at et og andet endog kan være urigtigt. Men aldrig skal man kunde overbevise mig om, at jeg paa sin Riegelsk har forvandsket Historiens Sandhed, for deraf at faae just mit og ikke noget andet Resultat. Den for Historiens Paalidelighed vigtige Lov, at Historieskriveren ikke maa røbe enten sin Religion eller sit Fædreneland, og jeg lægger til (saameget jeg end behøver dem) sine Patroner, har jeg altid havt og skal altid have i mine Arbeider for Øine. Kun enten Uvidenhed eller personlig Animositet kan miskjende den i mine mangeaarige historiske Arbeider.

Indhold.

Sids

Som bekjendt er der mellem Historiegrandskerne heel megen Strid, om Danmark var i Middelalderen et Lehn af det romersk-tyske Rige. Spittler siger i Anledning af denne Strid: at de, der benægte denne Lehnshøjhed, have lettere ved at forsvare deres Mening, end det modsatte Partie. Saameget er vist, at i Talen, Kajser Frederik den 1ste holdt ved sin romerske Kroning, brautede han af, at have ved Sværdet lagt Danmark under det romerske Rige. Men det er og vist at Tysklands Konger, som Imperatores Romanorum, da Konstantinopels Kajsere kun vare, efter Kajser Frederik den 2dens Paastand, Romaniorum, indbildte sig, at have et Slags Overherskab over samtlige alle de øvrige Europas Regenter, dem de kaldte Reges provinciales, og dem de derfor satte en Stolthed i, at lade sig ved højtidelige Anledninger opvarte af. Ja Kajser Hendrik den 4de, som en Præst dog ydmygede, paastod alligevel, at hele

Verden var hans Regiering underlagt. Vist og, at flere Europas Konger, i Stridigheder med enten Rivaler eller Undersaatter, ofte toge deres Tilflugt til Kajseren, som fornemmelig paa sin romerske Kroning grundede dette sit Overherskab. Imidlertid siger en af Tysklands berømte Historieskrivere, selv en kajserlig Undersaat, Mikael Ignatius Schmidt, at Tysklands Konger ved deres kajserlige Kroning i Rom forholdt sig som spæde Børn, man fører til Daaben. Vist er det alligevel, at vi under Middelalderen har, ikke alene her i Danmark men i hele Norden, have noget vi kaldte Kajserret. Naar Hvitfeld taler om Anledningerne til den saa kaldte jyske Lovgivning, siger han: fordi Mange vilde lade deres Sager dømme efter Kajserretten. I det af Langebek i danske Magasin opbevarede Udkast til Christian den 2dens Anordninger om Kirke- og Skole-sager anbefales Kajserlaghens Studium. Dog rimeligt, at ved denne Kajserlov eller Kajserret forstaaes den romerske Ret. Men vi have dog fra gamle Tider en Kompilasion af fremmede Love, som bær det Navn Kajserret, der, efter Kofod Anchers Vidnesbyrd i et Brev til Platner, skal fordum have havt paa vore Tinge en ikke liden Vægt. Nu var vel denne, i Kong Christian den 3dies Tid forfærdigede, Kompilasion, nok kun et Udtog eller en Oversættelse af en romersk tysk Jurists Arbejde. Mærkeligt er det alligevel, at som Wille i sin Sillejords Beskrivelse bevidner, er endnu i Norge Kajser-

retten i saamegen Agtelse, saa Almuen staaer i den Tanke, at Høiesterets-Domme kunne paaankes for Kajserretten.

Vi bruge endnu, at, naar To love hinanden Noget, en tredie Mand eller alle Tilstædeværende da lægge deres Haand paa de Lovendes Hænder, som til et Vidnesbyrd om, og en Stadfæstelse paa Løftet. Uden tvivl er denne Skik og Brug en Levning af i vore gamle skaanske og sjællandske Love omtalte Haandtagen — Hantlant — eller handlang Eed, som aflagdes Haand i Haand. Saaledes skulde Ejeren, som havde mistet en Hest eller et Nød, og nu fandt det, gaae til og lægge sin Haand paa Fæets Hals, og en anden Mand skulde gaae med, og lægge sin højre Haand Ejerens højre Haand, og Ejeren da bede Gud og hans Hellige hjelpe sig, saa sandt han er rette Ejer af Fæet. Den Anden, der fulgde med, skulde saa, holdende sin Haand i Ejerens Haand, sværge at Ejerens Eed var oprigtig. K. Ancher bemærker at samme Skik bruges efter Tysklands de gamle Love.

Vor Historie beretter, at en Elias fra Klokker svang sig op paa Ribe Bispestol, fordi, som Suhm mener, han først har bragt Klokker herind. Siden i

Historiens Fortgang anfører Suhm Skrélov, som den, der i sin gullandske Krønike vidner, at Klokker først kom i Brug paa Sjælland i Aaret 1289. Men efter min Overbeviisning er hverken det Ene eller det Andet rigtigt, og Klokkers Brug hos os saa gammel som Kristendommen. Thi baade i det 28de Kapitel af Ansgars Levnetsbeskrivelse ved Reinbert nævnes Cloca, og ligeledes, i det 73de Kapitel af Qvalbas rimede Parafras af denne Levnetsbeskrivelse, Nola, og fortæller den, at Kong Erik Barn gav sit Samtykke til, at hænge en Klokke i Slesvig Kirke, uagtet Hedningerne især herover stødte sig som noget ugudeligt (nefandum). Da samme Konge ogsaa tillod Ansgar, at anlægge en Kirke i Ribe, saa, om virkelig nogen Kirke blev opført, er den vist og bleven forsynet med en Klokke. Thi som de ved Kirkerne residerende Kaniker, og overalt Munkene, skulle bestemt paapasse deres horas canonicas, saa sørgede de for i eller ved Kirken at have en Klokke, som besørgedes ringet af en Klokker efter et Sandur eller Timeglas. Selv paa Island finder jeg Klokker straks med Kristendommen indførte, ja Kristni Saga synes endog at skjælne mellem større og mindre Klokker. Overalt da Kristendommen kom herind til Norden, var allerede Klokkers Brug i Kirken meget gammel, og dens gode Virkning saa afgjort, at de snu Missionærer ikke forsømte, straks at gjøre den nylig omvendte Nordboe bekjendt med dette Instruments Kraft. Af-

lerede derfor i det 11te Sekel havdes i Tronhjem den store Klokke, som blev kaldet kæarbot, det er Byens Sir. Jeg skulle derfor troe, at denne Biskop Elias's Fortjenester have bestaaet i, at han til Kirken har foræret et Slagur eller saa kaldet Sejerværk. Et saadant blev her i Europa først bekjendt i det 9de Sekel, da Kalifen Aaron Al Raschid forærede Kajser Karl den Store et Slagur. Da Sligt ikke før skal have været seet her i Europa, saa tiltrak det sig Hoffets og Alles store Opmærksomhed. Det var først mange Sekler efter, nemlig mod Udgangen af det 15de Sekel, at Lommeurę kom op. Murberg, i sine Efterretninger om de svenske Prindsesser Udstyr, har først i Aaret 1564 fundet, blandt Gustav Vasas Datters Prindsesse Ciciliaş Klenodier, en Kvast med et Sejerværk. Men Urmagere, indtagne i Smedenes Broderskaber, har han truffen paa i Stokholm et hundrede Aar i Forvejen. De have da vist og til samme Tid været her i Danmark.

Vore Laug have udentvivl deres Oprindelse fra Italien, hvorfra de hentedes først af de i Selskab sammenrejsende tydske Handlende, og siden af Haandværkerne. Hines som disses Laugsforeninger ere vist langt ældre, end de egentlige af Regjeringerne bekræftede Laugsartikler. En Erkebisp Wichmann skal aller-

først have given Haandværkere i Magdeburg Aar 1153 saadanne Laugsartikler. Dog vil Nogle, at Hendrik Løve allerede Aaret i Forvejen skal have bekræftet de i Hamborg mellem Handværksmestere af samme Slags indgaaede Foreninger. Siden forekomme flere, snart Aar for Aar deels af Stænderne deels af selve Kajserne udstædte Tilladelser for Haandværkerne, til selv at maa oprette mellem sig visse Artikler, som gjældende Love for deres af Regieringen sanktionerede Laug. Saa fage de tyske Haandværkere fik Smag paa Rejser til Italien, for der i deres Haandværk at fuldkomme sig, maatte de og efter Tidernes da værende Beskaffenhed indse Nytten af, hvor de kom frem, at kunde træffe paa Laug i deres Profession. Thi saadanne Laug understøttede altid hinandens rejsende Svende. Men som Skrivt i Laugenes Opkomst endnu var højst sjelden, saa, for at ikke narres af Bedragere, indførtes de bekjendte i Spørgsmaal og Gjensvar bestaaende Laugshelsener, dem den lærde Kantsler Ludvig endog udleder fra de første Kristnes Epistolæ formatæ. Vist er det, at man i Romernes Manumissioner, i de gamle Filosofers Skoler, og i de geistlige Ordener og Stifter, kan finde Oprindelsen til mange de følgende Tiders Handværkers Brug. Selv visse Ord og Udtryk laante stundum Laugene af hine gejstlige Stifter. Saaledes findes, at den yngste Mester, der skulde gaae i Laugets Ærinder, længe kaldtes Pedel. Deres Laugsamling, ellers kaldet

Morgensprache, benævnedes og ved Kapitel, Haupkapitlen. Hint var et enkelt Laugs Sammenkomst, dette udgjorde flere Lauges Sammenkomster. Vel bleve disse Laug snart saa overmodige, at allerede Kajser Hendrik den 7de maatte alvorlig indskrænke dem. Men nægtes kan det dog ikke heller, at Laugene, foruden andre Fortjenester, mægtig understøttede det den Tid i Udførelsen svage Politie, som de og ofte kraftig bidrog til fra en Bye at fordrive en indtrængende Fiende. Saaledes endnu i Aaret 1683, da Wien af Tyrken var belejret, kan man ikke nægte, at denne Stads Laug fortrinlig bidrog til at sammenbinde Borgerne til fælleds raske Forsvar. Men dette var nok og et af Laugenes sidste i saa Henseende mærkelige Kraftyttringer. Allerede da havde man i Frankrig indseet Skadeligheden af Laugenes Misbrug. Ja selv hos os følte og indsaae man den værste Misbrug nemlig Næringstvang. Vor danske Regjering udstædte derfor alt i Aaret 1684 Bevillinger for Frimestere i det Oldenborgske. Men nærmeste Anledning dertil var maaskee, at Regieringen vilde derved hæve den af Laugene i Tydskland selv optagne, i ingen Øvrigheds Tilladelse hjemlet, Skik, at beskikke de saa kaldte Gnadenmeistere, dem Lauget tillod, mod en lille aarlig Afgivt til det, at arbejde med egne Hænder, uden at lade sig indskrive som Laugsmestere. Dog allerede over tyve Aar i Forvejen, nemlig under 30te December 1662, havde vor første enevælbige

Konge forlangt vedkommende Autoriteters Betænkninger om Laugenes mere eller mindre Gavnlighed og Skadelighed her i Danmark og Norge. I øvrigt stode nok vore danske Laug længe i den nøjeste Forbindelse med Middelalderens Gilder. Et kjendeligt Beviis for, at Laugsaanden ogsaa her har fundet Sted, veed jeg ikke af vor danske Historie at anføre, uden Kong Niels's Mord i Slesvig. Bekjendt er den under K. Christian den 4de i Aaret 1619 foretagne Forandring med Haandværkslaugene, der for deres Næringstvang bleve hævede. Dog udentvivl især med Hensyn til Fattigvæsenet, der nok havde tabt meget ved denne pludselige Forandring, indrettedes de igjen, men under flere Indskrænkninger.

I K. Christian den 5tes danske Lovs 2 — 22 — 52, 53 siges, at Regnskabsprovsterne skulle Kirkeregnskaberne og Kirkerne forsvarligen besørge, hvorfor de af hver Kirke maa oppebære Regnskabspenge og Visitatspenge. Da disse Regnskabsprovster udentvivl strax efter, og tildeels allerede ved, denne Lovs Publikasion ere afgaaede, saa have vore Lovfortolkere staaet i megen Tvivl om, til hvilket Slags Kirkebetjente de hørte. Hedegaard, hvis svage Side især var hans Ukyndighed i Fædrenelandets Oldsager, siger: der er ikkun en Provst i hvert Herred, ergo designeres her-

ved ikke en særskilt Person, men allene en aparte Forretning, hvoraf han saa kaldes. Mig synes dog at 2—16—3 og 10de jævnført med 2—22—53 tydelig skjælner mellem Herredsprovsten og Regnskabsprovsten. Dette har og den af vor Lovfortolkning fortjente Høiesterets-Assessor og Professor Juris Brorson indseet, og derfor med Grund modsagt sin Formgænger. Kun kan jeg ikke være enig med denne Lærde i, at foranførte Lovstæder skulde forudsætte, at Regnskabsprovsterne vare af høiere Værdighed end de andre Provster, som da ikke heller udvikles i Artiklernes Fortolkning, i hvad Stilling i Kirken eller i Staten disse Regnskabsprovster stode. Kongsløv har i sin Danske og Norske Private Rets Første Grunde, 2det Binds 2det Hovedstykke fra §. 247 til §. 251 saa meget om Kirkerne og deres økonomiske Bestyrelse, som vanskeligt træffes andenstæds; men disse Regnskabsprovster ere ganske undgaaede denne fortjente Forevigedes Opmærksomhed, fordi nok han vidste, at dette Slags Embedsmænd i Kirken forlængst vare afgaaede. I den af vor Lovkyndighed høit fortjente Jacob Edvard Colbjørnsens Forelæsninger over den danske Kirkeret, oplyste altid, som jeg veed, af Fortids Love og Indretninger, skulde derfor vist findes Oplysning om disse Regnskabsprovster, dersom de desværre, aldrig trykte, ikke vare tabte, uagtet den Forevigede havde flere Tilhørere ved disse Forelæsninger, hvoraf Nogle nu beklæde i Staten meget vigtige Poster.

Jeg formoder derfor, at saavel for den Lovkyndige som for Antikvaren og Historiegrandskeren skulde en Underretning om disse Regnskabsprovster ikke blive uvelkommen. Dog vil jeg tillade mig, at gribe denne Lejlighed, til forinden at forudskikke en liden Oplysning om det hele Provsteembede i den danske Kirke saavel før som efter Religions-Reformasionen.

Navnet Provst tilkjendegav i vor danske Kirke under Pavedomet oftest kun en verdslig Bestilling, som paaslaae den Klerk, der bar denne Embedstitel. Saalidet Provst i det pavelige Kirkesprog betegner nogen egen ordo, saa lidet var med den Titel altid forbunden nogen sær Værdighed. Thi Provst kaldtes oftest den, hvis provstelige Sysler ikke vare andre end de følgende Tiders Ridefogders eller Godsforvalteres. Dog stundum røbede og Provstetitelen en i Kirken høi Værdighed. Provsten fra Brøglum Kloster i Vensyssel sad saaledes i det danske Rigsraad. Den katolske eller pavelige Kirkes Provster hos os vare nemlig mange Slags. Bisperne havde deres Provster, og Domkapitlerne ligesaa deres. Visse fornemme eller de saa kaldte Herreklosteres Priorer bare og Titelen Provst. Nogle de store Gilders Forstandere benævnedes og Provster. Endelig kaldtes og saa Ærkedegnenes Herredsfuldmægtige. Thi forekommer det mig, som vare der stundum Provster under Provster, og i selvsamme Distrikt Provst ved Provst. Jeg vil om ethvert af disse flere Slags Provster sige, hvad jeg veed.

Som den katolske Kirkes Bisper tiltoge baade i Magt og Rigdom, som de fik en Mængde verdslige meget vigtige Statsforretninger at varetage, saa de derfor bleve mere Statsministre end Præster, mere Herremænd end Bisper, og en Bisps blot kirkelige eller gudstjenstlige Forretninger dog vare saamange, at de krævede sin hele Mand, saa maatte og derfor disse i Kirken saa vigtige Præster lægge sig flere Slags Fuldmægtige eller Vikarier til. Man skjelnede saaledes imellem vicarios ordinis og vicarios jurisdictionis. Den første var ubentvivl den samme, som og benævnedes vicarius in pontificalibus eller in sacris. Saaledes forekommer i Aaret 1394 en Jacobus Constantianensis Episcopus, Thezonis Episcopi Ottiniensis in Pontificalibus Vicarius. Siden forekommer i samme Fyens Stift en Severinus, Episcopus Trangilliensis, vicarius Episcopi Othoniensis Johannis in sacris. Men disse bispelige Vikarier have været ikke som Provster men som selv Bisper, de som i den Tid benævnedes i Modersmaalet Viebisper, fordi de besørgede de Vielser, den ordentlige Bisp ikke selv havde Tid til at besørge. Da derimod en Bisps Vikarier, der i den Tids Dokumenter forekomme under Benævnelsen officiales, betegne Provster. Heraf at endnu i en kongelig Anordning af 10de Juni 1746 fra Island benævnes en Stiftsprovst der officialis. Men og disse bispelige officiales vare to Slags, nemlig enten in civilibus

eller in spiritualibus, hvoraf den Første uden Tvivl har været en ganske verdslig Mand. Af begge Slags Provster havde nok enhver Bisp flere eller færre i Forhold til hans Kirkes eller Stifts Størrelse, og til hans flere eller færre bispelige Ejendomme. Disse Officiales eller Provster have og deels opholdt sig hos Bispen, stundum og fulgt med ham paa Rejsen, men deels have de og boet omkring paa Bispens Sædegaarde, og andre mange Godser. Det var over disse den bremiske Erkebisp Adelberts Provsters Gierrighed og Plagerier, Adam fra Bremen klager saameget. Men Adelbert ansaae mange af dem ikke heller for mere, end at han for deres Snyderier bankede dem, og har det nok været hans officiales in civilibus, der som Fogder paa hans Godser optrak Beboerne, og hvarfor han derfor saa haanlig behandlede dem. Udentvivl har og en dansk Bisp havt sin Provst i ethvert sit Stifts Herred eller Syssel. Saaledes forekommer i Aaret 1520 en Morten Krabbe som Provst i Thy. I gamle danske Magasin omtales fra samme Tid en Provst i Østersyssel i Sjælland.

Men fornemmere end Bispernes Provster, og udentvivl med de fornemste Provster i den danske pavelige Kirke, synes Kapitlernes Provster eller de saa kaldte Domprovster at have været. Som bekjendt vare i ethvert Domkapitul flere med Kanonikater eller Præbender aflagte Kaniker. Som det sy-

nes, have i vore danske Kapitler været sædvanligst 21 Capitulares eller Kaniker. Saamange Kanonikater vare der til Exempel ved Ribe Domkirke, der dog nok og var en af de bedst doterede Stiftskirker, som en meget gammel oprindelig Domkirke for hele Nørrejylland, og dertil anlagt i en Stiftsby, som længe blomstrede ved for den Tid stor Handel endog paa Engelland. Men i disse Kanonikater var der Forskjel paa dem, som regnedes til Dignitates, og dem som kun vare Officia. Disses saa kaldte Kanonikaters Besiddere benævnedes blot Kaniker; hine saa kaldte Prælaturers Indehavere vare Prælater. Hvormange der saaledes vare af hvert Slags ved hver Kirke beroede nok paa Omstændighederne, og især paa enhver Domkirkes Formue. Viborg Kirke havde saaledes 3 Prælaturer, og tolv Kanonikater. Slesvigs Kirke derimod 6 Prælaturer. Ribe Domkapitul havde fire Prælaturer, men Aarhus kun tre. Provstiet, Arkidiakonatet, Dekanatet, og Kantoratet vare gjerne de Prælaturer, hvis Besiddere kaldtes Domherrer. I Slesvigs Kirke hørte desuden til Domherretne Sacrista og Hebdomadarius. Men i Aarhus kun Archidiaconus, Præpositus major (Domprovst), og Cantor. Af disse et Kapituls Prælaturer er oprindelig Domprovstiet baade det ældste og fornemste, hvormed var forbunden det hele Kapitulsgodses og sammes alle Indkomsters Bestyrelse. Domprovsten, siger Hvitfeld skal være Talsmand og Forsvarer (Prae

curator capituli) udi alle Ting over Kapitlets og Kirkens Gods. I Tidens Følge og da Arkidiakonatet opkom, blev i Kapitlet dette Prælatur rigtig nok den første Værdighed, som Wiese, i sit interessante og udførlige Værk over Kirkeretten, bemærker. Men det synes, som derfor i den danske Kirke Arkidiakonatet og Domprovstiet forbandtes. Saaledes efter Fundatsen for Lunde Domkirke var Domprovstiet det første Prælatur, og finder jeg, at Peter Axelsen kaldte sig Erkedomprovst, maaske fordi han tillige var Arkidiakon, maaskee og fordi han var Domprovst ved Lunds ærkebispelige Sæde. Men saavel Domprovsten som de øvrige et Domkapitels Prælater havde deres Fuldmægtige til under dem at bestyre de enkelte Kanonikaters Godser, og for Domprovster tillige hvad der var fælleds for det hele Kapitel. Ogsaa disse Fuldmægtige, der uden Tvivl vare heel subordinerede Betjente, og bosatte omkring paa Kapitlets Godser, forekomme under Benævnelsen af Provster eller Officiales, hvorvel de ikke vare andet end Fogder, og neppe Gejstlige. Thi har den Isak, der i et Dokument fra det fjortende Sekel i S. S. R. B. D. D. T. 11 p. 230 kaldes Præpositus ruralis sacerdotii været en Provst, saa har det muligt været en Erkedegnens eller Domprovstens eller anden Prælats gejstlig Fuldmægtig, hvoraf der da gaves saamange, at ofte mellem dem opkom faratgelige Uenigheder. Saaledes har jeg mellem det danske Selskabs Skrifter bemærket et

Stokkevidne fra Tybeberg Herredsting, givet Ærkedegn Hr. Tetz af Roeskilde, mellem hvis Provst og Bispens Provst var opkommen Uenighed om Retten til at absolvere fra Barleje Frændskab, som kaldes Kætterie, for aabenbar Meeneed og for Hor, Jomfrukrænkere og flere saa kaldte Biskopssager. Ved dette Tingsvidne oplyste da Ærkedegnen, at hans Formænd i Arkidiakonatet, og deres Provster i Tybeberg Herred, altid havde været befuldmægtigede til, naar de kom for Bispens Officialis, at absolvere saadanne Syndere. Et lige Stokkevidne haves fra Ringsted Herredsting, som overalt flere af dette Slags Breve sammesteds findes, der vise hvor ofte Bispernes Provster og Kapitlernes Provster have i deres Forretninger stødt sammen, og vist afstedkommet ofte meget forargelige Klammerier.

Vore Klostere i den katolske Kirke havde deres Forstandere, som gaves forskjellige Titler, efter, som det synes, deels disse Stiftelsers Størrelse, deels Ordenen Klosteret hørte under. Hos os kaldtes saaledes Forstanderne for de mindre Klostre sædvanligst Priorer, som for de større Abbeder, og for de største Provster. Ellers var Abbed og Prior især Titlen for Forstanderne i Benediktiner-Klosterne. Fransiskanerne kaldte deres Klosterforstandere gjerne Guardianer. Dominikanerne derimod kaldte deres, dog nok kun de større Klosteres, Forstandere Præpositos eller Provster. Hos os troer jeg dog, at disse Klosterforstan-

deres forskjellige Titulatur fornemmelig har beroet paa Klosterets Størrelse eller Anseelse, om nemlig det var et af de saa kaldte Herreklostere, eller kun af det almindelige Slags. Et saadant Herrekloster har Vestervig Kloster i Børglum, nu Aalborg, Stift været, hvis Forstander, der benævnedes Provst, aarlig maatte holde Kongen et hundrede Ryttere. Forstanderen for Børglum Kloster kaldtes ligeledes Provst, og var dertil saa fornem, at han sad i Rigets Raad.

Som Forstanderen for de verdslige Gilder kaldtes Senior eller Oldermand, saa kaldtes den, der forestod de gejstlige især større Gilder, Præpositus eller Provst. Havde nu disse Gilder, som ofte var Tilfældet, Godser under sig, saa kaldtes og disse Eiendommes Bestyrere Provster. Jeg veed ikke om det er en saadan Gildesprovst, som menes i Skraaen for Slagelse Skomagerembede opbevaret af Nyerup. Det heder nemlig her: Item skulde de (Skomagerne) give Provsten hvert Aar 8 Groth, derfor, at hver, som behov gjøres, maa røre sit Stenkar og Brakkar om Budhellige Dage, foruden nogen Prælats Hinder.

Saaledes have vi da seet de flere Slags Provster, som i den katolske Middelalder gaves i vor Kirke, og at af dem stundum den ene Provst var den anden underordnet, men at og flere Provster kunde være paa samme Sted hinanden samordnede. Vi have og seet, at som nogle af disse Provsters Embedsforretninger vare ganske verdslige, saa gaves der og Provster, som

abentvivl vare ganske læge Folk hvilke i Middelalderens Breve forekomme under Benævnelsen Officiales in civilibus. Vi vil nu faae at see, at ogsaa efter Reformasionen vedbleve i vor kirkelige Indretning saavel de verdslige som de geistlige Provster.

Ved Reformasionen synes nemlig to Slags Provster at være beskikkede: Herredsprovster og Regnskabsprovster. Hine vare som Romernes curiones maximi, der havde Opsyn med de for ethvert Kvarteer beskikkede mindre curiones. Den Odense Kirkeordinants gjør dem til Superintendenternes Medhjelpere, hvoraf een skulle være i hvert Herred. Een saadan Provst skulde vælges af Herredspræsterne, dog med Bispopens Samtykke, der endog gik til, at bestemme hvem der skulde være Provst, naar Præsterne herom ikke kunde forene sig. Thi at saadanne, ofte forargelige, Uenigheder faldt stundum for, seer man i 30te Bind af Iversens almeennyttige Samlinger, hvor en saadan Strid om et Provstevalg i Sunds Herred fortælles. Naar Herredsprovsten var valgt, og hans Valg af Stiftets Bisp bekræftet, toges han ved næste Landemode i Eed, og af Bispen indsattes i Dom- eller Stifts-Kirken. Jeg siger indsattes, thi naar man vil tale i Paverettens Sprog, kan denne Indsættelse ingenlunde kaldes Vielse, da Provstiet ikke giver nogen nye ordo. Og dette Sprog faae vi vel endnu i vor Kirke at beholde, siden en offentlig theologisk Lærer, der ikke er viet til Præst, maa, naar

han gaaer lige fra Katedret til Bispestolen, først lade sig vie som Præst, før han maa vies som Biskop. Da vi i den protestantiske Kirke egentlig ingen Præster have, men Religionslærere, hvortil jo Højskolens Lærere høre saavel som Kirkens, uden forsaavidt, at der rigtig nok er Forskjel paa Theologie og Religion, saa veed jeg ikke, hvorfor denne papistiske Vielse endnu er beholdt. Skjønt ellers Provsternes højtidelige Indsættelse er befalet i Christian den 5tes Kirkeritual, saa finder jeg dog i Farstrup og Arelsøns ved Pastor Becher udgivne Dagbog, at man endnu i Aaret 1699 har i Jylland kaldet den novum et insolens. Naar man betænker disse Herredsprovsters Indseende med Kirkerne og alle til dem hørende offentlige Bygninger og deres Regnskaber, med Præsterne, Degnene, og Skolelærerne, at de tillige vare Skifte- og Auktions-Forvaltere, foruden en Mængde andre verdslige Sysler, hvorfor og vor Lovs 2 — 16 — 13 befaler, at Provsterne skulle have Forstand i Landsloven, saa kan man ikke nægte, at de vare mindre Religionslærere end verdslige Embedsmænd. Derfor og Provsten i Sokkelunds Herred Morten Reenberg i en Landemodsprækeen, kaldet Sermo ad Clerum, holdet i Aaret 1709, klager over Besværligheden af de en Provst paalagte verdslige Sysler, der gjøre at de maa forsømme deres højere Pligter som Kirkens Lærere. "For vor Avlings Skyld" siger han, og som da gjælder om alle Præster "blive vi til Bønder, og for vort

"Regnskab til Fogder. Profeten Elisæus kaldtes fra "Ploven til Embedet, vi fra Embedet til Ploven; "Apostlerne fra Toldboden og Regnskaber til Christi "Skoler, nu kaldes vi vice versa." Dog disse Herredsprovster ere nu, siden Amtsprovsternes Oprettelse, for største Delen afgaaede og Resten vil afgaae. Amtsprovsterne have vel ikke faaet alle Herredsprovsternes Forretninger, men langt større Distrikter, hvorved Hensigten med disse nye Provstiers Indretning, nemlig Opsynet med Almueskolevæsenet meget maa tabe sig, da mangen Amtsprovst ikke engang hvert tredie Aar kan møde i alle sit Distrikts Skoler. Mônne ikke derfor Amtsprovsten bedre rygtede sit Provstie, naar han blev en uordinert, dog videnskabelig eller studeret, Mand, men uden Præstekald og uden Avling. En saadan Amtsprovst ville dog blive noget ganske andet end Lovens Regnskabsprovster, som rigtig nok vare ganske verdslige Embedsmænd. I danske Atlas forekommer saaledes en Klemmen Sørensen Vejle Borgemester i Vejle, som i Aaret 1606 tillige var Provst i Jelling Syssel. I et Kongebrev af 6te December 1635 nævnes Regnskabsprovsten endog efter Fogden. I en anden kongelig Befaling af 12te Juni 1669 forekommer Vendsyssels Provst. Mærkeligt er mig saavel dette Reskript som et ældre under 20de Februar af samme Aar, fordi man seer, at da, som nu, ofte førtes Klage over Kapitels-

takkerne, som højere end Landekjøbet. Igjen forekommer Jelling Provst i et Kongebrev af 16de Februar 1675. Fogtman i sin Samling af Anordninger, vedkommende Lovens 2den Bog, siger til 2 — 22 — 52, at disse Regnskabsprovster ere afgaaede, siden Kapitlernes Reduktion, og Kirkernes Afhændelse til Private, hvori han tør have Ret, som han ikke heller modsiges af den Lærde, der af dette Værk har besørget en ny Udgave. Thi unægtelig vare disse Regnskabsprovster Bestyrere af de ved og efter Reformationen indgaaede Kapitlers Kirker og Godser med sammes Indkomster, som overalt de nok bestyrede de den katolske Kirkes Eiendomme, der ved Reformationen ikke strax afhændedes, eller bleve Adelen deels skjænkede deels forlenede. Men som ved Regieringsforandringen 1660 Aar efter Aar i de offentlige Godsers Bestyrelse foregik en Forandring, i det Lehnene inddroges og Godserne solgtes eller skjenkedes til offentlige Stiftelser, som Jelling Syssel, der ved R. 19 Februar 1677 overlodes Kjøbenhavns Universitet, saa bleve altsaa disse Kirkeregnskabsprovster tilsidst unødvendige. Det lidet Kirkegods, som blev tilbage, underlagdes med Stiftsbefalingsmandens og Superintendentens eller Bispopens Overopsyn, deels Herredsprovsterne, deels de saa kaldte Domprovster, der i en kongelig aaben Befaling af 5te September 1699 kaldes Kirkeregnskabs eller saa kaldede

Domprovster, og hvilke, efter en kongelig Befaling af 19de Februar 1677 at slutte, finge Stigts = eller Stifts = Skriverne til Fuldmægtige.

Den danske Flaade maa i det første Decennium af Kong Frederik den 4des Regjering have været i heel maadelig Tilstand. Thi som den fortjente Kapitain Frederik Lytken bevidner i den første Part af sine økonomiske Tanker til højere Eftertanke, saa maatte i den svenske Krig under denne Konge hverves kyndige Matroser rundt omkring i Europas Søhavne, endog fra Portugal, Spanien, og Italien. Denne forævigede højst fortjent Skribents Vidnesbyrd er saameget paaliteligere, som han selv havde tjent med Ære paa Flaaden under denne Krig.

Een om den kalmarske Union, efter mit Skjøn, meget upartisk Historie er for faa Aar siden skreven af Svensken Peter Adolf Granberg. Han fortæller deri at en af Aarsagerne til paa Sverrigs Trone at indkalde Kong Hans, var, fordi de Svenske Store længtes efter Prædikatet af Herre, som deres Koner efter det af Fruer. Men en blot Rigsforstander kunde ikke slaae Riddere, hvilken Værdighed gav dem disse Præ-

dikater. Ved Hans's svenske Kongekroning sloges nu derfor en Mængde Riddere snart lige til Barnet i Buggen.

Vist nok var det, som Granberg siger, at den danske Adel ikke kunde vente en skaansommere Behandling af Christian den 2den, end han havde viist Sverrigs og Norges Adel. Vare derfor Rygterne grundede, som gik om de Voldsomheder, hiin Konge skal have havt i Sinde at udøve paa den til Aarhus udskrevne Herredag, i Tilfælde Kongen ikke kunde trænge igjennem med hvad han agtede at foreslaae, ja om Rygterne end kun vare virkelige, saa kan man sandelig ikke fortænke vor Adel i, at den handlede efter Reglen: melius prævenire, qvam præveniri ɔ: bedre at forekomme end at forekommes.

I Anledning af Cambyses's Forjagelse fra Persiens Trone, og de persiske Præsters, Magiernes, Undertrykkelse, forekomme i Herodots Histories tredie Bog Taler, holdte ved Regjeringsformens Bestemmelse, der sandelig fortjene at læses og begrundes. Selv Herodot synes at finde det utroeligt, en Perser kan have frembragt saadanne Taler. Alt hvad i Korthed

kan siges for og imod Monarkie og Demokratie, Oligarkie og Aristokratie, vil man finde her.

Intet fordærver Regenterne saameget som Smiger. Dog gjælder dette mindre om den offentlige Smiger; thi den blive de ved Vanen følesløse imod. Men den Smiger, som især fordærver, er deres Omgivendes, som ikke bestaaer saameget i ligefrem Lovtaler, som i at den kloge Hofmand veed, at vælge passende Øjeblikke, til at bifalde sin Førstes Lidenskaber, Smag, Handlinger, og Tanker. En ung Prinds bør derfor tidlig gjøres opmærksom herpaa, som han ikke bedre kan blive, end ved at læse Xerxes's Historie hos Herodot.

Naar man vil skaffe sig et rigtigt og høit Begreb om hvor en vigtig Mand ved Statens Ror, en Minister for de udenlandske Affærer er, saa skal man læse Kiels Høiskoles forevigede Hegewisches Rede zum Andenken des Grafen von Bernstorff. Her skildres skjønt baade de en saadan Minister paaliggende vigtige Pligter, og de Egenskaber, han maa besidde. Talen findes i Talerens 1801 udkomne Historische und Literärische Aufsätze.

De Stores huuslige og selskabelige Fornøjelser i Middelalderen, hjemme paa deres Borge eller Herregaarde, vare: Først og fornemmelig Jagt, og alle Slags krigerske Øvelser. Dernæst Ridderromaner baade mundtlige og skriftlige. Stundum og Bretspil eller et Slags Skak, som især efter Korstogene blev meget almindelig. Saa Musik, Sang, Spil, Narrestræger i deels Dans deels Forklædninger, eller et Slags Maskerader, som gjærne ordnedes og bestyredes af Huuskapellanen. End opførtes og, især ved fæstlige Lejligheder, Skuespil tagne af den bibelske Historie, men der vare ofte ikke saa anstændige Farser. Damerne mellem sig havde et Slags Lystspil, hvori sloges med Æbler, Pærer, Mandler, Kastanier, og Balsamflasker. Men hvad der især interesserede Beboerne af en saadan ofte meget afsides liggende Borg, var en rejsende Ridders eller Adelsmands Ankomst. Thi nu fik man at høre Nyt, stundum fra hele Europa, som Gjæsten havde flakket om i, og hvis Hoffer han havde besøgt. Derfor jo gjæstfriere og erkjendtligere Herren og Fruen paa Borgen vare, jo flere Gjæster eller omflakkende Riddere besøgtes Borgen af, som gjorde Opholdet der saameget behageligere.

Sædvanlig forestille vore Historieskrivere den norske Kong Magnus den Godes Ophøielse paa Danertro-

nn, som Følge af et mellem ham og Danerkongen Hardeknud indgaaet Forlig. Jeg maa dog tilstaae, at slige Forlig om Riger og Lande, uden Folkets Samtykke, for den Tid ikke synes mig saa rimelige, allerhelst naar betænkes hvilke Folk de Danske havde været faa Aar i Forvejen under Knud den Store. Vist og, at som Series et brevior historia Regum Daniæ a Dan et Lother ad Waldemarum Secundum, og en anden Series Regum Daniæ ab Haraldo Klag ad Waldemarum IIdum, begge af Langebek opbevarede, fortælle denne Begivenhed, synes det, som Magnus tilvandt sig den danske Trone mindre ifølge noget Forlig, end ved Magt, og ved den Indflydelse, hans Faders Kong Olufs Hellighed skaffede ham. Dog maa jeg bemærke, at fra Harald Blaatand til Henricus Cypreus, som begge disse Krønikskrivere kalde Erik Ejegod, ere de saa eenstemmige, at man maa troe, de enten have udskreven hinanden, eller begge have udskreven en fælleds Kilde. Overalt savne vore mange smaa Krøniker endnu en fuldstændig kritisk Behandling, som Gram i sine Forbedringer til K. Valdemar Atterdags Historie, og vor lærde Abraham Kal, i sine Noter til 8de Deel af Suhms Historie af Danmark, har givet Bidrag til.

Det er lige vigtigt, at opbevare for Eftertiden Mindesmærkerne af den menneskelige Storhed, og af den menneskelige Usselhed. Ogsaa Legenderne have derfor deres Nytte. En saadan fortæller saaledes Oprindelsen til Skikken at kysse Pavens Fod. En Dame skal nemlig paa Pave Leo 1stes Indvielsesdag have ydmyg kysset hans Haand. Men da hans Hellighed ved denne Berørelse mærkede Følelser, han troede upassende med sin høje Værdighed, fattede han den Beslutning, at lade Haanden sætte af, og sig for Fremtiden kysse paa Foden.

Den Skik aarlig at skyde til Fuglen, som finder Sted i Tysklands som vore de større Stæder, er neppe, som Nogle ville, en Levning af Middelalderens Gilder, men udentvivl yngere end disse. Vist nok synes de ældste Skydeselskaber at være holdte paa Onsdagen i Pintseugen, da just i den Uge alskens Lystigheder fandt Sted. Derfor at endnu i sidste Sekel alle Slags Forretninger hvilede i mange Tysklands Stæder, f. E. Halle, paa den Dag. Thi man tog ud paa Landet eller uden for Byen, for med Mad, Drikke, og Lystigheder at more sig. Den almindelige Mand spiser i denne Uge især Løg, som et Præservativ for Sygdom. Mærkeligt, og vist en Levning af Fruentimmernes botaniske Kundskaber i Oldtiden, er det,

at i mange Egne Pigerne tage ud og samle Urter. Men som nu Krudtet var opfunden, og foranledigede nye Vaaben, saa øvede man sig jevnlig i Skydsen, og bestemte hertil just Pintseugens Onsdag, da dog Mange vare til Lystighed samlede uden for Byen, hvorved da de i Skydning især øvede kunde udmærke sig, hvortil de og ved udsatte Præmier opmuntredes. Overalt er Forbedringer i Krigsvæsenet en af Stædernes især de tydskes flere Fortjenester. Baade kunde Borgerne selv føre Geværet, og Stæderne havde altid de bedste Lejesoldater, fordi de betalte dem rigeligere end Landsherrerne, som ikke havde Stædernes Rigdomme.

Endnu er det hos os Skik, at naar en Bonde har noget for sin Præst, Øvrighed eller Herskab, og overalt hos sin Overmand, at andrage, kommer han ikke gjerne allene. Saa har nok af Mangel paa Skrift været almindelig Brug i Middelalderen. Thi paa en Hansedag til Lybek i Aaret 1418 blev bestemt, at naar en Borger i en Hansestad havde noget at forebrage Magistraten, maatte han kun komme med et Følge af 6 Personer. For hver Person over dette Tal Borgeren medtog, skulde han erlægge en Mulkt af to Mark Sølv.

Lode Hanseerne end de til vore danske Kjøbstæder gaaende Fjorde, Aaer og Strømme, groe til, saa de endnu i Dag savne deres herved tabte Seilads, saa er det vist, at de handlede ganske modsat hjemme hos dem selv. Derfor at allerede disse mageløs virksomme Handlende indsaae Muligheden i ved Kanaler at kunde forbinde Østersøen med Vesterhavet. Saaledes grove de fra Lauenborg ved Stecknitz en Kanal, hvorpaa man kunde komme fra Elven til Traven og til Østersøen. I Aaret 1398 gik paa denne Vej 30 med Salt og Kalk ladte Skibe fra Lyneborg til Lybek. En herlig Beskrivelse over disse Hansestædernes Kanaler vil man finde i Annalen der Braunschweig-Lyneburgischen Churlande, udgivne af Kraut og Jacobi.

Bekjendtgjørelse ved Trommeslag, som nu kun bruges i de smaa Kjøbstæder, har tilforn, og før Aviser kom op, været almindelig endog i Hovedstæderne. Saaledes blev i Aaret 1606 ved Trommeslag bekjendtgjort i Lissabon, at Hanseernes tilbragte Varer skulle udleveres. Ja endnu i sidste Sekels Midte finder jeg, at man ved Trommeslag i Stokholm lyste efter den af sit Fængsel undvegne ulykkelige Grev Lewenhaupt, der blev givet Dalekarlene som til et Forsonings-Offer.

Den paa Bornholm gjeldende Minorat, hvorefter yngste Søn gaaer for ældste, skal være en ældgammel frisisk Skik, i Brug endnu i nogle Egne af Holsteen. Den skal og gjelde i det brabantske Herskab Grynberg, samt i nogle Egne i Engelland, og Frankrig, hvorom see Montesquieu l'esprit des loix L. XVIII. cap. 21.

Det er ikke uden Interesse at bemærke de Aar i et Menneskes Levealder hvormed deels gammel Skik og Brug deels Staternes Love have forbundet visse Rettigheder og Pligter. Man kan af disse Aar endog ofte slutte sig til Folkenes Kultur.

Saaledes naar et Barn er 8te Dage gammelt, skal det efter vore Love døbes. Nu er vel denne Bestemmelse udentvivl optagen af den jødiske Kirkes Bestemmelse for Omskjærelsen. Imidlertid er den for os stundum af megen Vigtighed, da et Barn, før det er døbt, ikke kan arve.

Ligesom nu i Anledning af et Barns Daab gjøres Gilde, saa har det været for visse Oldtidens Folk en Fæst, enten naar Barnet afvantes, eller naar det begyndte at faae Tænder. Saaledes skal Abraham (dersom han nogensinde udenfor Mythen har været til) have gjordt et stort Gilde den Dag, Isak blev afvant. Hos vore Oldfædre var Børnenes Tandud-

brud en Fæst, hvorved af Husets Venner Barnet stundum gaves Foræringer. Den norske Hagen Jarl havde saaledes en Træl, ham var skjenket i Tandfæ. Maaskee havde og vore Oldfædre en Slags Ærbødighed for Tænderne, som uforbrændelige og snart uforkrænkelige. Tertullian vil og derfor, at i Tænderne ligger Kimen til det Legeme, Mennesket skal faae i Opstandelsen, hvis Rigtighed indstilles til de Herrer Theologer.

Efter Norges de gamle Love skulde et Barn, 3 Aar gammelt, indføres i Familiens Mandtal. Men kan man tro Eigils Saga, saa kunde og den Tid et Barn af den Alder stundum begynde paa at gjøre Vers.

Syv Aars Alderen ansees af flere Folk som Overgangen fra Barndommen til Ungdommen. Saaledes efter de gamle norske Love. En Ridders Søn blev i Middelalderen fra det 7de Aar først anfortroet til Mandfolkenes Opdragelse, hvilket, at slutte af Kaiser Julians Misopagon, ogsaa til den Tid fandt Sted i den romerske Stat. Som vor nu gjeldende danske Lov først anseer det 7de Aar for Tiden et Barn kan undvære sin Moder, saa var en ligedan Lov i Frankrig i Aaret 1283. De franske Prindser overgives og først 7 Aar gamle til Mandfolks Opdragelse. Fra denne Alder ansaaes og Adelens Børn som Pager, der nu skulle lære Høflighed med mere til deres 14de Aar. Efter den russiske Kriminalret kunde og Børn under 7 Aar aldeles ikke tiltales for Forbrydelser.

Endelig maa jeg bemærke, at den samme Eigil, som 3 Aar gammel skal have giordt Vers, begik 7 Aar gammel sit første Mord. Dette sidste kan i de barbariske Tider synes troligere.

I Ti Aars Alder straffer efter vore Love den der begaaer et Drab, med Riis, tildeels og med Fængsel.

Da den svenske Kong Visburs Sønner vare 12 Aar, forlangte de af Faderen deres Mødrenearv. Sverrigs Kong Amund var 12 Aar, da han modtog den svenske Krone. Om den i Tysklands bekiendte Bondekrig navnkundige Jørgen Truchses fortælles, at han kun var 11 til 12 Aar gammel, da han løb fra sine Forældre, for at komme i Krig. Et lige Sagn haves om vor berømte Johan Rantzow. I det gamle Norge synes ellers 12 Aar allerofteſt at have været Terminen for Lavalder og Myndigheden. K. Oluf den Hellige var 12 Aar, da han som selv Anfører første Gang besteg et Orlogskib. Den gamle tyske Adels Ungdom blev 12 Aar gammel myndig. Jomsborgeren Vogn, en ægte Oldnordbo, havde 12 Aar gammel allerede skilt tre Mennesker ved Livet. Helge og Grim vare og kun 12 Aar, da de myrdede en, der havde bagtalt dem. Foranførte Eigil begik allerede det andet Mord 12 Aar gammel. Klousi var vel ikke heller ældre, thi han var i sin Opvækst, da han myrdede et Par Mennesker. Tolv Aar gammel drog og Grim ud paa Sørøverie. Ellers var deels 12 deels 14 Aar Lavalder efter den romerske Ret. Den i An-

ledning heraf opkomne Dispyt mellem Roms Lovlærde, om Lovens Forklaring efter dens Bogstav eller efter dens Aand, er høist interessant at læse.

K. Erik Menved var 14ten Aar gammel, da han selv tiltraadte Regjeringen. Norges K. Sigurd Jorsalafar var af lige Alder da han blev Konge. Efter vore gamle Love var og i visse kriminelle Sager som endnu i Livssager 14 Aar Lavalder. Efter de gamle franske Love blev og en Adelig myndig 14 Aar gammel, da han saa begyndte at tjene som Knappe eller Væbner. Efter Kongeloven blive og vore Konger i den Alder myndige.

Stjernhöock vil, at i gamle Dage var 15 Aar den alminbelige Lavalder. Saa synes det og efter Hagen Adelsteens Gulethings Lov, og efter de gamle norske Love, skjønt og kun 12 Aar var det i visse Tilfælde. En Mø 15 Aar gammel kunde ogsaa selv give sig. Envirksmand kalder Magnus Lagabæter den Bonde, som kun holder en Dreng under 15 Aar. Efter gamle sjællandske Lov var 15 Aar nok til at afhænde Jord. 15 Vinters Alder bestemmer Jyske Lov til Lavalder. K. Oluf den Hellige vilde dog ikke, at hans Broder Harald Haardraade kun 15 Aar gammel skulde deeltage i Stiklestad Slaget. Men denne Tænkemaade var vist en Følge af hans ved Kristendommen mildnede Sæder, der maatte gjøre ham det afskyeligt, at see Barnet afgive sig med det rude Krigshandværk, hvori vore fanatiske Oldgrandskere sætte Old-

nordens ved Kristendommen tabte Kraft. Men saa er Løven, Biørnen, Ulven og ethvert Rovdyr en kraftfuldere Skabningend det kultiverede Menneske.

Erik Plovpenning var 16 Aar, da han kronedes til Konge. Ved Ditmarskens Erobring var nok 16 Aar Lavalder der; thi Alle fra den Alder maatte møde ved Hyldingen. I de nordamerikanske Stater er, fortæller Brissot, hver en Borger Soldat fra sit 16de til sit 45de Aar. I de uskyldige Børns Fæst, som den katholske Kirke holdt i Middelalderen, og vel endnu holder, maa ingen ung Klerk, eller Skolar over 16 Aar møde.

Enhver romersk Borger var fra sit 17de til sit 45de Aar Soldat. Efter den russiske Kriminalret, er og 17 Aars Alder Lavalder til den i kriminelle Tilfælde ordinære Strafs Bestemmelse.

Mærkeligt for os er det 18de Aar, da efter vore Love Ynglingen bliver Minoren, eller, saa at sige, halv myndig. De Curatores, som nu gives saadanne Minorenner, skrive sig fra den romerske Rets Lovlærdes for omtalte Uenigheder om Lovens Aand og Lovens Bogstav. Efter den gamle sjællandske Lov var og Lavalder for Drengebørn 18 Aar. Samme Alder udfordrer Jyske Lov til Jords Afhændelse, og til en Piges Giftermaal. Efter Julius Cæsars Beretninger synes og Myndighedsterminen i Gallien at have været det 18de Aar. Denne Alder udfordredes og, til at kunde optages som Borger i den barbariske Repu-

blik Jomsborg. Som Loccenius beretter, skulde i Sverrig enhver Yngling af Bondestanden 18 Aar gammel være forsynet med de fornødne Vaaben. I Christian den 2dens Tid blev og en Bondekarl vaabenfør med sit 18de Aar. I Athenen var en Borger soldaterpligtig fra sit 18de til sit 40de Aar.

I Persien derimod var, efter Strabo, en Borger Soldat fra sit 20de til sit 50de Aar. Efter de gamle norske Love skulde og et Vidne i Odelssager være deels 15 deels 20 Aar. Før 21 Aar gammel kunde i Middelalderen ingen Knabe eller ung Adelsmand blive Ridder.

25 Aar gammel bliver en Mandsperson efter vore Love myndig. Efter den kanoniske Ret fordres og denne Alder til Præsteordinasion. Dette gjælder og efter vore Love, som nu overalt ingen under den Alder kan blive kongelig Embedsmand.

En Dommer maatte efter den romerske lex Servilia ikke være yngre end 30 Aar og ikke ældre end 60. En Lov, der maaskee fortjener almindelig Antagelse. Efter en af Cortes i Spanien udgiven Forordning bliver ved Lodtrækning enhver Soldat fra det 30te til det 50de Aar. Om Oluf den Hellige fortælles og, at han paa sit Orlogsskib Ormen hiin lange ikke vilde have nogen under 30 og over 60 Aar. Einar Tambeskjælver, skjønt 18ten Aar gammel, vilde han derfor ikke tage for fulde.

Det er allerede bemærket at en atheniensisk Borger ikke var værnepligtig længer end til sit 40de Aar

En romersk Borger var, som endnu en nord-amerikansk er, værnepligtig til sit 45de Aar.

I Persien var en Borger Soldat til sit 50de Aar. Saalænge og endnu en spansk Borger. Over den Alder optoges og ingen i den jomsborgske Røverstat.

Ouf den Hellige lod dog en Soldat eller Matros tjene paa omtalte hans Skib til han blev 60 Aar gammel. Over den Alder kunde i Rom ingen længer være Dommer.

Vi have havt lige fra Tyre Danebod til Juliane Marie flere udmærkede Dronninger, der fortjene altid at omtales med Hæder i vor Historie, ja hvis Samtids Historie end ikke kan skrives, uden at omtale disse kongelige Ægtemagers Fortjenester af Danerstaten og Kongehuset. Thi enten

med dristig Haand
De Roret greb at styre Daneriget

eller

deres Helteaand
Besjelede vor Hær i Landets Krige.

At have disse vore fortjente Kongemødres omstændelige Levnetsbeskrivelser, ville derfor være et Bidrag mere til vor Histories Fuldstændighed.

Een af disse forevigede fortjente Dronninger er vor første oldenborgske Konges Gemalinde Dorothea;

der just er een af sin Indflydelse i tre vore Kongers Regiering mærkelig Dronning, ja saameget mærkeligere, som hun maaske har mere bidraget til, at det oldenborgske Huus kaldtes herind til den danske Trone, end af Historieskriverne almindelig er bemærket.

Af Fødsel var Dorethea en brandenborgsk Prindsesse, Datter af den i sin Tid som Videnskabsmand og Statsmand anseete Markgrev Johan Alkymist eller Guldmager, hvis Broder var den under Navn af Tysklands Akilles bekjendte Markgrev Albert. Kun 15 Aar gammel kom denne Prindsesse til Danmark, og formæledes den 5te Oktober 1445 til Kong Christopher fra Bayren, med hvem hun levede til 4de Januar 1448, altsaa kun i 2 Aar og 3 Maaneder, da Christopher døde fra hende og Riget. Men i disse Par Aar havde alligevel Dorethea ved sin Klogskab forstaaet saameget at vinde Nationen, saa dens Magnater ønskede at see hende som den tilkommende Konges Gemalinde. Vel tilbød man den aldrende slesvigske Hertug og holstenske Greve Adolf Kronen, men ikke før efter en Dansk Adelsmand Knud Gyldenstjerne, dertil af nogle udseet, udentvivl ikke kom i Betragtning, fordi Enkedronningen fandt et sligt Partie under sin Værdighed. Saa i det mindste synes det mig, man tør slutte af den omtrent samtidige Krantzius. Mellem Hertug Adolf og Dronning Dortheas Fader Markgrev Johan var et nøje Venskab. Ved Adolfs Hof havde Dronningen udentvivl

gjort Bekjendtskab med den unge oldenborgske Grev Christian, som, efter Hamelmans Vidnesbyrd i hans oldenborgske Kronike, just anbefaledes af Hertug Adolf de danske Stænder til Konge, fordi han kunde ægte den unge Enkedronning. Dorethea kunde derfor gjerne sige, at hun vilde ægte den, Nationen behagede at vælge til Konge, thi Adolfs Forslag til Nationen paa Christian var vel ligesaameget ledet af selve Dronningen og hendes Fader, som af Adolfs personlige Godhed for sin Søstersøn. En Dame af Dortheas Forstand, der, i en saa ung Alder og paa et Par Aar, havde forstaaet at vinde en fremmed Nation, der forstod som kongelig Ægtemage at skaffe sig vigtig Indflydelse i Regjeringssagerne, den hun selv som Enkedronning i 14 Aar vidste at vedligeholde, kan vel den, der kjender Fruentimmer Snille, tiltroe slig en Intrige. Nok Kong Christian den 1ste ægtede Enkedronning Dorethea, og stod deres Bilager samme Dag Kroningen foregik. Havde Dorethea i sit Ægteskab med Christoffer ingen Børn havt, saa blev hendes Ægteskab med Christian deri destomere velsignet. Thi foruden at denne Dronning er Stammoder til det i Danmark og Rusland regjerende oldenborgske Huus, saa er hun det til snart alle Europas Regenter og Førstehuse.

Som Statsbestyrelsen her i Danmark da var, og lige til Enevældet forblev, var det unægtelig en Lykke for Landet, ja for Kongehuset stundum en Red-

ning, naar den kongelige Ægtemage var en Dronning, der havde Forstand og Mod til, ej allene — som gamle Guldberg siger i den nydelige Dedikasion til Dronning Juliane Marie foran hans Verdens Historie — at træde frem, hvor de største Pligter fordrede det, men og ellers at tage en Haand med i Statens ofte vaklende Ror. En saadan Ægtemage var Dronning Dorethea, og hun havde og i Kong Christian den 1ste en Gemal, der erkjendte, og efter sin Stilling til den for ham fremmede Nasion, hvis Regent han var bleven, maatte erkjende sin Dronnings ophøjede Talenter. Historien har og opbevaret, at K. Christian som oftest i sin Dronnings Gemak holdt Raadsamlinger i Statens offentlige Anliggender, ja der og stundum afgjorde private Retssager. Endnu haves og denne virksomme Dronnings Breve, som vise, at hun i sin kongelige Gemals Fraværelse, enten i Sverrig eller paa Rejser udenlands, har forestaaet Regjeringen, og som Rigsforstanderske stundum udgivet endog meget alvorlige Befalinger til selve Rigets Stormænd. Men ellers, ifølge denne sin Indflydelse, fulgte hun oftest sin Gemal paa de hans indenlandske Rejser, en dansk Konge da jevnlig, efter Regjeringens Datids Organisasion, maatte gjøre for Rigsanliggendernes Besørgelse. At og K. Christian i intet vigtigt Anliggende bestemte sig til noget uden hendes Raad, er sluttelig af den store Anseelse, hvori altid hendes Kantslere stode. Af disse, vore Tiders

Kabinetssekretærer, nævnes især Mogens Krasse, der ved Dronningens Indflydelse siden blev Biskop i Odense, og Herremanden Johan Oxe. Den første var med ved det for Kongen og hans Stater vigtige Forliig, som Dronning Dorethea mæglede med Jakob Orenstjerne, Erkebisp i Sverrig, i hvilket Riges Sager, han overalt meget deeltog. At denne Dronning og i Sverrig har været afholdt, synes slutteligt af blandt andet den Forpligt, de svenske Stænder indgik til hende ved hendes Søns Prinds Hanses Erkjendelse som svensk Kronarving efter sin Fader. Ogsaa var det Dorethea, der bevirkede Forliget mellem Kong Christian og hans Broder Grev Gerhart. Denne oldenborgske Prinds forestilles vel af de fleste Historieskrivere som en urolig Første, men besad alligevel flere gode, skjønt for den kongelige Regjering mistænkte, som for Tiderne ikke saa passende, Egenskaber, da han med Alvor tog sig af den dybt fortrykte holsteenske Almue. Christian den 1ste var valgt efter Hertug Adolf til Greve i Holsteen fornemmelig ved de vort Kongehuus altid udmærket hengivne Rantzauer. Men Slesvigs og Holstens Erhvervelse kostede ikke ubetydelige Pengesummer til Prætendenterne, hvorimellem Christians Brødre, efter den Tids Publicisters Formeninger, ogsaa regnede sig. For at tilfredsstille den af disse meest paatrængende Gerhart, gjorde Christian denne sin Broder til Statholder i de Slesvig-Holsteenske Lande. Her fulgte nu Gerhart sin Lyst, og

vandt snart den baade i Stæderne og paa Landet fortrykte Almue, saa han blev en farlig Statholder for Adelen, og mistænkt hos selve Kongen, som derfor, underrettet herom, iligen med sin Dronning rejste til Holsteen. Straks ved Ankomsten hertil, at erklære Statholderen sin Broder aabenbar Fejde, kunde havt farlige Følger, da Grev Gerhart, med Almuen paa sin Side, havde Gottorp, Rendsborg, Flensborg, og flere vigtige Fæstninger i sin Vold. Dronning Dortheas Klogskab gjorde og al Magt unødvendig, ved paa en snild Maade, lig omtrent den Griffenfeld et Par Sekler efter fangede den Gottorpske Hertug Christian Albrekt paa, at faae Grev Gerhart til sig paa Slottet Segeberg, hvor og Kongen var. Her maatte nu Greven i et meget taaleligt og anstændigt Fængsel oppebie Kongens og Dronningens Ankomst fra Kiel, hvortil en Landdag var udskreven, og ved hvis Foranstaltninger Kongen imidlertid tilbagevandt hine faste Stæder, saa Gerhart derefter fandt sig i, for at slippe ud af sit Fængsel, at indgaae et af Dronningen mæglet, Kongen for den følgende Tid sikkrende, Forliig. At Dorthea i dette Forliig havde privat Interesse, nedsætter ikke mere hendes Fortjenester heraf, end Niels Ebbesens Fortjenester af hans Mord paa den holsteenske Tyran nedsættes, fordi privat Animositet maaske var Anledningen til Mordet.

Men jeg maatte skrive K. Christian den 1stes hele Historie, naar jeg skulle gjennemgaae alle de Stats-

søger, hvori hans Dronning har havt mere og mindre Deel. Kun en Begivenhed maa jeg særlig omtale, fordi Dorethea, for sin formentlige Deel i den, maa høre meget ilde af vore Historieskrivere, især Holberg, som siger, at hun var en bedre Moder end Dronning, ja paastaaer, at hun med alle sine gode Egenskaber ikke kan regnes blandt Danmarks nyttige Dronninger. Anledningen til denne haarde Dom over en Dronning, jeg i Statsklogskab ikke veed, at sætte nogen af vor oldenborgske Kongers Dronninger ved Siden uden Sofie Amalia, er Orkenøernes Pantsættelse til den skotske K. Jakob den 3die, for Medgiften med Prindsesse Margarete. Vist nok mistede derved Norge disse Øer for bestandig paa en Maade, som aldeles ikke lader sig forsvare. Men for derfor med Holberg at tale den forevigede Dorethea saa haardt til, maatte godtgjøres, hvad Deel hun havde baade i Partiet og i den derved foranledigede Pantsættelse af disse Øer. Og om hendes Deelagtighed heri end kunde godtgjøres, saa er det dog beviisligt, at hun ikke kunde være Skyld i, Pantet ej indløstes, thi hertil maa Aarsagen fornemmelig søges i Christian den 1stes og Søns slette Huusholdning, samt det norske Rigsraads uforsvarlige Eftergivenhed. Dorethea var en god, ja, som Nogle vil, endog vel skrap Huusholder, der ikke kunde troe, at dette Pant i Tiden skulde blive uindløst.

Som Enke efter Christian den 1ste, der døde i Aaret 1481, levede Dorethea i 14ten Aar ej uden

megen Indflydelse i sin Søns K. Hanses Regjering. Hun vidste denne sin Indflydelse især ved at kunde holde den unge Konge fra, at sætte sin Fordring paa Sverrig igjennem ved Krig. Flere Kong Hanses Breve, daterede fra Kallundborg, Dortheas Enkesæde, lade og formode, at denne Konge jevnlig raadspurgte sin kloge og erfarne Moder. Denne hendes Indflydelse som Enkedronning, og Agtelsen, hendes kongelige Søn altiid viste hende, taler og mod deres Paastand, som vil, at hun efter sin Gemals Død søgte paa en ubillig og retsstridig Maade, og paa Kongens sin Søns Bekostning, at befordre sin anden Søns Prinds Frederiks Fordele. I det mindste har vist Kong Hans selv følt, at hvad hans Moder heri gjorde, bød Pligt hende baade som øm Moder og klog Dronning efter Datids af de største Statsmænd antagne Grundsætninger. Beviis paa Dronning Dortheas Klogskab og Forstand er og den udmærkede Agtelse, Holsteens Adel viste hende i Underhandlingerne, Slesvig og Holsteen angaaende, efter Kong Christians Død. Hvo der i øvrigt vil have en fuldstændigere og rigtigere Kundskab om disse Underhandlinger, end vore danske Historieskrivere give, henvises til Holsteens forevigede Historiograf Christiani.

I sin Enkestand gjorde Dorethea en religiøs Reise til Rom, dog ikke uden med den at forbinde politiske Hensigter, hvorfor hun og havde med sig sin forommeldte Kantsler Johan Oxe. Trængte hun endikke

heri gjennem med sit Ønske, at faae sin holsteenske Fortroede Enevold Soverbrodt til Biskop i Sleswig, om ellers denne Sag har saameget lagt hende paa Hjerte, saa udvirkede hun dog to for Riget vigtigere pavelige Bevillinger. Vist nok har Dalin Ret, at skjønt Dorethea altid fraraadede sin Søn Krig paa Sverrig, saa glemte hun dog ikke ethvert andet Middel, der igjen kunde fornye Unionen. Pavens ved hende udvirkede Trudsel til Steen Sture med Ban skulde vist havt vigtige Følger paa enhver Anden end Sture, hvis ophøjede Talenter ingen upartisk dansk Historieskriver maa miskjende. Da og Trudselen siden udførtes, nedsatte dog Bandet Rigsforstanderen noget hos den svenske overtroiske Almue. Det andet, Enkedronning Dorotea udvirkede, var Tilbagekaldelsen af den pavelige Bulle, der paa Christian den 1stes Forestilling havde skilt Benediktinerne ved det rige St. Knuds Kloster i Odense, og overdraget det til Stiftets Kaniker eller Domherrer. Som Anledning til Christians Forestilling, der udvirkede denne for Benediktinerne haarde Pavebulle, foregaves Benediktinernes uordentlige Levnet. Ifølge Munkenes den Tid store Indflydelse vare Sager af dette Slags heel vigtige, og ofte farlige at blande sig i. Baade K. Hans selv, og Rigets Ærkebisp med Prælater, som Paven udnævnede til at dømme mellem Domherrerne og Munkene, vare og ikke lidet forlegne med denne dem overdragne Kommission. Benediktinerne

fejrede, og ved den saa kaldte Dronningens Messe erindrede taknemmelig lige til Reformasionen deres høje Velgjørerinde.

Endelig mæt af Dage døde Dronning Dorethea den 25de November 1495 paa Kallundborg Slot. Denne Forevigedes Navn er forlængst uddød mellem hendes høje Afkom, men hendes Virksomhed og Fortjenester ville altid berettige hende til et hæderværdigt Minde i Fædrenelandets Historie.

Vist besadde Oldfædrene Kundskaber og Færdigheder, der nu have tabt sig, og nu derfor komme os saameget utroeligere for, som vi om deres baade offentlige og private Indretninger savne samtidige og paalidelige Efterretninger. Men vist er det og, at disse Old- og Fortidens Kundskaber og Færdigheder oftest forestilles overdrevne, og at derfor Beretningerne herom vel fortjente at undersøges af Mænd, som have de Kundskaber og Indsigter, der ere nødvendige for at bedømme hvad der kan være sandt, og hvad derimod er overdrevet i hiin Oldtids Beretninger. Fædrenelandet besad i 17de Sekel to saadanne Lærde i de af vore baade Oldsager og Naturvidenskaber fortjente Oluf Worm og Thomas Bartholin den Ældre. Men i vore Oldsager som i vor Historie savnedes til disse Lærdes Tid endnu det Lys af Kritiken, som den af

Nordens Oldhistorie udødelig fortjente Thormod Torfæus allerførst blandt nordiske Historiegrandskere tændte, og endnu havde ikke Oplysning forjaget, i det mindste hos os, den for alle Videnskaber, men især Naturvidenskaberne, fordærvelige Overtroe. Begge, Worm som Bartholin, vare de derfor ikke heller fri for deres Tids Overtroe og Lettroenhed. Man seer det af flere Stæder i den Førstes Breve, som naar han anseer den i Skaane i en Regn nedfaldne Blaajord for Følge af Præsternes forgjeves Præk mod Overdaadighed, da just Mange i denne Regn havde faaet deres kostbare Klæder fordærvede. Man seer og sammestedss, at den lærde Worm har endnu havt al Respekt for den i de Tider almægtige Djævel, hvis Tilværelse var ham ligesaa vis, som at der er en Gud til. I et af Brevene fortæller Worm de flere Varsler, som foregik Arveprinds Christians, saa kaldet den 5tes Død. Dog paa Varsler troes jo end i Dag af Folk, der ellers ville passere for Oplyste. Paa Bartholins Overtroe haves Beviis i hans ved O. Worms Død forfattede Universitets Program, hvori meget alvorlig fortælles om en klar Stjerne, der saaes over Worms Professorgaard, just i det Øjeblik han opgav Aanden. Venteligt har den gode Bartholin tænkt, at denne Stjerne kom, for at lede hans forevigede Ven til de himmelske Boliger, kun at det ikke har været en Stjerne som den, der vildlede de Østerlandske Vise til Jerusalem, der kostede

der just er een af sin Indflydelse i tre vore Kongers Regiering mærkelig Dronning, ja saameget mærkeligere, som hun maaskee har mere bidraget til, at det oldenborgske Huus kaldtes herind til den danske Trone, end af Historieskriverne almindelig er bemærket.

Af Fødsel var Dorethea en brandenborgsk Prindsesse, Datter af den i sin Tid som Videnskabsmand og Statsmand anseete Markgrev Johan Alkymist eller Guldmager, hvis Broder var den under Navn af Tysklands Akilles bekjendte Markgrev Albert. Kun 15 Aar gammel kom denne Prindsesse til Danmark, og formæledes den 5te Oktober 1445 til Kong Christopher fra Bayren, med hvem hun levede til 4de Januar 1448, altsaa kun i 2 Aar og 3 Maaneder, da Christopher døde fra hende og Riget. Men i disse Par Aar havde alligevel Dorothea ved sin Klogskab forstaaet saameget at vinde Nationen, saa dens Magnater ønskede at see hende som den tilkommende Konges Gemalinde. Vel tilbød man den aldrende slesvigske Hertug og holstenske Greve Adolf Kronen, men ikke før efter en Dansk Adelsmand Knud Gyldenstjerne, dertil af nogle udseet, uden tvivl ikke kom i Betragtning, fordi Enkedronningen fandt et sligt Partie under sin Værdighed. Saa i det mindste synes det mig, man tør slutte af den omtrent samtidige Krantzius. Mellem Hertug Adolf og Dronning Dorotheas Fader Markgrev Johan var et nøje Venskab. Ved Adolfs Hof havde Dronningen uden tvivl

gjort Bekjendtskab med den unge oldenborgske Grev Christian, som, efter Hamelmans Vidnesbyrd i hans oldenborgske Krønike, just anbefaledes af Hertug Adolf de danske Stænder til Konge, fordi han kunde ægte den unge Enkedronning. Dorethea kunde derfor gjerne sige, at hun vilde ægte den, Nationen behagede at vælge til Konge, thi Adolfs Forslag til Nationen paa Christian var vel ligesaameget ledet af selve Dronningen og hendes Fader, som af Adolfs personlige Godhed for sin Søstersøn. En Dame af Dortheas Forstand, der, i en saa ung Alder og paa et Par Aar, havde forstaaet at vinde en fremmed Nation, der forstod som kongelig Ægtemage at skaffe sig vigtig Indflydelse i Regjeringssagerne, den hun selv som Enkedronning i 14 Aar vidste at vedligeholde, kan vel den, der kjender Fruentimmer Snille, tiltroe slig en Intrige. Nok Kong Christian den 1ste ægtede Enkedronning Dorethea, og stod deres Bilager samme Dag Kroningen foregik. Havde Dorethea i sit Ægteskab med Christoffer ingen Børn havt, saa blev hendes Ægteskab med Christian deri destomere velsignet. Thi foruden at denne Dronning er Stammoder til det i Danmark og Rusland regjerende oldenborgske Huus, saa er hun det til snart alle Europas Regenter og Førstehuse.

Som Statsbestyrelsen her i Danmark da var, og lige til Enevælden forblev, var det unægtelig en Lykke for Landet, ja for Kongehuset stundum en Red-

ning, naar den kongelige Ægtemage var en Dronning, der havde Forstand og Mod til, ej allene — som gamle Guldberg siger i den nydelige Dedikasion til Dronning Juliane Marie foran hans Verdens Historie — at træde frem, hvor de største Pligter fordrede det, men og ellers aldrig at lægge en Haand med i Statens ofte vaklende Ror. En saadan Ægtemage var Dronning Dorethea, og hun havde og i Kong Christian den 1ste en Gemal, der erkjendte, og efter sin Stilling til den for ham fremmede Nasion, hvis Regent han var bleven, maatte erkjende sin Dronnings ophøjede Talenter. Historien har og opbevaret, at K. Christian som oftest i sin Dronnings Gemak holdt Raadssamlinger i Statens offentlige Anliggender, ja der og stundum afgjorde private Retssager. Endnu haves og denne virksomme Dronnings Breve, som vise, at hun i sin kongelige Gemals Fraværelse, enten i Sverrig eller paa Rejser udenlands, har forestaaet Regjeringen, og som Rigsforstanderske stundum udgivet endog meget alvorlige Befalinger til selve Rigets Stormænd. Men ellers, ifølge denne sin Indflydelse, fulgte hun oftest sin Gemal paa de hans indenlandske Rejser, en dansk Konge da jevnlig, efter Regjeringens Datids Organisasion, maatte gjøre for Rigsanliggendernes Besørgelse. At og K. Christian i intet vigtigt Anliggende bestemte sig til noget uden hendes Raad, er slutteligt af den store Anseelse, hvori altid hendes Kantslere stode. Af disse, vore Tiders

Kabinetssekretærer, nævnes især Mogens Krasse, der ved Dronningens Indflydelse siden blev Biskop i Odense, og Herremanden Johan Oxe. Den første var med ved det for Kongen og hans Stater vigtige Forliig, som Dronning Dorethea mæglede med Jakob Oxenstjerne, Erkebisp i Sverrig, i hvilket Riges Sager, hun overalt meget deeltog. At denne Dronning og i Sverrig har været afholdt, synes sluttelig af blandt andet den Forpligt, de svenske Stænder indgik til hende ved hendes Søns Prinds Hanses Erkjendelse som svensk Tronarving efter sin Fader. Ogsaa var det Dorethea, der bevirkede Forliget mellem Kong Christian og hans Broder Grev Gerhart. Denne oldenborgske Prinds forestilles vel af de fleste Historieskrivere som en urolig Første, men besad alligevel flere gode, skjønt for den kongelige Regjering mistænkte, som for Tiderne ikke saa passende, Egenskaber, da han med Alvor tog sig af den dybt forteykte holsteenske Almue. Christian den 1ste var valgt efter Hertug Adolf til Greve i Holsteen fornemmelig ved de vort Kongehuus altid udmærket hengivne Rantzauer. Men Slesvigs og Holstens Erhvervelse kostede ikke ubetydelige Pengesummer til Prætendenterne, hvorimellem Christians Brødre, efter den Tids Publicisters Formeninger, ogsaa regnede sig. For at tilfredsstille den af disse meest paatrængende Gerhart, gjorde Christian denne sin Broder til Statholder i de Slesvig-Holsteenske Lande. Her fulgte nu Gerhart sin Lyst, og

vandt snart den bande i Stæderne og paa Landet forskrykte Almue, saa han blev en farlig Statholder for Adelen, og mistænkt hos selve Kongen, som derfor, underrettet herom, iligen med sin Dronning reiste til Holsteen. Straks ved Ankomsten hertil, at erklære Statholderen sin Broder aabenbar Feide, kunde havt farlige Følger, da Grev Gerhart, med Almuen paa sin Side, havde Gottorp, Rendsborg, Flensborg, og flere vigtige Fæstninger i sin Vold. Dronning Dortheas Klogskab gjorde og al Magt unødvendig, ved paa en snild Maade, lig omtrent den Griffenfeld et Par Sekler efter fangede den Gottorpske Hertug Christian Albrekt paa, at faae Grev Gerhart til sig paa Slottet Segeberg, hvor og Kongen var. Her maatte nu Greven i et meget taaleligt og anstændigt Fængsel oppebie Kongens og Dronningens Ankomst fra Kiel, hvortil en Landdag var udskreven, og ved hvis Foranstaltninger Kongen imidlertid tilbagevandt hine faste Stæder; saa Gerhart derefter fandt sig i, for at slippe ud af sit Fængsel, at indgaae et af Dronningen mæglet, Kongen for den følgende Tid sikkrende, Forliig. At Dorethea i dette Forliig havde privat Interesse, nedsætter ikke mere hendes Fortjenester heraf, end Niels Ebbesens Fortjenester af hans Mord paa den holsteenske Tyran nedsættes, fordi privat Animositet maaske var Anledningen til Mordet.

Men jeg maatte skrive K. Christian den 1stes hele Historie, naar jeg skulle gjennemgaae alle de Stats-

sager, hvori hans Dronning har havt mere og mindre Deel. Kun en Begivenhed maa jeg særlig omtale, fordi Dorethea, for sin formentlige Deel i den, maa høre meget ilde af vore Historieskrivere, især Holberg, som siger, at hun var en bedre Moder end Dronning, ja paastaaer, at hun med alle sine gode Egenskaber ikke kan regnes blandt Danmarks nyttige Dronninger. Anledningen til denne haarde Dom over en Dronning, jeg i Statsklogskab ikke veed, at sætte nogen af vor oldenborgske Kongers Dronninger ved Siden uden Sofie Amalia, er Orkenøernes Pantsættelse til den skotske K. Jakob den 3die, for Medgiften med Prindsesse Margarete. Vist nok mistede derved Norge disse Øer for bestandig paa en Maade, som aldeles ikke lader sig forsvare. Men for derfor med Holberg at tale den forevigede Dorethea saa haardt til, maatte godtgjøres, hvad Deel hun havde baade i Partiet og i den derved foranledigede Pantsættelse af disse Øer. Og om hendes Deelagtighed heri end kunde godtgjøres, saa er det dog beviisligt, at hun ikke kunde være Skyld i, Pantet ej indløstes, thi hertil maa Aarsagen fornemmelig søges i Christian den 1stes og Søns slette Huusholdning, samt det norske Rigsraads uforsvarlige Eftergivenhed. Dorethea var en god, ja, som Nogle vil, endog vel skrap Huusholder, der ikke kunde troe, at dette Pant i Tiden skulde blive uindløst.

Som Enke efter Christian den 1ste, der døde i Aaret 1481, levede Dorethea i 14ten Aar ej uden

megen Indflydelse i sin Søns K. Hanses Regjering. Hun vüste denne sin Indflydelse især ved at kunde holde den unge Konge fra, at sætte sin Fordring paa Sverrig igjennem ved Krig. Flere Kong Hanses Breve, daterede fra Kallundborg, Dortheas Enkesæde, lade og formode, at denne Konge jevnlig raadspurgte sin kloge og erfarne Moder. Denne hendes Indflydelse som Enkedronning, og Agtelsen, hendes kongelige Søn altiid viste hende, taler og mod deres Paastand, som vil, at hun efter sin Gemals Død søgte paa en ubillig og retsstridig Maade, og paa Kongens sin Søns Bekostning, at befordre sin anden Søns Prinds Frederiks Fordele. I det mindste har vist Kong Hans selv følt, at hvad hans Moder heri gjorde, bød Pligt hende baade som øm Moder og klog Dronning efter Datids af de største Statsmænd antagne Grundsætninger. Beviis paa Dronning Dortheas Klogskab og Forstand er og den udmærkede Agtelse, Holsteens Adel viste hende i Underhandlingerne, Slesvig og Holsteen angaaende, efter Kong Christians Død. Hvo der i øvrigt vil have en fuldstændigere og rigtigere Kundskab om disse Underhandlinger, end vore danske Historieskrivere give, henvises til Holsteens forevigede Historiograf Christiani.

I sin Enkestand gjorde Dorothea en religiøs Reise til Rom, dog ikke uden med den at forbinde politiske Hensigter, hvorfor hun og havde med sig sin forommeldte Kantsler Johan Oxe. Trængte hun endikke

heri gjennem med sit Ønske, at faae sin holsteenske Fortroede Enevold Sovenbrodt til Biskop i Slesvig, om ellers denne Sag har saameget lagt hende paa Hjerte, saa udvirkede hun dog to for Riget vigtigere pavelige Bevillinger. Vist nok har Dalin Ret, at skjønt Dorethea altid fraraadede sin Søn Krig paa Sverrig, saa glemte hun dog ikke ethvert andet Middel, der igjen kunde fornye Unionen. Pavens ved hende udvirkede Trudsel til Steen Sture med Ban skulde vist havt vigtige Følger paa enhver Anden end Sture, hvis ophøjede Talenter ingen upartisk dansk Historieskriver maa miskjende. Da og Trudselen siden udførtes, nedsatte dog Bandet Rigsforstanderen noget hos den svenske overtroiske Almue. Det andet, Enkedronning Doretea udvirkede, var Tilbagekaldelsen af den pavelige Bulle, der paa Christian den 1stes Forestilling havde skilt Benediktinerne ved det rige St. Knuds Kloster i Odense, og overdraget det til Stiftets Kaniker eller Domherrer. Som Anledning til Christians Forestilling, der udvirkede denne for Benediktinerne haarde Pavebulle, foregaves Benediktinernes uordentlige Levnet. I følge Munkenes den Tid store Indflydelse vare Sager af dette Slags heel vigtige, og ofte farlige at blande sig i. Baade K. Hans selv, og Rigets Erkebisp med Prælater, som Paven udnævnede til at dømme mellem Domherrerne og Munkene, vare og ikke lidet forlegne med denne dem overdragne Kommission. Benediktinerne

feirede, og ved den saa kaldte Dronningens Messe erindrede taknemmelig lige til Reformasionen deres høje Velgjørerinde.

Endelig mæt af Dage døde Dronning Dorethea den 25de November 1495 paa Kallundborg Slot. Denne Forevigedes Navn er forlængst uddød mellem hendes høje Afkom, men hendes Virksomhed og Fortjenester ville altid berettige hende til et hæderværdigt Minde i Fædrenelandets Historie.

Vist besadde Oldfædrene Kundskaber og Færdigheder, der nu have tabt sig, og nu derfor komme os saameget utroeligere for, som vi om deres baade offentlige og private Indretninger savne samtidige og paalidelige Efterretninger. Men vist er det og, at disse Old- og Fortidens Kundskaber og Færdigheder oftest forestilles overdrevne, og at derfor Beretningerne herom vel fortjente at undersøges af Mænd, som have de Kundskaber og Indsigter, der ere nødvendige for at bedømme hvad der kan være sandt, og hvad derimod er overdrevet i hiin Oldtids Beretninger. Fædrenelandet besad i 17de Sekel to saadanne Lærde i de af vore baade Oldsager og Naturvidenskaber fortjente Oluf Worm og Thomas Bartholin den Ældre. Men i vore Oldsager som i vor Historie savnedes til disse Lærdes Tid endnu det Lys af Kritiken, som den af

Nordens Oldhistorie udødelig fortjente Thormod Torfæus allerførst blandt nordiske Historiegrandskere tændte, og endnu havde ikke Oplysning forjaget, i det mindste hos os, den for alle Videnskaber, men især Naturvidenskaberne, fordærvelige Overtroe. Begge, Worm som Bartholin, vare de derfor ikke heller fri for deres Tids Overtroe og Lettroenhed. Man seer det af flere Steder i den Førstes Breve, som naar han anseer den i Skaane i en Regn nedfaldne Blaajord for Følge af Præsternes forgjeves Præk mod Overdaadighed, da just Mange i denne Regn havde faaet deres kostbare Klæder fordærvede. Man seer og sammesteds, at den lærde Worm har endnu havt al Respekt for den i de Tider almægtige Djævel, hvis Tilværelse var ham ligesaa vis, som at der er en Gud til. I et af Brevene fortæller Worm de flere Varsler, som foregik Arveprinds Christians, saa kaldet den 5tes Død. Dog paa Varsler troes jo end i Dag af Folk, der ellers ville passere for Oplyste. Paa Bartholins Overtroe haves Beviis i hans ved O. Worms Død forfattede Universitets Program, hvori meget alvorlig fortælles om en klar Stjerne, der saaes over Worms Professorgaard, just i det Øjeblik han opgav Aanden. Ventelig har den gode Bartholin tænkt, at denne Stjerne kom, for at lede hans forevigede Ven til de himmelske Boliger, kun at det ikke har været en Stjerne som den, der vildledede de Østerlandske Vise til Jerusalem, der kostede

saamange uskyldige Børns i Betlehem og Omegn Liv. Under jævnlig Læsning i Fædrelandets Old- og Fortids Kroniker og Historier har jeg bemærket mig adskillige Fakta og Tildragelser, hvis Beretningers Paalidelighed fornemmelig maa afgjøres ved Naturkyndiges Undersøgelser og Skjøn, hvortil jeg altsaa vil indlade følgende Anekdoter.

Efter Saxes Beretning, i hans Historie om Kong Skjold, skulde det synes, som vare her i Oldtiden Bjørne. Er det saa? Og er det rimeligt, at vort Danmark nogensinde har været saaledes beskaffent, at disse glubende Dyr her har kundet trives?

Har Oldnordboen kjendt Magneten? Saa kunde synes af den Steen, Saxe fortæller om, at Thorkild satte i sit Skib, og derefter styrede sin Kaas. Stephanius vil nu vel i sine Noter, at det har været en Krystal, eller anden Steen af dem, som glimre i Mørket. Imidlertid er jeg ikke den Eneste, som yttrer Formodning om, at Oldfædrene kunde have kjendt Magneten. Den af sit Fødelands Ditmarskens Historie fortjente Præst Bolten yttrer lige Formodning, som han grunder paa de gamle Offerstæders posrette, men dog med nogen Misviisning, Beliggenhed.

Saxe i sin Histories 11te Bog siger om det Sted ved Lemvig eller i Limfiorden, hvor K. Knud den Helliges til Engelland bestemte Flaade laae: a qvo brevissimus in Oceanum transitus patet, qvondam navigüs pervius, nunc vero interjecta arenarum

molo præclusus ɔ: hvorfra falder til Nordsøen eller Vesterhavet den korteste Vej, hvilken tilforn var sejlbar, men nu er opfyldt med Sandbanker. Det synes altsaa han har antaget, maaskee paa Grund af nu tabte Efterretninger, at der i Oldtiden var Sejlads ud fra Limfjorden i Vesterhavet, hvorimellem nu gaaer den smalle Jordtunge fra Agger Sogn til Harboøre eller rettere Haboøn. Men er det saa, at der nogensinde har været Seilads? Thi som jeg har ladet mig sige af sagkyndige Folk der i Egnen, skal Vesterhavet ligge højere end Landet og Limfjorden.

Vel taler Bartholin i sin Medicina Danorum domestica om de ondartede Tilfælde, som de, der aabnede Bisskop Wilhelms Grav, bleve efter Saxes Beretning beladte med, men uden at han videnskabelig gjennemgaaer Enhvers Onde især, som nok Beretningen fortjente. At der imidlertid ikke er noget utroeligt i Saxes Beretning, stadfæste mange senere, ved slige Gravstæders Aabning, gjorte Erfaringer. Saaledes da i Aaret 1793 de kongelige franske Begravelser i St. Denis aabnedes, anfaldtes flere af de ved Aabningen brugte Folk, Nogle af Diaree, Andre af ondartede Febre, og det uagtet ved denne Gravaabning vare iagttagne alle mulige Forsigtigheder, især ved med Krudt og Viinædike at fordrive Dunsterne. Flere saadanne for Sundheden højst skadelige Følger af Gravstæders Aabning, som overalt af Begravelser i og ved Kirkerne, samt Skribenterne herom,

finder man i W. D. Fuhrmann über die Begräbniß-plätze der Alten. Det er derfor en velgjørende Indretning, som kun miskjendes af Mystiker og Bigotter, at Begravelser i og ved Kirkerne, som overalt i Byerne, deels allerede ere, deels ganske vil blive, afskaffede.

I Fostbrødresaga bemærkes, efter Professor Müllers Udtog i hans Sagabibliotek, at den modige Mands Hierte er mindre end den Frygtsommes, thi i det større Hierte er der mere Blod, som just er det, der virker Frygten. En fysiologisk Læges Tanker om denne Bemærkning var værd at høre.

I Sagaen om Kong Oluf Trygvesen og i flere Efterretninger tales om Mennesker af saa udmærket en Lugt, at de som Hunde kunde ved den spore Dyrene i deres Leje. Lignende fortælles om Sydsøens opdagede Øboere, som overalt alle Vilde overgaae i Sandser, Styrke og Legemsfærdigheder, kultiverede Folk.

Strandhug eller Tilladelser til i Forbisejling at gjæste nærmeste Strandbred, for at forsyne sig med Proviant, var i Oldnorden almeen Skik. Snorre har i den Anledning en Anekdot om en Hund, han kalder Vige, der viser til hvilken høj Grad, man i Oldtiden havde bragt det med Hundes Afretning, saa jeg tvivler paa nogen Nutids Skytte heri kan gjøre det Oldfædrene efter. Oluf Trygvesen, fortæller Snorre, gik paa sine Tog til Irland engang i Land,

for at skaffe sig Kvæg til Slagtning, hvoraf han da og fik endeel. Men just som Kongen er ifær med at faae dem neddrevne til Stranden, kommer en Bonde løbende, og beder at han maa faae tilbage de Køer, som tilhørte ham. Dette tillod og Oluf ham, naar han mellem Flokken kunde gjenkjende sine, og tage dem, uden at opholde Kongen og Følge, thi i Flokken skal have været flere hundrede Nød. Dog Bonden havde med sig Hunden Vige, den han lod løbe ind i Flokken, hvor den og straks vidste paa Køernes Mærke at udtage ligesaamange Stykker, som Bonden havde opgivet at tilhøre ham. Kong Oluf, ikke lidet forundret over denne snilde Hunds Færdigheder, fik Lyst til selv at eje Hunden, som da og Bonden for en Guldring villig afstod ham, og dertil skjænkede Bonden sit Venskab, hvorved jeg tænker, Snorre mener, at Kongen og Bonden indgik Forstbrødrelaug. Om den i vor famøse islandske Kunsthistorie bekjendte Ole Paa fortælles og, at han af en Irisk Konge fik til Foræring en stor Hund ilig i at løbe og af Mands Vid. Han gøede kun ad sin Herres Uvenner, dem han gik paa Livet løs, for at redde Herren. En Gunnar, som siden fik den, blev saa betrygget mod sine flere Fiender, at de kun søgte at myrde Hunden, før de torde angribe Herren. Snorrigt derfor, at, som det synes af Hagen Hagensens Forstetings Liv, Tyverie ikke kunde begaaes paa Hunde. Muligt have og vore Oldfædre brugt Hunde til Krigen, ligesom Strabo

fortæller om Gallerne, og som og Tyrkerne skal have brugt. I Debes's Tid forstode, og forstaae vel endnu, Færøerne, at afrette Hunde til Brug ved deres meget betydelige Faaretillæg. Disse Hunde skal saaledes være afrettede, at de af en Faareflok paa flere hundrede udtage de Faar, Ejeren peger hen til. Dette er saameget nødvendigere, som Faarene sine Steder ere ligesom vilde. En saadan vel afrettet Hund ansees og paa Færø i Værdie lige med en Koe. Jeg veed ikke, jeg kan minde mig, at have læst om Hundes Galskab i Oldtiden. Maaske fandt den da ligesaalidet Sted her, som den endnu finder Sted i Kamskatka. I Aarene 1694, 1695 og 1707 gaves flere gale Hunde i Jylland.

Saxo Grammatikus var, som en for sin Tid meget oplyst og lærd Mand, saa endog Anatomiker. Thi han vidste at Hjernen er omgiven med en Hinde.

Ifølge Nordens baade Oldhistorie og Oldlove have Oldfædrene tiltroet sig fysionomiske Kundskaber, saa de af et Menneskes Ansigtstræk bedømte hans Fuldkommenheder og Ufuldkommenheder. I Olufs den Helliges Saga fortælles Sligt om en vis Dag, der roste sig for Kongen af denne Kunst, som syntes ikke at slaae ham fejl. Leisings-Logen i Hagen Adelsteens Guletings Lov viser og, at et Barns Lighed ansaaes for vis Tegn, paa hvem der var dets Fader. Jeg skulde dog troe, at den i Nutidens Love grundede M

gel: pater est qvem nuptiæ declarant, skulde være paalideligere i hvorvel og den stundum kan slaae feil. Men ingen Regel uden Undtagelse.

Bekjendte af baade Norges og Danmarks Historie ere den norske Kong Harald Haardraades jævnlige Tog paa Danmark. Under et saadant Tog var det, efter Snorres Beretning, at Harald engang kom med sin Flaade til en ubeboet lille Øe i Limfjorden, for der at ville hente Vand fra. Men da intet Vand var paa Øen at finde, befol Kongen at opsøge og til sig bringe en Lyngorm, den han lod lægge til en Ild, saa den blev ganske heed, mat, og overmaade tørstig. Nu bandtes om Ormens Hals en Traad, med hvilken man lod den løbe, dog saa, at Traadnøglet beholdtes i Haanden, saa Ormen ikke kunde slippe af Sigte, men paapasses, hvor i Jorden den krøb ned. Dette bemærkedes, og straks lod Harald grave paa samme Sted, hvor da og endelig fandtes det længe forgjævessøgte Vand. Lader denne Maade, at lede efter Vand paa, sig endnu bruge? eller er den mellem vore Bønderne brugelige med Pilevidier vissere? eller ere maaske begge Maader lige uvisse og overtroiske. Vist at endnu mange Vilde forstaae, som Husvanaerne i Afrika, at oplede Vand. Jeg skulle derfor saameget mere troe, at og vore barbariske Oldfædre forstode det, som Spor hertil findes efter Kristendommen. Thi, som fortælles, sprang en Kilde op paa Stedet, Knud Lavard myrdedes, og ligeledes paa det Sted, der hvi-

ledes med hans Lig. Uden Tvivl at Præsterne til dette Mirakel have brugt Folk, som endnu fra deres Forfædres Tid forstode Sligt.

I Aaret 1746 skal Carstens, Færgemand paa Møen, have foræret Kong Frederik den 5te en Hest med Hjortetakker, hvilken Hest skal have været avlet af en Hjort med en Hoppe. Saa fortæller Sandvig i sin Beskrivelse over Møen. Men er denne Fortælling saa grundet og rigtig?

Vor nu gjeldende Christian den 5tes Lov bestemmer intet om de under Voldtægt avlede Børns juridiske Stilling i Henseende til Forældrene. Vor gamle saa kaldte jydske Lov antager udtrykkelig, at Børn ikke kunde avles under Voldtægt, eller imod den Voldtagnes Villie. Af modsat Mening synes de gamle svenske Love at være, som bestemme, at Børn, avlede under Voldtægt, skulde med Hensyn til Forældrene ansees som ægte Børn. Men Spørgsmaalet, om Børn kunne avles under Voldtægt, hvorom vore Lovlærde ere ganske uenige, bør nok i forekommende Tilfælde afgjøres af en Naturkyndig eller Læge og ikke af Juristen.

Oluf Worm i et Brev til Bartholin fortæller, at han af Prinds Christian har hørt, at Faderen K. Christian den 4des Haar, saa ofte Kongen i sin Ungdom skiftede reent, gnistrede. Worm lægger til, at han selv har gjordt samme Bemærkning ved Prindsens egne Haar, der ligeledes gnistrede i stærk Frost.

Hvad sandt er der i denne Bemærkning? eller skal den og skrives paa Worms Overtro? Imidlertid kommer det mig for, at have læst noget Sligt om Mennesker, som vare elektriske.

De der have skrevet vor Souverænitets Historie, slutte den gjerne med K. Frederik den 3dies Haandfæstnings Kassasion, og den første Arvehylding. Men det er interessant at bemærke, hvorledes den nu enevældige Arvekonge, lige fra hiin Arvehylding og snart til sin Død 1670, traf bestandige Foranstaltninger til den arvelige enevældige Regjerings Bekræftelse, hvori vist i de første Aar Hannibal Sehested var Kongen en vigtig Raadgiver. Allerede derfor straks den 28de Oktober 1660 befales Peter Reetz, at møde med begge Rentemesterne paa Rentekammeret, og der gjøre Rigsskatmesteren bemeldte Sehested behørig og nøjagtig Rede og Rigtighed for Kongens Indkomster af begge Riger. Og lader Kongen tillige Kantsleren vide, at for Fremtiden skal alt Kongens Indtægter vedkommende udfærdiges fra Skatkammerkollegiet, og ikke fra Cancelliet. En anden kongelig Befaling af 16de Novbr. s. A. viser, at endog i Instruktsionerne for de ved fremmede Hoffer residerende danske Ministre skulle tages Hensyn til den nu forandrede Regjeringsform. Samme Kongebrev gjør og opmærksom paa, at de

Holsteen=Gottorpske Prindser nu ere ved denne Regjerings=Forandring blevne uberettigede til at skrive sig Arvinger til Norge, hvorom jeg har skriven en egen i Aaret 1808 særlig udgiven Afhandling. Istedet for det gamle Rigsraad oprettedes nu et Statsraad eller Statskollegium, hvis mærkelige Instruks allerede den 18de November 1660 var færdig. Ventelig for at forebygge de Stores Indflydelse, befalede Kongen næste Aar, at i dette Statsraad skulde voteres fra neden af, altsaa først de Borgerlige, thi ogsaa de sadde da i Statsraadet. Den 25de November dernæst holdt dette Statsraad sit første Møde, og en ny Matrikel var, hvad det allerførst befaledes at tænke paa. Under 8de Januar følgende Aar fik Statsraadet Befaling at indgive Forslag til en for begge Riger ordnet Højesteret, hvorfra ingen Appel bør at skee, og allerede den 14de Februar dernæst var Højesterets Instruksion færdig. Ogsaa paa de da vigtige Kjøbstæder havdes den Opmærksomhed, at Kongen forbeholdt sig, selv at beskikke Borgemesterne, som personlig til ham skulle aflægge deres Troeskabseed. Men Kongen vil nu heller ikke taale, at Stæderne indbyrdes samle sig paa egen Haand ved Fuldmægtige. Thi dette viser en kongelig Befaling til Lehnsmanden Hugo Lytzov af 1ste Marts 1661, da nogle Siellandske Kjøbsteder havde tilladt sig en saadan Samling, som nu derfor i denne Befaling alvorlig forbydes. Lige Forbud ere vist og gjorte de Adelige, som i flere Rigets Steder havde bestemte

Samlinger mellem sig, hvoraf især den i Odense var vigtig. Under 26de Januar 1661 befalede og allerede Kongen, at Statsraadet skulde opsætte en med den forandrede Regjeringsform ordentlig og vel funderet Rettergangs Proces og Form. Dette Hverv blev da siden indbefattet under den et Par Aar efter indsatte Lovkommission, som det udtrykkelig paalægges, ved at gjennemgaae Lovene, at bemærke de, som stride mod Kongens souveræne Arveregjering. Selv Stylus curiæ i det kjøbenhavnske Universitets Programmer undgik ikke Kongens Opmærksomhed, da denne Højskoles Patron Kantsleren heri nævnedes paa en Maade, som nu ikke længer kunde passe sig, og som derfor befales forandret efter den Formular, som tilstilledes Doktor Hans Svane, Konsistorii Præsident. Mærkelig er mig endelig og den kongelige Befaling af 29de Decbr. 1669 til det tydske Cancellie, at aflevere til det danske Cancellie de Slesvigske Sager, som, saavidt jeg erindrer, Professor Falck ikke har kjendt, da han skrev om dette Hertugdømmes Forbindelse med Danmark. Men Befalingen er nok kommen for sildig, til at dens Hensigt kunde naaes, da uden tvivl det Gottorpske Huus har lagt Vanskeligheder for dens Udførelse, som den da og siden blev tilbagekaldet.

Den Brug at en Præst skal ledsage en Deliqvent til Rettersstedet, eller, som hos os, dog møde ham der, og blive hos ham, til han er død, har vist en hierarkisk Oprindelse, for at Clerus derved kunde skaffe sig endmere Indflydelse. I den kristne Kirkes de fem første Sekler findes intet Spor til denne Skik. Den medfører nok heller ikke nogen sand Nytte, men kan i flere Henseender være skadelig.

Saa gavnfuld Luthers Reformasion i Kristendommens Foredrag kan have været for Kirken, og, ved Kirkens store Indflydelse, i Staterne, saa er det dog vist, at det store tyske Rige tabte ved denne Religions-Reformasion sin Eenhed, tabte sine skjønne Rigsdage, der for hiint Rige vare omtrent det samme, som de olympiske Sammenkomster vare for Grækenland. Her paa disse Rigsdage samledes Tysklands Førster, som herved lærte personlig at kjende hinanden, og fik Anledning til at stifte Venskaber, som baade hævede og forebyggede Misforstaaelser. Med Førsterne fulgde til Rigsdagen deres bedste Adel, og stundum baade hines og disses Ungdom; thi her var meget at lære baade for den skjoldbaarne og for den tronberettigede Yngling. Derfor at Danerkongen Frederik den 1ste sendte sin unge Tronarving Christian til den berømte Wormske Rigsdag under Kajser Carl

den 5te. Vist nok kunde derfor Tydskland forenet ved fælleds Sprog og fælleds Religion have ved disse Rigsdage bleven som eet Legeme og een Sjel. Men alle disse skjønne Udsigter forstyrrede Reformasionen, uden endda længe at skaffe Førsterne og deres Undersaatter den aandelige Frihed, som skulde synes at være dens Hensigt, og som ligger i det meget betydende Ord Protestant. Vist nok tænktes og mindre paa aandelig end paa legemlig Frihed af dem, der fremmede denne Luthers Reformasion. Førsterne var det kun herved at gjøre om Befrielse fra deres Rivaler Biskoperne, og Adelen at faae fat paa deres Forfædres saa mange skjønne Godser og Rigdomme, der vare blevne Rov for Kirken og dens Klerus. I de aandelige Ting eller saa kaldte Troessager vedbleve derfor Førsterne at være afhængige af deres protetantiske Præster, og Undersaatterne maatte finde sig i samme Afhængighed, ofte langt mere trykkende end den havde været under Pavedømmet, især ved det store Had der var mellem Lutheraner og Kalvinister eller Reformerte. Thi som desværre snart i den protestantiske Kirke opkom Partier, saa bleve og denne nye Kirkes Religionslærere ligesaa intollerante Præster og Kjættemagere, som den katolske Kirkes Lærere. Selv Melanchton, der, endnu i Videnskabernes Morgenrøde udmærket Humanist, kunde have udrettet saameget for Tydsklands Videnskabelighed, spildte den kostbare Tid med at skrive Dogmatiker, nedlade sig til theologiske

Kjævlerier, og forfølge Kættere, eller dog bifalde deres Forfølgelse. Nu hvad tabte ikke Tydskland i sin Handel ved det i sin Tid over hele Europa anseete Hanseforbunds Undergang, der og var en Følge af Reformasionen. Man tænke sig at disse Kjøbmænd, hvis vigtigste Religionsartikel burde være Troe og Love, som den og var det i den katholske Middelalder, saa de endog havde Mod til i det 13de Sekel at forbyde enhver Hanseborger, at indlade sig i Handel og Vandel med nogen Klerk, der ikke vilde fraskrive sig sit gejstlige Værneting, disse samme da saa oplyste Handlende vare i 17de Sekel saa forblindede Ortodoxer, at de i Aaret 1607 ikke vilde bevillige Kongen af Spanien, at hans Undersaatter, som for Handelens Skyld kom til en Hansestad, maatte inden lukte Døre holde privat Gudstjeneste eller Messe. Bekjendt er og, hvorledes Kurførsten af Brandenborg, misledet, af sine Præster Berg og Crell, afslog, eller dog ikke ville indlade sig i det skjønne Forslag, Gustav Adolf gjorde ham til et Partie mellem Kurførstens Arveprinds og Gustavs eneste Barn og Datter. Thi, sagde disse Theologer, Prindsen er Kalvinist eller Reformert. Prindsessen derimod Luthersk. Anderledes tænkte den store Hendrik den 4de, som meente, at Frankrigs Krone dog maatte være en Messe værd. Anderledes havde og Kurførstens egen Fader Johan Sigismund tænkt, der, blot for at blive Hertug i det lille Cleve, gik fra den lutherske over til den

reformerte Kirke. Dog maa jeg ved denne Anekdot endnu lægge til, at hine Præster, for at gjøre Alt muligt til at redde deres Prindses Sjel, ogsaa gjorde Kurførsten opmærksom paa, at der mellem hans Prinds og den svenske Prindsesse var for nær Slægtskab ifølge Guds, eller, som den Tid var det samme, Moses's Lov. Nu hvilken højst sørgelig Følge af Tysklands Adskillelse ved Religionen var ikke tredive Aars Krigen, der i Vold og Ødelæggelse og Foragt for Mennesket neppe har sin Mage at opgive lige fra Historiens Begyndelse. Man tænke sig allene Magdeborgs Indtagelse, og de Barbarer af Generaler Wangenstein og Tilly, hvis Lige man forgjæves leder efter mellem de barbariske og tyrkiske Horders Anførere. Vist nok satte derfor denne barbariske Krig Europa et heelt Sekel tilbage i Kultur og Oplysning. Thi foruden at baade Tyskland og mange andre Lande bleve ruinerede, saa var det først et heelt Aarhundrede efter, at baade Førsterne og deres Theologer indsaae det vigtige og betydende, der ligger i Ordet Protestant.

Saa drøjt et Skjeldsord Spidsbube nu er, saa har dog oprindelig ingen Fornærmelse lagt i dette Ord. Thi Spidsbuber benævnedes i Middelalderen de Soldater eller Tjenere, som i Krigen bare de Adeliges med Spidser forsynede Landser. Men, som snart alle

Middelalderens Soldater, udgjorde disse Spidsbuber en særdeles raae Klasse af unge Mennesker, hvis Opførsel nedsatte dem saameget, at deres militære Navn blev til et Skjeldsord.

At Magten behøver kun en kort Tid, for at tilintetgjøre en Nasions oprindelige Sprog eller Modersmaalet, haves i Historien flere Exempler paa, hvoraf her et. Det burgundiske Huus var det meget om at gjøre, i Nedevlandene at faae afskaffet det hollandske Sprog. Derfor anlagdes snart i alle Gader franske Skoler, som Indbyggernes Børn skulle oplæres i. Efter en Tid kun af ti Aar talte og de færreste af dem hollandsk, og endnu færre skrevet det. Derfor og, at General-Staterne, for igjen at bringe Modersmaalet i Veiret, befalede, og strengelig overholdt: at i Rettergang intet andet, end det hollandske Sprog maatte bruges.

Blandt den Mængde Malerier, hvormed de katolske Kirker prunke, træffer man ofte, og traf især i Middelalderen, paa nogle heel væmmelige. Saaledes var endnu, til Peter Syvs Tid, i et Roeskilde Domkirkes Kapel, et Malerie, som forestillede Job, der

giver Spillemændene Roerne af sine Saar. Morsommere er Skilderiet i Westphalen, hvor Bryllupet i Cana i Galilæa er afmalet saaledes, at en westphalsk Skinke findes paa Bordet blandt andre Retter. Holberg fortæller og om et Skilderie, hvorpaa Pilatus findes med en Kardinalshue paa Hovedet, og de, som staae ved Christi Kors, have Paternosterbaand i Hænderne.

Levemaaden i Middelalderen, endog ved Reformasionen, og flere Decennier efter, var heel simpel mod vore Tider. Kniv og Gaffel vare Sjeldenheder, Linned ligesaa, at selv de fornemste Damer ikke ejede flere en højst to Særke. Stole med Ryg, og endnu mindre Lænestole, kjendtes ikke. Middagsmad spistes Klokken ti; Klokken tre tog man sit Aftenbrød eller Mellem-Mad; Klokken fem spistes til Aften, og Klokken syv eller sildigst otte var man i sin Seng, men som man og forlod igjen Klokken fire om Morgenen. Sengestederne vare saaledes indrettede, at de kunne rumme flere, saa at selv Vært og Værtinden ikke toge i Betænkning med en Gjæst at dele deres Seng. Dog for en Sikkerheds Skyld lagde Værten sig mellem Konen og Gjæsten.

Ordet Baron har til alle Tider betydet noget Udmærket, men dette Udmærkede har ikke til alle Tider været lige hæderligt. I Ciceros Tid skal, som Holberg vil, en Baron have betydet et dumt og taabeligt Menneske. Siden blev denne Titel saa hæderlig, at man troede selve Apostlerne ville finde sig hædrede, ved at kaldes Baroner; thi en gammel Kirkeskribent taler om en Pilegrim, som gjorde sit Løfte ved den velsignede Barons, St. Jakobs Legeme. Og dog finder man, som den lærde Keisler bemærker, at Middelalderens katolske Gejstlige have givet Djevelen Titel af Baron. Sagen er: Baron har oprindelig betydet en selvstændig stor Mand, det være sig nu i det Gode eller det Onde. Baron, Baro, Baros er maaskee det tydske Baur, udtalt i Overtydskland Bar, Par, hvoraf endnu Nachbar. Men Ordet Baur havde og da en videre og ædlere Betydning end nu, ligesom vort danske Bonde. Ved det tydske Baur forstodes oprindelig, som ved vort Bonde, enhver selvstændig, fri og uafhængig, Jordejer eller Landmand.

Dersom vore Forfædre ikke havde havt at trøste sig ved det gamle Ordsprog: det gaaer ikke saa strengt til, som Præsten præker, saa maatte Haarene rejst sig paa Hovedet af dem, der ved Reformationen ryktede de gamle Testamenter og Legater, uagtet de af Testa-

tores tilføjede svære Forbandelser over dem, som handlede imod Testators Villie og Legatets Indhold. Saaledes i et Legat paa noget Jordegods til vor Frue Altar i Kallundborg Kirke fra Aar 1400 har Legator indrykket følgende Forbandelser: "Hvo herimod gjør "eller lader, over den skal komme alle den hellige "Skrifts Forbandelser, og de hellige Fædres Formale"dikelser, og den skal fuldkommeligen bekjende, at "Evangelium er Tant og Løgn, at Christus ei mere "lever, og at den hellige Maria aldrig var hans "Moder."

Endnu efter Reformasionen vedbleve, i det mindste i Sverrig, Præsterne at udøve Lægevidenskaben. En Magister Johannes var saaledes K. Gustav Vasas baade Confessionarius og Livlæge. Deels efter denne Magisters, deels efter den kongelige Barbeers, og deels endelig efter Hofapothekerens Forskrifter brugte Kongen i sin sidste Sygdom i Aaret 1660 følgende Medikamenter: Fiolsirup og Granatæbler, samt Endivievand gaves ham til Næring. For at stille Kongens under denne Sygdom store Hede, fik han Cichoria. Ogsaa blandedes disse Drikke med Rosensirup, hvori kom Oxisaccharum simplex, og undertiden Aretosa. Saa gav man og den kongelige Patient om Livet et koldt Mavsbad af Skampioner. Til

at standse Diarrheen, siger Sygehistorien, brugtes coenstringentia, constipativa, et frigidativa, men som virkede bestandig i Brækninger. Det tør derfor være sandt, at den gode Magister Johan ordinerede Alt hvad han vidste, men om Alt var tjenligt for Kongen, overlader jeg til Sagkyndiges Bedømmelse.

Ved allegoriske Kobbere og Stykker i Træsnit, eller andre Billeder at udtrykke, hvad man ikke enten torde eller vilde udtrykke i tydelig Bogstavskrift, har været en gammel Skik og Brug, og vil vel altid blive det, især i Stater med indskrænket Trykkefrihed. Dog hvor er Trykkefriheden mindre indskrænket end i Engelland, og i hvilket Land findes dog vittigere og flere Caricaturer end der. Men selve den alvorlige Luther har kjendt og brugt dette til Latter vækkende Billedsprag. Thi foran en tysk Oversættelse, han udgav af et i Rom efter Pavens Foranstaltning udkommet Skrift om en Reformasion i Kirken, lod han et Billede sætte, som forestiller Cardinalerne med Rævestumper at feje Kirkens Gulve og Vægge.

Den katholske Middelalders Aflaadsbreve kaldte Almuen her i Norden Smørbreve. Anledningen til denne Benævnelse var, enten fordi man ved disse Breve fik Tilladelse at æde Smør, Ost, Æg o. s. v. i Fasten, eller og fordi disse Breve som oftest betaltes, i Mangel af rede Penge, med Vare, og deriblant ogsaa med Smør. Thi Savnet af rede Penge var længe her i Norden saa stort, at endnu Kong Gustav Vasa maatte sende sin Gesandt i Nederlandene Jærn i Stænger, som han der skulle gjøre i Penge, for at opholde sig af. Mængden af den katholske Middelalders Aflaadskræmmere vare høist uforskammede i at binde Almuen Løgn paa Ærmet, der kunde sætte dens Breve i Credit. Saaledes i Annaberg indbildte den famøse Tetzel Folket, at Bjergene skulde give gedigent Sølv. Disse hellige Bedragere kom hertil frem med megen Bram. Foran bares, ved en saadan Aflaadskræmmers Indtog i en Bye, den pavelige Bulle paa guldbroderet Fløjel. Stadens Præster, Munke, Raadet, Skolen, Mænd og Qvinder af alle Stænder, ginge ham imøde med Fakler og tændte Lys. Der ringedes med alle Stadens Klokker; Orgelet spilledes paa i Domkirken, og et rødt Kors oprettedes midt i Kirken, hvorpaa Pavens Fane ophængtes. Kort, om selve Guddommen kom til en Bye, kunde den ikke prægtigere blive modtagen, end en saadan hellig Bedrager modtoges.

Den saa kaldte Bedeklokke, hvormed til forskjellige Klokkeslet ringes, et Sted, som i Nyborg, flere, et andet Sted færre Gange, skriver sig fra de katholske Tider, og har ofte forskjellige Aarsager og Anledninger i Begivenheder, hvis Minde man har vildet vedligeholde. Saaledes ringes i Nyborg Klokken ti om Aftenen, til Erindring, som man vil, om et fiendtlig Overfald ved det Døgnets Klokkeslet. Bedeklokken om Morgenen Klokken fem skal et Pavebud fra Aaret 1426 have indført i Anledning af Krigen med Hussitterne. Ved Reformationen afskaffedes vel Bedeklokkens Ringning i de fleeste protestantiske Lande; men Tyrkernes frygtede Indfald skal snart have foranlediget deres Indførsel igjen. Thi nu paabødes den tre Gange om Dagen, nemlig om Morgenen Klokken fem, om Middagen Klokken tolv, og om Aftenen Klokken fem, da saa til samme Tider skulde bedes mod Tyrken, hvis blotte Navn var overalt den Tid for hele Europa en Skræk. Vist er det, at endnu mange Bønder have for Skik, naar de komme forbi en Landsbykirke, just som en saadan Bedeklokke lyder, da deels at tage paa Hatten, deels at korse sig for Brystet.

Visse Kirkeejere, især de med Birkejurisdiction, ville gjerne ansee Præsterne og de øvrige Kirkebetjente, som hørende under Birket, endskjøndt vist ikke Kirker ejes med samme Rettigheder som Bøndergaarde. Imidlertid synes det, som før Souverainiteten Præst og Degn ligesaavel maatte svare for Kirkepatronens Birketing, som Godtsets Tjenere, ja Præst og Degn ere da vel endog, saagodt som Bønderne, regnet mellem disse. Thi endog efter Souverainiteten finder jeg i et af Griffenfeld, som Kirkeejer, udstædt Kaldsbrev til Oluf Christensen Clementin paa Kolby Kald, at der staaer: Præsten skal være Griffenfeld, som sin rette Øvrighed, lydig.

Christian den Tredie bragte, nogle Aar efter den af denne Konge indførte Religions-Reformation, i Erfaring, at mange enkelte Sognekald vare saa ringe af Indkomster, saa en Præst i saadant lille Sogn ikke kunde leve. Thi forordnede denne for Kirken omhyggelige Regent, at flere saadanne smaa Sogne skulde sammenlægges, for at udgjøre et Sognekald, der kunde føde sin Religionslærer. Det kongelige Reskript herom kaldes Klemmebrev, fordi, siger Nyge i Peter Oxes Levnetsbeskrivelse, herved flere Kald bleve sammenklemmede. Men jeg tvivler paa, at dette Kongebud heraf har sit Navn, troer derimod, at Navnet

Klemmebrev kommer af Seglet, hvormed det var bekræftet. Thi Kongerne havde deres store og deres mindre Segl. Saaledes forekommer i K. Erik Menveds Historie et Brev, som siges forsynet med Kongens det store Segl, kaldet Klemme.

Dietpenge ere, som bekjendt, Dagpenge, der tilstaaes kongelige Embedsmænd og Andre, som reise i deres Embedsforretninger, eller i Statens offentlige Ærinder. Men alminbelig bekjendt er det ikke, hvoraf disse Penge saaledes benævnes, eller rettere skrives Diætpenge. Thi Forbindelsen mellem Diæt og Rejsen synes ikke saa gandske homogen, uden forsaavidt at Dietpenge oftest ere saa knapt bestemte, at man rigtig nok gjør bedst i paa en Reise, hvor skal leves af disse Dagpenge, at fortære, som det en Patient sig sømmer, lidet. Dog Benævnelsen har og ikke heller Hensyn til nogen Diæt, den kommer af Middelalderens Latin, hvori Dieta bemærker en Dags Rejse.

Til at gaae fra Arv og Gjæld behøves nu efter vore Love ingen særlig Erklæring, men det er nok, at Arvingerne ikke befatte sig med den Afdødes Stervboe, og overlade samme til den kompetente Skifteret. I

ældre Tider behøvedes derimod Arvingernes udtrykke-lige Erklæring for, om de vilde arve, og altsaa gjælde, eller ikke. Som den gamle nordiske Rettergangsmaade var heel symbolisk, saa finder jeg og i gamle Dage, da Skik hos os var, at ogsaa Fruentimmer fulgte Liig, en saadan symbolisk Erklæring for Arvs og Gjælds Fragaaelse. Thi naar en Enke ikke torde blive ved det fælleds Boes Bestyrelse, og deraf altsaa paatage sig den paa Boet ved Mandens Død hæftende Gjeld, tilkjendegav hun sin Fragaaelse af Arv og Gjæld, ved paa sin Mands Begravelsesdag, istedet for fra Graven at gaae med Liigfølget hjem til Sørgehuset, da paa Vejen at gaae ind til en af sine Slægtninger eller Venner.

En for Retten eller dog vidnesfast given mundtlig eller skriftlig Begjering om Tilgivelse for en overbeviist eller tilstaaet Forløbelse kalde vi Afbigt, Afbøn, Afbed, Afbedelse. Den synes nu ved vore Domstole at være gaaet af Brug, da i det Sted Pengebøder dikteres. Men mærkeligt, at naar tilforn efter Højesteretsdomme Afbigt fandt Sted, saa gjordes den efter en Retten foreskreven Formular, og for selve den Højesteret. Saaledes har jeg fundet en Højesteretsdom af 7de Juni 1701 mellem en Præst og en Godsejer med nogle Rettens Betjente, hvori Afbigtsfor-

mulen lyder som saa: "Jeg Christen Stistrup bekjender hermed, at jeg haver uden nogen Føje, Ret, "eller Aarsag, ikke allene angrebet Herredsfogden "Christian Solbierg paa hans Embede, men endog "paa hans ærlige Navn og Rygte, hvorfor jeg hermed hannem baade beder om Forladelse, saa og erklærer hannem, at jeg intet veed med hannem andet "udi hans Embede og Levnet, end hvad en ærlig "Mand og Rettens Betjent vel egner og anstaaer." Denne Afbigt gjordes i selve Højesteret for Herredsfogdens Advokat, den da berømte Braastrup Albertin. Dog maatte og Præsten for sin usømmelige og — som det heder i Dommen — en Præstemand meget ilde anstaaende Adfærd udi Gjerninger, Ord og Skrifter, tillige bøde til Christianshavns Kirke et hundrede Rigsdaler. Efter de gamle svenske Love skulde en Æreskjænder betale en Mulkt, kaldet Lappegjeld, slaae sig paa sin Mund, tilstaae han var en Løgner, og gaae baglænds ud af Tinget.

Bekjendt er et dansk Øgenavn eller rettere Uqvemsord: Bogfing, men dets Oprindelse tør være de Allerfleste ubekjendt. Oprindelig er da dette Ord nok en fordrejet Udtale af det tydske Weißemagen, et Øgenavn som for det slette Præg gaves i ældre Tider et vist Slags falske Penge. I Præget skal nemlig have

været noget figuende et Billed med et Par store Fugleøjne. I den Tid, da vi havde saamegen Handel med de tydske Stæder, indkom og disse Penge hertil, og gjaldt en Mark af dem kun en halv lybsk Mark.

Som vi fra Hedenolden af endnu have flere i vor Kirke opbevarede Skikke, saa gjelder det samme om vor Rettergang og dem den angaaende Love. Fra den odinske Old maa saaledes hentes Oprindelsen til den endnu gjeldende K. Christian den 5tes Lovs 6 — 1 — 9. Denne vil, at en Troldmand eller Troldqvinde, der forsværger Gud og sin hellige Daab og Kristendom, skal levende kastes paa Ilden og opbrændes. Man troede nemlig, som det synes af et Sted i røde Eriks Saga, at naar saadanne formentlig farlige Forbrydere brændtes, og Asken ikke kom i Jorden, men blev strøet omkring, saa annihileredes og Sjelen, eller blev dog sat ud af Stand til efter Legemets Død at skade de Levende. Middelalderen, som med saa megen anden Overtroe ogsaa beholdt den til Trolde og Hexe, vedbeholdt altsaa denne Oldfædrenes Straf, der med saameget andet Forældet endnu staaer i vore Love. Imidlertid anvendtes endnu denne barbariske Straf paa disse fingerede Forbrydelser over halvandet hundrede Aar efter Reformasionen. Saaledes brændtes ved det 17de Sekels Udgang i Boston

en Mængde som Trolde og Hexe dømte, uagtet allerede i Aaret 1563 udkom Wejers Skrift De præstigiis Dæmonum, et incantationibus in veneficiis, der saa raskt gaaer løs paa de dumme og uvidende Hexedømmere, og forelægger Publicum den uretfærdige Rettergangsmaade i disse Sager. Men hvorvel dette Skrivt, der i hele Europa gjorde megen Opsigt, ogsaa i vort Danmark tidlig skal være bleven bekjendt, især ved Grev Adolph af Nassau, en for sin Tid oplyst Første, der i Aaret 1564 tjente i den svenske syvaars Krig, saa vedblev man dog og her, at brænde Trolde og Hexe. Og hvad der især ved disse Forbrydelsers Paatale var sørgeligt, er, at de Tiltalte ganske savnede al Forsvar under Actionen mod dem, hvorpaa man vil finde altfor mange Beviser i Præsten David Grønlunds højst interessante Efterretninger om de i Ribe Bye for Hexerie forfulgte og brændte Mennesker.

Ogsaa vore odinske eller skandinaviske Oldfædre synes at have havt deres Orakler, hvorvel ikke saa pragtfulde eller høitidelige som Grækernes Orakler vare det. Foruden at hvad der forekom dem i Søvne og Drømme gjaldt som Orakel, og at de derfor vist have kjendt de Gamles incubatio in fanis Deorum, eller ved Soven i de hellige Lunde og paa de slagtede Offerdyrs

Huder at raadspørge Guderne, saa synes især visse hellige Steene at have tjent Odinerne til Orakler. Bartholin fortæller saaledes om en Steen i Norge, der raadspurgtes, og herpaa lod høre fra sig en syngende Stemme, hvori den svarede Spørgeren paa det, han ønskede at vide. I Thorvalds Vidførla Saga forekommer og noget Sligt om Kodran, der havde en Steen, den han siges at have dyrket. Deraf vel den gamle Hexeformel: "Gud Fader og Guds Søn, "og Gud den Hellig Aand, give, at hun bliver mild, "og aldrig vred, Hanen gael, Stenen tael, og "Jomfrue Marie syvfold hellig." Keisler omtaler og en hellig Steen paa Irland, der raadspurgtes ved Kongevalgene, hvilken Steen, der først bragtes til Skotland, og siden til Engelland, endnu skal sidde i de storbrittanniske Kongers Kroningsstol. Snart skulde jeg troe, man og hertil kan henføre de Stene, der hos os ved Oldtidens Kongevalg stodes paa, dem Suhm vil, allene skal betegne Valgets Fasthed og Varighed.

Som jeg troer, havde vor Souverainitet een, vel imod vore enevældige Kongers Villie, men dog som Følge af deres Enevælde, skadelig Virkning paa vort Agerbrug og vort Landvæsen. Tilforn havde den danske Skjoldmand sat en Stolthed i, at kunde residere paa sin Borg eller Herregaard, og paa sit Gods mellem

sine Undersaatter, som da Herregaardsbønder i Adelssproget kaldtes, og der selv drive sin Sædegaards Jorder, selv have Opsynet med sine Bøndergaarde. Som Curius, som Cato forstod en Johannes Friis og Niels Kaas, en Christian Friis til Borrebye og en Christian Friis til Kragerup at være baade Landmænd og Statsmænd. Men disses Børn og Børnebørn, som med Taarerne i Øinene maatte see paa, og høre om den i Regjeringen 1660 foregaaede Forandring, søgte dog, stolte af deres Rigdomme, nogenledes at kunde vedligeholde deres Indflydelse, ved saameget muligt at kunde omgive Souverainens Person, hvori de og understøttedes af det Begreb, man endnu og længe efter gjorde sig om Adel som en Trones Stands, og hvori der tør være noget baade Grundet og Ugrundet. Nok nu vor Konge ikke længer behøvede, for at regjere, sin Adel, men denne derimod, for nogenledes at vedligeholde sine Fortrin for de uadelige Medborgere, trængte til sin Konge, maatte man søge Hoffet, og der stadig opholde sig, for selv og i Børn at gjøre Lykke. Mange af disse adelige Børn sendtes og tidlig som Pager til Hoffet. De lærte derfor ikke, som i gamle Dage, enten det egentlige Agerbrug, eller et Godses Bestyrelse. De kunde altsaa ikke see deres Ridefoged og Ladefoged paa Fingre, men maatte som selv Herremænd blot betroe sig til begge. Men et saadant stadigt Ophold ved Hoffet, kostbare, derved foranlediget, Gaardes Kjøb eller Opførelse i Hovedstaden og ikke mindre kostba-

te daglige Ophold der, udfordrede mange Penge, hvorved Rigdommene mindskedes, som selve Kilderne hvoraf disse Rigdomme flød. Thi som Herremanden nu ikke længer kunde have, som Fraværende, det daglige Tilsyn med sit Gods og sin Herregaard, saa betroedes nu disse vigtige Familie=Ejendomme til Fogder og Lejesvende, der herfor saa godt lode sig betale, at de ofte fra Tjenere paa et saadant Gods bleve dets Herrer. Heraf fulgte, at mange vore gamle Familier ved dette kostbare Hoflevnet tilsatte deres Midler, og som det dog nu blev som Skam for en Hofjunker selv at befatte sig med at saae og pløje, saa maatte mange vore Adelige faa Decennier efter Souverainiteten afhænde deres adelige Godser til borgerlige, ofte til deres egne Forvaltere, der ifølge de imidlertid emanerede Lovgivninger kunde besidde Herregaarde og tilliggende Gods med samme Rettigheder som en Adelig. Dette, Adelens Undergang bevirkende, Onde tiltog især, da man under Foregivende at skaffe Bonden Frihed, som om denne ikke kunde forbindes med Herremandens Rettigheder, faldt paa, at udstykke baade Herregaarderne og de under dem liggende Bondergodser. Ejerne af de samlede Godser, som deels vare slette Huusholdere, deels ikke selv forstode at bestyre deres Godser, lode sig nu blende af de mange Penge, de fik imellem Hænder ved at sælge Godserne, hvis Udstykning nu derfor villig overlodes til de i sidste 40 Aar opkomne Herregaardsslagtere, der ofte ved Udstykningen strax

vandt ligesaameget, som de havde i første Indkjøb givet for Godserne, og hvoraf dog nu de Allerfleste selv intet eje. Derfor og, at nu neppe et Par Godser findes i de Familiers Eje, der besad dem i Aaret 1660, naar derimod endnu skal findes i Engelland Godser, der besiddes af de samme Familier, som under Kong Wilhelm Erobrer fik dem. Jeg kjender kun Herregaarden Hvedholm i Fyen, og jeg kiender dog snart alle Danmarks Familiegodser, der endnu besiddes af den Familie, der ejede den i Aaret 1660. Gaarden er nu Hovedgaard for Grevskabet Brahesminde. Braherne blomstre end i Dag i Sverrig, men her kun i Spindesiden. Nuværende Greve til Brahesminde er Søn af en født Brahe. At Folkemængden, ved denne i vore Jordegodsers Ejendomme foregaaede Forandring, har vundet, vil, uden Hensyn paa de Fattiges derved forøgede Antal, neppe kunde erstatte Savnet af vore mange Herregaarde, der i sin Tid vare som Kongens og Statens Assistentshuse, hvori ulykkelige Tilfælde altid betydelige Laan kunde gjøres. Jeg har saaledes for flere Aar siden seet en Fortegnelse paa de Laan Christian den 4de gjorde i Kajserkrigen hos sine danske Herremænd, der var saa betydelige, at nu faa Godsejere skulde kunde uden Savn udrede allene Renterne. Hertil kommer, at store Avlsgaarde, som vore Herregaarde det ere, tør, ifølge vort Clima og vor Cultur, være en Nødvendighed for Danmarks Produktions baade Qvalitet og Qvantitet.

Lysternes og vel og de Nordiskes umaadelige Hengivenhed til Drik, som varede til hen i det attende Sekel, endskjøndt allerede Luther saa alvorlig havde forestillet denne Lasts Skadelighed, fandt dog især Sted ved den Tids Banquetter eller Gjæstebude. Thi her gik det ofte saa lystig til, at Gjæsterne ikke forlode et saadant Gildeshuus, før alle Vinduerne vare itu slagne. Saaledes opførte sig selv de Hoffolk, der fulgte Christian den 4de paa en Reise til Norge i Aaret 1599. Apothekeren i Bergen Nikolaus Freundt anstillede da en Banquet for Kongens Følge, hvortil og vare indbudne Byens smukkeste Damer, for at dandse med Hoffet. Men her blev saa stærkt drukken, at Apothekeren fik alle sine Vinduer ud, og havde ondt ved at redde sine Damer og sine Krukker. Som den i saamange Henseender ulykkelige tredive Aars Krig overalt meget vedligeholdt Sædernes Raahed, saa og den overhaands Drik ved de Banquetter eller rettere Bachanalier, som da jevnlig af selve de høie Officierer anstilledes. Thi paa dem gik det ofte saa umaadeligt til, at Forretningerne i flere Dage efter et saadant Banquet maatte hvile, ja mangen Gjæst drak sig endog, som Pfalzgreven af Sulzbach, ihjel ved et saadant Gilde. Sverrigs Kong Carl Gustav holdt saaledes som Pfalzgrev et Banquet, hvor man gik til Bords om Eftermiddagen Kl. 3, og sad til ud over Midnat. Man havde vel Taffelmusik, men der bestod i de meest larmende In-

strumenter som Pauker og Trompeter. Jevnlige Skaaler bleve drukne, hvorved fyredes med Kanoner og Haandgeværer, ja ofte havde Gjæsterne ved selve Bordet Pistoler hos sig, som de inde i Spisestuen affyrede, og i saadan grov Spøg tog selv en General, som Wrangel, ikke i Betænkning at deeltage. Endnu Preusens K. Frederik den 2den skal som Kronprinds have holdet et saadant Bachanal, som Baron Biehlefeld har beskreven.

Benævnelsen Lakai (laqvais), en Livrebetjent, kommer af de vestes laqveatæ eller laceaatæ, der vare Klæder, sirede med Baand og Strimler. Saadanne udpyntede Klæder brugte Ridderne og Adelen. Dog maatte den blot Adelige kun paa den ene Skulder have et saadant Baand. Heraf endnu Lakaiernes brugelige Axelbaand, hvormed det er gaaet som med Lakaiernes Livree. Thi vestes libratæ (Livrees) gaves allerførst de kongelige Børn af Kongen. Siden fik og Pagerne saadanne Livreer, og tilsidst alle Hoffets Tjenere. Bedre end Livraerne have altsaa holdt sig i Rangen Pibekraverne. Thi denne nu alle vore Præsters Prydelse, har tilforn allerede været Adelens.

Som Danmark først sildig fik et Universitet, der endda ikke bragtes til nogen Fuldkommenhed, før ved Reformationen, saa maatte og vore unge Klerke, der vilde lære noget mere, end her hjemme kunde læres, søge udenlandske Universiteter. For at befordre disse Reiser i Udlandet, og derved Videnskaberne, understøttedes de mindre formuende unge Klerker her hjemme fra Domkapitlerne og andre offentlige Stifter, som dertil endog af Kongerne og Andre doteredes. Saaledes fik sig St. Knuds Brødre i Odense skjenkede Stenløse og Fraugde Kirker, for af disses Indkomster at underholde Pariser Klerke, som de i Paris unge Studerende kaldtes. Denne Lyst til Rejser i Udlandet, for at studere, beholdt vor Ungdom længe efter Reformationen, uagtet den nu paa Kjøbenhavns Universitet kunde lære det samme. Især drev vor unge Adel Lysten saavidt, at de endog ganske forbigik Universitetet, og rejste ud i en meget ung Alder, og bleve saa ude ofte i tolv og flere Aar. Thi de ikke allene besøgte Europas Universiteter og Hoffer, men gik endog som Borkard Rud, Gert Rantzau, Otto Brahe, Sten Rosensparre og mange Flere til Grækenland, Ægypten og Palæstina. Mange af disse udenlands Reisende kom vel hjem berigede med Kundskaber, men Mange kom vel og tilbage fordærvede i Hoved og i Hjerte, og dertil efter at have sat en Deel Penge til, stundum vel og have gjort betydelig Gjeld. Kort — Familie og Fædreneland leb ofte meget af disse.

altid kostbare og til unyttige Reiser. Under 22de October 1604 lod derfor Kong Christian den 4de udgaae en Forordning om Skolevæsenets Forbedring, paa det Adelen og Andre ikke skulde have fornøden at udskikke deres Børn til jesuitiske Skoler. En Snees Aar efter oprettede han det ridderlige Academie paa Sorøe, just for at formindske Adelens Reiser i Udlandet. Skjønt nu vel vor Ungdoms Lyst til udenlands Reiser, som Forældrenes Fordom om disse Reisers Nytte, var for stor til at Mange ikke endnu skulle vedblive at reise, saa forfeilede dog og Kongen ikke heller ganske sin Hensigt med Sorøes Academies Anlæg. Man seer det af et Christian den 4des, ved Nyerup opbevarede, Brev. Thi i et af disse fra Aaret 1640 siger Kongen, at han kun har om sig unge Mænd: "Vore Herremænd, som nu forhaanden ere, komme "fra Sorøe tilhobe," udtrykker han sig. Imidlertid vedblev dog efter denne Tid Lysten til Reiser i Udlandet, og, hvad underligt maae forekomme, den understøttedes af selve vor Regjering, hvorfor Christian den 5tes Forordning af 13de Marts 1683 afgiver et Beviis. Thi i dette Kongebud indrømmes dem, som have reist og studeret udenlands, Fortrin for andre Studerende. Saadanne fra Udlandet hjemkommende Studerende sættes i denne Forordning endog ved Siden af promoti Doctores og Herremænd, der maa bære Fløiel. Intet Under altsaa, at vore Studerende vedbleve, saa Mange som muligt, at reise,

dog de Fleeste, som det nu synes, ikke længer til de tydske Universiteter. Deraf vel Holbergs:

Paa Tydsk Academie, hvis andet læres ikke
Saa uno haustu lær man dog et Kruus at drikke.

Thi udentvivl hjemkom fra disse tydske Højskoler, hvis Studerendes Sæder ikke da vare de bedste, mange paa hvilke kunde anvendes det bekjendte: qvi proficit in literis, sed deficit in moribus, plus deficit, qvam proficit. Holberg selv havde vel i sin Ungdom studeret udenlands, men ikke paa noget tydsk Universitet. Dog ikke blot rejste de egentlige Studentere, som vel især understøttedes af Universitetets Stipendier, og hvilke udenlands Rejser vel vil og bør vedblive, saalænge vi i Videnskaberne vil holde nogenledes Skridt med de andre Europas Nationer. Men ogsaa vor Adel og vore andre bemidlede Familier lode endnu deres Børn rejse i Udlandet af en utidig Lyst, som Forordningen af 15de Marts 1743 udtrykker sig med Klage over, at disse utidig Reisende ganske ikke benyttede sig af vort Universitet. Denne Utidighed maa dog ikke ved dette Kongebud synderlig være standset, at slutte af Capitain Frederik Lytkens oekonomiske Tanker tilhøriges Eftertanke. Thi her gjør han, nogle Aar efter hiin Anordning, det Forslag: at disse Rejselystne, naar de kom hjem, skulde aflægge Rede og Rigtighed for hvad de i Kundskaber af deres Rejser havde vundet. Kunde eller vilde de ikke det, saa skulde de

tilholdes, at betale ad pios usus en Pengesum i Forehold til den, som deres utidige og unyttige Reisen havde berøvet Fædrenelandet. Disse utidige Reiser ere nu af bevægelige Aarsager aftagne. De allerfleeste Reiser i Udlandet gjøres nu af baade Adelige og Borgerlige paa Kongens eller offentlige Stiftelsers Bekostning. Klage over Regnskab for med hvad Nytte der reistes, kan nu ikke heller med Grund føres, da man seer mellem disse vore Reisende dem, der i nogle Maaneder flakke snart hele Europa over, og dog kunde give os en af flere Bind bestaaende Beskrivelse over deres Reise. Hvad jeg finder at bemangle ved vore Studerendes Reiser, er, at de aldrig fra Udlandets Bibliotheker og Arkiver hjembringe Noget af det Mange, som dog vist der ligger opbevaret til Oplysningen, ofte meget betydelig i vor Historie. Hvids høist interessante Dagbog, og Baggesens over al Maade vittige Labyrinth ere nok de første af vore originale Reisebeskrivelser.

Alle Religioners saakaldte Præster, i Oldtidens som i de senere Tiders Stater, have gjerne havt Løn for deres Tjeneste i Kirken ved frie Jorder og frie Bopæl. Efter Mose 1 Bogs 47 K. 22 og 26 V. havde saaledes de ægyptiske Præster Jorder, der vare baade skattefrie og tiendefrie. Disse Præstegaardsjorder bleve i

derfor undtagne fra det Salg til Kongen, som derimod overgik saamange andre Ægyptens Jordejendomme i den store Hunger under Josephs Ministerium. Thi er end dette Ministerium og det Mere, som udgives for Moses's Bøger, meget senere sammensmedede Legender, saa tør man dog ikke tvivle paa, at Sæder og Skikke med Costymen fra Begivenhedernes Old ere iagttagne. Strabo bevidner og, at de Cappadociske Præster havde frie Jorder. Joinville über die Religion u. Gebräuche der Einwohner von Ceilon, og flere Reisebeskrivere bevidne ligeledes, at Budhas Præster paa Ceilon have ved Templerne deres Boliger med skattefrie Jorder. Den kristne Kirkes Præster, eller Religionslærere, have vist og havt frie Boliger ligefra Kristendommen blev Statsreligion. Under Carl den Store synes saaledes allerede, Præsterne i Frankrig at have havt det. Man seer det af de Anordninger den bekjendte Hinkmar, Rheims Erkebisp, gjorde for sit Stifts Geistlige. Heri det er mærkeligt, at denne Prælat opmuntrer Præsternr til at lægge sig flittig efter Agerbruget, og deri selv at tage en Haand med. I den Tid, da Agerbruget kun var maadeligt, kunde Præsternes Exempel og Underviisning vist og være af stor Nytte paa denne for ethvert Land vigtige Næring. Hvad en Præst da behøvede at vide og lære, var ikke heller saa meget, at Bonde og Præst jo den Tid kunde forenes. Nu i vore Tider vil derimod fordres meget mere af en Præst, der agter at gaae

noget videre frem i sin Videnskab, end udfordres, for at kunde bringe en tør Huuspostil frem. Saa tidlig vi her i Norden fik Kristendom og Præster, have disse vist og faaet frie Boliger med Jorder. Som i Kristni Saga fortælles, gav Norges Konge, Oluf Trygvesen, Missionairen Tangbrand en Gaard med Jord paa Mostur. Vore danske frie Præstegaarde ere vist om ikke alle jevngamle med Kristendommen her, saa dog vist ældre, end enten Kong Magnus Smieks Privilegium for Præstegaardene i Skaane, eller den holstenske Grev Hanses Privilegier for Lollands Gejstlighed. Allerede Jyske Lov fritager og Præsterne, eller som Lovgiveren kalder dem, Kirkelivede, fra at ophold Redsel. Kong Olufs Haandfæstning tillægger og hver Præst den bedste Gaard i Sognet, med Befrielse for al kongelig Tynge. Men ved Reformationen vare udentvivl mange af disse Præstegaarde forvandskede, ved det mange Sogne ingen residerende Præster havde, naar Sognene eiedes af Klosterne, som da ved deres Munke lode Gudstjenesten der besørge. Nu derimod efter Reformationen skulle hvert Sogn have sin egen bestemte Præst, og han skulle have fast Bolig, som synes, ikke at have været saa let, strax at skaffe disse reformerede Præster. I Aaret 1570 maa derfor Kongen tilholde Roeskilde Kapitel, at forsyne med Præstegaarde Præsterne for de Sogne, hvortil Kapitlet havde jus patronatus. Fire Aar efter, 1574, udgik en Forordning om de Sognes Annekte-

ring, der havde hidtil lagt under Ringsted, Sorø og Antvorskov Amter; thi Præsterne for disse Sogne havde hidtil opholdt sig i hine Klostere. Men nu befaler Kongen, at enhver af disse Præster skulde boe i sit Sogn, hvori derfor Klosterets Forstander skal skaffe udlagt en Præstegaard. Uden Tvivl ere lige Befalinger udgaaede til de andre Domkapitler og Klostere i Riget, saa at nu hver Sognepræst fik sin Gaard. Som Arnt Berntsen i sin Danmarks og Norges Herlighed vil, holdtes altid Præstegaarden for, at være en af de bedste Gaarde i Kirkebyen, eller den Sognets Bye, hvori Præsten boede, som vel allerofteſt, dog ikke altid, er den af Sognets flere Byer, hvori Kirken ligger. Imidlertid tør dette ikke nu just allevegne gjælde, da deels Præstegaardene siden ere udskiftede, deels mange Præstegaarde af een eller anden Aarsag bortbyttede for andre Gaarde, som overalt Præstekaldene paa mange Steder i Riget have lidt stor Skaar i deres dem oprindelig tillagte Herligheder, baade ved Præsternes egen Efterladenhed og Uvidenhed, og ved Kirkepatronernes Gjerrighed og stundum uqaatalte Voldsomhed. Hvad Herligheder og Friheder vore Præstegaarde nu for Tiden have, er omstændelig afhandlet i Etatsraad Mandixes Landvæsens-Ret. Oprindelsen til den Maade, hvorpaa disse Gaarde ere kjøbte og nu af Præsterne besiddes, finder man i Kongslevs Danske og Norske private Ret. Dog forestiller Kongslev Præstegaardenes Kjøb fra en langt fordeel-

agtigere Side, end denne Handel synes at fortjene, efter hvad om den haves i Biskop Svanes interessante Levnetsbeskrivelse af Professor J. Møller i historisk Kalender for 1814.

Med det trettende Sekel begyndte i Europa Lægevidenskaben at reise sig, befordret og understøttet, som alle Videnskaber, af Kajser Frederik den 2den. Denne Regent besad og selv mange for sin Tid i Naturvidenskaberne sjældne Kundskaber. Hans endnu opbevarede Afhandling om Fuglejagten skal saaledes indeholde flere anatomiske Bemærkninger. Man begyndte og nu i det følgende fjortende Aarhundrede noget at drive den for en Læge uundværlige Anatomie. Men her saae man atter Virkning af, at uoplyste eller hærskesyge Præster vil blande sig i det Verdslige. Thi Theologerne begyndte nu at prække herimod, og bevise det Ugudelige i saaledes at rode i kristne Menneskers Indvolde. Den eenfoldige Almue, herpaa af sine Præster gjordt opmærksom, fattede derfor Afsky for en Anatomiker, der ikke kunde andet end sætte denne Videnskab tilbage. Thi Lægen kunde ikke være tjent med at sættes efter Almuens Rangforordning i Klasse med Rakkeren eller Bødelen, som efter den Tids Fordomme vilde have havt en alt for skadelig Virkning paa hans og Familiens borgerlige

Stilling. Skjønt allerede i Aaret 1315 en Professor i Bologne Mandino de Luzzi allerførst offentlig havde anatomeret to Fruentimmers Liig, saa hører dog endnu saamegen Fordom mod denne Anatomeren, at Kajser Carl den 5te spurgte Universitetet i Salamanka, om en kristelig Regjering kunde med god Samvittighed tillade menneskelige Legemers Anatomie.

En Stats staaende Armee, der rekruteres af Landets Børn, kan ikke uden at udmatte Staten, udbringes til høiere end en hundrede Deel af Landets Borgere. At Tallet dog, siden vi fik staaende Hære, ofte har været langt større, er Aarsag til Staternes slette Finantsvæsen, hvortil især Frankrigs Kong Ludvig den Fjortende er første Anledning. Thi denne baade forroste og nedsatte Regent havde i Aaret 1701 en Armee paa ikke mindre end fire hundrede og fyrgetyve tusinde Mand. Nu tænke man sig en Folkemængde i den romerske Stat under de første Kajsere paa 120 Millioner, naar nu derimod hele Europa neppe skal have 100 Millioner. Og dog antager den berømte Gibbon, at den hele romerske baade Land- og Søemagt ikke har udgjordt mere end 450000 Mand, altsaa ikke et høiere Antal, end Ludvig den Fjortende, der kun beherskede en enkelt lille Deel af det store Romerrige, holdt.

En af de i den kristelige Dogmatik oprørende Sætninger var vist nok den om Hedningernes Fordømmelse, som de saa kaldte hellige Fædre Justin og Clemens fra Alexandrien dog allerede skal have antaget. Intet Under, at den altsaa blev en Troesartikel i den katholske Kirke, uden for hvilken desuden ingen Salighed gaves, men underligen, at dette absurde Dogma vedbeholdtes i den af Luther reformerede Kirke, saa at Lutheranerne og Katholikerne vare lige opbragte paa Zvingel, fordi han paastod det Modsatte. Imidlertid gaves der dog altid i vor lutherske Kirke oplyste Theologer, som ingenlunde antoge dette foragtelige Dogm, skjøndt de vel ikke torde være deres Overbeviisning offentlig bekjendt. Vor lærde Hemmingius har saaledes vist hørt til disse, da Historien fortæller, at han med Kong Jacob den 1ste havde om Menneskenes Beskikkelse til Salighed mange Samtaler, det meget mørede denne alt for lærde Konge ved sin Nærværelse her i Danmark hos sin Svoger Christian den 4de. Kun den lærde Præst Niels Michelsen Aalborg vovede offentlig at give de stakkels Hedninger Haab om Salighed, men det kostede ham og sit Kald i Helsingborg, hvorfra han i Aaret 1614 dømtes. Dog han restitueredes igjen, og blev nogle Aar efter Sognepræst ved Kjøbenhavns nylig opførte Holmens Kirke. Det var i en 1611 udgiven Forklaring over Johannes Aabenbaring, hvori Aalborg havde yttret sin for Datids Theologer altfor fornuftige Mening om Hedningernes

Salighed. Efterat han var restitueret, udgav han et nyt Oplag af denne Commentair over en Bog, som heel uskyldig er bleven i den protestantiske Kirke en kanonisk Bog, fordi de intollerante Reformatorer fandt, at dens Indhold lod sig anvende paa Papisterne. Men i dette nye Oplag udlod han klogelig sine menneskekjerlige Yttringer om Hedningernes Salighed. Da man nu derfor har gjort sig al Umage for, at undertrykke det første Oplag, saa er det bleven en Sjeldenhed, uagtet det altid maa være interessant at vide hvad en i sin Tid oplyst Theolog har yttret, da hans Yttring paadrog ham saa store Fortredeligheder. Jeg troer altsaa, at tjene dem, som Historien om de menneskelige Vildfarelser interesserer, ved her at fremsætte den forevigede Aalborgs Yttringer, der lyde som saa: "Gud Almægtigste raader selv for at skjenke "og give Saligheden, hvem han vil. Nogle af dem "besegler han, og mange tusinde besegler han ikke, men "ligesaavel staae de for Lammet, iklædte hvide Klæ"der. Jøderne i det gamle Testamente, og vi Christne "i det nye Testamente ere noksom beseglede, og for"varede om vor Salighed. Hvorfor vi maae takke "den allermægtigste Gud. Herforuden ere mange "tusinde, som ikke siges her at være beseglede, og lige"saavel staae for Stolen og Lammet, det er: de ere "blevne salige. Hvorfor mange arme forblindede "Hedninger, som af andre uskyldigen ere forfulgte med "Vold og Tyrannie, om det Guds Lam, som af

"Verdens Begyndelse er slagtet, vil meddele dem sin "Døds og Pines Fortjeneste, hvo vil hannem det "forbyde? efterdi han er nu Herre over Himmelen "og Jorden. Men maatte nogen sige: Ingen bliver "dog salig uden Troen, disse havde ingen Troe, kjendte "intet til den sande Gud. Vist er det, ingen bliver "salig uden Troen, forstaaes om dem, som kunde have "Troen, saasom vi der have Guds Ord, af hvilket vi "kunde undfange Troen. Men disse kunde ikke have "Troen, fordi de havde intet Guds aabenbarede og "rene Ord."

Af alle Middelalderens Professionister vare ingen saa forhadte, eller dog mistænkte, som Bagerne. De ikke allene holdtes især under Politiets aarvaagne Tilsyn, men de vare endog ligesom uærlige, da de ikke maatte optages i Gilder. Vore Ord- og Historie-Granskere have meget brudt deres Hoveder, för at komme efter, hvad der kunde være Aarsag til dette Had eller denne Foragt. Nogle have søgt Aarsagen i de dyre Tider under Kong Oluf Hunger, og jeg vilde antage denne Aarsag, hvis Historien om denne Hunger var saa paalidelig som almindelig antages. Andre, som Lagerbring, formene, at Bagerne maaskee især have været Skyld i Kong Knud den Helliges Død, hvortil jeg dog ikke veed, at Historien giver aller-

mindste Anledning, skiønt denne ligesaameget i vor- som i sit Fædrelands Historie bevandrede svenske Historiegrandsker, vist til sin Ytring maae have havt nogen Anledning. Men det var ikke blot i vort Norden, at Bagerne vare saa nedtænkte, foragtede og forhadte; de vare det ikke mindre i Tyskland, hvis Stæders som Soest, Augsburg, Frankfurt, Regensburg og fleres Beskrivelser og Historier herom indeholde mange Beviser. Alle tyske Stæders Municipallove røbe og en særdeles Strænghed mod Bagerne, der, naar de i een eller anden Deel havde overtraadt Politielovene, ikke, som de andre Haandværkslaugs Lemmer, straffedes paa Pungen, men overgik ofte meget vanærende Legemsstraffe. En saadan vanærende Straf foranledigede i Aaret 1320 en stor Tumult i Regensburg, der nødte Bispen til at forlade Staden, som derved bragtes under Interdict, da Borgerne vilde have en Bager straffet, som af en undskyldelig Hævn havde dræbt een, af hvem Bageren haardelig var bleven fornærmet; og Bageren nu, efter dette Drab, var flygtet ind i Bispegaarden. I Bergens Byes Historie finder jeg og, at Jørgen Hansen Skriver, som der var i Aaret 1515 Lehnsherre, lod, for Overtrædelse mod Politianordningerne, en Bager hænge. Den virksomme K. Christian den 4de, som vidste hvor vigtig i en stor Bye Levnetsmidlernes Godhed og Lethed er, og at Omsorg herfor ikke blot paa Torvene men ogsaa i Husene, hvor i mindre Partier

udsælges hvad der i større er kjøbt, er en af Politiets store Pligter, paasaae og derfor nøie Politilovenes Overholdelse heri. Professor Nyerup har i sin Karakteristik af denne Konge opbevaret et hans strenge Brev til Rentemesteren, i Anledning af nogle Bagerkoner, der, mod Kongens forhen givne Befalinger til Byfogden i Kjøbenhavn, udhøkrede Brødet. Christian befaler derfor sin Rentemester, alvorlig at paalægge Byefogden, han holder sig de kongelige herom udgangne Befalinger efterrettelig, hvis Byefogden ikke, i hvor brav en Embedsmand han ellers kan være, vil have frit Logie paa det blaae Taarn. Endnu i Konstantinopel er især mod Bagerne en saa streng Justits, at den Bager, hvis Brød findes enten undervægtigt eller slet, hænges ved Ørene paa sin egen Port.

I Aaret 1348 rasede den sorte Død paa Gulland, hvoraf alene i Visby skal være, som Strelov vil, død over otte tusinde Mennesker. En Samtidig giver følgende Beskrivelse over denne mageløse Pestsygdom, saaledes som den rasede i Frankrig, og som den skal have raset over hele Europa. I Aaret 1348, saavelsom i det følgende Aar, var baade i Paris og over hele Frankrig Dødeligheden mellem Mennesker af begge Kjøn, især de yngre, saa stor, at man neppe fik Tid og Plads til at begrave dem. De laae sjelden

syge i to eller tre Dage, men styrtede ganske sunde overende, saa at Mangen, der i Dag var frisk, bares i Morgen til Graven. Thi med eet brød Bylder ud enten under Axlerne eller i Lysken; og disse Bylder vare ubedragelige Forbud for Døden. Mortaliteten i disse to Aar var saa stor, som man aldrig tilforn veed, at have hørt eller nogenstedes læst om. Deels Indbildningskraften, deels Omgang med den Syge, havde een saa stor Indflydelse paa Smittens Befordring, at sielden nogen Sund, der havde besøgt een saadan Syg, undgik Døden. Derfor, at de frygtsomme Præster oftest forlode Byerne, overladende de præstelige Forretningers Besørgelse til nogle mere dristige Munke, men hvoraf mangensteds af tyve ikke bleve tilovers levende mere end to. I Paris bares i lang Tid daglig over 50 Lig til St. Innocentses Kirkegaard. Denne Pest skal, som fortælles, først være begyndt hos Tyrkerne, fra dem have udbredt sig til Italien, derpaa være gaaet over Pyrenæerne til Avignon, hvor Paven da opholdt sig, og hvor den hulerede saa stærkt i nogle Cardinalers Huse, at den bortrev alle deres Husfindr. Dernæst gik den lidt efter lidt til Gascogne og Spanien, fra Bye til Bye, fra Flekke til Flekke; og tilsidst Huus fra Huus, ja fra Person til Person, til den kom til Tydskland, hvor Forfatteren dog mener, at den ikke rasede saa stærkt som i Frankrig og Spanien. Man sagde, at det var en Smitte i Luften og Vandet, som foraarsagede denne

almindelig dræbende Pest, da der til samme Tid ikke var nogen Hungersnød, og ingen Mangel, men endog stor Overflødighed paa Levnetsmidler. Ifølge denne Mening om Luftens og Vandets Forgiftelse, og den Fordom man altid har havt, med baade Grund og Ugrund, mod Jøderne, der og selv kunne tilskrive sig de slette Tanker man har om dem, blev dem og derfor paabyrdet, at de havde forgiftet Brøndene og Kilderne. Thi lige fra Jøderne bleve adspredte, have de af dem, som ikke kunde komme igjennem ved Handel og Skakkerie, tagt sig efter Magie og alle dermed forbundne Hexerier og Troldomskunster. Allerede for de romerske Damer lave de Jøderne Kjærlighedsdrikke. Og man skal fra Middelalderen neppe finde nogen Hexesag, hvori jo en Jøde var indviklet. Almuen reiste sig derfor i Hobetal mod disse Israeliter, som paa det grusomste forfulgtes, saa mange tusinde af dem myrdedes og brændtes. Man kunde ved denne Leilighed ikke andet, end beundre de jødiske Fruentimmers Standhaftighed; thi medens Mændene fortæredes paa Baalene, toge Mødrene deres Børn, for at forekomme, at de ikke skulde døbes, og kastede dem paa Fædrenes Baal, hvori saa selve Mødrene sprang, og lode sig brænde med Mændene og deres fælleds Børn. Som fortælles, skal der og være grebne flere nedrige Kristne, som kastede Gift i Brøndene. Imidlertid om og denne Befængelse eller disse Forgiftelser havde været almindelige, saa kunde de dog neppe have afstedkommet en

saa stor og almindelig Landeplage i flere Lande. Hen i Aaret 1349 hørte denne saa kaldte sorte Død op i Frankrig, efter at mange Landsbyer, Steder og Huse, ogsaa i Kjøbstæderne, vare blevne ganske tomme for Mennesker. Jeg lægger af andre Beretninger til, at de franske Historieskrivere antage, denne Pest eller sorte Død skal have bortreven en fjerde Deel af Landets Folkemængde. Saa er det og mærkeligt, at den franske Kong Johan maatte ti Aar efter indkalde i Riget de i Anledning af den sorte Død forbrevne Jøder. Thi da han til K. Edvard i Engelland skulde betale for sit Fængsel i rede Penge en betydelig Sum, til hvis Sikkerhed hans Broder og Børn vare blevne tilbage i Fængselet i London, og ingen Udveie til disse Penges Opdrivelse kunde sees, indkaldtes Jøderne for at skaffe Pengene.

Det er nu til Forundring den Rigdom, som i den katholske Middelalder fandtes mere og mindre snart i alle Kirker, og som ved Reformationen blev, i det mindste her i Danmark, et Rov for de adelige Kirkepatroner, hvilke mere for det Timelige end for det Evige havde fremmet og understøttet denne Reformation. Saaledes fandtes i Frue Kirke i Wisby følgende især kostbare Ornamenter, hvis Værdie i vore Tider neppe lod sig betale med flere Tønder Guld:

Et Billede af klart Guld, saa stort, som et fem Aars gammelt Barn — En forgyldt Monstrants — End en meget kostelig Monstrants, som kun kom frem paa de store Højtidsdage — Tre mindre ogsaa forgyldte Monstrantser — To Par forgyldte Apostler — End et Par Apostler af Sølv uden Forgyldning — Et Par forgyldte Diske, for at have Brødet i, naar Syge skulde berettes — 4 Stykker Mysſivende, alle af Guld — To gyldne Stykker. Desuden vare i samme Kirke en stor Hob Altarklæder af forskjellige kostbare Farver, og forskjellige meget kostbare Tøier, som alle mere og mindre vare besatte med Guld eller Sølv, og deri sølvforgyldte deels Knapper deels Spænder. Til det store Altar eller Højaltaret hørte en Palle af Sølv forgyldt — To Virakskar af Sølv forgyldte — En Evangeliebog belagt med Sølv — To Sølvkar med Helligdomme i — To Bøsser af Elfenbeen ligeledes med Helligdomme eller Relikvier i, og tre Par af Sølv forgyldte Apostler. Paa et Kirkens Billede hang 27 Stykker Sølv og 3 store Klokker, paa Snoren vare tre Skibe, 5 Fiske af Sølv og 3 andre Stykker. Desuden hørte til Høialtaret 27 Par forgyldte Spænder. Saa fandtes og i Kirken et forgyldt Bælte, hvori hang et Jægerhorn af en Hvaltand ved en sølvforgyldt Kiæde — Et Enhjøringshorn med Sølv belagt — En Krands af fire Perler med et Billede af puurt Guld — En Sølvhane — 3 store forgyldte Kroner — 6 Hynder

med store Sølvknapper i — To Engle med Sølv belagte, og Vingerne af puurt Guld —. 6 smaa Sølvbilleder — En Budike af Sølv med Relikvier i, — 3 Sølvkors — Et Kors af puurt Guld, hvori foregaves at være noget Træ af Korset, Christus skal være død paa — En Engel af Sølv forgyldt — 6 Stykker Sølv fra Lybek — En Teen af Guld — En Sølvskaal — 2 forgyldte Lysekroner. Desuden opbevaredes i Kirken af Penge 231 Mark i al Slags Mønt, 11 Rosenobler, 84 arnoldiske Gylden og 26 Stykker ungerske Gylden. Dog Visbye var ikke den eneste Bye i Norden, hvis Kirke var udstyret med saameget kostbart Liggendefæe. Hvad Tronhiems Kirke ejede af samme Slags, kan man finde i den kostelige Beskrivelse, som over denne Byes Domkirke haves af vor uforglemmelige Schøning. I Roeskilde Domkirke skal og have været de 12 Apostle heel massive af Sølv og forgyldte, der bleve et Rov for Fienden. Holberg har derfor vist Ret, naar han siger, at man gjorde den Tid Kirkerne til Skatkamre og Statsbanker, og bemærker han, at de Gamle, som betegnes ved det i en bigot Kristens Øren fæle Ord: Hedninge, tænkte heri langt oplystere, naar en saadan hedensk Digter spørger:

Dicite, Pontifices, in sancto qvid facit aurum?

Som er udlagt paa dansk:

Siger Præster, Troens Støtter,
Hvad mon Guld i Templet nytter?

Nu vore Kirker ere blevne Privates Ejendomme skal man ikke klage over formeget Sølv mindre Guld i dem, da neppe det er Sølv, som burde være det.

Skjønt Mikkelsdag og Mortensdag i vor Kirke, der ingen Helgene erkjender, ikke høre til de saa kaldte Helligdage, saa ere dog deres Vigilier, eller de dem nærmest foregaaende Aftener, af de hos os og i flere Europas Lande mærkelige. Dog vedblev endnu efter Reformationen Mikkelsdag at være en Helligdag, vel ikke for Erkeenglen Mikael, der skal have givet denne Dag Navn, men Christian den Tredie befaler i den Odense Kirkeordinants, at paa den Dag skulle skee en Taksigelse for al den Grøde, man haver dette Aar faaet. Man har altsaa ved Reformationen bestemt en vis Dag til de Høstprækener, som vel tildeels endnu holdes i vore Landsbykirker, men ikke paa nogen bestandig vis Dag, og uden at derfor denne Dag er en Helligdag. Imidlertid tør det være en Levning fra denne Mikkelsdags Bestemmelse i hiin vor efter Reformationen første almindelige Kirkelov, at mange Stæder paa Landet holdes just Mikkelsaften Høstgilderne, som paa Jyllands Vesterkant kaldes Opsket eller Skjæregilder, af maaskee Oldtidens Brug med Saxe at afskjære Kornet, deraf endnu opskuret, hvad vi nu kalde afmejet og reent. Som en for Høstpræ-

tener bestemt Helligdag vilde jeg Mikkelsdag skulde have vedbleven, at være en Fæstdag, fuldelig saa hellig, som nogen anden af vore oftest ene paa Theologernes Dogmer grundet hellig Højtidsdag. Vi have i vor Cultus snart ingen saadanne Fæstdage, som Grækernes og Romernes, der, ved enten at minde om Naturens Velgjerninger, eller ved i Erindringen at tilbagekalde vigtige fædrenelandske Begivenheder, havde umiddelbar Hensyn paa det virkelige Liv, ja ofte havde hos hine Gamle saameget, at Folket i Fæsten feirede sig selv og sin Storhed som en Guddommens Kraft og Velgjerning. Vore Religionsfæster grunde sig derimod paa Begivenheder, foregaaede i de langt fra os liggende Østerlande, dem Mængden ikke kjender, og hvis Begivenheder den Oplyste alt for ofte med Grund kan tage i Tvivl. Dog herom kunde siges saameget, og det Sagte tør vel allerede ansees formeget, derfor igjen til vore Høstgilder. De holdes da, som sagt, hele Danmark over, med, som i Fyen, Grød, Suppe og Lammesteg, og kaldes Grøden Skuringsgrød, uden dog dertil at have nogen vis bestemt Aften, kun at Mikkelsaften er hertil den almindeligste. Snart skulde jeg derfor troe, at da Mikkelsdag var i vor Kirke en almindelig Fæstdag for den ubegribelige Engel Mikkel, med hvis Navn desuden vor Almue ikke forbinder det bedste Begreb, saa forbandt man hermed den begribelige Gudsdyrkelse, at takke Naturens Ophav for sidste Høst. Da og Mikkel er en

En af de i den kristelige Dogmatik oprørende Sætninger var vist nok den om Hedningernes Fordømmelse, som de saa kaldte hellige Fædre Justin og Clemens fra Alexandrien dog allerede skal have antaget. Intet Under, at den altsaa blev en Troesartikel i den katholske Kirke, uden for hvilken desuden ingen Salighed gaves, men underligen, at dette absurde Dogma vedbeholdtes i den af Luther reformerede Kirke, saa at Lutheranerne og Katholikerne vare lige opbragte paa Zvingel, fordi han paastod det Modsatte. Imidlertid gaves der dog altid i vor lutherske Kirke oplyste Theologer, som ingenlunde antoge dette foragtelige Dogm, skjøndt de vel ikke torde være deres Overbeviisning offentlig bekjendt. Vor lærde Hemmingius har saaledes vist hørt til disse, da Historien fortæller, at han med Kong Jacob den 1ste havde om Menneskenes Beskikkelse til Salighed mange Samtaler, der meget morede denne alt for lærde Konge ved sin Nærværelse her i Danmark hos sin Svoger Christian den 4de. Kun den lærde Præst Niels Michelsen Aalborg vovede offentlig at give de stakkels Hedninger Haab om Salighed, men det kostede ham og sit Kald i Helsingborg, hvorfra han i Aaret 1614 dømtes. Dog han restitueredes igjen, og blev nogle Aar efter Sognepræst ved Kjøbenhavns nylig opførte Holmens Kirke. Det var i en 1611 udgiven Forklaring over Johannes Aabenbaring, hvori Aalborg havde yttret sin for Datids Theologer altfor fornuftige Mening om Hedningernes

Salighed. Efterat han var restitueret, udgav han et nyt Oplag af denne Commentair over en Bog, som heel uskyldig er bleven i den protestantiske Kirke en kanonisk Bog, fordi de intollerante Reformatorer fandt, at dens Indhold lod sig anvende paa Papisterne. Men i dette nye Oplag udlod han klogelig sine menneskekjerlige Yttringer om Hedningernes Salighed. Og man nu derfor har gjort sig al Umage for at undertrykke det første Oplag, saa er det bleven en Sieldenhed, uagtet det altid maa være interessant at vide hvad en i sin Tid oplyst Theolog har yttret, da hans Yttring paadrog ham saa store Fortredeligheder. Jeg troer altsaa, at tjene dem, som Historien om de menneskelige Vildfarelser interesserer, ved her at fremsætte den forevigede Aalborgs Yttringer, der lyde som saa: "Gud Almægtigste raader selv for at skjenke "og give Saligheden, hvem han vil. Nogle af dem "besegler han, og mange tusinde besegler han ikke, men "ligesaavel staae de for Lammet, iklædte hvide Klæ"der. Joderne i det gamle Testamente, og vi Christne "i det nye Testamente ere noksom beseglede, og for"varede om vor Salighed. Hvorfor vi maae takke "den allermægtigste Gud. Herforuden ere mange "tusinde, som ikke siges her at være beseglede, og lige"saavel staae for Stolen og Lammet, det er: de ere "blevne salige. Hvorfor mange arme forblindede "Hedninger, som af andre uskyldigen ere forfulgte med "Vold og Tyrannie, om det Guds Lam, som af

"Verdens Begyndelse er slagtet, vil meddele dem sin "Døds og Pines Fortjeneste, hvo vil hannem det "forbyde? efterdi han er nu Herre over Himmelen "og Jorden. Men maatte nogen sige: Ingen bliver "dog salig uden Troen, disse havde ingen Troe, kjendte "intet til den sande Gud. Vist er det, ingen bliver "salig uden Troen, forstaaes om dem, som kunde have "Troen, saasom vi der have Guds Ord, af hvilket vi "kunde undfange Troen. Men disse kunde ikke have "Troen, fordi de havde intet Guds aabenbarede og "rene Ord."

Af alle Middelalderens Professionister vare ingen saa forhadte, eller dog mistænkte, som Bagerne. De ikke allene holdtes især under Politiets aarvaagne Tilsyn, men de vare endog ligesom uærlige, da de ikke maatte optages i Gilder. Vore Ord- og Historie-Grandskere have meget brudt deres Hoveder, for at komme efter, hvad der kunde være Aarsag til dette Had eller denne Foragt. Nogle have søgt Aarsagen i de dyre Tider under Kong Oluf Hunger, og jeg vilde antage denne Aarsag, hvis Historien om denne Hunger var saa paalidelig som almindelig antages. Andre, som Lagerbring, formene, at Bagerne maaskee især have været Skyld i Kong Knud den Helliges Død, hvortil jeg dog ikke veed, at Historien giver aller-

mindste Anledning, skjønt denne ligesaameget i vor som i sit Fædrelands Historie bevandrede svenske Historiegrandsker, vist til sin Yttring maae have havt nogen Anledning. Men det var ikke blot i vort Norden, at Bagerne vare saa nedstænkte, foragtede og forhadte; de vare det ikke mindre i Tydskland, hvis Stæders som Soeft, Augsburg, Frankfurt, Regensburg og fleres Beskrivelser og Historier herom indeholde mange Beviser. Alle tydske Stæders Municipal-love røbe og en særdeles Strænghed mod Bagerne, der, naar de i een eller anden Deel havde overtraadt Politielovene, ikke, som de andre Haandværkslaugs Lemmer, straffedes paa Pungen, men overgik ofte meget vanærende Legemsstraffe. En saadan vanærende Straf foranledigede i Aaret 1320 en stor Tumult i Regensburg, der nødte Bispen til at forlade Staden, som derved bragtes under Interdict, da Borgerne vilde have en Bager straffet, som af en undskyldelig Hævn havde dræbt een, af hvem Bageren haardelig var bleven fornærmet; og Bageren nu, efter dette Drab, var flygtet ind i Bispegaarden. I Bergens Byes Historie finder jeg og, at Jørgen Hansen Skriver, som her var i Aaret 1515 Lehnsherre, lod, for Overtrædelse mod Politianordningerne, en Bager hænge. Den virksomme K. Christian den 4de, som vidste hvor vigtig i en stor Bye Levnetsmidlernes Godhed og Lethed er, og at Omsorg herfor ikke blot paa Torvene men ogsaa i Husene, hvor i mindre Partier

udsælges hvad der i større er kjøbt, er en af Politiets store Pligter, paasaae og derfor nøie Politilovenes Overholdelse heri. Professor Nyerup har i sin Karakteristik af denne Konge opbevaret et hans strenge Brev til Rentemesteren, i Anledning af nogle Bagerkoner, der, mod Kongens forhen givne Befalinger til Byfogden i Kjøbenhavn, udbøkrede Brødet. Christian befaler derfor sin Rentemester, alvorlig at paalægge Byefogden, han holder sig de kongelige herom udgangne Befalinger efterrettelig, hvis Byefogden ikke, i hvor brav en Embedsmand han ellers kan være, vil have frit Logie paa det blaae Taarn. Endnu i Konstantinopel er især mod Bagerne en saa streng Justits, at den Bager, hvis Brød findes enten undervægtigt eller slet, hænges ved Ørene paa sin egen Port.

I Aaret 1348 rasede den sorte Død paa Gulland, hvoraf alene i Visby skal være, som Strelov vil, død over otte tusinde Mennesker. En Samtidig giør følgende Beskrivelse over denne mageløse Pestsygdom, saaledes som den rasede i Frankrig, og som den skal have raset over hele Europa. I Aaret 1348, saavelsom i det følgende Aar, var baade i Paris og over hele Frankrig Dødeligheden mellem Mennesker af begge Kjøn, især de yngre, saa stor, at man neppe fik Tid og Plads til at begrave dem. De laae sjelden

syge i to eller tre Dage, men styrtede ganske sunde overende, saa at Mangen, der i Dag var frisk, bares i Morgen til Graven. Thi med eet brød Bylder ud enten under Axerne eller i Lysken; og disse Bylder vare ubedragelige Forbud for Døden. Mortaliteten i disse to Aar var saa stor, som man aldrig tilforn veed, at have hørt eller nogensteds læst om. Deels Indbildningskraften, deels Omgang med den Syge, havde een saa stor Indflydelse paa Smittens Befordring, at sielden nogen Sund, der havde besøgt een saadan Syg, undgik Døden. Derfor, at de frygtsomme Præster oftest forlode Byerne, overladende de præstelige Forretningers Besørgelse til nogle mere driftige Munke, men hvoraf mangensteds af tyve ikke bleve tilovers levende mere end to. I Paris bares i lang Tid daglig over 50 Lig til St. Innocentses Kirkegaard. Denne Pest skal, som fortælles, først være begyndt hos Tyrkerne, fra dem have udbredt sig til Italien, derpaa være gaaet over Pyrenæerne til Avignon, hvor Paven da opholdt sig, og hvor den hustrede saa stærkt i nogle Cardinalers Huse, at den bortrev alle deres Husfinde. Dernæst gik den lidt efter lidt til Gascogne og Spanien, fra Bye til Bye, fra Flekke til Flekke, og tilsidst Huus fra Huus, ja fra Person til Person, til den kom til Tydskland, hvor Forfatteren dog meener, at den ikke rasede saa stærkt som i Frankrig og Spanien. Man sagde, at det var en Smitte i Luften og Vandet, som foraarsagede denne

almindelig dræbende Pest, da der til samme Tid ikke var nogen Hungersnød, og ingen Mangel, men endog stor Overflødighed paa Levnetsmidler. Ifølge denne Mening om Luftens og Vandets Forgiftelse, og den Fordom man altid har havt, med baade Grund og Ugrund, mod Jøderne, der og selv kunne tilskrive sig de slette Tanker man har om dem, blev dem og derfor paabyrdet, at de havde forgiftet Brøndene og Kilderne. Thi lige fra Jøderne bleve adspredte, have de af dem, som ikke kunde komme igjennem ved Handel og Skakkerie, tagt sig efter Magie og alle dermed forbundne Hexerier og Troldomskunster. Allerede for de romerske Damer lavede Jøderne Kjærlighedsdrikke. Og man skal fra Middelalderen neppe finde nogen Hexesag, hvori jo en Jøde var indviklet. Almuen reiste sig derfor i Hobetal mod disse Israeliter, som paa det grusomste forfulgtes, saa mange tusinde af dem myrdedes og brændtes. Man kunde ved denne Leilighed ikke andet, end beundre de jødiske Fruentimmers Standhaftighed; thi medens Mændene fortæredes paa Baalene, toge Mødrene deres Børn, for at forekomme, de ikke skulde døbes, og kastede dem paa Fædrenes Baal, hvori saa selve Mødrene sprang, og lode sig brænde med Mændene og deres fælleds Børn. Som fortælles, skal der og være grebne flere nedrige Kristne, som kastede Gift i Brøndene. Imidlertid om og denne Befængelse eller disse Forgiftelser havde været almindelige, saa kunde de dog neppe have affstedkommet en

saa stor og almindelig Landeplage i flere Lande. Men i Aaret 1349 hørte denne saa kaldte sorte Død op i Frankrig, efter at mange Landsbyer, Steder og Huse, ogsaa i Kjøbstæderne, vare blevne ganske tomme for Mennesker. Jeg lægger af andre Beretninger til, at de franske Historieskrivere antage, denne Pest eller sorte Død skal have bortreven en fjerde Deel af Landets Folkemængde. Saa er det og mærkeligt, at den franske Kong Johan maatte ti Aar efter indkalde i Riget de i Anledning af den sorte Død forbrevne Jøder. Thi da han til K. Edvard i Engelland skulde betale for sit Fængsel i rede Penge en betydelig Sum, til hvis Sikkerhed hans Broder og Børn vare blevne tilbage i Fængselet i London, og ingen Udveie til disse Penges Opdrivelse kunde sees, indkaldtes Jøderne for at skaffe Pengene.

Det er nu til Forundring den Rigdom, som i den katholske Middelalder fandtes mere og mindre snart i alle Kirker, og som ved Reformationen blev, i det mindste her i Danmark, et Rov for de adelige Kirkepatroner, hvilke mere for det Timelige end for det Evige havde fremmet og understøttet denne Reformation. Saaledes fandtes i Frue Kirke i Visby følgende især kostbare Ornamenter, hvis Værdie i vore Tider neppe lod sig betale med flere Tønder Guld:

Et Billede af klart Guld, saa stort, som et fem Aars gammelt Barn — En forgyldt Monstrants — End en meget kostelig Monstrants, som kun kom frem paa de store Højtidsdage — Tre mindre ogsaa forgyldte Monstrantser — To Par forgyldte Apostler — End et Par Apostler af Sølv uden Forgyldning — Et Par forgyldte Diske, for at have Brødet i, naar Syge skulde berettes — 4 Stykker Mysssivende, alle af Guld — To gyldne Stykker. Desuden vare i samme Kirke en stor Hob Altarklæder af forskjellige kostbare Farver, og forskjellige meget kostbare Tøier, som alle mere og mindre vare besatte med Guld eller Sølv, og deri sølvforgyldte deels Knapper deels Spænder. Til det store Altar eller Højaltaret hørte en Palle af Sølv forgyldt — To Virakskar af Sølv forgyldte — En Evangeliebog belagt med Sølv — To Sølvkar med Helligdomme i — To Bøsser af Elfenbeen ligeledes med Helligdomme eller Relikvier i, og tre Par af Sølv forgyldte Apostler. Paa et Kirkens Billede hang 27 Stykker Sølv og 3 store Klokker, paa Snoren vare tre Skibe, 5 Fiske af Sølv og 3 andre Stykker. Desuden hørte til Højaltaret 27 Par forgyldte Spænder. Saa fandtes og i Kirken et forgyldt Belte, hvori hang et Jægerhorn af en Hvaltand ved en sølvforgyldt Kiæde — Et Enhjørningshorn med Sølv belagt — En Krands af fire Perler med et Billede af puurt Guld — En Sølvhane — 3 store forgyldte Kroner — 6 Hynder

med store Sølvknapper i — To Engle med Sølv belagte, og Vingerne af puurt Guld — 6 smaa Sølvbilleder — En Budike af Sølv med Relikvier i — 3 Sølvkors — Et Kors af puurt Guld, hvori foregaves at være noget Træ af Korset, Christus skal være død paa — En Engel af Sølv forgyldt — 6 Stykker Sølv fra Lybek — En Teen af Guld — En Sølvskaal — 2 forgyldte Lysekroner. Desuden opbevaredes i Kirken af Penge 231 Mark i al Slags Mønt, 11 Rosenobler, 84 arnoldiske Gylden og 26 Stykker ungerske Gylden. Dog Visbye var ikke den eneste Bye i Norden, hvis Kirke var udstyret med saameget kostbart Liggendefæe. Hvad Tronhiems Kirke ejede af samme Slags, kan man finde i den kostelige Beskrivelse, som over denne Byes Domkirke haves af vor uforglemmelige Schøning. I Roeskilde Domkirke skal og have været de 12 Apostle heel massive af Sølv og forgyldte, der bleve et Rov for Fienden. Holberg har derfor vist Ret, naar han siger, at man gjorde den Tid Kirkerne til Skatkamre og Statsbanker, og bemærker han, at de Gamle, som betegnes ved det i en bigot Kristens Øren fæle Ord: Hedninge, tænkte heri langt oplystere, naar en saadan hedensk Digter spørger:

Dicite, Pontifices, in sancto qvid facit aurum?

Som er udlagt paa dansk:

Siger Præster, Troens Støtter,
Hvad mon Guld i Templet nytter?

Nu vore Kirker ere blevne Privates Ejendomme, skal man ikke klage over formeget Sølv mindre Guld i dem, da neppe det er Sølv, som borde være det.

Skjønt Mikkelsdag og Mortensdag i vor Kirke, der ingen Helgene erkjender, ikke høre til de saa kaldte Helligdage, saa ere dog deres Vigilier, eller de dem nærmest foregaaende Aftener, af de hos os og i flere Europas Lande mærkelige. Dog vedblev endnu efter Reformationen Mikkelsdag at være en Helligdag, vel ikke for Erkeenglen Mikael, der skal have givet denne Dag Navn, men Christian den Tredie befaler i den Odense Kirkeordinants, at paa den Dag skulle skee en Taksigelse for al den Grøde, man haver dette Aar faaet. Man har altsaa ved Reformationen bestemt en vis Dag til de Høstprækener, som vel tildeels endnu holdes i vore Landsbykirker, men ikke paa nogen bestandig vis Dag, og uden at derfor denne Dag er en Helligdag. Imidlertid tør det være en Levning fra denne Mikkelsdags Bestemmelse i hiin vor efter Reformationen første almindelige Kirkelov, at mange Steder paa Landet holdes just Mikkelsaften Høstgilderne, som paa Jyllands Vesterkant kaldes Opsker eller Skjæregilder, af maaskee Oldtidens Brug med Saxe at afskjære Kornet, deraf endnu opskuret, hvad vi nu kalde afmejet og reent. Som en for Høstpræ-

kener bestemt Helligdag vilde jeg Mikkelsdag skulde have vedbleven, at være en Fæstdag, fuldelig saa hellig, som nogen anden af vore ofteft ene paa Theologernes Dogmer grundet hellig Højtidsdag. Vi have i vor Cultus snart ingen saadanne Fæstdage, som Grækernes og Romernes, der, ved enten at minde om Naturens Velgjerninger, eller ved i Erindringen at tilbagekalde vigtige fædrenelandske Begivenheder, havde umiddelbar Hensyn paa det virkelige Liv, ja ofte havde hos hine Gamle saameget, at Folket i Fæsten feirede sig selv og sin Storhed som en Guddommens Kraft og Velgjerning. Vore Religionsfæster grunde sig derimod paa Begivenheder, foregaaede i de langt fra os liggende Østerlande, dem Mængden ikke kjender, og hvis Begivenheder den Oplyste alt for ofte med Grund kan tage i Tvivl. Dog herom kunde siges saameget, og det Sagte tør vel allerede ansees formeget, derfor igjen til vore Høstgilder. De holdes da, som sagt, hele Danmark over, med, som i Fyen, Grød, Suppe og Lammesteg, og kaldes Grøden Skuringsgrød, uden dog dertil at have nogen vis bestemt Aften, kun at Mikkelsaften er hertil den almindeligste. Snart skulde jeg derfor troe, at da Mikkelsdag var i vor Kirke en almindelig Fæstdag for den ubegribelige Engel Mikkel, med hvis Navn desuden vor Almue ikke forbinder det bedste Begreb, saa forbandt man hermed den begribelige Gudsdyrkelse, at takke Naturens Ophav for sidste Høst. Da og Mikkel er en

farlig Karl for Gæssene især som Gæslinger, kan det vel være, at man til Trods for hans Hellighed, har Mikkelsaften fortæret en Gaas, venteligda en Stubgaas. At det nu her i Danmark paa Landet eller i Kjøbstæderne er, som i Engelland, almindeligt Mikkelsaften at fortære en Gaas, veed jeg ikke at have erfaret. Dog Skikken i Engelland skal ikke heller være ældre, end fra det sextende Aarhundrede. Man fortæller nemlig, at Dronning Elisabeth just en Mikkelsaften havde paa sit Taffel en Gaasesteg, hvorved blev drukken paa den i Datids Historie famøse spanske Kong Philip den 2dens uovervindelige Flaade, og netop i samme Øjeblik denne Skaal tømtes, melder sig hos Dronningen en Staffet, der bringer Efterretningen om denne store Flaades Undergang i Storm og Uvær. Terpager i sin lille historiske Afhandling om Vigilierne eller vore Helligaftener siger: at han ikke veed, om Mikkelsaften tilforn har været som en Højtidsaften, og at den nu kun højtideligholdes ved Miød. At dette sidste endnu skulde være en almindelig Skik, har jeg ved mit flereaarige Ophold i alle vore danske Provindser ikke kundet opdage. Dog har jeg spurgt, at i Aalborg Enhver der skal Mikkelsaften have sit et Glas Miød og en kogt Kringel, hvilken Skik og skal finde Sted i det Slesvigske som flere Steder.

Baade den 10de og den 11te November vare Dage helligede to Mortener, hvoraf dog den sidste var

den vigtigste, skjøndt den første havde været Pave. Men at denne Roms Bisp blev kanoniseret, var nok kun for at trodse den verdslige Regjering. Thi Kajser Constantius havde vovet i Bolt og Lænker at lade føre hans pavelige Hellighed som en Rebeller fra Rom til Konstantinopel, hvor han og døde. Langt mere bekjendt og efter sin Tids Maade fortjent, er den hellige Morten, som endnu erindres hver Aften den 10de November med et Gilde, hvori nødvendig skal fortæres en stegt Fede-Gaas, som derfor kaldes Mortens-Gaas, ogsaa Lysegaasen, fordi fra den Aften spindes ved Lys af Huusmoderen med Døttre og Piger. Skikken at fortære til bestemt Aften denne Mortensgaas overholder vor Almue endnu saa strengt, at Skomagersvendene i Kjøbenhavn for flere Decennier siden afstedkom en Tumult, fordi de en Mortens Aften ikke beværtedes af deres Mestere med Gaasesteg, da Sygdom just i det Aar havde gjort Gæssene rare og kostbare. Man har om denne Mortensgaas en egen Afhandling af Johan Christian Frommann, der allerede fra Hedningerne udleder denne Gaasefæsts Oprindelse, da efter Viinhøsten anstilledes Gilder, hvorved især fortæredes Gæs, forbi dette Slags Kræ just til den Aarstid er bedst i Stand, og derfor afgiver en lækker Ret. De to Lærde Leibnitz og Haltaus bifalde denne Formodning, skjønt de ellers ikke gjøre meget af dette frommanske med Fabler og Legender fyldte Skrift. Nogle Oldgrandskere ere endog gaaede

saavidt, at de have søgt denne Gaasehøjtids Oprindelse i den romerske Historie om Capitolium, der skal, om man kan troe det, være bleven reddet ved Gæssenes Skrig. Andre ville, at Gaasefæsten skal være en Levning fra de Højtider, der anstilledes for Æskulaps Guddom. Atter Andre, og disse tør komme Sandheden nærmest, udlede vor Gaasefæst fra de hedenske Bakkanalier. Vist er det, at paa en saadan Mortensaften det har i den kristne Middelalder gaaet heelt lystig til, ikke allene med Æden, men og med Drikken. Man har og derfor stundum maattet indskrænke disse Lystigheder, for at forebygge de deraf flydende Uordener, der engang i Erfurt voldte en stor Ildebrand, ligesom Mortens Aftens Lystigheder vare Skyld i, at Saraçenerne bemægtigede sig Joppe. Den Morten, hvis Fæst tager sin Begyndelse med dette Gilde, skal have været en fransk Biskop, der for sin Hellighed kanoniseredes i Aaret 650, og hvis Minde feiredes i Kirken den 11te November hans Begravelsesdag. For at gjøre St. Mortens-Fæsten desto højtideligere, har den katholske Clerus vist alt tidlig fundet sin Regning ved, med denne Fæst at forbinde det langt ældre Gaasegilde, som man til denne Mortensgaas finder umiskjendelige Spor allerede fra det 12te Sekel. Thi Gaasen fortæredes ikke da som nu hjemme i Enhvers eget Huus, men i Middelalderens bekjendte Gilder, hvortil ringedes med Primklokken, som denne Gildesaften kaldtes, at lade Gaasen skræppe. I Anledning

af disse Gilder, og for at gjøre dem desto højtideligere og nødvendigere, har man nu vel digtet de Fabler og Legender, som haves om denne hellige Morten Bisp. Helvaderus i sin Martyrologie fortæller saaledes: at en tyvagtig Møller, som en Mortensaften ikke vilde søge kristelig og ærlig Samkvem med sine Naboer, gik til Møllen, da de Andre ginge til Gilde, fordi han nu fandt bedst Lejlighed til at bestjele Møllesækkene. Men hvad skeer? I egen høje Person indfinder sig i Møllen Fanden, tager den tyvagtige Møller ved Nakken, og stikker ham under Møllestenen, sætter saa Møllen i Gang, og Mølleren males saa smaa som Mask. Det er ikke altid at Fanden saa apropo har indfunden sig. End fortælles og: at da det var den hellige Morten meget imod at blive Biskop, søgte han for det ham vælgende Folk, at skjule sig paa en Gaasestie, men blev her røbet af Gæssene, og derfor med Magt trukket fra Gaasestien til Bispestolen. Anderledes, og, som det synes mig, rimeligere, fortælles dog hans Valg af hans Discipel og Levnetsbeskriver Sulpitius Severus, eller, som Dupui kalder ham, Severus Sulpitius. Thi efter Sulpitii Beretning skal et stort Partie have modsat sig Mortens Valg. Men som den Lektor, Turen den Dag faldt til, offentlig at læse, ikke kunde trænge sig igjennem Mængden af Folk op i Koret, tog en Anden fat paa Bibelen, og læste et Stykke af Davids Psalmer, det første det bedste han fik fat paa. Han traf da just paa Verset

i den ottende Psalme, der lyder saaledes: Af de spæde og diende Børns Mund, grundfæstede Du en Magt for dine Fienders Skyld, for at komme Fienden og Hævneren til at høre op. Men istædet for Hævner læstes der i Kirkens Datids authoriserede latinske Bibeloversættelser defensor, som just var Navnet paa den Biskop, der stod for det Partie, der var imod Mortens Valg. At nu just dette Navn saa tilfældig hørtes, ansaaes for et Guds Vink eller Bifald til Mortens Valg, som derpaa foregik uden al Modsigelse. I øvrigt har denne Morten store Fortjenester ikke allene af Munkene, hvis Udbredelse i Occidenten skyldes fornemmelig ham, men og af Kristendommen i Almindelighed, som han kjækt skal have forsvaret mod Hedningerne og andre dens Fiender. Dog er det mærkeligt, at denne hellige Tours Biskop ikke skal have været bange for, at modsætte sig sine Kollegers de andre Biskopers Forfølgelse med Manikæeren Priscillian og hans Partie. Det er [illegible]ligt, sagde den hellige Morten, at dømme Mennesker til Døden for Vildfarelser. Men Beretningerne om alle disse hans Fortjenester ere indhyllede i en Mængde Opdigtelser og Fabler, uagtet man vil, at foranfarte hans Levnetsbeskriver Sulpitius Severus skal have været en Mand af Oplysning og Smag, der i Stiil endog skal kunde sættes ved Siden af Sallustius, hvis Foredrag han især søgte at efterligne.

Enhver, der interesserer sig for Videnskaber og Lærdom, kjender de store baade Vanskeligheder og Bekostninger, som ere forbundne med at vedligeholde literær Correspondentse og Meddelelse mellem vort Skandinaviens 3 Rigers Lærde og Videnskabsmænd. Er altsaa Videnskabelighed ogsaa een af Statsstyrelsens vigtige Grene, da ved dens Forsømmelse nødvendig alle andre Grene tilsidst maa visne, saa vilde vist den Pladsmand i et af disse 3 Riger gjøre sig højt fortjent af ikke blot Skandinaviens Lærde, men af hele Skandinavien, som brugte sin ophøiede Stilling til ved en forbedret Postindretning at bevirke mellem vore 3 Rigers Lærde en uafbrudt og mindre bekostelig Correspondantse, end desværre nu finder Sted. Mellem Englands og Frankrigs Lærde, og mellem deres lærde Selskaber, vedligeholdtes med fællebs Regjeringers Minde en saadan videnskabelig Forbindelse, endog midt under den amerikanske Krig, hvor endda med Grund disse Regjeringer kunde være saameget mere opbragte paa hinanden, som Frankrigs enevældige Monark i denne Krig understøttede Rebeller mod deres Konge. Men det var i sidst henrundne attende Sekel, som frembragte Frederik den Anden og Voltaire, Wassington og Franklin, og de mange flere Sekletets store Sjele, hvori mellem jeg vel, med hine Forevigedes Tilladelse, tør regne vor Holberg, naar betænkes Staten han levede i, og for Videnskabelighed og Oplysning virkede saa tidlig og saameget, som ingen Nordboe har

virket. Det var i hiint oplyste Sekel, som Verdens Historie forgjeves søger Mage til, om man end vil gaae til Dagene hvori Cicero eller hans divinus (mystiske) Plato levede. Skandinaviens trende Nationer og deres Regjeringer leve nu i ønskeligste Samening. Sverrigs Lærde, og særlig dets Historieskrivere, dømme nu, belærte af en Lagerbring, upartisk om de mange mellem deres Fædreland og Danmark forefaldne Handeler og Begivenheder. Uagtet Opløsningen af det borgerlige Broderbaand mellem Danmark og Norge, saa føle dog begge Rigers Lærde og Videnskabsmænd Trang til at vedligeholde det videnskabelige Baand, og ønske end fastere at kunde knytte det, ved ogsaa at faae tilknyttet i dette Baand Sverrigs Lærde.

Fordi en saadan inderlig attraaet Forbindelse under nærværende Postindretning er ugjørlig, vide derfor de vore danske Lærde, som allermeest ændse nordisk Historie, ikke, til Exempel, hvorledes Man i Norge dømmer om den for Norge vigtige Historieskriver Snorre Sturlesens Fordanskning af Præsten Grundtvig, hvis Fordanskning af den for Danmark lige vigtige Saxo Grammaticus har, som bekjendt, fundet saatidet Bifald hos os. Vore Lærde ere derfor saameget mere begjerlige efter at erfare, om denne Oversætter maaskee gjør større Lykke med sit Arbeide i Norge, og om maaskee ikke Misundelse og Partiskhed har ledet hans Landsmænds Domme. Men da

nu Dommen, der i Norge fældes over den grundtvigske Oversættelse af Snorre, ganske mærkelig stemmer med den her i Danmark fældes om samme Oversættelse af Saxe, og man her endog har maattet hørt ilde, fordi man driskede sig til saaledes at rive en Grundtvigs Arbeide ned, saa finder jeg det passende her at gjøre mine videnskabelige Landsmænd bekjendt med denne norske Dom, der staaer i norske Tilskuer 1819 No. 28 og 29. Forfatteren eller Dommeren skal være Hr. Amtmand Falsen i Bergen, en Lærd der saameget mere bør interessere os Danske, som han djærvt, upartisk, og med saadan Sagkundskab har blottet Præsten Værgeland, i Anledning af dennes famøse Skrift om de Norge af Danmark formeentlig tilføiede Forurettelser, at man maa ansee denne Falsens Gjendrivelse for et meget vigtig Bidrag til Historien om Danmarks og Norges Forbindelse. Jeg blev med dette for enhver dansk interessante Arbeide bekjendt for 3 Aar siden i Aalborg, i hvis Stift fra Vendsysset haves bedre Leilighed til Correspondantse paa Norge, end her fra Danmarks Hovedstad, hvor Falsens Gjendrivelse er en Sjeldenhed. Norske Tilskuers Dom over den grundtvigske Oversættelse af Snorre Sturlesen er da ordlydende som følger:

Nogle Ord
om
Snorros Fordanskelse af Grundtvig.

Ak, han*) er ei selv om Borde,
Styrer ei med egen Haand,
Snekken er ei den, han gjorde,
Ei for Styret staaer hans Aand.

Uagtet Hr. Pastor Grundtvigs Oversættelse eller saakaldte Fordanskelse af Snorros Heimskringla eller Norske Kongers Krønike allerede i No. 25-26 af Tilskueren for dette Aar er bleven omtalt, saa har jeg dog ikke troet det kunde skade, noget nærmere at oplyse hiin Anke ved at anføre nogle Exempler, hentede af selve Oversættelsen. At kjende Aanden i Hr. Grundtvigs Fordanskelse af Snorro, troer Indsenderen maa være vigtigt for hver den, som indseer og føler, at saavist som Mindet om vor Oldtids Kraft er det eneste, der skulde kunne vække os af vor Nutids Døs, saa vist bør det os og at bevare dette Minde uforvansket, og ikke tillade, at de høie Sagn om vore Forfædres Daad og Bedrifter, som Snorro med Mesterhaand optegnede og overleverede til Evigheden, fremstilles for os i et Sprog, som ei alene berøver dem den Kraft,

*) Snorro.

der udgjør deres egentligste Særkjende og fortrinligste Pryd, men som endog for Norske Øren stundom er aldeles uforstaaeligt. Man maatte blive saameget ubehageligere overrasket ved at læse denne Oversættelse, som Forventningen om samme var spændt til det høieste. Hvad havde man ikke Grund til at vente af et Sælskab, bestaaende af agtede Videnskabsmænd og Oldgrandskere, der havde forenet sig om at foranstalte en Folkeudgave af Norges gamle Historiker! Hvad maatte man ikke vente sig for herlige Frugter af et Arbeide, der var saa kyndige og talentfulde Mænd overdraget, og som desuden saavel Regjeringens kraftige Understøttelse, som Kildernes Nærhed lovede et saa godt Udfald!

Men at Forventningen vilde blive skuffet, erholdt man allerede en Anelse om, ved at læse følgende Vers i Dedicationen:

"Malet op med Danske Hænder,
"Bradset op med Danske Seil,
"Det jeg har, og frit bekjender,
"Men hvis ei jeg taget Feil,
"Snekkens Avindsmand kun laster
"Danske Seil paa Norske Master."

Dersom Hr. S. imidlertid her, ved at male op med Danske Hænder og bruse op med Danske Seil, blot havde sigtet til, at han, som dansk Mand, havde oversat en Norsk Bog i et

Sprog, som han kalder Dansk, og jeg Norsk, (jeg formoder begge med lige god Grund, siden Sproget, som det nu er, er bleven til, medens Norske og Danske vare forenede under eet Scepter, og er af begge antaget for deres fælleds Skrivt- eller Cultursprog, hvis Udbannelse desuden turde befindes at skylde indfødte Normænd vel saameget som indfødte Daner) saa havde han vist havt fuldkommen Ret til at kalde hver den Snekkens Avindsmand og Historiens Fiende, som desaarsag vilde laste Arbeidet; thi det Gode trives i alle Lande og under alle Climater, og der maatte overalt en saa stor Grad af Egoisme til, som den Hr. G. selv besidder, for at ville nedværdige eller laste et Værk, blot fordi man ei selv var Autor dertil. Men det viser sig snart, at Hr. Gs. Frygt har været udsprunget af en anden Kilde. Hvad han har frygtet for, har udentvivl blot været, at det skulde falde en eller anden uædel eller uægte Normand ind, at kalde hans Oversættelse Norsk, dersom han havde skrevet den paa Dansk, og for da at forekomme denne National-Ulykke, har han valgt at skrive den paa Jydsk eller Sjellandsk, der er et Sprog, som Normanden vel ligesaa lidt ønsker at gjøre til sit, som Jyden eller Sjellænderen bryder sig om Dølesproget eller Sognemaalet. Hvorvidt Norges første Historieskriver har vundet eller tabt ved denne Hr. Gs. (i hans Tanker vist meget patriotiske) Iver for at redde de Danskes Sprog for den Skam, tillige at bære

Navn af Norsk, det vil jeg roligen overlade enhver fordomsfrie Jagttager selv at bedømme, naar han har gjennemlæst Oversættelsen, hvoraf jeg her skal meddele nogle Prøver. Ingen skal kunne beskylde mig for at have udpillet enkelte Udtryk, der kunde være undslupne Pennen eller have undgaaet Filen; havde der ikke været andet at finde, saa vilde jeg have tiet, saameget mere som jeg erkjender Hr. Gs. overlegne Talent og udbredte Kundskaber, og ingen kan være mere tilbøielig end jeg til at hvide det Valgsprog: ubi plurima nitent, paucis non offender maculis. Men Tendentsen, at nedværdige det Høie, det Ædle i Snorro, den aabenbare Tragten efter at omskabe den høie historiske Stil, som heelt igjennem Værket fremlyser, naar man ikke gjør Vold paa den, som Hr. G. og tvinger hele Fortællingen ind i en Form, der gandske forandrer dens Natur, maatte efter min Formening saare enhver ægte Normands Følelse, (ved ægte maa her naturligviis forstaaes hvad Hr. G. kalder uægte) i det mindste saarede den min, og derfor optegnede jeg, efterat have gjennemlæst Bogen, disse Exempler, som jeg troer ville være tilstrækkelige, til derefter at bedømme, hvordan Snorro er behandlet. Finder man lignende i Hr. Gs. Oversættelse paa hver eller hveranden Side, finder man hele Oversættelsen at vrimle af søgte, upassende Ordsprog, af danske, for det meeste kun blandt Almuen i Danmark bekjendte og brugelige Provincial-Talemaader, der

af den historiske Stil til alle Tider have været bandlyste, og Platituder m. m., saa haaber jeg, man vil indrømme mig, at er end ikke Norsk nu, hvad Islandsk før var, saa er dog Hr. Gs. Dansk endnu mindre passende til at lægge Hakon Adelsteens og Olof Trygvesøns Mænd i Munden.

Strax i Fortalen til Snorro faaer man en Forsmag paa det Sprog, man siden heelt igjennem Oversættelsen vil finde troligen fulgt. Det hedder nemlig der, pag. 3, om Hall Thorarensøn, at han havde en Heste-Hukommelse, hvorved Hr. G. vil have udtrykt det islandske Ord: minnigr d. e. en som erindrer mange Ting. Af det cultiverede Sprog har dette Udtryk formeentlig til alle Tider været forviist, og i den historiske Stiil maatte det vel allermindst qvalificere sig til at erholde Borgerret. Et ikke mindre upassende Udtryk findes pag. 9, hvor Hr. G. siger om Gylfe, at han ikke kunde hamle op med Aserne, isteden for at det hos Snorro hedder, at han ikke havde Magt til at modstaae dem. I Ynglinga-Saga, cap. 6, fortæller Snorro om Odin, at han var saa anseelig og deilig under Öine, at naar han sad hos sine Venner, glæddes alle derved, men naar han var i Striden, da syntes han grum og forfærdelig for sine Fiender. Denne Fortælling forbedrer Hr. G. saaledes, pag. 10, "at naar han var blandt sine Venner, "havde han saa englemildt og deiligt et Ansigt, "at Hjertet maatte hoppe i Livet paa En

"og Hverandens; og naar han derimod gik sine "Fiender i aaben Mark under Dine, da saa han ud "til at æde Folk." Snorros göskn menn, höfdingi, d. e. ypperlige Mænd, Høvdinger, oversætter Hr. S. de fleste Steder ved Herremænd f. E. p. 12. 69, 79, o. fl., hvorved man da faaer et særdeles opbyggeligt Begreb om Norges gamle Høvdinger. Man tænke sig blot en Hakon Griotgaardsøn, en Rognvald Jarl, en Erling Skjalgsøn, en Einar Thambeskjælver ved Siden af en jydsk Herremand med Pidskepatyk og en Svøbe i Haanden! Alffs Tilnavn Elfski gives os pag. 27, ved Askefiis, ligesom han og sammesteds tituleres for en Brantepose, altsammen meget passende Udtryk i en Oversættelse af Snorro. Det samme gielder om hvad der siges om Kong Adils, pag. 46, at han var en Nar efter gode Heste, vár miöc kærr at gódom hestom, om Svenskerne pag. 43, at de efter dette Nederlag vendte Næsen hjem, fóru heim, om Høvdingerne, pag. 71, at de spidsede deres Næse paa Halfdans Rige, gengo margir höfdingiar á rikit; om Gyda, pag. 75, at hun var en næsviis, tosset Tøs, diörk oc uvitr; om Harald Haarfagers Modstandere paa Søndmøer, pag. 86, at de havde en Høne at plukke med ham, heiptir at giallda; om Kong Erik i Sverrige, pag. 84, at han ikke skulde bye sig, af láta; om Aake i Værmeland, ibid., at han var en gammel kalkunsk

Bonde, som var den bedste Hane i Kurvert, fikastr bondi, störaudigr oc tha gamall at alldri; om Rognvald Jarl, pag. 100, at han skulde hjelpe sin Søn Einar paa Slid, få styrk nockur; om Guttorm Sinder, pag. 112, at han var begge Kongers Hjertensven, ástvinr bæggia theirra; om Gunhild pag. 113, at hun var saa sledsk, undersundig og grusom, at det var fælt, underhyggiu madr mikiil, oc hin grimmasta; ligeledes naar han siger i Anledning af Kong Hakon Adelsteens Ankomst og Tale til Folket, pag. 121, at der blev en Stohej, som var ægte, vid than tidiudi urdo allir gladir; om Kong Hakon pag. 128, at han hjembragte en uslukkelig Hob Penge fra sit Tog til Danmark, ùgrynni fiar; videre naar han pag. 135, lader Asbiørn af Medalhuus sige til Kong Hakon, at dersom vi skal tages med Trumf, enn ef ther vilit thetta mál taca med sva mikilli freko; naar han pag. 168, lader Gunhild foreholde Harald Graafeld, at hans Forfader ikke vilde gjort sig nogen Samvittighed af at rive en Smule Jarl af Pinden, at setia larl einn af riki oc lifi; naar han siger om Gunhild og Hakon Jarl pag. 173, at de stundom spillede bedste Beskuf med hinanden, stundom bæittoz thar velrædom; naar han siger om Bønderne, pag. 26[?] at Kong Oluf saae de vare splittergale, ædi bæ[?] danna; naar han pag. 275, kalder Hauk og Sigu[?]

hellende føre Karle, mannasterkastir, o. s. v. o. s. v., o. s. v.

I Ynglinga-Saga, cap. 33, fortæller Snorro om Kong Adils, at da han var ved et Dise-Offer og der reed rundt om Dise-Salen, snublede Hesten under ham og faldt, saa Kongen styrtede hovedkulds frem over Hesten, og slogs hans Hoved mod en Steen, saa at Hjerneskallen revnede, men Hjernen laae paa Stenen, hvoraf han døde.

Dette hedder hos Hr. G. p. 40.

"Da han engang reed rundt om Dise-Hallan, "snublede Hesten og Kongen faldt forover, med Hovedet lige paa en Steen, saa Skallen knak og "Hjernen flød, og der laae han."

Norges Næssekonger kalder Hr. G. Nissekonger; see pag. 73, 167 o. fl.

I Harald Haarfagers Saga cap. 4, fortæller Snorro, at der Sendebudene, som Kong Harald havde afsendt til Gyda, vare komne tilbage med uforrettet Sag og opmuntrede Kongen til at bruge Magten med hende, svarede han dem: "at denne Jomfrue havde "ikke saa ilde talt eller gjort, men at hende burde heller stor Tak for hendes Ord o. s. v.

Dette Svar oversætter Hr. G. pag. 74 saaledes:

"Nei, sagde Kongen, det var Synd at straffe "hende for det; thi der er jo slet intet Ondt i alt hvad "hun har gjort eller sagt, tvertimod skal den lille

virket. Det var i hiint oplyste Sekel, som Verdens Historie forgjeves søger Mage til, om man end vil gaae til Dagene hvori Cicero eller hans divinus (mystiske) Plato levede. Skandinaviens trende Nationer og deres Regjeringer leve nu i ønskeligste Samening. Sverrigs Lærde, og særlig dets Historieskrivere, dømme nu, belærte af en Lagerbring, upartisk om de mange mellem deres Fædreland og Danmark forefaldne Handeler og Begivenheder. Uagtet Opløsningen af det borgerlige Broderbaand mellem Danmark og Norge, saa føle dog begge Rigers Lærde og Videnskabsmænd Trang til at vedligeholde det videnskabelige Baand, og ønske end fastere at kunde knytte det, ved ogsaa at faae tilknyttet i dette Baand Sverrigs Lærde.

Fordi en saadan inderlig attraaet Forbindelse under nærværende Postindretning er ugjørlig, vide derfor de vore danske Lærde, som allermeest ændse nordisk Historie, ikke, til Exempel, hvorledes Man i Norge dømmer om den for Norge vigtige Historieskriver Snorre Sturlesens Fordanskning af Præsten Grundtvig, hvis Fordanskning af den for Danmark lige vigtige Saxo Grammaticus har, som bekjendt, fundet saa lidet Bifald hos os. Vore Lærde ere derfor saameget mere begjerlige efter at erfare, om denne Oversætter maaskee gjør større Lykke med sit Arbeide i Norge, og om maaskee ikke Misundelse og Partiskhed har ledet hans Landsmænds Domme. Men da

nu Dommen, der i Norge fældes over den grundtvigske Oversættelse af Snorre, ganske mærkelig stemmer med den her i Danmark fældes om samme Oversættelse af Saxe, og man her endog har maattet hørt ilde, fordi man dristede sig til saaledes at rive en Grundtvigs Arbeide ned, saa finder jeg det passende her at gjøre mine videnskabelige Landsmænd bekjendt med denne norske Dom, der staaer i norske Tilskuer 1819 No. 28 og 29. Forfatteren eller Dommeren skal være Hr. Amtmand Falsen i Bergen, en Lærd der saameget mere bør interessere os Danske, som han djærvt, upartisk, og med saadan Sagkundskab har blottet Præsten Bergeland, i Anledning af dennes famøse Skrift om de Norge af Danmark formeentlig tilføiede Forurettelser, at man maa ansee denne Falsens Gjendrivelse for et meget vigtig Bidrag til Historien om Danmarks og Norges Forbindelse. Jeg blev med dette for enhver dansk interessante Arbeide bekjendt for 3 Aar siden i Aalborg, i hvis Stift fra Vendsyssel haves bedre Leilighed til Correspondantse paa Norge, end her fra Danmarks Hovedstad, hvor Falsens Gjendrivelse er en Sjeldenhed. Norske Tilskuers Dom over den grundtvigske Oversættelse af Snorre Sturlesen er da ordlydende som følger:

Nu vore Kirker ere blevne Privates Ejendomme skal man ikke klage over formeget Sølv mindre Guld i dem, da neppe det er Sølv, som burde være det.

Skjønt Mikkelsdag og Mortensdag i vor Kirke, der ingen Helgene erkjender, ikke høre til de saa kaldte Helligdage, saa ere dog deres Vigilier, eller de dem nærmest foregaaende Aftener, af de hos os og i flere Europas Lande mærkelige. Dog vedblev endnu efter Reformationen Mikkelsdag at være en Helligdag, vel ikke for Erkeenglen Mikael, der skal have givet denne Dag Navn, men Christian den Tredie befaler i den Odense Kirkeordinants, at paa den Dag skulle skee en Taksigelse for al den Grøde, man haver dette Aar faaet. Man hat altsaa ved Reformationen bestemt en vis Dag til de Høstprækener, som vel tildeels endnu holdes i vore Landsbykirker, men ikke paa nogen bestandig vis Dag, og uden at derfor denne Dag er en Helligdag. Imidlertid tør det være en Levning fra denne Mikkelsdags Bestemmelse i hiin vor efter Reformationen første almindelige Kirkelov, at mange Steder paa Landet holdes just Mikkelsaften Høstgilderne, som paa Jyllands Vesterkant kaldes Opskee eller Skjæregilder, af maaskee Oldtidens Brug med Saxe at afskjære Kornet, deraf endnu opskuret, hvad vi nu kalde afmejet og reent. Som en for Høstpræ-

kener bestemt Helligdag vilde jeg Mikkelsdag skulde have vedbleven, at være en Fæstdag, fuldelig saa hellig, som nogen anden af vore oftest ene paa Theologernes Dogmer grundet hellig Højtidsdag. Vi have i vor Cultus snart ingen saadanne Fæstdage, som Grækernes og Romernes, der, ved enten at minde om Naturens Velgjerninger, eller ved Erindringen at tilbagekalde vigtige fædrenelandske Begivenheder, have umiddelbar Hensyn paa det virkelige Liv, ja ofte havde hos hine Gamle saameget, at Folket i Fæsten feirede sig selv og sin Storhed som en Guddommens Kraft og Velgjerning. Vore Religionsfæster grunde sig derimod paa Begivenheder, foregaaede i de langt fra os liggende Østerlande, dem Mængden ikke kjender, og hvis Begivenheder den Oplyste alt for ofte med Grund kan tage i Tvivl. Dog herom kunde siges saameget, og det Sagte tør vel allerede ansees formeget, derfor igjen til vore Høstgilder. De holdes da, som sagt, hele Danmark over, med, som i Fyen, Grød, Suppe og Lammesteg, og kaldes Grøden Skuringsgrød, uden dog dertil at have nogen vis bestemt Aften, kun at Mikkelsaften er hertil den almindeligste. Snart skulde jeg derfor troe, at da Mikkelsdag var i vor Kirke en almindelig Fæstdag for den ubegribelige Engel Mikkel, med hvis Navn desuden vor Almue ikke forbinder det bedste Begreb, saa forbandt man hermed den begribelige Gudsdyrkelse, at takke Naturens Ophav for sidste Høst. Da og Mikkel er en

En af de i den kristelige Dogmatik oprørende Sætninger var vist nok den om Hedningernes Fordømmelse, som de saa kaldte hellige Fædre Justin og Clemens fra Alexandrien dog allerede skal have antaget. Intet Under, at den altsaa blev en Troesartikel i den katholske Kirke, uden for hvilken desuden ingen Salighed gaves, men underligen, at dette absurde Dogma vedbeholdtes i den af Luther reformerede Kirke, saa at Lutheranerne og Katholikerne vare lige opbragte paa Zvingel, fordi han paastod det Modsatte. Imidlertid gaves der dog altid i vor lutherske Kirke oplyste Theologer, som ingenlunde antoge dette foragtelige Dogm, skjøndt de vel ikke torde være deres Overbeviisning offentlig bekjendt. Vor lærde Hemmingius har saaledes vist hørt til disse, da Historien fortæller, at han med Kong Jacob den 1ste havde om Menneskenes Beskikkelse til Salighed mange Samtaler, det meget moerede denne alt for lærde Konge ved sin Nærværelse her i Danmark hos sin Svoger Christian den 4de. Kun den lærde Præst Niels Michelsen Aalborg vovede offentlig at give de stakkels Hedninger Haab om Salighed, men det kostede ham og sit Kald i Helsingborg, hvorfra han i Aaret 1614 dømtes. Dog han restitueredes igjen, og blev nogle Aar efter Sognepræst ved Kjøbenhavns nylig opførte Holmens Kirke. Det var i en 1611 udgiven Forklaring over Johannes Aabenbaring, hvori Aalborg havde yttret sin for Datids Theologer altfor fornuftige Mening om Hedningernes

Salighed. Efterat han var restitueret, udgav han et nyt Oplag af denne Commentair over en Bog, som heel uskyldig er bleven i den protestantiske Kirke en kanonisk Bog, fordi de intollerante Reformatorer fandt, at dens Indhold lod sig anvende paa Papisterne. Men i dette nye Oplag udlod han klogelig sine menneskekjerlige Yttringer om Hedningernes Salighed. Da man nu derfor har gjort sig al Umage for, at undertrykke det første Oplag, saa er det bleven en Sjeldenhed, uagtet det altid maa være interessant at vide hvad en i sin Tid oplyst Theolog har yttret, da hans Yttring paadrog ham saa store Fortredeligheder. Jeg troer altsaa, at tjene dem, som Historien om de menneskelige Vildfarelser interesserer, ved her at fremsætte den forevigede Aalborgs Yttringer, der lyde som saa: "Gud Almægtigste raader selv for at skjenke "og give Saligheden, hvem han vil. Nogle af dem "besegler han, og mange tusinde besegler han ikke, men "ligesaavel staae de for Lammet, iklædte hvide Klæ"der. Jøderne i det gamle Testamente, og vi Christne "i det nye Testamente ere noksom beseglede, og for"varede om vor Salighed. Hvorfor vi maae takke "den allermægtigste Gud. Herforuden ere mange "tusinde, som ikke siges her at være beseglede, og lige"saavel staae for Stolen og Lammet, det er: de ere "blevne salige. Hvorfor mange arme forblindede "Hedninger, som af andre uskyldigen ere forfulgte med "Vold og Tyrannie, om det Guds Lam, som af

"Verdens Begyndelse er slagtet, vil meddele dem sin "Døds og Pines Fortjeneste, hvo vil hannem det "forbyde? efterdi han er nu Herre over Himmelen "og Jorden. Men maatte nogen sige: Ingen bliver "dog salig uden Troen, disse havde ingen Troe, kjendte "intet til den sande Gud. Vist er det, ingen bliver "salig uden Troen, forstaaes om dem, som kunde have "Troen, saasom vi der have Guds Ord, af hvilket vi "kunde undfange Troen. Men disse kunde ikke have "Troen, fordi de havde intet Guds aabenbarede og "rene Ord."

Af alle Middelalderens Professionister vare ingen saa forhadte, eller dog mistænkte, som Bagerne. De ikke allene holdtes især under Politiets aarvaagne Tilsyn, men de vare endog ligesom uærlige, da de ikke maatte optages i Gilder. Vore Old- og Historie-Granskere have meget brudt deres Hoveder, for at komme efter, hvad der kunde være Aarsag til dette Had eller denne Foragt. Nogle have søgt Aarsagen i de dyre Tider under Kong Oluf Hunger, og jeg vilde antage denne Aarsag, hvis Historien om denne Hunger var saa paalidelig som almindelig antages. Andre, som Lagerbring, formene, at Bagerne maaskee især have været Skyld i Kong Knud den Helliges Død, hvortil jeg dog ikke veed, at Historien giver aller-

mindste Anledning, skjønt denne ligesaameget i vor som i sit Fædrelands Historie bevandrede svenske Historiegrandsker, vist til sin Yttring maae have havt nogen Anledning. Men det var ikke blot i vort Norden, at Bagerne vare saa nedtænkte, foragtede og forhadte; de vare det ikke mindre i Tyskland, hvis Stæders som Soest, Augsburg, Frankfurt, Regensburg og fleres Beskrivelser og Historier herom indeholde mange Beviser. Alle tyske Stæders Municipallove røbe og en særdeles Strænghed mod Bagerne, der, naar de i een eller anden Deel havde overtraadt Politielovene, ikke, som de andre Haandværkslaugs Lemmer, straffedes paa Pungen, men overgik ofte meget vanærende Legemsstraffe. En saadan vanærende Straf foranledigede i Aaret 1320 en stor Tumult i Regensburg, der nødte Bispen til at forlade Staden, som derved bragtes under Interdict, da Borgerne vilde have en Bager straffet, som af en undskyldelig Hævn havde dræbt een, af hvem Bageren haardelig var bleven fornærmet, og Bageren nu, efter dette Drab, var flygtet ind i Bispegaarden. I Bergens Byes Historie finder jeg og, at Jørgen Hansen Skriver, som der var i Aaret 1515 Lehnsherre, lod, for Overtrædelse mod Politianordningerne, en Bager hænge. Den virksomme K. Christian den 4de, som vidste hvor vigtig i en stor Bye Levnetsmidlernes Godhed og Lethed er, og at Omsorg herfor ikke blot paa Torvene men ogsaa i Husene, hvor i mindre Partier

udsælges hvad der i større er kjøbt, er en af Politiets store Pligter, paasaae og derfor nøie Politilovenes Overholdelse heri. Professor Nyerup har i sin Karakteristik af denne Konge opbevaret et hans strenge Brev til Rentemesteren, i Anledning af nogle Bagerkoner, der, mod Kongens forhen givne Befalinger til Byfogden i Kjøbenhavn, udhøkrede Brødet. Christian befaler derfor sin Rentemester, alvorlig at paalægge Byefogden, han holder sig de kongelige herom udgangne Befalinger efterrettelig, hvis Byefogden ikke, i hvor brav en Embedsmand han ellers kan være, vil have frit Logie paa det blaae Taarn. Endnu i Konstantinopel er især mod Bagerne en saa streng Justits, at den Bager, hvis Brød findes enten undervægtigt eller slet, hænges ved Ørene paa sin egen Port.

I Aaret 1348 rasede den sorte Død paa Gulland, hvoraf allene i Visby skal være, som Strelov vil, død over otte tusinde Mennesker. En Samtidig giør følgende Beskripelse over denne mageløse Pestsygdom, saaledes som den rasede i Frankrig, og som den skal have raset over hele Europa. I Aaret 1348, saavelsom i det følgende Aar, var baade i Paris og over hele Frankrig Dødeligheden mellem Mennesker af begge Kiøn, især de yngre, saa stor, at man neppe fik Tid og Plads til at begrave dem. De laae sielden

syge i to eller tre Dage, men styrtede ganske sunde overende, saa at Mangen, der i Dag var frisk, bares i Morgen til Graven. Thi med eet brød Bylder ud enten under Axlerne eller i Lysken; og disse Bylder vare ubedragelige Forbud for Døden. Mortaliteten i disse to Aar var saa stor, som man aldrig tilforn veed, at have hørt eller nogensteds læst om. Deels Indbildningskraften, deels Omgang med den Syge, havde een saa stor Indflydelse paa Smittens Befordring, at sielden nogen Sund, der havde besøgt een saadan Syg, undgik Døden. Derfor, at de frygtsomme Præster oftest forlode Byerne, overladende de præstelige Forretningers Besørgelse til nogle mere dristige Munke, men hvoraf mangensteds af tyve ikke bleve tilovers levende mere end to. I Paris bares i lang Tid daglig over 50 Lig til St. Innocentses Kirkegaard. Denne Pest skal, som fortælles, først være begyndt hos Tyrkerne, fra dem have udbredt sig til Italien, derpaa være gaaet over Pyrenæerne til Avignon, hvor Paven da opholdt sig, og hvor den hustrede saa stærkt i nogle Cardinalers Huse, at den bortrev alle deres Husfinde. Dernæst gik den lidt efter lidt til Gaskogne og Spanien, fra Bye til Bye, fra Flekke til Flekke, og tilsidst Huus fra Huus, ja fra Person til Person, til den kom til Tydskland, hvor Forfatteren dog mener, at den ikke rasede saa stærkt som i Frankrig og Spanien. Man sagde, at det var en Smitte i Luften og Vandet, som foraarsagede denne

almindelig dræbende Pest, da der til samme Tid ikke var nogen Hungersnød, og ingen Mangel, men endog stor Overflødighed paa Levnetsmidler. Ifølge denne Mening om Luftens og Vandets Forgiftelse, og den Fordom man altid har havt, med baade Grund og Ugrund, mod Jøderne, der og selv kunne tilskrive sig de slette Tanker man har om dem, blev dem og derfor paabyrdet, at de havde forgiftet Brøndene og Kilderne. Thi lige fra Jøderne bleve adspredte, have de af dem, som ikke kunde komme igjennem ved Handel og Skakkerie, tagt sig efter Magie og alle dermed forbundne Hexerier og Trolddomskunster. Allerede for de romerske Damer lave de Jøderne Kjærlighedsdrikke. Og man skal fra Middelalderen neppe finde nogen Hexesag, hvori jo en Jøde var indviklet. Almuen reiste sig derfor i Hobetal mod disse Israeliter, som paa det grusomste forfulgtes, saa mange tusinde af dem myrdedes og brændtes. Man kunde ved denne Leilighed ikke andet, end beundre de jødiske Fruentimmers Standhaftighed; thi medens Mændene fortæredes paa Baalene, toge Mødrene deres Børn, for at forekomme, de ikke skulde døbes, og kastede dem paa Fædrenes Baal, hvori saa selve Mødrene sprang, og lode sig brænde med Mændene og deres fælleds Børn. Som fortælles, skal der og være grebne flere nedrige Kristne, som kastede Gift i Brøndene. Imidlertid om og denne Befængelse eller disse Forgiftelser havde været almindelige, saa kunde de dog neppe have afstedkommet en

saa stor og almindelig Landeplage i flere Lande. Hen i Aaret 1349 hørte denne saa kaldte sorte Død op i Frankrig, efter at mange Landsbyer, Steder og Huse, ogsaa i Kjøbstæderne, vare blevne ganske tomme for Mennesker. Jeg lægger af andre Beretninger til, at de franske Historieskrivere antage, denne Pest eller sorte Død skal have bortreven en fjerde Deel af Landets Folkemængde. Saa er det og mærkeligt, at den franske Kong Johan maatte ti Aar efter indkalde i Riget de i Anledning af den sorte Død forbrevne Jøder. Thi da han til K. Edvard i Engelland skulde betale for sit Fængsel i rede Penge en betydelig Sum, til hvis Sikkerhed hans Broder og Børn vare blevne tilbage i Fængselet i London, og ingen Udveie til disse Penges Opdrivelse kunde sees, indkaldtes Jøderne for at skaffe Pengene.

Det er nu til Forundring den Rigdom, som i den katholske Middelalder fandtes mere og mindre snart i alle Kirker, og som ved Reformationen blev, i det mindste her i Danmark, et Rov for de adelige Kirkepatroner, hvilke mere for det Timelige end for det Evige havde fremmet og understøttet denne Reformation. Saaledes fandtes i Frue Kirke i Visby følgende især kostbare Ornamenter, hvis Værdie i vore Tider neppe lod sig betale med flere Tonder Guld:

Et Billede af klart Guld, saa stort, som et fem Aars gammelt Barn — En forgyldt Monstrants — End en meget kostelig Monstrants, som kun kom frem paa de store Højtidsdage — Tre mindre ogsaa forgyldte Monstrantser — To Par forgyldte Apostler — End et Par Apostler af Sølv uden Forgyldning — Et Par forgyldte Diske, for at have Brødet i, naar Syge skulde berettes — 4 Stykker Myssivende, alle af Guld — To gyldne Stykker. Desuden vare i samme Kirke en stor Hob Altarklæder af forskjellige kostbare Farver, og forskjellige meget kostbare Tøier, som alle mere og mindre vare besatte med Guld eller Sølv, og deri sølvforgyldte deels Knapper deels Spænder. Til det store Altar eller Højaltaret hørte en Palle af Sølv forgyldt — To Virakskar af Sølv forgyldte — En Evangeliebog belagt med Sølv — To Sølvkar med Helligdomme i — To Bøsser af Elfenbeen ligeledes med Helligdomme eller Relikvier i, og tre Par af Sølv forgyldte Apostler. Paa et Kirkens Billede hang 27 Stykker Sølv og 3 store Klokker, paa Snoren vare tre Skibe, 5 Fiske af Sølv og 3 andre Stykker. Desuden hørte til Højaltaret 27 Par forgyldte Spænder. Saa fandtes og i Kirken et forgyldt Belte, hvori hang et Jægerhorn af en Hvaltand ved en sølvforgyldt Kjæde — Et Enhjørningshorn med Sølv belagt — En Krands af fire Perler med et Billede af puurt Guld — En Sølvhane — 3 store forgyldte Kroner — 6 Hænder

med store Sølvknapper i — To Engle med Sølv belagte, og Vingerne af puurt Guld — 6 smaa Sølvbilleder — En Budike af Sølv med Relikvier i — 3 Sølvkors — Et Kors af puurt Guld, hvori foregaves at være noget Træ af Korset, Christus skal være død paa — En Engel af Sølv forgyldt — 6 Stykker Sølv fra Lybek — En Teen af Guld — En Sølvskaal — 2 forgyldte Lysekroner. Desuden opbevaredes i Kirken af Penge 231 Mark i al Slags Mønt, 11 Rosenobler, 84 arnoldiske Gylden og 26 Stykker ungerske Gylden. Dog Visbye var ikke den eneste Bye i Norden, hvis Kirke var udstyret med saameget kostbart Liggendefæe. Hvad Tronhiems Kirke ejede af samme Slags, kan man finde i den kostelige Beskrivelse, som over denne Byes Domkirke haves af vor uforglemmelige Schøning. I Roeskilde Domkirke skal og have været de 12 Apostle heel massive af Sølv og forgyldte, der bleve et Rov for Fienden. Holberg har derfor vist Ret, naar han siger, at man gjorde den Tid Kirkerne til Skatkamre og Statsbanker, og bemærker han, at de Gamle, som betegnes ved det i en bigot Kristens Øren fæle Ord: Hedninge, tænkte heri langt oplystere, naar en saadan hedensk Digter spørger:

Dicite, Pontifices, in sancto qvid facit aurum?

Som er udlagt paa dansk:

Siger Præster, Troens Støtter,
Hvad mon Guld i Templet nytter?

Nu vore Kirker ere blevne Privates Ejendomme, skal man ikke klage over formeget Sølv mindre Guld i dem, da neppe det er Sølv, som burde være det.

Skjønt Mikkelsdag og Mortensdag i vor Kirke, der ingen Helgene erkjender, ikke høre til de saa kaldte Helligdage, saa ere dog deres Vigilier, eller de dem nærmest foregaaende Aftener, af de hos os og i flere Europas Lande mærkelige. Dog vedblev endnu efter Reformationen Mikkelsdag at være en Helligdag, vel ikke for Erkeenglen Mikael, der skal have givet denne Dag Navn, men Christian den Tredie befaler i den Odense Kirkeordinants, at paa den Dag skulle skee en Taksigelse for al den Grøde, man haver dette Aar faaet. Man har altsaa ved Reformationen bestemt en vis Dag til de Høstprækener, som vel tildeels endnu holdes i vore Landsbykirker, men ikke paa nogen bestandig vis Dag, og uden at derfor denne Dag er *en* Helligdag. Imidlertid tør det være en Levning fra denne Mikkelsdags Bestemmelse i hiin vor efter Reformationen første almindelige Kirkelov, at mange Steder paa Landet holdes just Mikkelsaften Høstgilderne, som paa Jyllands Vesterkant kaldes Opsker eller Skjæregilder, af maaskee Oldtidens Brug med Saxe at afskjære Kornet, deraf endnu opskuret, hvad vi nu kalde afmejet og reent. Som en for Høstpræ-

kener bestemt Helligdag vilde jeg Mikkelsdag skulde have vedbleven, at være en Fæstdag, fuldelig saa hellig, som nogen anden af vore oftest ene paa Theologernes Dogmer grundet hellig Højtidsdag. Vi have i vor Cultus snart ingen saadanne Fæstdage, som Grækernes og Romernes, der, ved enten at minde om Naturens Velgjerninger, eller ved Erindringen at tilbagekalde vigtige fædrenelandske Begivenheder, havde umiddelbar Hensyn paa det virkelige Liv, ja ofte havde hos hine Gamle saameget; at Folket i Fæsten feirede sig selv og sin Storhed som en Guddommens Kraft og Velgjerning. Vore Religionsfæster grunde sig derimod paa Begivenheder, foregaaede i de langt fra os liggende Østerlande, dem Mængden ikke kjender, og hvis Begivenheder den Oplyste alt for ofte med Grund kan tage i Tvivl. Dog herom kunde siges saameget, og det Sagte tør vel allerede ansees formeget, derfor igjen til vore Høstgilder. De holdes da, som sagt, hele Danmark over, med, som i Fyen, Grød, Suppe og Lammesteg, og kaldes Grøden Skuringsgrød, uden dog dertil at have nogen vis bestemt Aften, kun at Mikkelsaften er hertil den almindeligste. Snart skulde jeg derfor troe, at da Mikkelsdag var i vor Kirke en almindelig Fæstdag for den ubegribelige Engel Mikkel, med hvis Navn desuden vor Almue ikke forbinder det bedste Begreb, saa forbandt man hermed den begribelige Gudsdyrkelse, at takke Naturens Ophav for sidste Høst. Da og Mikkel er en

farlig Karl for Gæssene især som Gæslinger, kan det vel være, at man til Trods for hans Hellighed, har Mikkelsaften fortæret en Gaas, venteligda en Stubgaas. At det nu her i Danmark paa Landet eller i Kjøbstæderne er, som i Engelland, almindeligt Mikkelsaften at fortære en Gaas, veed jeg ikke at have erfaret. Dog Skikken i Engelland skal ikke heller være ældre, end fra det sextende Aarhundrede. Man fortæller nemlig, at Dronning Elisabeth just en Mikkelsaften havde paa sit Taffel en Gaasesteg, hvorved blev drukken paa den i Datids Historie famøse spanske Kong Philip den 2dens uovervindelige Flaade, og netop i samme Øjeblik denne Skaal tømtes, melder sig hos Dronningen en Staffet, der bringer Efterretningen om denne store Flaades Undergang i Storm og Uvær. Terpager i sin lille historiske Afhandling om Vigilierne eller vore Helligaftener siger: at han ikke veed, om Mikkelsaften tilforn har været som en Højtidsaften, og at den nu kun højtideligholdes ved Miød. At dette sidste endnu skulde være en almindelig Skik, har jeg ved mit flereaarige Ophold i alle vore danske Provindser ikke kundet opdage. Dog har jeg spurgt, at i Aalborg Enhver der skal Mikkelsaften have sit et Glas Miød og en kogt Kringel, hvilken Skik og skal finde Sted i det Slesvigske som flere Steder.

Baade den 10de og den 11te November vare Dage helligede to Mortener, hvoraf dog den sidste var

den vigtigste, skjøndt den første havde været Pave. Men at denne Roms Bisp blev kanoniseret, var nok kun for at trodse den verdslige Regjering. Thi Kajser Constantius havde vovet i Bolt og Lænker at lade føre hans pavelige Hellighed som en Rebeller fra Rom til Konstantinopel, hvor han og døde. Langt mere bekjendt og efter sin Tids Maade fortjent, er den hellige Morten, som endnu erindres hver Aften den 10de November med et Gilde, hvori nødvendig skal fortæres en stegt Fede-Gaas, som derfor kaldes Mortens-Gaas, ogsaa Lysegaasen, fordi fra den Aften spindes ved Lys af Huusmoderen med Døttre og Piger. Skikken at fortære til bestemt Aften denne Mortensgaas overholder vor Almue endnu saa strengt, at Skomagersvendene i Kjøbenhavn for flere Decennier siden afstedkom en Tumult, fordi de en Mortens Aften ikke beværtedes af deres Mestere med Gaasesteg, da Sygdom just i det Aar havde gjort Gæssene rare og kostbare. Man har om denne Mortensgaas en egen Afhandling af Johan Christian Frommann, der allerede fra Hedningerne udleder denne Gaasefæsts Oprindelse, da efter Viinhøsten anstilledes Gilder, hvorved især fortæredes Gæs, fordi dette Slags Kræ just til den Aarstid er bedst i Stand, og derfor afgiver en lækker Ret. De to Lærde Leibnitz og Haltaus bifalde denne Formodning, skjønt de ellers ikke gjøre meget af dette frommanske med Fabler og Legender fyldte Skrift. Nogle Oldgrandskere ere endog gaaede

almindelig dræbende Pest, da der til samme Tid ikke var nogen Hungersnød, og ingen Mangel, men endog stor Overflødighed paa Levnetsmidler. Ifølge denne Mening om Luftens og Vandets Forgiftelse, og den Fordom man altid har havt, med baade Grund og Ugrund, mod Jøderne, der og selv kunne tilskrive sig de slette Tanker man har om dem, blev dem og derfor paabyrdet, at de havde forgiftet Brøndene og Kilderne. Thi lige fra Jøderne bleve adspredte, have de af dem, som ikke kunde komme igjennem ved Handel og Skakkerie, lagt sig efter Magie og alle dermed forbundne Hexerier og Trolddomskunster. Allerede for de romerske Damer lavede Jøderne Kjærlighedsdrikke. Og man skal fra Middelalderen neppe finde nogen Hexesag, hvori jo en Jøde var indviklet. Almuen reiste sig derfor i Hobetal mod disse Israeliter, som paa det grusomste forfulgtes, saa mange tusinde af dem myrdedes og brændtes. Man kunde ved denne Leilighed ikke andet, end beundre de jødiske Fruentimmers Standhaftighed; thi medens Mændene fortæredes paa Baalene, toge Mødrene deres Børn, for at forekomme, de ikke skulde døbes, og kastede dem paa Fædrenes Baal, hvori saa selve Mødrene sprang, og lode sig brænde med Mændene og deres fælleds Børn. Som fortælles, skal der og være grebne flere nedrige Kristne, som kastede Gift i Brøndene. Imidlertid om denne Befængelse eller disse Forgiftelser havde været almindelige, saa kunde de dog neppe have afstedkommet den

saa stor og almindelig Landeplage i flere Lande. Hen i Aaret 1349 hørte denne saa kaldte sorte Død op i Frankrig, efter at mange Landsbyer, Steder og Huse, ogsaa i Kjøbstæderne, vare blevne ganske tomme for Mennesker. Jeg lægger af andre Beretninger til, at de franske Historieskrivere antage, denne Pest eller sorte Død skal have bortreven en fjerde Deel af Landets Folkemængde. Saa er det og mærkeligt, at den franske Kong Johan maatte ti Aar efter indkalde i Riget de i Anledning af den sorte Død forbrevne Jøder. Thi da han til K. Edvard i Engelland skulde betale for sit Fængsel i rede Penge en betydelig Sum, til hvis Sikkerhed hans Broder og Børn vare blevne tilbage i Fængselet i London, og ingen Udveie til disse Penges Opdrivelse kunde sees, indkaldtes Jøderne for at skaffe Pengene.

Det er nu til Forundring den Rigdom, som i den katholske Middelalder fandtes mere og mindre snart i alle Kirker, og som ved Reformationen blev, i det mindste her i Danmark, et Rov for de adelige Kirkepatroner, hvilke mere for det Timelige end for det Evige havde fremmet og understøttet denne Reformation. Saaledes fandtes i Frue Kirke i Visby følgende især kostbare Ornamenter, hvis Værdie i vore Tider neppe lod sig betale med flere Tønder Guld:

ærligere Side, end denne Handel synes at fortjene, efter hvad om den haves i Biskop Svanes interessante Levnetsbeskrivelse af Professor J. Møller i historisk Kalender for 1814.

Med det trettende Sekel begyndte i Europa Lægevidenskaben at reise sig, befordret og understøttet, som alle Videnskaber, af Kaiser Frederik den 2den. Denne Regent besad og selv mange for sin Tid i Naturvidenskaberne sjældne Kundskaber. Hans endnu opbevarede Afhandling om Fuglejagten skal saaledes indeholde flere anatomiske Bemærkninger. Man begyndte og nu i det følgende fjortende Aarhundrede noget at drive den for en Læge uundværlige Anatomie. Men her saae man attet Virkning af, at uoplyste eller hærskesyge Præster vil blande sig i det Verdslige. Thi Theologerne begyndte nu at præke herimod, og bevise det Ugudelige i saaledes at rode i kristne Menneskers Indvolde. Den eenfoldige Almue, herpaa af sine Præster gjordt opmærksom, fattede derfor Afsky for en Anatomiker, der ikke kunde andet end sætte denne Videnskab tilbage. Thi Lægen kunde ikke være tjent med at sættes efter Almuens Rangforordning i Klasse med Rakkeren eller Bøddelen, som efter den Tids Fordomme vilde have havt en alt for skadelig Virkning paa hans og Familiens borgerlige

Stilling. Skiønt allerede i Aaret 1315 en Professor i Bologne Mandino de Luzzi allerførst offentlig havde anatomeret to Fruentimmers Liig, saa bares dog endnu saamegen Fordom mod denne Anatomeren, at Kajser Carl den 5te spurgte Universitetet i Salamanka, om en kristelig Regjering kunde med god Samvittighed tillade menneskelige Legemers Anatomie.

En Stats staaende Armee, der rekruteres af Landets Børn, kan ikke uden at udmatte Staten, udbringes til høiere end en hundrede Deel af Landets Borgere. At Tallet dog, siden vi fik staaende Hære, ofte har været langt større, er Aarsag til Staternes slette Finantsvæsen, hvortil især Frankrigs Kong Ludvig den Fjortende er første Anledning. Thi denne baade forroste og nedsatte Regent havde i Aaret 1701 en Armee paa ikke mindre end fire hundrede og fyrgetyve tusinde Mand. Nu tænke man sig en Folkemængde i den romerske Stat under de første Kajsere paa 120 Millioner, naar nu derimod hele Europa neppe skal have 100 Millioner. Og dog antager den berømte Gibbon, at den hele romerske baade Land- og Søemagt ikke har udgjordt mere end 450000 Mand, altsaa ikke et høiere Antal, end Ludvig den Fjortende, der kun beherskede en enkelt lille Deel af det store Romerrige, holdt.

En af de i den kristelige Dogmatik oprørende Sætninger var vist nok den om Hedningernes Fordømmelse, som de saa kaldte hellige Fædre Justin og Clemens fra Alexandrien dog allerede skal have antaget. Intet Under, at den altsaa blev en Troesartikel i den katholske Kirke, uden for hvilken desuden ingen Salighed gaves, men underligen, at dette absurde Dogma vedbeholdtes i den af Luther reformerede Kirke, saa at Lutheranerne og Katholikerne vare lige opbragte paa Zvingel, fordi han paastod det Modsatte. Imidlertid gaves der dog altid i vor lutherske Kirke oplyste Theologer, som ingenlunde antoge dette foragtelige Dogm, skjøndt de vel ikke torde være deres Overbeviisning offentlig bekjendt. Vor lærde Hemmingius har saaledes vist hørt til disse, da Historien fortæller, at han med Kong Jacob den 1ste havde om Menneskenes Beskikkelse til Salighed mange Samtaler, der meget morede denne alt for lærde Konge ved sin Nærværelse her i Danmark hos sin Svoger Christian den 4de. Kun den lærde Præst Niels Michelsen Aalborg vovede offentlig at give de stakkels Hedninger Haab om Salighed, men det kostede ham og sit Kald i Helsingborg, hvorfra han i Aaret 1614 dømtes. Dog han restitueredes igjen, og blev nogle Aar efter Sognepræst ved Kjøbenhavns nylig opførte Holmens Kirke. Det var i en 1611 udgiven Forklaring over Johannes Aabenbaring, hvori Aalborg havde yttret sin for Datids Theologer altfor fornuftige Mening om Hedningernes

Salighed. Efterat han var restitueret, udgav han et nyt Oplag af denne Commentair over en Bog, som heel uskyldig er bleven i den protestantiske Kirke en kanonisk Bog, fordi de intollerante Reformatorer fandt, at dens Indhold lod sig anvende paa Papisterne. Men i dette nye Oplag udlod han klogelig sine menneskekjerlige Yttringer om Hedningernes Salighed. Da man nu derfor har gjort sig al Umage for, at undertrykke det første Oplag, saa er det bleven en Sjeldenhed, uagtet det altid maa være interessant at vide hvad en i sin Tid oplyst Theolog har yttret, da hans Yttring paadrog ham saa store Fortredeligheder. Jeg troer altsaa, at tjene dem, som Historien om de menneskelige Vildfarelser interesserer, ved her at fremsætte den forevigede Aalborgs Yttringer, der lyde som saa: "Gud Almægtigste raader selv for at skjenke "og give Saligheden, hvem han vil. Nogle af dem "besegler han, og mange tusinde besegler han ikke, men "ligesaavel staae de for Lammet, iklædte hvide Klæ"der. Jøderne i det gamle Testamente, og vi Christne "i det nye Testamente ere noksom beseglede, og for"varede om vor Salighed. Hvorfor vi maae takke "den allermægtigste Gud. Herforuden ere mange "tusinde, som ikke siges her at være beseglede, og lige"saavel staae for Stolen og Lammet, det er: de ere "blevne salige. Hvorfor mange arme forblindede "Hedninger, som af andre uskyldigen ere forfulgte med "Vold og Tyrannie, om det Guds Lam, som af

"Verdens Begyndelse er slagtet, vil meddele dem sin "Døds og Pines Fortjeneste, hvo vil hannem det "forbyde? efterdi han er nu Herre over Himmelen "og Jorden. Men maatte nogen sige: Ingen bliver "dog salig uden Troen, disse havde ingen Troe, kjendte "intet til den sande Gud. Vist er det, ingen bliver "salig uden Troen, forstaaes om dem, som kunde have "Troen, saasom vi der have Guds Ord, af hvilket vi "kunde undfange Troen. Men disse kunde ikke have "Troen, fordi de havde intet Guds aabenbarede og "rene Ord."

Af alle Middelalderens Professionister vare ingen saa forhadte, eller dog mistænkte, som Bagerne. De ikke allene holdtes især under Politiets aarvaagne Tilsyn, men de vare endog ligesom uærlige, da de ikke maatte optages i Gilder. Vore Old- og Historie-Granskere have meget brudt deres Hoveder, for at komme efter, hvad der kunde være Aarsag til dette Had eller denne Foragt. Nogle have søgt Aarsagen i de dyre Tider under Kong Oluf Hunger, og jeg vilde antage denne Aarsag, hvis Historien om denne Hunger var saa paalidelig som almindelig antages. Andre, som Lagerbring, formene, at Bagerne maaskee især have været Skyld i Kong Knud den Helliges Død, hvortil jeg dog ikke veed, at Historien giver aller-

mindste Anledning, skiønt denne ligesaameget i vor som i sit Fædrelands Historie bevandrede svenske Historiegrandsker, vist til sin Ytring maae have havt nogen Anledning. Men det var ikke blot i vort Norden, at Bagerne vare saa nästænkte, foragtede og forhadte; de vare det ikke mindre i Tydskland, hvis Stæders som Soest, Augsburg, Frankfurt, Regensburg og fleres Beskrivelser og Historier herom indeholde mange Beviser. Alle tydske Stæders Municipallove røbe og en særdeles Strænghed mod Bagerne, der, naar de i een eller anden Deel havde overtraadt Politielovene, ikke, som de andre Haandværkslaugs Lemmer, straffedes paa Pungen, men overgik ofte meget vanærende Legemsstraffe. En saadan vanærende Straf foranledigede i Aaret 1320 en stor Tumult i Regensburg, der nødte Bispopen til at forlade Staden, som derved bragtes under Interdict, da Borgerne vilde have en Bager straffet, som af en undskyldelig Hævn havde dræbt een, af hvem Bageren haardelig var bleven fornærmet, og Bageren nu, efter dette Drab, var flygtet ind i Bispegaarden. I Bergens Byes Historie finder jeg og, at Jørgen Hansen Skriver, som der var i Aaret 1515 Lehnsherre, lod, for Overtrædelse mod Politianordningerne, en Bager hænge. Den virksomme K. Christian den 4de, som vidste hvor vigtig i en stor Bye Levnetsmidlernes Godhed og Lethed er, og at Omsorg herfor ikke blot paa Torvene men ogsaa i Husene, hvor i mindre Partier

udsælges hvad der i større er kjøbt, er en af Politiets store Pligter, paasaae og derfor nøie Politilovenes Overholdelse heri. Professor Nyerup har i sin Karakteristik af denne Konge opbevaret et hans strenge Brev til Rentemesteren, i Anledning af nogle Bagerkoner, der, mod Kongens forhen givne Befalinger til Byfogden i Kjøbenhavn, udbøkrede Brødet. Christian befaler derfor sin Rentemester, alvorlig at paalægge Byefogden, han holder sig de kongelige herom udgangne Befalinger efterrettelig, hvis Byefogden ikke, i hvor brav en Embedsmand han ellers kan være, vil have frit Logie paa det blaae Taarn. Endnu i Konstantinopel er især mod Bagerne en saa streng Justits, at den Bager, hvis Brød findes enten undervægtigt eller slet, hænges ved Ørene paa sin egen Port.

I Aaret 1348 rasede den sorte Død paa Gulland, hvoraf allene i Visby skal være, som Strelov vil, død over otte tusinde Mennesker. En Samtidig giør følgende Beskrivelse over denne mageløse Pestsygdom, saaledes som den rasede i Frankrig, og som den skal have raset over hele Europa. I Aaret 1348, saavel som i det følgende Aar, var baade i Paris og over hele Frankrig Dødeligheden mellem Mennesker af begge Kjøn, især de yngre, saa stor, at man neppe fik Tid og Plads til at begrave dem. De laae sjelden

syge i to eller tre Dage, men flyttede ganske sunde overende, saa at Mangen, der i Dag var frisk, bares i Morgen til Graven. Thi med eet brød Bylder ud enten under Axlerne eller i Lysken; og disse Bylder vare ubedragelige Forbud for Døden. Mortaliteten i disse to Aar var saa stor, som man aldrig tilforn vidd, at have hørt eller nogenstebs læst om. Deels Indbildningskraften, deels Omgang med den Syge, havde een saa stor Indflydelse paa Smittens Befordring, at selden nogen Sund, der havde besøgt een saadan Syg, undgik Døden. Derfor, at de frygtsomme Præster oftest forlode Byerne, overladende de præstelige Forretningers Besørgelse til nogle mere dristige Munke, men hvoraf mangenstebs af tyve ikke bleve tilovers levende mere end to. I Paris bares i lang Tid daglig over 50 Lig til St. Innocentses Kirkegaard. Denne Pest skal, som fortælles, først være begyndt hos Tyrkerne, fra dem have udbredt sig til Italien, derpaa være gaaet over Pyrenæerne til Avignon, hvor Paven da opholdt sig, og hvor den huserede saa stærkt i nogle Cardinalers Huse, at den bortrev alle deres Husfinde. Dernæst gik den lidt efter lidt til Gaskogne og Spanien, fra Bye til Bye, fra Flekke til Flekke; og tilsidst Huus fra Huus, ja fra Person til Person, til den kom til Tyskland, hvor Forfatteren dog mener, at den ikke rasede saa stærkt som i Frankrig og Spanien. Man sagde, at det var en Smitte i Luften og Vandet, som foraarsagede denne

almindelig dræbende Pest, da der til samme Tid ikke var nogen Hungersnød, og ingen Mangel, men endog stor Overflødighed paa Levnetsmidler. Ifølge denne Mening om Luftens og Vandets Forgiftelse, og den Fordom man altid har havt, med baade Grund og Ugrund, mod Jøderne, der og selv kunne tilskrive sig de slette Tanker man har om dem, blev dem og derfor paabyrdet, at de havde forgiftet Brøndene og Kilderne. Thi lige fra Jøderne bleve adspredte, have de af dem, som ikke kunde komme igjennem ved Handel og Skakkerie, tagt sig efter Magie og alle dermed forbundne Hexerier og Trolddomskunster. Allerede for de romerske Damer lavde Jøderne Kjærlighedsdrikke. Og man skal fra Middelalderen neppe finde nogen Hexesag, hvori jo en Jøde var indviklet. Almuen reiste sig derfor i Hobetal mod disse Israeliter, som paa det grusomste forfulgtes, saa mange tusinde af dem myrdedes og brændtes. Man kunde ved denne Lejlighed ikke andet, end beundre de jødiske Fruentimmers Standhaftighed; thi medens Mændene fortæredes paa Baalene, toge Mødrene deres Børn, for at forekomme, de ikke skulde døbes, og kastede dem paa Fædrenes Baal, hvori saa selve Mødrene sprang, og lode sig brænde med Mændene og deres fælleds Børn. Som fortælles, skal der og være gjæbne flere nedrige Kristne, som kastede Gift i Brøndene. Imidlertid om og denne Befængelse eller disse Forgiftelser havde været almindelige, saa kunde de dog neppe have afstedkommet en

saa stor og almindelig Landeplage i flere Lande. Hen i Aaret 1349 hørte denne saa kaldte sorte Død op i Frankrig, efter at mange Landsbyer, Steder og Huse, ogsaa i Kjøbstæderne, vare blevne ganske tomme for Mennesker. Jeg lægger af andre Beretninger til, at de franske Historieskrivere antage, denne Pest eller sorte Død skal have bortreven en fjerde Deel af Landets Folkemængde. Saa er det og mærkeligt, at den franske Kong Johan maatte ti Aar efter indkalde i Riget de i Anledning af den sorte Død forbrevne Jøder. Thi da han til K. Edvard i Engelland skulde betale for sit Fængsel i rede Penge en betydelig Sum, til hvis Sikkerhed hans Broder og Børn vare blevne tilbage i Fængselet i London, og ingen Udveie til disse Penges Opdrivelse kunde sees, indkaldtes Jøderne for at skaffe Pengene.

Det er nu til Forundring den Rigdom, som i den katholske Middelalder fandtes mere og mindre snart i alle Kirker, og som ved Reformationen blev, i det mindste her i Danmark, et Rov for de adelige Kirkepatroner, hvilke mere for det Timelige end for det Evige havde fremmet og understøttet denne Reformation. Saaledes fandtes i Frue Kirke i Wisby følgende især kostbare Ornamenter, hvis Værdie i vore Tider neppe lod sig betale med flere Tønder Guld:

Et Billede af klart Guld, saa stort, som et fem Aars gammelt Barn — En forgyldt Monstrants — End en meget kostelig Monstrants, som kun kom frem paa de store Højtidsdage — Tre mindre ogsaa forgyldte Monstrantser — To Par forgyldte Apostler — End et Par Apostler af Sølv uden Forgyldning — Et Par forgyldte Diske, for at have Brødet i, naar Syge skulde berettes — 4 Stykker Myssivende, alle af Guld — To gyldne Stykker. Desuden vare i samme Kirke en stor Hob Altarklæder af forskjellige kostbare Farver, og forskjellige meget kostbare Tøier, som alle mere og mindre vare besatte med Guld eller Sølv, og deri sølvforgyldte deels Knapper deels Spænder. Til det store Altar eller Højaltaret hørte en Palle af Sølv forgyldt — To Virakskar af Sølv forgyldte — En Evangeliebog belagt med Sølv — To Sølvkar med Helligdomme i — To Bøsser af Elfenbeen ligeledes med Helligdomme eller Relikvier i, og tre Par af Sølv forgyldte Apostler. Paa et Kirkens Billede hang 27 Stykker Sølv og 3 store Klokker, paa Snoren vare tre Skibe, 5 Fiske af Sølv og 3 andre Stykker. Desuden hørte til Høialtaret 27 Par forgyldte Spænder. Saa fandtes og i Kirken et forgyldt Belte, hvori hang et Jægerhorn af en Hvaltand ved en sølvforgyldt Kiæde — Et Enhjøringshorn med Sølv belagt — En Krands af fire Perler med et Billede af puurt Guld — En Sølvhane — 3 store forgyldte Kroner — 6 Hynder

med store Sølvknapper i — To Engle med Sølv belagte, og Vingerne af puurt Guld —. 6 smaa Sølvbilleder — En Budike af Sølv med Relikvier i — 3 Sølvkors — Et Kors af puurt Guld, hvori foregaves at være noget Træ af Korset, Christus skal være død paa — En Engel af Sølv forgyldt — 6 Stykker Sølv fra Lybek — En Teen af Guld — En Sølvskaal — 2 forgyldte Lysekroner. Desuden opbevaredes i Kirken af Penge 231 Mark i al Slags Mønt, 11 Rosenobler, 84 arnoldiske Gylden og 26 Stykker ungerske Gylden. Dog Visbye var ikke den eneste Bye i Norden, hvis Kirke var udstyret med saameget kostbart Liggendefæe. Hvad Tronhiems Kirke ejede af samme Slags, kan man finde i den kostelige Beskrivelse, som over denne Byes Domkirke haves af vor uforglemmelige Schøning. I Roeskilde Domkirke skal og have været de 12 Apostle heel massive af Sølv og forgyldte, der bleve et Rov for Fienden. Holberg har derfor vist Ret, naar han siger, at man gjorde den Tid Kirkerne til Skatkamre og Statsbanker, og bemærker han, at de Gamle, som betegnes ved det i en bigot Kristens Øren fæle Ord: Hedninge, tænkte heri langt oplystere, naar en saadan hedensk Digter spørger:

Dicite, Pontifices, in sancto qvid facit aurum?

Som er udlagt paa dansk:

Siger Præster, Troens Støtter,
Hvad mon Guld i Templet nytter?

Nu vore Kirker ere blevne Privates Ejendomme skal man ikke klage over formeget Sølv mindre Guld i dem, da neppe det er Sølv, som borde være det.

Skjønt Mikkelsdag og Mortensdag i vor Kirke, der ingen Helgene erkjender, ikke høre til de saa kaldte Helligdage, saa ere dog deres Vigilier, eller de dem nærmest foregaaende Aftener, af de hos os og i flere Europas Lande mærkelige. Dog vedblev endnu efter Reformationen Mikkelsdag at være en Helligdag, vel ikke for Ærkeenglen Mikael, der skal have givet denne Dag Navn, men Christian den Tredie befaler i den Odense Kirkeordinants, at paa den Dag skulle skee en Taksigelse for al den Grøde, man haver dette Aar faaet. Man har altsaa ved Reformationen bestemt en vis Dag til de Høstprækener, som vel tildeels endnu holdes i vore Landsbykirker, men ikke paa nogen bestandig vis Dag, og uden at derfor denne Dag er en Helligdag. Imidlertid tør det være en Levning fra denne Mikkelsdags Bestemmelse i hiin vor efter Reformationen første almindelige Kirkelov, at mange Stæder paa Landet holdes just Mikkelsaften Høstgilderne, som paa Jyllands Vesterkant kaldes Opskor eller Skjæregilder, af maaskee Oldtidens Brug med Saxe at afskjære Kornet, deraf endnu opskuret, hvad vi nu kalde afmejet og reent. Som en for Høstpræ-

kener bestemt Helligdag vilde jeg Mikkelsdag skulde have vedbleven, at være en Fæstdag, fuldelig saa hellig, som nogen anden af vore ofteft ene paa Theologernes Dogmer grundet hellig Højtidsdag. Vi have i vor Cultus snart ingen saadanne Fæstdage, som Grækernes og Romernes, der, ved enten at minde om Naturens Velgjerninger, eller ved k Erindringen at tilbagekalde vigtige fædrenelandske Begivenheder, havt umiddelbar Hensyn paa det virkelige Liv, ja ofte havde hos hine Gamle saameget, at Folket i Fæsten feirede sig selv og sin Storhed som en Guddommens Kraft og Velgjerning. Vore Religionsfæster grunde sig derimod paa Begivenheder, foregaaede i de langt fra os liggende Østerlande, dem Mængden ikke kjender, og hvis Begivenheder den Oplyste alt for ofte med Grund kan tage i Tvivl. Dog herom kunde siges saameget, og det Sagte tør vel allerede ansees formeget, derfor igjen til vore Høstgildet. De holdes da, som sagt, hele Danmark over, med, som i Fyen, Grød, Suppe og Lammesteg, og kaldes Grøden Skuringsgrød, uden dog dertil at have nogen vis bestemt Aften, kun at Mikkelsaften er hertil den almindeligste. Snart skulde jeg derfor troe, at da Mikkelsdag var i vor Kirke en almindelig Fæstdag for den ubegribelige Engel Mikkel, med hvis Navn desuden vor Almue ikke forbinder det bedste Begreb, saa forbandt man hermed den begribelige Gudsdyrkelse, at takke Naturens Ophav for sidste Høst. Da og Mikkel er en

farlig Karl for Gæssene især som Gæslinger, kan det vel være, at man til Trods for hans Hellighed, har Mikkelsaften fortæret en Gaas, venteligt da en Stubgaas. At det nu her i Danmark paa Landet eller i Kjøbstæderne er, som i Engelland, almindeligt Mikkelsaften at fortære en Gaas, veed jeg ikke at have erfaret. Dog Skikken i Engelland skal ikke heller være ældre, end fra det sextende Aarhundrede. Man fortæller nemlig, at Dronning Elisabeth just en Mikkelsaften havde paa sit Taffel en Gaasesteg, hvorved blev drukken paa den i Davids Historie famøse spanske Kong Philip den 2dens uovervindelige Flaade, og netop i samme Øieblik denne Skaal tømtes, melder sig hos Dronningen en Staffet, der bringer Efterretningen om denne store Flaades Undergang i Storm og Uvær. Terpager i sin lille historiske Afhandling om Vigilierne eller vore Helligaftener siger: at han ikke veed, om Mikkelsaften tilforn har været som en Høitidsaften, og at den nu kun høitideligholdes ved Miød. At dette sidste endnu skulde være en almindelig Skik, har jeg ved mit flereaarige Ophold i alle vore danske Provindser ikke kundet opdage. Dog har jeg spurgt, at i Aalborg Enhver der skal Mikkelsaften have sit et Glas Miød og en kogt Kringel, hvilken Skik og skal finde Sted i det Slesvigske som flere Steder.

Baade den 10de og den 11te November vare Dage helligede to Mortener, hvoraf dog den sidste var

den vigtigste, skjøndt den første havde været Pave. Men at denne Roms Bisp blev kanoniseret, var nok kun for at trodse den verdslige Regjering. Thi Kajser Constantius havde vovet i Bolt og Lænker at lade føre hans pavelige Hellighed som en Rebeller fra Rom til Konstantinopel, hvor han og døde. Langt mere bekjendt og efter sin Tids Maade fortjent, er den hellige Morten, som endnu erindres hver Aften den 10de November med et Gilde, hvori nødvendig skal fortæres en stegt Fede-Gaas, som derfor kaldes Mortens-Gaas, ogsaa Lysegaasen, fordi fra den Aften spindes ved Lys af Huusmoderen med Døttre og Piger. Skikken at fortære til bestemt Aften denne Mortensgaas overholder vor Almue endnu saa strengt, at Skomagersvendene i Kjøbenhavn for flere Decennier siden afstedkom en Tumult, fordi de en Mortens Aften ikke beværtedes af deres Mestere med Gaasesteg, da Sygdom just i det Aar havde gjort Gæssene rare og kostbare. Man har om denne Mortensgaas en egen Afhandling af Johan Christian Frommann, der allerede fra Hedningerne udleder denne Gaasefæsts Oprindelse, da efter Viinhøsten anstilledes Gilder, hvorved især fortæredes Gæs, fordi dette Slags Kræ just til den Aarstid er bedst i Stand, og derfor afgiver en lækker Ret. De to Lærde Leibnitz og Haltaus bifalde denne Formodning, skjønt de ellers ikke gjøre meget af dette frommanske med Fabler og Legender fyldte Skrift. Nogle Oldgrandskere ere endog gaaede

saavidt, at de have søgt denne Gaasehøjtids Oprindelse i den romerske Historie om Capitolium, der skal, om man kan troe det, være bleven reddet ved Gæssenes Skrig. Andre ville, at Gaasefæsten skal være en Levning fra de Højtider, der anstilledes for Æskulaps Guddom. Atter Andre, og disse tør komme Sandheden nærmest, udlede vor Gaasefæst fra de hedenske Bakkanalier. Vist er det, at paa en saadan Mortensaften det har i den kristne Middelalder gaaet heelt lystig til, ikke allene med Æden, men og med Drikken. Man har og derfor stundum maattet indskrænke disse Lystigheder, for at forebygge de deraf flydende Uordener, der engang i Erfurt voldte en stor Ildebrand, ligesom Mortens Aftens Lystigheder vare Skyld i, at Saracenerne bemægtigede sig Joppe. Den Morten, hvis Fæst tager sin Begyndelse med dette Gilde, skal have været en fransk Biskop, der for sin Hellighed kanoniseredes i Aaret 650, og hvis Minde feiredes i Kirken den 11te November hans Begravelsesdag. For at gjøre St. Mortens-Fæsten desto højtideligere, har den katholske Clerus vist alt tidlig fundet sin Regning ved, med denne Fæst at forbinde det langt ældre Gaasegilde, som man til denne Mortensgaas finder umiskjendelige Spor allerede fra det 12te Sekel. Thi Gaasen fortæredes ikke da som nu hjemme i Enhvers eget Huus, men i Middelalderens bekjendte Gilder, hvortil ringedes med Primklokken, som denne Gildesaften kaldtes, at lade Gaasen skræppe. I Anledning

af disse Gilder, og for at gjøre dem desto højtideligere og nødvendigere, har man nu vel digtet de Fabler og Legender, som haves om denne hellige Morten Bisp. Helvaderus i sin Martyrologie fortæller saaledes: at en tyvagtig Møller, som en Mortensaften ikke vilde søge kristelig og ærlig Samkvem med sine Naboer, gik til Møllen, da de Andre ginge til Gilde, forbi han nu fandt bedst Lejlighed til at bestjele Møllesækkene. Men hvad skeer? I egen høje Person indfinder sig i Møllen Fanden, tager den tyvagtige Møller ved Nakken, og stikker ham under Møllestenen, sætter saa Møllen i Gang, og Mølleren maledes saa smaa som Mask. Det er ikke altid at Fanden saa apropo har indfunden sig. End fortælles og: at da det var den hellige Morten meget imod at blive Biskop, søgte han for det ham vælgende Folk, at skjule sig paa en Gaasestie, men blev her røbet af Gæssene, og derfor med Magt trukket fra Gaasestien til Bispestolen. Anderledes, og, som det synes mig, rimeligere, fortælles dog hans Valg af hans Discipel og Levnetsbeskriver Sulpitius Severus, eller, som Dupui kalder ham, Severus Sulpitius. Thi efter Sulpitii Beretning skal et stort Partie have modsat sig Mortens Valg. Men som den Lektor, Turen den Dag faldt til, offentlig at læse, ikke kunde trænge sig igjennem Mængden af Folk op i Koret, tog en Anden fat paa Bibelen, og læste et Stykke af Davids Psalmer, det første det bedste han fik fat paa. Han traf da just paa Verset

i den ottende Psalme, der lyder saaledes: Af de spæde og diende Børns Mund, grundfæstede Du en Magt for dine Fienders Skyld, for at komme Fienden og Hævneren til at høre op. Men istædet for Hævner læstes der i Kirkens Datids authoriserede latinske Bibeloversættelser defensor, som just var Navnet paa den Biskop, der stod for det Partie, der var imod Mortens Valg. At nu just dette Navn saa tilfældig hørtes, ansaaes for et Guds Vink eller Bifald til Mortens Valg, som derpaa foregik uden al Modsigelse. I øvrigt har denne Morten store Fortjenester ikke allene af Munkene, hvis Udbredelse i Occidenten skyldes fornemmelig ham, men og af Kristendommen i Almindelighed, som han kjækt skal have forsvaret mod Hedningerne og andre dens Fiender. Dog er det mærkeligt, at denne hellige Tours Biskop ikke skal have været bange for, at modsætte sig sine Kollegers de andre Biskopers Forfølgelse m[illegible] Manikæeren Priscillian og hans Partie. Det er [illegible]ligt, sagde den hellige Morten, at dømme Mennesker til Døden for Vildfarelser. Men Beretningerne om alle disse hans Fortjenester ere indhyllede i en Mængde Opdigtelser og Fabler, uagtet man vil, at foranførte hans Levnetsbeskriver Sulpitius Severus skal have været en Mand af Oplysning og Smag, der i Stiil endog skal kunde sættes ved Siden af Sallustius, hvis Foredrag han især søgte at efterligne.

Enhver, der interesserer sig for Videnskaber og Lærdom, kjender de store baade Vanskeligheder og Bekostninger, som ere forbundne med at vedligeholde literær Correspondentse og Meddelelse mellem vort Skandinaviens 3 Rigers Lærde og Videnskabsmænd. Er altsaa Videnskabelighed ogsaa een af Statsstyrelsens vigtige Grene, da ved dens Forsømmelse nødvendig alle andre Grene tilsidst maa visne, saa vilde vist den Pladsmand i et af disse 3 Riger gjøre sig højt fortjent af ikke blot Skandinaviens Lærde, men af hele Skandinavien, som brugte sin ophøiede Stilling til ved en forbedret Postindretning at bevirke mellem vore 3 Rigers Lærde en uafbrudt og mindre bekostelig Correspondantse, end desværre nu finder Sted. Mellem Engellands og Frankrigs Lærde, og mellem deres lærde Sælskaber, vedligeholdtes med fælleds Regjeringers Minde en saadan videnskabelig Forbindelse, endog midt under den americanske Krig, hvor endda med Grund disse Regjeringer kunde være saameget mere opbragte paa hinanden, som Frankrigs enevældige Monark i denne Krig understøttede Rebeller mod deres Konge. Men det var i sidst henrundne attende Sekel, som frembragte Frederik den Anden og Voltaire, Vassington og Franklin, og de mange flere Seklets store Sjele, hvori mellem jeg vel, med hine Forevigedes Tilladelse, tør regne vor Holberg, naar betænkes Staten han levede i, og for Videnskabelighed og Oplysning virkede saa tidlig og saameget, som ingen Nordboe har

virket. Det var i hiint oplyste Sekel, som Verdens Historie forgjeves søger Mage til, om man end vil gaae til Dagene hvori Cicero eller hans divinus (mystiske) Plato levede. Skandinaviens trende Nationer og deres Regjeringer leve nu i ønskeligste Samening. Sverrigs Lærde, og særlig dets Historieskrivere, dømme nu, belærte af en Lagerbring, upartisk om de mange mellem deres Fædreland og Danmark forefaldne Handeler og Begivenheder. Uagtet Opløsningen af det borgerlige Broderbaand mellem Danmark og Norge, saa føle dog begge Rigers Lærde og Videnskabsmænd Trang til at vedligeholde det videnskabelige Baand, og ønske end fastere at kunde knytte det, ved ogsaa at faae tilknyttet i dette Baand Sverrigs Lærde.

Fordi en saadan inderlig attraaet Forbindelse under nærværende Postindretning er ugjørlig, vide derfor de vore danske Lærde, som allermeest ændse nordisk Historie, ikke, til Exempel, hvorledes Man i Norge dømmer om den for Norge vigtige Historieskriver Snorre Sturlesens Fordanskning af Præsten Grundtvig, hvis Fordanskning af den for Danmark lige vigtige Saxo Grammaticus har, som bekjendt, fundet saatidet Bifald hos os. Vore Lærde ere derfor saameget mere begjerlige efter at erfare, om denne Oversætter maaskee gjør større Lykke med sit Arbeide i Norge, og om maaskee ikke Misundelse og Partiskhed har ledet hans Landsmænds Domme. Men da

nu Dommen, der i Norge fældes over den grundtvigske Oversættelse af Snorre, ganske mærkelig stemmer med den her i Danmark fældes om samme Oversættelse af Saxe, og man her endog har maattet hørt ilde, fordi man dristede sig til saaledes at rive en Grundtvigs Arbeide ned, saa finder jeg det passende her at gjøre mine videnskabelige Landsmænd bekjendt med denne norske Dom, der staaer i norske Tilskuer 1819 No. 28 og 29. Forfatteren eller Dommeren skal være Hr. Amtmand Falsen i Bergen, en Lærd der saameget mere bør interessere os Danske, som han djærvt, upartisk, og med saadan Sagkundskab har blottet Præsten Wergeland, i Anledning af dennes famøse Skrift om de Norge af Danmark formeentlig tilføiede Forurettelser, at man maa ansee denne Falsens Gjendrivelse for et meget vigtig Bidrag til Historien om Danmarks og Norges Forbindelse. Jeg blev med dette for enhver dansk interessante Arbeide bekjendt for 3 Aar siden i Aalborg, i hvis Stift fra Vendsysset haves bedre Leilighed til Correspondantse paa Norge, end her fra Danmarks Hovedstad, hvor Falsens Gjendrivelse er en Sjeldenhed. Norske Tilskuers Dom over den grundtvigske Oversættelse af Snorre Sturlesen er da ordlydende som følger:

Nogle Ord om Snorros Fordanskelse af Grundtvig.

Ak, han*) er ei selv om Borde,
Styrer ei med egen Haand,
Snekken er ei den, han gjorde,
Ei for Styret staaer hans Aand.

Uagtet Hr. Pastor Grundtvigs Oversættelse eller saakaldte Fordanskelse af Snorros Heimskringla eller Norske Kongers Krønike allerede i No. 25-26 af Tilskueren for dette Aar er bleven omtalt, saa har jeg dog ikke troet det kunde skade, noget nærmere at oplyse hiin Anke ved at anføre nogle Exempler, hentede af selve Oversættelsen. At kjende Aanden i Hr. Grundtvigs Fordanskelse af Snorro, troer Indsenderen maa være vigtigt for hver den, som indseer og føler, at saavist som Mindet om vor Oldtids Kraft er det eneste, der skulde kunne vække os af vor Nutids Døs, saa vist bør det os og at bevare dette Minde uforvansket, og ikke tillade, at de høie Sagn om vore Forfædres Daad og Bedrifter, som Snorro med Mesterhaand optegnede og overleverede til Evigheden, fremstilles for os i et Sprog, som ei alene berøver dem den Kraft,

*) Snorro.

der udgjør deres egentligste Særkjende og fortrinligste Pryd, men som endog for Norske Øren stundom er aldeles uforstaaeligt. Man maatte blive saameget ubehageligere overrasket ved at læse denne Oversættelse, som Forventningen om samme var spændt til det høieste. Hvad havde man ikke Grund til at vente af et Selskab, bestaaende af agtede Videnskabsmænd og Oldgrandskere, der havde forenet sig om at foranstalte en Folkeudgave af Norges gamle Historiker! Hvad maatte man ikke vente sig for herlige Frugter af et Arbeide, der var saa kyndige og talentfulde Mænd overdraget, og som desuden saavel Regjeringens kraftige Understøttelse, som Kildernes Nærhed lovede et saa godt Udfald!

Men at Forventningen vilde blive skuffet, erholdt man allerede en Anelse om, ved at læse følgende Vers i Dedicationen:

"Malet op med Danske Hænder,
"Bradset op med Danske Seil,
"Det jeg har, og frit bekjender,
"Men hvis ei jeg taget Feil,
"Snekkens Avindsmand kun laster
"Danske Seil paa Norske Master."

Dersom Hr. S. imidlertid her, ved at male op med Danske Hænder og brase op med Danske Seil, blot havde sigtet til, at han, som dansk Mand, havde oversat en Norsk Bog i et

Sprog, som han kalder Danſk, og jeg Norſk, (jeg formoder begge med lige god Grund, siden Sproget, som det nu er, er bleven til, medens Norske og Danske vare forenede under eet Scepter, og er af begge antaget for deres fællebs Skrivt- eller Cultursprog, hvis Udbannelse desuden turde befindes at skylde indfødte Normænd vel saameget som indfødte Daner) saa havde han vist havt fuldkommen Ret til at kalde hver den Snekkens Avindsmand og Historiens Fiende, som besaatsag vilde laste Arbeidet; thi det Gode trives i alle Lande og under alle Climater, og der maatte overalt en saa stor Grad af Egoisme til, som den Hr. G. selv besidder, for at ville nedværdige eller laste et Værk, blot fordi man ei selv var Autor dertil. Men det viser sig snart, at Hr. Gs. Frygt har været udsprunget af en anden Kilde. Hvad han har frygtet for, har udentvivl blot været, at det skulde falde en eller anden uædel eller uægte Normand ind, at kalde hans Oversættelse Norſk, dersom han havde skrevet den paa Danſk, og for da at forekomme denne National-Ulykke, har han valgt at skrive den paa Jydſk eller Sjellandſk, der er et Sprog, som Normanden vel ligesaa libt ønsker at gjøre til sit, som Jyden eller Sjellænderen bryder sig om Dølesproget eller Sognemaalet. Hvorvidt Norges første Historieskriver har vundet eller tabt ved denne Hr. Gs. (i hans Tanker vist meget patriotiske) Iver for at redde de Danskes Sprog for den Skam, tillige at bære

Navn af Norsk, det vil jeg roligen overlade enhver fordomsfrie Jagttager selv at bedømme, naar han har gjennemlæst Oversættelsen, hvoraf jeg her skal meddele nogle Prøver. Ingen skal kunne beskylde mig for at have udpillet enkelte Udtryk, der kunde være undslupne Pennen eller have undgaaet Filen; havde der ikke været andet at finde, saa vilde jeg have tiet, saameget mere som jeg erkjender Hr. Gs. overlegne Talent og udbredte Kundskaber, og ingen kan være mere tilbøielig end jeg til at hvide det Valgsprog: ubi plurima nitent, paucis non offender maculis. Men Tendentsen, at nedværdige det Høie, det Ædle i Snorro, den aabenbare Tragten efter at omskabe den høie historiske Stil, som heelt igjennem Værket fremlyser, naar man ikke gjør Vold paa den, som Hr. G. og tvinger hele Fortællingen ind i en Form, der ganske forandrer dens Natur, maatte efter min Formening saare enhver ægte Normands Følelse, (ved ægte maa her naturligviis forstaaes hvad Hr. G. kalder uægte) i det mindste saarede den min, og derfor optegnede jeg, efterat have gjennemlæst Bogen, disse Exempler, som jeg troer ville være tilstrækkelige, til derefter at bedømme, hvordan Snorro er behandlet. Finder man lignende i Hr. Gs. Oversættelse paa hver eller hveranden Side, finder man hele Oversættelsen at vrimle af søgte, upassende Ordsprog, af danske, for det meeste kun blandt Almuen i Danmark bekjendte og brugelige Provincial-Talemaader, der

af den historiske Stil til alle Tider have været bandlyste, og Platituder m. m., saa haaber jeg, man vil indrømme mig, at er end ikke Norsk nu, hvad Islandsk før var, saa er dog Hr. Gs. Dansk endnu mindre passende til at lægge Hakon Adelsteens og Olof Trygvesøns Mænd i Munden.

Strax i Fortalen til Snorro faaer man en Forsmag paa det Sprog, man siden heelt igjennem Oversættelsen vil finde troligen fulgt. Det hedder nemlig der, pag. 3, om Hall Thorarensøn, at han havde en Heste-Hukommelse, hvorved Hr. G. vil have udtrykt det islandske Ord: minnigr d. e. en som erindrer mange Ting. Af det cultiverede Sprog har dette Udtryk formeentlig til alle Tider været forviist, og i den historiske Stiil maatte det vel allermindst qvalificere sig til at erholde Borgerret. Et ikke mindre upassende Udtryk findes pag. 9, hvor Hr. G. siger om Gylfe, at han ikke kunde hamle op med Aserne, isteden for at det hos Snorro hedder, at han ikke havde Magt til at modstaae dem. I Ynglinga-Saga, cap. 6, fortæller Snorro om Odin, at han var saa anseelig og deilig under Øine, at naar han sad hos sine Venner, glæddes alle derved, men naar han var i Striden, da syntes han grum og forfærdelig for sine Fiender. Denne Fortælling forbedrer Hr. G. saaledes, pag. 10, "at naar han var blandt sine Venner, "havde han saa englemildt og deiligt et Ansigt, "at Hjertet maatte hoppe i Livet paa En

"og Hverandens og naar han derimod gik sine "Fiender i aaben Mark under Dine, da saa han ud "til at æde Folk." Snorros göskæ menn, höfdingi, d. e. ypperlige Mænd, Høvdinger, oversætter Hr. S. de fleste Steder ved Herremænd f. E. p. 12. 69, 79, o. fl., hvorved man da faaer et særdeles opbyggeligt Begreb om Norges gamle Høvdinger. Man tænke sig blot en Hakon Griotgaardsøn, en Rognvald Jarl, en Erling Skjalgsøn, en Einar Thambeskjælver ved Siden af en jydsk Herremand med Pidskepavyk og en Svøbe i Haanden! Alfs Tilnavn Elfsi gives os pag. 27, ved Askefiis, ligesom han og sammesteds tituleres for en Brantepose, altsammen meget passende Udtryk i en Oversættelse af Snorro. Det samme gjelder om hvad der siges om Kong Adils, pag. 46, at han var en Nar efter gode Heste, var miöc kærr at gódom hestom, om Svenskerne pag. 43, at de efter dette Nederlag vendte Næsen hjem, fóru heim, om Høvdingerne, pag. 71, at de spidsede deres Næse paa Halfdans Rige, gengo margir höfdingiar á rikit; om Gyda, pag. 75, at hun var en næsviis, tosset Tøs, diörk oc uvitr; om Harald Haarfagers Modstandere paa Søndmøer, pag. 80, at de havde en Høne at plukke med ham, heiptir at gialldа; om Kong Erik i Sverrige, pag. 84, at han ikke skulde bye sig, af láta; om Aake i Værmeland, ibid., at han var en gammel kalkunsk

H

Bonde, som var den bedste Hane i Kurven, fikastr bondi, stòraudigr oc tha gamall at alldri; om Rognvald Jarl, pag. 100, at han skulde hjelpe sin Søn Einar paa Slid, få styrk nockur; om Guttorm Sinder, pag. 112, at han var begge Kongers Hjertensven, ástvinr bæggia theirra; om Gunhild pag. 113, at hun var saa sledsk, undersundig og grusom, at det var fælt, underhyggiu madr mikiil, oc hin grimmasta; ligeledes naar han siger i Anledning af Kong Hakon Adelsteens Ankomst og Tale til Folket, pag. 121, at der blev en Stohej, som var ægte, vid than tidiudi urdo allir gladir; om Kong Hakon pag. 128, at han hjembragte en uslukkelig Hob Penge fra sit Tog til Danmark, ùgrynni fiar; videre naar han pag. 135, lader Asbiørn af Medalhuus sige til Kong Hakon, at dersom vi skal tages med Trumf, enn ef ther vilit thetta mál taca med sva mikilli freko; naar han pag. 168, lader Gunhild foreholde Harald Graafeld, at hans Forfader ikke vilde gjort sig nogen Samvittighed af at rive en Smule Jarl af Pinden, at setia Iarl einn af riki oc lifi; naar han siger om Gunhild og Hakon Jarl, pag. 173, at de stundom spillede bedste Beskuf med hinanden, stundom bæittoz tha velrædom; naar han siger om Bønderne, pag. 268 at Kong Oluf saae de vare splittergale, ædi bær danna; naar han pag. 275, kalder Hauk og Sigur

hellende føre Karle, mannasterkastir, o. s. v. o. s. v., o. s. v.

I Ynglinga-Saga, cap. 33, fortæller Snorro om Kong Adils, at da han var ved et Dise-Offer og der reed rundt om Dise-Salen, snublede Hesten under ham og faldt, saa Kongen styrtede hovedkulds frem over Hesten, og slogs hans Hoved mod en Steen, saa at Hjerneskallen revnede, men Hjernen laae paa Stenen, hvoraf han døde.

Dette hedder hos Hr. S. p. 40.

"Da han engang reed rundt om Dise-Hallan, "snublede Hesten og Kongen faldt forover, med Ho-"vedet lige paa en Steen, saa Skallen knak og "Hjernen flød, og der lade han."

Norges Næssekonger kalder Hr. S. Nissekonger; see pag. 73, 167 o. fl.

I Harald Haarfagers Saga cap. 4, fortæller Snorro, at der Sendebudene, som Kong Harald havde afsendt til Gyda, vare komne tilbage med uforrettet Sag og opmuntrede Kongen til at bruge Magten med hende, svarede han dem: "at denne Jomfrue havde "ikke saa ilde talt eller gjort, men at hende burde heller stor Tak for hendes Ord o. s. v.

Dette Svar oversætter Hr. S. pag. 74 saaledes:

"Nei, sagde Kongen, det var Synd at straffe "hende for det; thi der er jo slet intet Ondt i alt hvad "hun har gjort eller sagt, tvertimod skal den lille

virket. Det var i hiint oplyste Sekel, som Verdens Historie forgjeves søgér Mage til, om man end vil gaae til Dagene hvori Cicero eller hans divinus (mystiske) Plato levede. Skandinaviens trende Nationer og deres Regjeringer leve nu i ønskeligste Samening. Sverrigs Lærde, og særlig dets Historieskrivere, dømme nu, belærte af en Lagerbring, upartisk om de mange mellem deres Fædreland og Danmarks forefaldne Handeler og Begivenheder. Uagtet Opløsningen af det borgerlige Broderbaand mellem Danmark og Norge, saa føle dog begge Rigers Lærde og Videnskabsmænd Trang til at vedligeholde det videnskabelige Baand, og ønske end fastere at kunde knytte det, ved ogsaa at faae tilknyttet i dette Baand Sverrigs Lærde.

Fordi en saadan inderlig attraaet Forbindelse under nærværende Postindretning er ugjørlig, vide derfor de vore danske Lærde, som allermeest ændse nordisk Historie, ikke, til Exempel, hvorledes Man i Norge dømmer om den for Norge vigtige Historieskriver Snorre Sturlesens Fordanskning af Præsten Grundtvig, hvis Fordanskning af den for Danmark lige vigtige Saxo Grammaticus har, som bekjendt, fundet saatidet Bifald hos os. Vore Lærde ere derfor saameget mere begjerlige efter at erfare, om denne Oversætter maaskee gjør større Lykke med sit Arbeide i Norge, og om maaskee ikke Misundelse og Partiskhed har ledet hans Landsmænds Domme. Men da

nu Dommen, det i Norge fældes over den grundtvigske Oversættelse af Snorre, ganske mærkelig stemmer med den her i Danmark fældes om samme Oversættelse af Saxe, og man her endog har maattet hørt ilde, fordi man driste de sig til saaledes at rive en Grundtvigs Arbeide ned, saa finder jeg det passende her at gjøre mine videnskabelige Landsmænd bekjendt med denne norske Dom, der staaer i norske Tilskuer 1819 No. 28 og 29. Forfatteren eller Dommeren skal være Hr. Amtmand Falsen i Bergen, en Lærd der saameget mere bør interessere os Danske, som han djærvt, upartisk, og med saadan Sagkundskab har blottet Præsten Wergeland, i Anledning af dennes famøse Skrift om de Norge af Danmark formeentlig tilføiede Forurettelser, at man maa ansee denne Falsens Gjendrivelse for et meget vigtig Bidrag til Historien om Danmarks og Norges Forbindelse. Jeg blev med dette for enhver dansk interessante Arbeide bekjendt for 3 Aar siden i Aalborg, i hvis Stift fra Vendsysset haves bedre Leilighed til Correspondantse paa Norge, end her fra Danmarks Hovedstad, hvor Falsens Gjendrivelse er en Sjeldenhed. Norske Tilskuers Dom over den grundtvigske Oversættelse af Snorre Sturlesen er da ordlydende som følger:

Nu vore Kirker ere blevne Privates Ejendomme skal man ikke klage over formeget Sølv mindre Guld i dem, da neppe det er Sølv, som burde være det.

Skjønt Mikkelsdag og Mortensdag i vor Kirke, der ingen Helgene erkjender, ikke høre til de saa kaldte Helligdage, saa ere dog deres Vigilier, eller de dem nærmest foregaaende Aftener, af de hos os og i flere Europas Lande mærkelige. Dog vedblev endnu efter Reformationen Mikkelsdag at være en Helligdag, vel ikke for Erkeenglen Mikael, der skal have givet denne Dag Navn, men Christian den Tredie befaler i den Odense Kirkeordinants, at paa den Dag skulle skee en Taksigelse for al den Grøde, man haver dette Aar faaet. Man har altsaa ved Reformationen bestemt en vis Dag til de Høstprækener, som vel tildeels endnu holdes i vore Landsbykirker, men ikke paa nogen bestandig vis Dag, og uden at derfor denne Dag er en Helligdag. Imidlertid tør det være en Levning fra denne Mikkelsdags Bestemmelse i hiin vor efter Reformationen første almindelige Kirkelov, at mange Steder paa Landet holdes just Mikkelsaften Høstgilderne, som paa Jyllands Vesterkant kaldes Opsket eller Skjæregilder, af maaskee Oldtidens Brug med Saxe at afskjære Kornet, deraf endnu opskuret, hvad vi nu kalde afmejet og reent. Som en for Høstpræ-

kener bestemt Helligdag vilde jeg Mikkelsdag skulde have vedbleven, at være en Fæstdag, fuldelig saa hellig, som nogen anden af vore oftest ene paa Theologernes Dogmer grundet hellig Højtidsdag. Vi have i vor Cultus snart ingen saadanne Fæstdage, som Grækernes og Romernes, der, ved enten at minde om Naturens Velgjerninger, eller ved Erindringen at tilbagekalde vigtige fædrenelandske Begivenheder, have umiddelbar Hensyn paa det virkelige Liv, ja ofte havde hos hine Gamle saameget, at Folket i Fæsten feirede sig selv og sin Storhed som en Guddommens Kraft og Velgjerning. Vore Religionsfæster grunde sig derimod paa Begivenheder, foregaaede i de langt fra os liggende Østerlande, dem Mængden ikke kjender, og hvis Begivenheder den Oplyste alt for ofte med Grund kan tage i Tvivl. Dog herom kunde siges saameget, og det Sagte tør vel allerede ansees formeget, derfor igjen til vore Høstgilder. De holdes da, som sagt, hele Danmark over, med, som i Fyen, Grød, Suppe og Lammesteg, og kaldes Grøden Skuringsgrød, uden dog dertil at have nogen vis bestemt Aften, kun at Mikkelsaften er hertil den almindeligste. Snart skulde jeg derfor troe, at da Mikkelsdag var i vor Kirke en almindelig Fæstdag for den ubegribelige Engel Mikkel, med hvis Navn desuden vor Almue ikke forbinder det bedste Begreb, saa forbandt man hermed den begribelige Gudsdyrkelse, at takke Naturens Ophav for sidste Høst. Da og Mikkel er en

farlig Karl for Gæssene især som Gæslinger, kan det vel være, at man til Trods for hans Hellighed, har Mikkelsaften fortæret en Gaas, venteligt da en Stubgaas. At det nu her i Danmark paa Landet eller i Kjøbstæderne er, som i Engelland, almindeligt Mikkelsaften at fortære en Gaas, veed jeg ikke at have erfaret. Dog Skikken i Engelland skal ikke heller være ældre, end fra det sextende Aarhundrede. Man fortæller nemlig, at Dronning Elisabeth just en Mikkelsaften havde paa sit Taffel en Gaasesteg, hvorved blev drukken paa den i Datids Historie famøse spanske Kong Philip den 2dens uovervindelige Flaade, og netop i samme Øjeblik denne Skaal tømtes, melder sig hos Dronningen en Staffet, der bringer Efterretningen om denne store Flaades Undergang i Storm og Uvær. Terpager i sin lille historiske Afhandling om Vigilierne eller vore Helligaftener siger: at han ikke veed, om Mikkelsaften tilforn har været som en Højtidsaften, og at den nu kun højtideligholdes ved Miød. At dette sidste endnu skulde være en almindelig Skik, har jeg ved mit flereaarige Ophold i alle vore danske Provindser ikke kundet opdage. Dog har jeg spurgt, at i Aalborg Enhver der skal Mikkelsaften have sit et Glas Miød og en kogt Kringel, hvilken Skik og skal finde Sted i det Slesvigske som flere Steder.

Baade den 10de og den 11te November vare Dage helligede to Mortener, hvoraf dog den sidste var

den vigtigste, skjøndt den første havde været Pave. Men at denne Roms Bisp blev kanoniseret, var nok kun for at trodse den verdslige Regjering. Thi Kajser Constantius havde vovet i Bolt og Lænker at lade føre hans pavelige Hellighed som en Rebeller fra Rom til Konstantinopel, hvor han og døde. Langt mere bekjendt og efter sin Tids Maade fortjent, er den hellige Morten, som endnu erindres hver Aften den 10de November med et Gilde, hvori nødvendig skal fortæres en stegt Fede-Gaas, som derfor kaldes Mortens-Gaas, ogsaa Lysegaasen, fordi fra den Aften spindes ved Lys af Huusmoderen med Døttre og Piger. Skikken at fortære til bestemt Aften denne Mortensgaas overholder vor Almue endnu saa strengt, at Skomagersvendene i Kjøbenhavn for flere Decennier siden afstedkom en Tumult, fordi de en Mortens Aften ikke beværtedes af deres Mestere med Gaasesteg, da Sygdom just i det Aar havde gjort Gæssene rare og kostbare. Man har om denne Mortensgaas en egen Afhandling af Johan Christian Frommann, der allerede fra Hedningerne udleder denne Gaasefæsts Oprindelse, da efter Viinhøsten anstilledes Gilder, hvorved især fortæredes Gæs, forbi dette Slags Kræ just til den Aarstid er bedst i Stand, og derfor afgiver en lækker Ret. De to Lærde Leibnitz og Haltaus bifalde denne Formodning, skjønt de ellers ikke gjøre meget af dette frommanske med Fabler og Legender fyldte Skrift. Nogle Oldgrandskere ere endog gaaede

saavidt, at de have søgt denne Gaasehøjtids Oprindelse i den romerske Historie om Capitolium, der skal, om man kan troe det, være bleven reddet ved Gæssenes Skrig. Andre ville, at Gaasefæsten skal være en Levning fra de Højtider, der anstilledes for Æskulaps Guddom. Atter Andre, og disse tør komme Sandheden nærmest, udlede vor Gaasefæst fra de hedenske Bakkanalier. Vist er det, at paa en saadan Mortensaften det har i den kristne Middelalder gaaet heelt lystig til, ikke allene med Æden, men og med Drikken. Man har og derfor stundum maattet indskrænke disse Lystigheder, for at forebygge de deraf flydende Uordener, der engang i Erfurt voldte en stor Ildebrand, ligesom Mortens Aftens Lystigheder vare Skyld i, at Saracenerne bemægtigede sig Joppe. Den Morten, hvis Fæst tager sin Begyndelse med dette Gilde, skal have været en fransk Biskop, der for sin Hellighed kanoniseredes i Aaret 650, og hvis Minde feiredes i Kirken den 11te November hans Begravelsesdag. For at gjøre St. Mortens-Fæsten desto højtideligere, har den katholske Clerus vist alt tidlig fundet sin Regning ved, med denne Fæst at forbinde det langt ældre Gaasegilde, som man til denne Mortensgaas finder umiskjendelige Spor allerede fra det 12te Sekel. Thi Gaasen fortæredes ikke da som nu hjemme i Enhvers eget Huus, men i Middelalderens bekjendte Gilder, hvortil ringedes med Primklokken, som denne Gildesaften kaldtes, at lade Gaasen skræppe. I Anledning

af disse Gilder, og for at gjøre dem desto højtideligere og nødvendigere, har man nu vel digtet de Fabler og Legender, som haves om denne hellige Morten Bisp. Helvaderus i sin Martyrologie fortæller saaledes: at en tyvagtig Møller, som en Mortensaften ikke vilde søge kristelig og ærlig Samkvem med sine Naboer, gik til Møllen, da de Andre ginge til Gilde, fordi han nu fandt bedst Lejlighed til at bestjele Møllesækkene. Men hvad skeer? I egen høje Person indfinder sig i Møllen Fanden, tager den tyvagtige Møller ved Nakken, og stikker ham under Møllestenen, sætter saa Møllen i Gang, og Mølleren males saa smaa som Mask. Det er ikke altid at Fanden saa apropo har indfunden sig. End fortælles og: at da det var den hellige Morten meget imod at blive Biskop, søgte han for det ham vælgende Folk, at skjule sig paa en Gaasestie, men blev her røbet af Gæssene, og derfor med Magt trukket fra Gaasestien til Bispestolen. Anderledes, og, som det synes mig, rimeligere, fortælles dog hans Valg af hans Discipel og Levnetsbeskriver Sulpitius Severus, eller, som Dûpûi kalder ham, Severus Sulpitius. Thi efter Sulpitii Beretning skal et stort Partie have modsat sig Mortens Valg. Men som den Lector, Turen den Dag faldt til, offentlig at læse, ikke kunde trænge sig igjennem Mængden af Folk op i Koret, tog en Anden fat paa Bibelen, og læste et Stykke af Davids Psalmer, det første det bedste han fik fat paa. Han traf da just paa Verset

i den ottende Psalme, der lyder saaledes: Af de spæde og diende Børns Mund, grundfæstede Du en Magt for dine Fienders Skyld, for at komme Fienden og Hævneren til at høre op. Men istædet for Hævner læstes der i Kirkens Datids authoriserede latinske Bibeloversættelser defensor, som just var Navnet paa den Biskop, der stod for det Partie, der var imod Mortens Valg. At nu just dette Navn saa tilfældig hørtes, ansaaes for et Guds Vink eller Bifald til Mortens Valg, som derpaa foregik uden al Modsigelse. I øvrigt har denne Morten store Fortjenester ikke allene af Munkene, hvis Udbredelse i Occidenten skyldes fornemmelig ham, men og af Kristendommen i Almindelighed, som han kjækt skal have forsvaret mod Hedningerne og andre dens Fiender. Dog er det mærkeligt, at denne hellige Tours Biskop ikke skal have været bange for, at modsætte sig sine Kollegers de andre Biskopers Forfølgelse mod Manikæeren Priscillian og hans Partie. Det er [illegible]ligt, sagde den hellige Morten, at dømme Mennesker til Døden for Vildfarelser. Men Beretningerne om alle disse hans Fortjenester ere indhyllede i en Mængde Opdigtelser og Fabler, uagtet man vil, at foranførte hans Levnetsbeskriver Sulpitius Severus skal have været en Mand af Oplysning og Smag, der i Stiil endog skal kunde sættes ved Siden af Sallustius, hvis Foredrag han især søgte at efterligne.

Enhver, der interesserer sig for Videnskaber og Lærdom, kjender de store baade Vanskeligheder og Bekostninger, som ere forbundne med at vedligeholde literær Correspondentse og Meddelelse mellem vort Skandinaviens 3 Rigers Lærde og Videnskabsmænd. Er altsaa Videnskabelighed ogsaa een af Statsstyrelsens vigtige Grene, da ved dens Forsømmelse nødvendig alle andre Grene tilsidst maa visne, saa vilde vist den Pladsmand i et af disse 3 Riger gjøre sig højt fortjent af ikke blot Skandinaviens Lærde, men af hele Skandinavien, som brugte sin ophøiede Stilling til ved en forbedret Postindretning at bevirke mellem vore 3 Rigers Lærde en uafbrudt og mindre bekostelig Correspondantse, end desværre nu finder Sted. Mellem Engellands og Frankrigs Lærde, og mellem deres lærde Selskaber, vedligeholdtes med fælleds Regjeringers Minde en saadan videnskabelig Forbindelse, endog midt under den americanske Krig, hvor endda med Grund disse Regjeringer kunde være saameget mere opbragte paa hinanden, som Frankrigs enevældige Monark i denne Krig understøttede Rebeller mod deres Konge. Men det var i sidst henrundne attende Sekel, som frembragte Frederik den Anden og Voltaire, Wassington og Franklin, og de mange flere Seklets store Sjele, hvori mellem jeg vel, med hine Forevigedes Tilladelse, tør regne vor Holberg, naar betænkes Staten han levede i, og for Videnskabelighed og Oplysning virkede saa tidlig og saameget, som ingen Nordboe har

virket. Det var i hiint oplyste Sekel, som Verdens Historie forgjeves søger Mage til, om man end vil gaae til Dagene hvori Cicero eller hans divinus (mystiske) Plato levede. Skandinaviens trende Nationer og deres Regjeringer leve nu i ønskeligste Samening. Sverrigs Lærde, og særlig dets Historieskrivere, dømme nu, belærte af en Lagerbring, upartisk om de mange mellem deres Fædreland og Danmark forefaldne Handeler og Begivenheder. Uagtet Opløsningen af det borgerlige Broderbaand mellem Danmark og Norge, saa føle dog begge Rigers Lærde og Videnskabsmænd Trang til at vedligeholde det videnskabelige Baand, og ønske end fastere at kunde knytte det, ved ogsaa at faae tilknyttet i dette Baand Sverrigs Lærde.

Fordi en saadan inderlig attraaet Forbindelse under nærværende Postindretning er ugjørlig, vide derfor de vore danske Lærde, som allermeest ændse nordisk Historie, ikke, til Exempel, hvorledes Man i Norge dømmer om den for Norge vigtige Historieskriver Snorre Sturlesens Fordanskning af Præsten Grundtvig, hvis Fordanskning af den for Danmark lige vigtige Saxo Grammaticus har, som bekjendt, fundet saalidet Bifald hos os. Vore Lærde ere derfor saameget mere begjerlige efter at erfare, om denne Oversætter maaskee gjør større Lykke med sit Arbeide i Norge, og om maaskee ikke Misundelse og Partiskhed har ledet hans Landsmænds Domme. Men da

nu Dommen, der i Norge fældes over den grundtvigske Oversættelse af Snorre, ganske mærkelig stemmer med den her i Danmark fældes om samme Oversættelse af Saxe, og man her endog har maattet høre ilde, fordi man dristede sig til saaledes at rive en Grundtvigs Arbeide ned, saa finder jeg det passende her at gjøre mine videnskabelige Landsmænd bekjendt med denne norske Dom, der staaer i norske Tilskuer 1819 No. 28 og 29. Forfatteren eller Dommeren skal være Hr. Amtmand Falsen i Bergen, en Lærd der saameget mere bør interessere os Danske, som han djærvt, upartisk, og med saadan Sagkundskab har blottet Præsten Wergeland, i Anledning af dennes famøse Skrift om de Norge af Danmark formeentlig tilføiede Forurettelser, at man maa ansee denne Falsens Gjendrivelse for et meget vigtig Bidrag til Historien om Danmarks og Norges Forbindelse. Jeg blev med dette for enhver dansk interessante Arbeide bekjendt for 3 Aar siden i Aalborg, i hvis Stift fra Vendsysset haves bedre Leilighed til Correspondantse paa Norge, end her fra Danmarks Hovedstad, hvor Falsens Gjendrivelse er en Sjeldenhed. Norske Tilskuers Dom over den grundtvigske Oversættelse af Snorre Sturlesen er da ordlydende som følger:

Nogle Ord
om
Snorros Fordanskelse af Grundtvig.

Ak, han*) er ei selv om Borde,
Styrer ei med egen Haand,
Snekken er ei den, han gjorde,
Ei for Styret staaer hans Aand.

Uagtet Hr. Pastor Grundtvigs Oversættelse eller saakaldte Fordanskelse af Snorros Heimskringla eller Norske Kongers Krønike allerede i No. 25-26 af Tilskueren for dette Aar er bleven omtalt, saa har jeg dog ikke troet det kunde skade, noget nærmere at oplyse hiin Anke ved at anføre nogle Exempler, hentede af selve Oversættelsen. At kjende Aanden i Hr. Grundtvigs Fordanskelse af Snorro, troer Indsenderen maa være vigtigt for hver den, som indseer og føler, at saavist som Mindet om vor Oldtids Kraft er det eneste, der skulde kunne vække os af vor Nutids Dos, saa vist bør det os og at bevare dette Minde uforvansket, og ikke tillade, at de høie Sagn om vore Forfædres Daad og Bedrifter, som Snorro med Mesterhaand optegnede og overleverede til Evigheden, fremstilles for os i et Sprog, som ei alene berøver dem den Kraft,

*) Snorro.

der udgjør deres egentligste Særkjende og fortrinligste Pryd, men som endog for Norske Øren stundom er aldeles uforstaaeligt. Man maatte blive saameget ubehageligere overrasket ved at læse denne Oversættelse, som Forventningen om samme var spændt til det høieste. Hvad havde man ikke Grund til at vente af et Sælskab, bestaaende af agtede Videnskabsmænd og Oldgrandskere, der havde forenet sig om at foranstalte en Folkeudgave af Norges gamle Historiker! Hvad maatte man ikke vente sig for herlige Frugter af et Arbeide, der var saa kyndige og talentfulde Mænd overdraget, og som desuden saavel Regjeringens kraftige Understøttelse, som Kildernes Nærhed lovede et saa godt Udfald!

Men at Forventningen vilde blive skuffet, erholdt man allerede en Anelse om, ved at læse følgende Vers i Dedicationen:

"Malet op med Danske Hænder,
"Bradset op med Danske Seil,
"Det jeg har, og frit bekjender,
"Men hvis el jeg taget Feil,
"Snekkens Avindsmand kun laster
"Danske Seil paa Norske Master."

Dersom Hr. S. imidlertid het, ved at male op med Danske Hænder og brase op med Danske Seil, blot havde sigtet til, at han, som dansk Mand, havde oversat en Norsk Bog i et

Sprog, som han kalder Danſk, og jeg Norſk, (jeg formoder begge med lige god Grund, siden Sproget, som det nu er, er bleven til, medens Norske og Danske vare forenede under eet Scepter, og er af begge antaget for deres fællebs Skrivt- eller Cultursprog, hvis Udbannelse desuden turde befindes at skylde indfødte Normænd vel saameget som indfødte Daner) saa havde han vist havt fuldkommen Ret til at kalde hver den Snekkens Avindsmand og Historiens Fiende, som besaatsag vilde laste Arbeidet; thi det Gode trives i alle Lande og under alle Climater, og der maatte overalt en saa stor Grad af Egoisme til, som den Hr. G. selv besidder, for at ville nedværdige eller laste et Værk, blot fordi man ei selv var Autor dertil. Men det viser sig snart, at Hr. Gs. Frygt har været udsprunget af en anden Kilde. Hvad han har frygtet for, har udentvivl blot været, at det skulde falde en eller anden uædel eller uægte Normand ind, at kalde hans Oversættelse Norsk, dersom han havde skrevet den paa Dansk, og for da at forekomme denne National-Ulykke, har han valgt at skrive den paa Jydsk eller Sjellandsk, det er et Sprog, som Normanden vel ligesaa lidt ønsker at gjøre til sit, som Jyden eller Sjellænderen bryder sig om Dølesproget eller Sognemaalet. Hvorvidt Norges første Historieskriver har vundet eller tabt ved denne Hr. Gs. (i hans Tanker vist meget patriotiske) Iver for at redde de Danskes Sprog for den Skam, tillige at bære

Navn af Norsk, det vil jeg roligen overlade enhver fordomsfrie Jagttager selv at bedømme, naar han har gjennemlæst Oversættelsen, hvoraf jeg her skal meddele nogle Prøver. Ingen skal kunne beskylde mig for at have udpillet enkelte Udtryk, der kunde være undslupne Pennen eller have undgaaet Filen; havde der ikke været andet at finde, saa vilde jeg have tiet, saameget mere som jeg erkjender Hr. Gs. overlegne Talent og udbredte Kundskaber, og ingen kan være mere tilbøielig end jeg til at hvide det Valgsprog: ubi plurima nitent, paucis non offendar maculis. Men Tendentsen, at nedværdige det Høie, det Ædle i Snorro, den aabenbare Tragten efter at omskabe den høie historiske Stil, som heelt igjennem Værket fremlyser, naar man ikke gjør Vold paa den, som Hr. G. og tvinger hele Fortællingen ind i en Form, der gandske forandrer dens Natur, maatte efter min Formening saare enhver ægte Normands Følelse, (ved ægte maa her naturligviis forstaaes hvad Hr. G. kalder uægte) i det mindste saarede den min, og derfor optegnede jeg, efterat have gjennemlæst Bogen, disse Exempler, som jeg troer ville være tilstrækkelige, til derefter at bedømme, hvordan Snorro er behandlet. Finder man lignende i Hr. Gs. Oversættelse paa hver eller hverandeu Side, finder man hele Oversættelsen at vrimle af søgte, upassende Ordsprog, af danske, for det meeste kun blandt Almuen i Danmark bekjendte og brugelige Provincial-Talemaader, der

af den historiske Stil til alle Tider have været bandlyste, og Platituder m. m., saa haaber jeg, man vil indrømme mig, at er end ikke Norsk nu, hvad Islandsk før var, saa er dog Hr. Gs. Dansk endnu mindre passende til at lægge Hakon Adelsteens og Olof Trygvesøns Mænd i Munden.

Strax i Fortalen til Snorro faaer man en Forsmag paa det Sprog, man siden heelt igjennem Oversættelsen vil finde troligen fulgt. Det hedder nemlig der, pag. 3, om Hall Thorarensøn, at han havde en Heste-Hukommelse, hvorved Hr. G. vil have udtrykt det islandske Ord: minnigr d. e. en som erindrer mange Ting. Af det cultiverede Sprog har dette Udtryk formeentlig til alle Tider været forviist, og i den historiske Stiil maatte det vel allermindst qvalificere sig til at erholde Borgerret. Et ikke mindre upassende Udtryk findes pag. 9, hvor Hr. G. siger om Gylfe, at han ikke kunde hamle op med Aserne, isteden for at det hos Snorro hedder, at han ikke havde Magt til at modstaae dem. I Ynglinga-Saga, cap. 6, fortæller Snorro om Odin, at han var saa anseelig og deilig under Øine, at naar han sad hos sine Venner, glæddes alle derved, men naar han var i Striden, da syntes han grum og forfærdelig for sine Fiender. Denne Fortælling forbedrer Hr. G. saaledes, pag. 10, "at naar han var blandt sine Venner, "havde han saa englemildt og deiligt et Ansigt, "at Hjertet maatte hoppe i Livet paa En

"og Hverandenꝫ og naar han derimod gik fine "Fiender i aaben Mark under Dine, da saa han ud "til at æde Folk." Snorros göskn menn, höfdingi, d. e. ypperlige Mænd, Høvdinger, oversætter Hr. S. de fleste Steder ved Herremænd f. E. p. 12. 69, 79, o. fl., hvorved man da faaer et særdeles opbyggeligt Begreb om Norges gamle Høvdinger. Man tænke sig blot en Hakon Griotgaardsøn, en Rognvald Jarl, en Erling Skjalgsøn, en Einar Thambeskjælver ved Siden af en jydsk Herremand med Pidskeparyk og en Svøbe i Haanden! Alffs Tilnavn Elfsi gives os pag. 27, ved Askefiis, ligesom han og sammesteds tituleres for en Brantepose, altsammen meget passende Udtryk i en Oversættelse af Snorro. Det samme gielder om hvad der siges om Kong Adils, pag. 46, at han var en Nar efter gode Heste, vár miöc kærr at gódom hestom, om Svenskerne pag. 43, at de efter dette Nederlag vendte Næsen hjem, fóru heim, om Høvdingerne, pag. 71, at de spidsede deres Næse paa Halfdans Rige, gengo margir höfdingiar á rikit; om Gyda, pag. 75, at hun var en næsviis, tosset Tøs, diörk oc uvitr; om Harald Haarfagers Modstandere paa Søndmøer, pag. 80, at de havde en Høne at plukke med ham, heiptir at giallda; om Kong Erik i Sverrige, pag. 84, at han ikke skulde dye sig, af láta; om Aake i Værmeland, ibid., at han var en gammel kalkunsk

Bonde, som var den bedste Hane i Kurven, fikastr bondi, stòraudigr oc tha gamall at alldri; om Rognvald Jarl, pag. 100, at han skulde hjelpe sin Søn Einar paa Glid, få styrk nockur; om Guttorm Sinder, pag. 112, at han var begge Kongers Hjertensven, ástvinr bæggia theirra; om Gunhild pag. 113, at hun var saa sledsk, underfundig og grusom, at det var fælt, underhyggiu madr mikiil, oc hin grimmasta; ligeledes naar han siger i Anledning af Kong Hakon Adelsteens Ankomst og Tale til Folket, pag. 121, at der blev en Stohej, som var ægte, vid than tidiudi urdo allir gladir; om Kong Hakon pag. 128, at han hjembragte en uslukkelig Hob Penge fra sit Tog til Danmark, ùgrynni fiar; videre naar han pag. 135, lader Asbiørn af Medalhuus sige til Kong Hakon, at dersom vi skal tages med Trumf, enn ef ther vilit thetta mál taca med sva mikilli freko; naar han pag. 168, lader Gunhild foreholde Harald Graafeld, at hans Forfader ikke vilde gjort sig nogen Samvittighed af at rive en Smule Jarl af Pinden, at setia Iarl einn af riki oc lifi; naar han siger om Gunhild og Hakon Jarl, pag. 173, at de stundom spillede bedste Beskuf med hinanden, stundom bæittoz thau velrædom; naar han siger om Bønderne, pag. 268 at Kong Oluf saae de vare splittergale, ædi bændanna; naar han pag. 275, kalder Hauk og Sigurd

hellende føre Karle, mannasterkastir, o. s. v. o. s. v., o. s. v.

I Ynglinga=Saga, cap. 33, fortæller Snorro om Kong Adils, at da han var ved et Dise=Offer og der reed rundt om Dise=Sal.n, snublede Hesten under ham og faldt, saa Kongen styrtede hovedkulds frem over Hesten, og slogs hans Hoved mod en Steen, saa at Hjerneskallen revnede, men Hjernen laae paa Stenen, hvoraf han døde.

Dette hedder hos Hr. S. p. 40.

"Da han engang reed rundt om Dise=Hallan, "snublede Hesten og Kongen faldt forover, med Ho-"vedet lige paa en Steen, saa Skallen knak og "Hjernen flød, og der lade han."

Norges Næsekonger kalder Hr. S. Nissekonger; see pag. 73, 167 o. fl.

I Harald Haarfagers Saga cap. 4, fortæller Snorro, at der Sendebudene, som Kong Harald havde afsendt til Gyda, vare komne tilbage med uforrettet Sag og opmuntrede Kongen til at bruge Magten med hende, svarede han dem: "at denne Jomfrue havde "ikke saa ilde talt eller gjort, men at hende burde heller stor Tak for hendes Ord o. s. v.

Dette Svar oversætter Hr. S. pag. 74 saaledes:

"Nei, sagde Kongen, det var Synd at straffe "hende for det; thi der er jo slet intet Ondt i alt hvad "hun har gjort eller sagt, tvertimod skal den lille

"Pige have saa mange Tak for sit god
Svar, o. s. v."

Naar der i Snorro, Har. Haarf. Saga, cap. 19, tales om Slaget i Hafursfjörd, og siges: at der reiste sig en stor Strid, der baade var haard og lang, saa siger Hr. S. pag. 89: "Det var et Slag der stod, havde noget at betyde, haardt kneb det og haardt holdt det."

Pag. 93 siger han om Vikingerne, som naar de fornam Haralds Ankomst, flygtede ad Havet til, "og "naar de mærkede, der var Skytter efter "dem,, fløj de bort med Vildgjæssene, "helst ud i rum Søe."

Hvo kjender ikke Slaget ved Fitiom paa Stord, hvor Norges uforglemmelige Konge, Hakon Adelsteen, faldt, og hvo kjender ikke Tildragelsen med den danske Bærserk, Eyvind Skreja, som Kongen fældte! Da Eyvind Skaldaspiller, som mærkede at Eyvind Skreja søgte stærk ind paa Kongen, der var kjendelig paa sin forgyldte Hjelm, havde kastet en Hætte over den og Eyvind derved tabte ham af Sigte, raabte denne "Skjuler nu Normanne-Konning sig, eller har han taget Flugten, og hvor monne Guldhjelmen nu være hvorpaa Kongen igjen raabte til ham: "hold fram som du stævner, om du vil finde Normanna-Konning!" En Fortælling, som denne, henriver ved sin ukonstlede Simplicitet. Man dømme hv den har vundet ved Hr. Ss. Oversættelse pag. 15

hvor han lader Eyvind, da han ikke mere seer Kongen, udbryde i disse Ord: "Har Katten taget Kongen i Norge, eller krøb han i Skjul? hvorpaa Hakon opløftede sin Røst og raabte: "Eyvind, du est paa gode Veje, (saa siger man "om Barselqvinder) beenfram, saa finder du "Kongen i Norge." Jeg anseer enhver videre Bemærkning over denne Fortællingsmaade overflødig.

Geiras Indbydelse til Olaf Trygvesøn, der han kom til Venden, (Ol. Trygv. Saga, cap. 22) fortæller Hr. G. os, p. 212, som om den kunde være besørget ved en Tjener fra vore Dage. Han lader Prindsessen sende en Mand, ved Navn Dixin, til ham og hilse ham, "at siden det var saa langt paa "Aaret, og Veiret var saa barsk og uroligt, skulde "det være hende en Fornøielse, om han vilde tage til "Takke (det var Skade, der ikke stod til, paa en Kop "Thevand og et Stykke Smørrebrød) hos hende i "Vinter. Dixin fik mange Tak for sit gode Tilbud, "som Oluf ogsaa tog imod. Saaledes kom da Oluf "til Geiras Gaard, og da han blev kjendt med Prindsessen, syntes de begge to saa grumme godt om hinanden, at han beilede, og hun sagde Ja, og det "blev klappet og klart." Altsammen saare herligt og fornøieligt.

Snorros Fortælling, (Ol. Trygv. Sag. cap. 47) om Gissur af Valdres, hans Drab, og Havard Høgvandes Død, giver Hr. G. os p. 239-240, og hed-

der det, blandt mere, til Slutning: "Hvem faldt? "spurgte Havard strax. Det gjorde En, som heed "Gissur, svarede de. Ikke andet, sagde Havard, det "var kun en tynd Lykke! Saa! sagde de Andre, "da var saamen Ulykken stor nok, men, "sagde de saa, og slog dem ihjel, det skal "ogsaa blive den sidste, du har gjort."

Om Gjæstebudet paa Hlade, som Olaf Trygvesøn gjorde for Thrøndernes Høvdinger, (c. 74) siger S. p. 269: "da Gjæsterne vare samlede, blev det "skivet prægtig op og drukket til Pæls, "saalænge man kunde see en Flue paa "Væggen." Strax efter, p. 271, hvor der tales om Ødelæggelsen af Afgudsbillederne, udtrykker han sig saa: "han smak Thor under Øret, saa han brattede af Stolen."

I Snorros Beskrivelse over Slaget ved Svolder, hedder det: (Olaf. Tryg. Saga, cap. 107) Kong Olaf stod i Loftingen paa Ormen, og skjød oftest den Dag, stundom Pile, men stundom Gabliner, og altid tvende ad Gang n. Kongen saae frem i Skibet, sine Mænd at løfte Sværdene og at hugge til, men mærkede at Sværdene bede lidet. Da sagde han høit: løfte I Sværdene saa dorskeligen, siden jeg seer de bide ikke for Eder? Da svarede En af dem: vore Sværd ere sløve og meget brudne.

Dette giver Hr. G. saaledes, pag. 317.

"Hele Dagen stod K. Olaf i Loftingen og skjød, "snart med sin Bue, og snart med Haandgafler, immer to ad Gangen, men som han nu stod og saae "hen over Skibet, da lagde han Mærke til, at uagtet "hans Mænds Sværd var immer i Gang, beed det "dog ikke stort. Hør, godt Folk, sagde Kon"gen, I lægge nok Fingeren imellem, al "den Stund Eders Sværd gjøre saa slet "Beskeed. — Nej mænd gjør vi ej, sagde "En, det er Sværdenes Skyld, det er "kun skaarede Døbbidere vi har." Skade, at Hr. G. ikke her fik anbragt et Drolen splide os, eller en anden lignende Talemaade, saa havde Maleriet været endnu mere fuldstændigt.

Flere end de her anførte Exempler troer jeg, som sagt, overflødige, for at give Læseren en Idee om Hr. Grundtvigs Fordanskelse af vor Snorro, og jeg overlader nu Enhver selv at bedømme, om det Norske Folk skulde have nogen Grund til at glæde sig over den nye Dragt, Hr. G. har iført ham.

Man kunde ved at læse Oversættelsen, fristes til at spørge med Hr. Gs. Eyvind Skreia: har Katten taget Snorro, og hvor monne hans høie Hjelm nu være! Et Spørgsmaal, man neppe fristes til ved at læse Gerhard Schønnings Norges Historie, der midlertid ikke har vundet Hr. Gs. Biefald, som man af følgende Tirade i hans Fortale til Oversættelsen, pag.

XLVII, den jeg her til Slutning vil meddele Læserne, kan erfare.

"Naar man siger, hedder det nemlig der, at den "Mand, der i Norden ansaaes for Mønstret paa en "Oldgrandsker og Historieskriver, hvis Værk er kaldt "mageløst og hans Tab uerstatteligt, naar man siger, "at hverken udrettede han Stort, ei heller tabte Hi"storien Noget ved at hans Værk saa tidlig blev af"brudt, da løber man vistnok Fare for at udskriges "som en nidsk Forkleiner af store Mænds Fortjene"ster;" — det kunde saamænd let hænde, — "men "naar det er Sandhed, man er vis paa at blive er"kjendt af Efterslægten," — formodentlig naar Hr. Grundtvigs Krøniker og Fordanskelser apotheoseres — "da maa man ikke bryde sig om Skriget i en selvklog, "uhistorisk Tid, som efter Lyst og Lune rask ophøier "og nedsætter hvad den ikke kjender." Paa eget Ansvar for Historiens Domstol — meget klogelig, jeg troer neppe nogen gaaer i Caution for ham — "maae "jeg da paastaae, at Gerhard Schønning, med al sin "Læsning, Kundskab, Flid og Betænksomhed," — ej, ej, vil man dog see! — "var aldeles uskikket til at "skrive en Norges Historie, som kunde hædre, gavne "eller glæde Folket," — nej dertil maatte en G., som kunde fortælle os om S t o h e j, om N i s s e k o n g e r, om at spille B e s k u f, s m e k k e u n d e r O r e t, b r a t t e a f S t o l e n, om at æde F o l k, om u s l u k k e l i g e P e n g e, om k a l k u n s k e o g s p l i t-

tergale Bønder, om Katten som tager Kongen i Norge, og mere saadant der baade kan gavne og fornøje — "og ligesaa uskikket til ved Granske-"ning at opklare Oldtidens Dunkelhed; thi han fat-"tedes hvad dertil er uundværligt: Liv og Aand," — saadan Aand, som der findes i Fordanskelsen, havde han lykkeligviis ikke meget af — "og var besuden "lettroende, hvor det gjalt Islændernes og hans egne "Indfald, vantroe, hvor det gjaldt Andres Vidnes-"byrd, høist partisk for hvad han kaldte Norsk" — en Feil, som Hr. G. aldrig gjør sig skyldig i for hvad han kalder dansk — "og høist ubillig mod Saxo," hinc illæ lacrymæ! — "hvem Norges Historiker "nødvendig maa have til Ven, om hans Værk fra "første Færd skal lykkes."

Neppe kan jeg troe at dette, mildest talt, uforskammede Anfald paa vor agtede Schønnings, over slig Klaffer ophøiede, Minde skulde kunne bringe nogen tænkende Normand til at vakle i sin Dom over en Mand, som, skjøndt han ligesaa lidt som nogen anden, var frie for Feil, dog maa erkjendes at have erhvervet udødelige Fortjenester af Norge; og længe skal formodentlig H. G. endnu grandske i Oldsager, og studere det Danske-Norske Sprog, førend han lærer at hæve sin Stiil til den Høide, at han kan give sig af med at oversætte Snorro paa en værdig Maade.

Naar vi sammenligne Nutidens i criminelle Sager befalede Rettergangsmaade med Fortidens, saa er det vist, at vi ikke andet kunde og bør, end taknemmelig minde os Navnene paa hine fortjente A. Høyer, Warberg, Lyxdorff, Stampe, Bang, C. Colbjørnsen og maaskee Flere, hvis Navne ikke nu falde mig ind, der Alle brugte deres Stilling i Staten til at gjøre deres Konge opmærksom paa de store og grove Mangler, den danske og norske criminelle Proces var fuld af. Dog det stod sig heri ikke bedre i andre Lande, indtil de store Tænkere Beccaria og Voltaire i Menneskelighedens Navn, og gjennem den velgjørende men desværre ofte altfor miskjendte eller mistænkte Publicitet, vakte Europas Regenters og deres Raadgiveres Opmærksomhed paa en for Borgerfriheden saa høist vigtig Gjenstand, som den criminelle Lovgivning og Rettergangsmaade er. Som det overalt ville blive et interessant Værk, hvori en Sammenligning anstilledes mellem vor og andre Europas kultiverede Landes Lovgivning, hvis Resultater sandelig ikke skulde blive os til Skam, i hvorvel en engelsk Forfatter har sagt, at vi endnu staae et Sekel tilbage for mange andre vor Verdensdeels Nationer i Kultur, saa skulle og denne Sammenligning godtgjøre, at vi menneskelig behandlede Forbrydere, længe før mange andre Europas Landes Regjeringer. Dog til henimod Udgangen af det syttende Sekel stod det vist nok ogsaa hos os heelt slet med vor criminelle Rettergangsmaade,

saa det er gyseligt at læse om Datids Forbryderes Behandling, og hvorlænge det varede, inden en Delinqvent fik uimodsigelig Ret til for høiere Instants at kunde paaanke en over ham ved en underordnet Ret ergangen Dom. Efter den romersk pavelige Rettergangsmaade viistes selve Fanden, naar han tiltaltes, større Opmærksomhed ved de pavelige Retter, end en Livsfange viistes ved vore og andre Europas Landes Domstole. Thi som, naar i Rom en Afdød skal kanoniseres, institueres en ordentlig Inqvisitions-Proces, hvori Fanden for sin mulige Tiltale og Eiendomsret til den Afdøde ansees som Vederpart, der gjør Paastand paa at beholde Kandidaten, saa beskikkes og derfor under Sagen en Advocatus Diaboli, der til Fandens Rets Fordeel skal fremføre Alt muligt mod den, man vil have kanoniseret, som en Person Fanden tilhørende, der følgelig ved denne Kanonisasion skilles ved sin lovlige Eiendom. Vist nok var Tallet paa de kanoniserede Helgene blevet meget mindre end det er, om disse Fandens defensores havde gjordt deres Pligt, men det er befalede Sager, hvori nok sielden vanket noget Honorarium. Noget maatte imidlertid dog vel en saadan Sagfører gjøre til dens Forsvar, han var befalet for, og neppe skulle saamange Justitsmord være begaaede, som de der her som i andre Lande begikkes især i Troldomssager, naar de Tiltalte havde havt Forsvar. Endnu derfor ved to Rescripter af 21 Juli og 20 November maa

"Pige have saa mange Tak for sit gode Svar, o. s. v."

Naar der i Snorro, Har. Haarf. Saga, cap. 19, tales om Slaget i Hafursfjord, og siges: at der reiste sig en stor Strid, der baade var haard og lang, saa siger Hr. G. pag. 89: "Det var et Slag der stod, havde noget at betyde, haardt kned det og haardt holdt det."

Pag. 93 siger han om Vikingerne, som naar de fornam Haralds Ankomst, flygtede ad Havet til, "at "naar de mærkede, der var Skytter efter "dem,, fløj de bort med Vildgjæssene, "helst ud i rum Søe."

Hvo kjender ikke Slaget ved Fitiom paa Stord, hvor Norges uforglemmelige Konge, Hakon Adelsteen, faldt, og hvo kjender ikke Tildragelsen med den danske Bærserk, Eyvind Skreja, som Kongen fældte! Da Eyvind Skaldaspiller, som mærkede at Eyvind Skreja søgte stærk ind paa Kongen, der var kjendelig paa sin forgyldte Hjelm, havde kastet en Hætte over den og Eyvind derved tabte ham af Sigte, raabte denne: "Skjuler nu Normanne-Konning sig, eller har han taget Flugten, og hvor monne Guldhjelmen nu være? hvorpaa Kongen igjen raabte til ham: "hold fram som du stævner, om du vil finde Normanna-Konning!" En Fortælling, som denne, henriver net ved sin ukonstlede Simplicitet. Man dømme hvad den har vundet ved Hr. Gs. Oversættelse pag. 15

hvor han lader Eyvind, da han ikke mere seer Kongen, udbryde i disse Ord: "Har Katten taget Kongen i Norge, eller krøb han i Skjul? hvorpaa Hakon opløftede sin Røst og raabte: "Eyvind, du est paa gode Veje, (saa siger man "om Barselqvinder) beenfram, saa finder du "Kongen i Norge." Jeg anseer enhver videre Bemærkning over denne Fortællingsmaade overflødig.

Geiras Indbydelse til Olaf Trygveson, der han kom til Venden, (Ol. Trygv. Saga, cap. 22) fortæller Hr. G. os, p. 212, som om den kunde være besørget ved en Tjener fra vore Dage. Han lader Prindsessen sende en Mand, ved Navn Dixin, til ham og hilse ham, "at siden det var saa langt paa "Aaret, og Veiret var saa barsk og uroligt, skulde "det være hende en Fornøielse, om han vilde tage til "Takke (det var Skade, der ikke stod til, paa en Kop "Thevand og et Stykke Smørrebrød) hos hende i "Vinter. Dixin fik mange Tak for sit gode Tilbud, "som Oluf ogsaa tog imod. Saaledes kom da Oluf "til Geiras Gaard, og da han blev kjendt med Prind"sessen, syntes de begge to saa grumme godt om hin"anden, at han beilede, og hun sagde Ja, og det "blev klappet og klart." Altsammen saare herligt og fornøieligt.

Snorros Fortælling, (Ol. Trygv. Sag. cap. 47) om Gissur af Valdres, hans Drab, og Havard Høgvandes Død, giver Hr. G. os p. 239-240, og hed-

der det, blandt mere, til Slutning: "Hvem faldt? "spurgte Havard strax. Det gjorde En, som heed "Gissur, svarede de. Ikke andet, sagde Havard, det "var kun en tynd Lykke! Saa! sagde de Andre, "da var saamen Ulykken stor nok, men, "sagde de saa, og slog dem ihjel, det skal "ogsaa blive den sidste, du har gjort."

Om Gjæstebudet paa Hlade, som Olaf Trygvesøn gjorde for Throndernes Høvdinger, (c. 74) siger S. p. 269: "da Gjæsterne vare samlede, blev det "Stivet prægtig op og brukket til Pæls, "saalænge man kunde see en Flue paa "Væggen." Strax efter, p. 271, hvor der tales om Ødelæggelsen af Afgudsbillederne, udtrykker han sig saa: "han smak Thor under Øret, saa han brattede af Stolen."

I Snorros Beskrivelse over Slaget ved Svolder, hedder det: (Olaf. Tryg. Saga, cap. 107) Kong Olaf stod i Loftingen paa Ormen, og skiød ofteſt den Dag, stundom Pile, men stundom Gabliner, og altid tvende ad Gang n. Kongen saae frem i Skibet, sine Mænd at løfte Sværdene og at hugge til, men mærkede at Sværdene bede lidet. Da sagde han høit: løfte I Sværdene saa dorskeligen, siden jeg seer de bide ikke for Eder? Da svarede En af dem: vore Sværd ere sløve og meget brudne.

Dette giver Hr. G. saaledes, pag. 317.

"Hele Dagen stod K. Olaf i Loftingen og skjød, "snart med sin Bue, og snart med Haandgafler, im- "mer to ad Gangen, men som han nu stod og saae "hen over Skibet, da lagde han Mærke til, afuagtet "hans Mænds Sværd var immer i Gang, beed det "dog ikke stort. Hør, godt Folk, sagde Kon- "gen, I lægge nok Fingeren imellem, al "den Stund Eders Sværd gjøre saa slet "Beskeed. — Nej mænd gjør vi ej, sagde "En, det er Sværdenes Skyld, det er "kun skaarede Døbbidere vi har." Skade, at Hr. G. ikke her fik anbragt et Drolen splide os, eller en anden lignende Talemaade, saa havde Maleriet været endnu mere fuldstændigt.

Flere end de her anførte Exempler troer jeg, som sagt, overflødige, for at give Læseren en Idee om Hr. Grundtvigs Fordanskelse af vor Snorro, og jeg overlader nu Enhver selv at bedømme, om det Norske Folk skulde have nogen Grund til at glæde sig over den nye Dragt, Hr. G. har iført ham.

Man kunde ved at læse Oversættelsen, fristes til at spørge med Hr. Gs. Eyvind Skreia: har Katten taget Snorro, og hvor monne hans høie Hjelm nu være! Et Spørgsmaal, man neppe fristes til ved at læse Gerhard Schønnings Norges Historie, der midlertid ikke har vundet Hr. Gs. Biefald, som man af følgende Tirade i hans Fortale til Oversættelsen, pag.

XLVII, den jeg her til Slutning vil meddele Læserne, kan erfare.

"Naar man siger, hedder det nemlig der, at den "Mand, der i Norden ansaaes for Mønstret paa en "Oldgrandsker og Historieskriver, hvis Værk er kaldt "mageløst og hans Tab uerstatteligt, naar man siger, "at hverken udrettede han Stort, ei heller tabte Hi"storien Noget ved at hans Værk saa tidlig blev af"brudt, da løber man vistnok Fare for at udskriges "som en nidsk Forkleiner af store Mænds Fortjene"ster;" — det kunde saamænd let hænde, — "men "naar det er Sandhed, man er vis paa at blive er"kjendt af Efterslægten," — formodentlig naar Hr. Grundtvigs Krøniker og Fordanskelser apotheoseres — "da maa man ikke bryde sig om Skriget i en selvklog, "uhistorisk Tid, som efter Lyst og Lukke rask ophøier "og nedsætter hvad den ikke kjender." Paa eget Ansvar for Historiens Domstol — meget klogelig, jeg troer neppe nogen gaaer i Caution for ham — "maae "jeg da paastaae, at Gerhard Schønning, med al sin "Læsning, Kundskab, Flid og Betænksomhed," — ej, ej, vil man dog see! — "var aldeles uskikket til at "skrive en Norges Historie, som kunde hædre, gavne "eller glæde Folket," — nej dertil maatte en G., som kunde fortælle os om Stohej, om Nissekonger, om at spille Beskuf, smekke under Øret, bratte af Stolen, om at æde Folk, om uslukkelige Penge, om kalkunske og split-

tergale Bønder, om Katten som tager Kongen i Norge, og mere saadant der baade kan gavne og fornøje — "og ligesaa uskikket til ved Gransk-"ning at opklare Oldtidens Dunkelhed; thi han fat-"tedes hvad dertil er uundværligt: Liv og Aand," — saadan Aand, som der findes i Fordanskelsen, havde han lykkeligviis ikke meget af — "og var besuden "lettroende, hvor det gjalt Islændernes og hans egne "Indfald, vantroe, hvor det gjaldt Andres Vidnes-"byrd, høist partisk for hvad han kaldte Norsk" — en Feil, som Hr. G. aldrig gjør sig skyldig i for hvad han kalder dansk — "og høist ubillig mod Saxo," hinc illæ lacrymæ! — "hvem Norges Historiker "nødvendig maa have til Ven, om hans Værk fra "første Færd skal lykkes."

Neppe kan jeg troe at dette, mildest talt, ufor-skammede Anfald paa vor agtede Schønnings, over slig Klaffer ophøiede, Minde skulde kunne bringe no-gen tænkende Normand til at vakle i sin Dom over en Mand, som, skjøndt han ligesaa lidt som nogen anden, var frie for Feil, dog maa erkjendes at have erhver-vet udødelige Fortjenester af Norge; og længe skal formodentlig H. G. endnu grandske i Oldsager, og studere det Danske-Norske Sprog, førend han lærer at hæve sin Stiil til den Høide, at han kan give sig af med at oversætte Snorro paa en værdig Maade.

Naar vi sammenligne Nutidens i criminelle Sager befalede Rettergangsmaade med Fortidens, saa er det vist, at vi ikke andet kunde og bør, end taknemmelig minde os Navnene paa hine fortjente A. Højer, Warberg, Lyxdorff, Stampe, Bang, C. Colbjørnsen og maaskee Flere, hvis Navne ikke nu falde mig ind, der Alle brugte deres Stilling i Staten til at gjøre deres Konge opmærksom paa de store og grove Mangler, den danske og norske criminelle Proces var fuld af. Dog det stod sig heri ikke bedre i andre Lande, indtil de store Tænkere Beccaria og Voltaire i Menneskelighedens Navn, og gjennem den velgjørende men desværre ofte altfor miskjendte eller mistænkte Publicitet, vakte Europas Regenters og deres Raadgiveres Opmærksomhed paa en for Borgerfriheden saa høist vigtig Gjenstand, som den criminelle Lovgivning og Rettergangsmaade er. Som det overalt ville blive et interessant Værk, hvori en Sammenligning anstilledes mellem vor og andre Europas kultiverede Landes Lovgivning, hvis Resultater sandelig ikke skulde blive os til Skam, i hvorvel en engelsk Forfatter har sagt, at vi endnu staae et Sekel tilbage for mange andre vor Verdensdeels Nationer i Kultur, saa skulle og denne Sammenligning godtgjøre, at vi menneskelig behandlede Forbrydere, længe før mange andre Europas Landes Regjeringer. Dog til henimod Udgangen af det syttende Sekel stod det vist nok ogsaa hos os heelt slet med vor criminelle Rettergangsmaade,

saa det er gyseligt at læse om Datids Forbryderes Behandling, og hvorlænge det varede, inden en Delinqvent fik uimodsigelig Ret til for høiere Instants at kunde paaanke en over ham ved en underordnet Ret ergangen Dom. Efter den romersk pavelige Rettergangsmaade viistes selve Fanden, naar han tiltaltes, større Opmærksomhed ved de pavelige Retter, end en Livsfange viistes ved vore og andre Europas Landes Domstole. Thi som, naar i Rom en Afdød skal kanoniseres, institueres en ordentlig Inqvisitions-Proces, hvori Fanden for sin mulige Tiltale og Eiendomsret til den Afdøde ansees som Vederpart, der gjør Paastand paa at beholde Kandidaten, saa beskikkes og derfor under Sagen en Advocatus Diaboli, der til Fandens Rets Fordeel skal fremføre Alt muligt mod den, man vil have kanoniseret, som en Person Fanden tilhørende, der følgelig ved denne Kanonisasion skilles ved sin lovlige Eiendom. Vist nok var Tallet paa de kanoniserede Helgene blevet meget mindre end det er, om disse Fandens defensores havde gjordt deres Pligt, men det er befalede Sager, hvori nok sielden vanket noget Honorarium. Noget maatte imidlertid dog vel en saadan Sagfører gjøre til dens Forsvar, han var befalet for, og neppe skulle saamange Justitsmord være begaaede, som de der her som i andre Lande begikkes især i Troldomssager, naar de Tiltalte havde havt Forsvar. Endnu derfor ved to Rescripter af 21 Juli og 20 November maa

K. Christian den 5te i Aaret 1686, altsaa efter hans almindelige danske Lovs Publikasion, befale Rigets Landsdommere, at de ikke lade exeqvere deres Domme i Troldomssager, eller lade de Dømte henrette, før saadanne Sager ere i Rigernes Høiesteret undersøgte og endelig paadømte. I samme Aar maa og Kongen under 10de Juli befale Søetatens Deputerede, ikke paa Bremerholm at modtage Fanger, som ved deres Ankomst der erklære, at have villet appelleret de over dem ergangne Domme. Desuagtet dristede dog 10 Aar efter Ejeren af Grevskabet Wedelsborg i Assens Amt i Fyen sig til, ved sit Grevskabs Skarpretter at lade en tiltalt Kone og hendes Mand kagstryge, uagtet de Tiltalte havde forlangt Dommen appelleret, og uagtet Dommen ikke var affagt af Grevskabets Birkedommer, men af en af Greven selv nedsat Gaardsret, hvortil han troede sig berettiget, ifølge de grevelige Privilegier. Nu fik vel disse saa oprørende ulovlig behandlede Mennesker, da Kongen var underrettet om Sagen, Opreisning; men hvad de havde lidt, beholdt de dog, om Erstatning tales intet, og Kongens Naade samt Grev Wedels Broders troe Tjeneste befriede Lehnsgreven fra al Straf, der i det allermindste burde have bestaaet i, at han var bleven skilt ved sit Grevskabs Bestyrelse. Denne grevelig Wedelske Familie, der skiller sig i to Brancher eller Grene, nemlig den Wedelsborgske i Danmark og den Jarlsbergske i Norge, synes overalt at have været besjelet af en Mid-

befalderens trodsig Adelsaand, der understøttet af de altfor aristokratiske grevelige Priviligier, og af flere med den lige tænkende grevelige Familier, kunde have bleven farlig nok, dersom disse Familier bedre havde forstaaet at beholde deres Rigdomme. Thi et Rescript af 18de Maj 1688 viser, hvorledes til samme Tid Greven til Wedel-Jarlsberg tænkte. Nogle kongelige Commissarier vare nemlig befalede, at efterse og undersøge Adkomsterne til endeel Saugværker, og Commissionen indkaldte derfor vedkommende Saugeiere til Møde for sig. Men at en saadan Indkaldelse udstædtes paa Grevskabet Jarlsberg af andre end Lehnseieren, vilde Greven ikke taale, og han udstædte nu derfor selv en Indkaldelse. En anden Gang tog han en Stævning fra Capitulet i Christiania til nogle Grevskabets Præster, og udstædte i sit Navn selv en Stævning, som han overalt ikke vilde taale paa sit Grevskab nogen anden end den grevelige Autoritet. Vist nok have og baade disse Grever, vel og Baronerne, som vore adelige Landsdommere og de ligesaa adelige kongelige Befalingsmænd lagt mange Vanskeligheder i Veien, for at hindre en Appel, de ansaae for Indgreb og Formindskelse i deres Autoritet. Endnu derfor i Aarene 1719 og 1722 maa Kongen ved Forordningerne af 31 Marts og 14 August befale, at Livsstraffe ikke maa fuldføres efter Underretsdomme. Men Landstingene vare ikke Underretter, og Forskjellen paa en Underret og en underordnet Ret kjendte

man ikke. Christian den 6te maa derfor, over 50 Aar efter sin Bedstefaders almindelige Lovbogs Publikasion, atter befale, at ingen Dom paa Livet tør exeqveres, før efter indhentet kongelig Resolusion. Denne Befaling er af 28de Maj 1635, og en lige afgik under 8de Juli dernæst til Høiesteret.

Niels Krag, eller, som han maaskee rigtigere kaldes, N. Krage, var efter Reformasionen Een af vore første danske Hofpræster. At denne maa have været een i sin Tid bekjendt lærd Geistlig, lader allene hans Ansættelse som Hofpræst hos en saa religiøs Første, som Danerkongen Christian den 3die var, formode. Formodningen bestyrkes og ved det, at vor Krage var Een af de Tre, som præsiderede i een Disputats, den høisalige Konge lod i Aaret 1544 holde i Kjøbenhavn med de endnu i Klosterne og Domcapitlerne tilbageblevne pavelig Sindede. Thi saa fortælles i Nicolai Cragii Annales rerum danicarum ab excessu Friderici Imi a Christiano IIItio gest. i 5te Bog under Aaret 1544, som jeg snart skulde troe, den af vor Kirkehistorie som overalt af vore Videnskaber høit fortjente Prokantsler Pantoppidan ikke maa have kjendt, eller som dog er undgaaet hans Opmærksomhed, da han blandt bemeldte Disputatses Præsides sætter Morsianus istedet for Krage. Niels Krage var

og vel oplagt til Præsidiet i en saadan Disputats eller Colloqvium, som, efter Samtidiges Vidnesbyrd, en Lærd af udmærket Veltalenhed, hvem vel derfor og især kan tilskrives Virkningen, Samtalen eller Disputatsen gjorde ifølge paaberaabte Annaler, at nemlig mange Catholiker nu skal efter denne lærde Sammenkomst have fundet sig saa overbeviiste om Catholismens eller Pavetroens Vildfarelser, saa de villig underskreve den dem forelagte lutherske Confession. Men udentvivl er det gaaet her, som ved de Norskes Omvendelse til Kristendommen under Kong Oluf Tryggvesen. Hoffets Krage har nok været en Tangbrand, der lettelig har kundet lukt Munden paa sine forkuede Vederparter, hvis Ophold her i Danmark, saalænge de offentlige forbleve Papister, kun var heel prekær under en Konge, paa hvem Hofpræsterne havde en altfor stor Indflydelse. Udentvivl har og først denne virksomme Veltalenhed skaffet Krage sin Post som Præst ved Hoffet, da han, fra sin Ankomst til Danmark, havde hidtil været ansat som Vikarius hos den sidste catholske Biskop i Slesvig, Godschalck Ahlefeld. Nok dette Krages Præsidium i en Disputats, der fik et af Kongen saa forønsket Udfald, synes mig en saa passende Anledning for hans Befordring til Hofpræst, at jeg hertil rimeligere antager Aaret 1544, end med de fleste andre vore Historiegrandskere det foregaaende Aar. At jeg og ikke heller gjør vor Konge Uret i Formodningen, jeg har yttret om den Kraft,

hvormed han viiste sin Veltalenhed, godtgjøres af den geistlige Vandel, som han før sin Ankomst til Danmark havde gjort sig bekjendt ved baade i Hoya og Minden. Dog jeg henviser herom til Møller i hans Cimbria Literata, og til Zwergs Siællandske Clerisie, og de af dem paaberaabte tydske Forfattere. Men hos ingen af alle disse Skribenter haves Efterretning om, enten hvorlænge han stod som Hofpræst, eller hvad der var Aarsag til hans Afgang, baade som Præst ved det danske Hof og som Vicarius i Slesvigs Stift, en Stilling han synes at have beholdt endog som Hofpræst, om ellers dette hans Hofpræstie har bestaaet i mere, end at han nu og da prækede for Christian den 3die, som vel heri ville have Forandring, og vel og gjerne gad hørt en Prædikant med Krages Stentorstemme at tordne og bande, som den Tids Prækestolsskik var, paa de her forfulgte Papister, thi i andet har nok ikke vor Krages Veltalenhed synderlig bestaaet. Selv vor lærde Gram, som i sin Fortale til Cragii Annales omtaler denne Niels Crag *eller* Krage tales ikke om denne Præstes Skjebne, efter at han havde forladt Hoffet, og sin Stilling i Slesvig, eller bestemmer engang, naar Krage forlod begge disse Stillinger. Dog siger Gram, at Krage maatte pakke sig fra Hoffet for sit Levnet og sin Opførsel, der ikke svarede til hans andre Egenskaber, især hans store Veltalenhed. Hvori det Forargelige ved denne Hofprædikants Levnet og Opførsel har bestaaet, opgiver

Gram ikke, har ei heller paaberaabt sig noget særligt Beviis for Krages forargelige Opførsel. Tør jeg gjette, saa har den myndige Noviomagus nok ikke skjøttet om en Collega eller Rival som Krage, hvis forordte komne Veltalenhed let kunde stikke ham ud. Den første Slesvigs lutherske Superintendent Tileman Husen har vel ikke heller just været for at beholde Krage i denne Vicariatpost, der oprindelig var oprettet som en Cantrol med den catholske Biskop Ahlefeld, som allerede 1541 afgik ved Døden. Imidlertid forblev dog Krage i Slesvigs Stift til Aaret 1552. Men hvor han saa blev af, er, saavidt jeg har kundet kommet efter, ubekjendt for alle vore indenlandske Historiegrandskere. Zwerg allene formoder, at Krage skulde være død i Aaret 1552, hvilken Formodning ikke holder Stik. Krage derimod i det Aar han forlod Slesvigs Stift var kaldet af Kurførst Joakim den 2den i Brandenburg til Superintendent i Salzwedel, en liden Bye i en lille Kreds, hvis Prælatur ikke synes at have kundet i Rang og Indkomster veiet op mod hans Stilling i Danmark som Hofpræst og biskopelig Vicarius. Alligevel misundtes Krage denne sin nye Stilling af Salzwedels Magistrat, som yndede den forrige Superintendent Nikolaus Barstmann, hvem Kurførsten havde seet sig nødt til at afsætte for Uroligheder og Stridigheder, hans liturgiske Nyeheder afstedkom. Magistraten havde derfor modsat sig Krages Ansættelse til Super-

rintendent, og, for nu at besmykke denne Modsættelse, angaves Krage som Een, der havde forgaaet sig mod det sjette Bud. Men heel naivt svarer Kurførsten den velviise Magistrat i følgende Rescript: "Er end denne Beskyldning grundet, saa er det dog bedre, at have gjördt et Barn, end voldet Oprør. Skjønt nu Krage vel herimod har forsvaret sig for os, saa naar et skal være, er det os dog meget kiærere, at han hos Eder gjør ti Børn, end at han een Gang afstedkommer Oprør og Mytterie. Hvormeget I end trænge paa os, for at faae een Anden, saa er vor Meening dog, ikke at tilstæde det, om han saa kom fra Wittenberg eller Babylon, naar han ikke vil holde sig vor kristelige Kirkeordinants efterrettelig." Rescriptet findes i Gerkens Diplomat. vet. March. Feiler jeg ikke, saa tør det Sande i denne Beskyldning mod Krage være den: Som catholsk Klerk har han vel havt, som snart alle den Tids pavelige Præster havde, sin Maitresse eller naturlige Kone. Disse de catholske Geistliges Concubiner bidroge ikke lidet til, at saamange denne Kirkes Tjenere gik over til den protestantiske Kirke, hvori Præsterne maatte givte sig, og nu derfor tage til ægte Hustroer deres Concubiner, som herved ikke lidet forbedrede deres og uægte Børns borgerlige Stilling og Rettigheder, og som og derfor overtalte deres naturlige Mænd til denne Religionsforandring. Dog enkelte af disse Præster, der under Catholismen saaledes levede i Barleie, gave

vel, enten af Lyst til Forandring eller af andre Aarsager, deres Concubiner Afskeed, og gik endda over til den lutherske eller protestantiske Kirke. Muligt at Niels Krage har været een af disse, og at hans Concubine har ved ham havt et eller flere Børn, hvorfor hun da offentlig har angivet ham, da hun ikke kunde overtale ham til et lovligt Ægteskab. Muligt er Magistraten i Salzwedel kommen efter det, ja har maaskee endog underkjøbt hende, til at forurolige og angive ham. Men Krage har da rimeligt forklaret Sammenhængen i Magistratens Beskyldning for Kurforsten, som ikke med en saadan Geistlig da har kunnet regne det saa nøie, allerhelst Kurførsten maatte vide, at Krage ikke var den Eeneste i dette Tilfælde.

I Fortidens Skjøder, Gavebreve og andre gamle Adkomst-Documenter, forekomme ofte nu forældede Ord, hvis Bemærkelse at vide dog er af megen Vigtighed, naar disse Ord betegne Afgivter, som, paa Grund af hine gamle Breve, svares end den Dag i Dag. Det er nogle af disse som Landgilde-Species forekommende obsolete Ord, hvis Forklaringer, jeg her forsøger at give. Skulle vore Lærde af en Mortvilles eller Olaffsens Indsigter i slige Gammelheder, end finde et og andet at udsætte paa mine Forklaringer, saa torde de dog maaskee foranledige grundigere

Undersøgelser, som forskaffede os end rigtigere Begreb om Afgivter, der endnu hæves, og jevnlig derfor give, ved deres nu uforstaaelige forældede Benævnelser, Anledning til Strid ja til Processer.

Foderore. At hvor i de gamle, enten Landgildetakster eller andre Afgivter indeholdende, Dokumenter det Ord Foderore kommet for, ikke immer selve Ørens eller Nødets Værdie forstaaes, men blot hvad det aarlig koster at fore, ligger indlysende og uimodsigeligt i flere vore ældre Love. Saaledes siges i 11te Art. af Frederik den 3dies kongelige Haandfæstning: "Skal det og være Adelen uforbudet og frit for, at kjøbe og sælge, og saamange Øren at stalde, som Enhver kan stalde paa sit eget Foder, eller han kan lade fore hos sine egne Tjenere, som ere pligtige at holde Fornød." Hermed jævnføre man den 32te Art. i K. Christian den 3dies koldinghusiske Reces, hvor et Fornød udtrykkelig forklares ved den Øre, een lader fore hos de sine egne Tjenere, som ere pligtige at holde Fornød, hvilket Udtryk findes ordlydende i K. Frederik den 2dens Haandfæstnings 11te Artikel. I Forbigaaende kan jeg ikke undlade at henvise til et Kongebrev fra Christian den 4de af 21-Nvbr. 1594, som findes i Strelovs Gullandske Krønike p. 285 fl., da dette Brev viser, hvor ofte høist trykkende for Bonden slige Fornøds Hold var. At og Fornød ikke kan bemærke selve Nødet, eller dets Værdie, men kun Værdien af Nødets aarlige Foring, er mig ind-

lysende af vore gamle Jordebøger, ved at jævnføre den i dem for en Foderøxe ansatte Takst med Taksten for en Boelgalt. Saaledes i den bekjendte Hans Hansens Skonnings, i Aaret 1647 udgiven, Takstbog regnes p. 56 et heelt Fornød for en Mark Penge, naar derimod p. 25 en Boelgalt anslaaes for 6 Mark. I den Renterietakst, som udkom kort efter Souverainitetens Indførsel, og er dateret 15de Februar 1661, er i Lehnenes Jordebøger et Nøds Hald ansat til 1½ Rigsdaler. Til Slutning tør det ikke være afveien at bemærke Forskjellen mellem et Staldnød og et Fornød, der er den samme, som naaer endnu i Jylland skjelnes mellem en Staldstud og en Fødestud, hvorom see Testrups Danmarks og Norges Krigsarmatur p. 261.

Boelgalt eller Boegalt derimod er selve Svinets Værdie, ikke, som jeg troer, Værdien af dets Foring. Thi Boelgalt i Fortidens Breve skal uden tvivl sige den Galt, som er lagt til paa det eller det Boel, paa den Grund eller beboede Jord, hvoraf denne Galt gaves i Landgilde. Testrup paa foransørte Sted p. 258 siger og: at en Boelgalt er en given Galt. Som i vore gamle Jordebøger det Ord Boelgalt bruges, saa finder man og Benævnelserne Boelkoe, Boelfaaer.

Ærridspenge udentvivl af Ar, der i det gamle nordiske Sprog bemærker al Slags Arbeide. Ærridspenges juridiske Bemærkelse er nok den samme

som Landgildepenge, oprindelig vel altsaa Penge, som erlagdes for al Slags pligtig Hovarbeide. Siden synes Ærridspenge især at have bemærket Ploiepenge, eller Afgivter, som erlagdes for Befrielse fra at ploie. Ostersen og Ihre udleder det af erie, der bemærker at bearbeide, dyrke og rygte Jorden. I Jyske Lovs 3 Bogs 15de Capitel tales og om en fuld Plougs-Ærie ɔ: saameget Arbeide, som med en Ploug kan besørges, en Jordvurdering endnu bekjendt i det Slesvigske.

Pundkorn. Naar i Fortidens Documenter forekomme Kornafgivter beregnede til Pynd, da maa skjelnes mellem det ældre og nyere Maal. Thi efter vore gamle Jordebøger var et Pd. Rug = 20 Skjepper, 1 Pd. Byg = 24 Skp. og et Pd. Havre = 40 Skp. Landgilde, eller andre Afgivter, i Hvede, vil jeg tvivle paa, man skal finde noget om i vore gamle Jordebøger, da baade Hvede og Boghvede er en her i Norden sildigere Kornsæd, end Rug, Byg og Havre. Havre er nok en indfødt nordisk Sædesort; thi jeg minder mig, for mange Aar siden ved Hobye i Lollands Synderherred Gloslunde Sogn at have seet imod Stranden til den saa kaldte vilde Havre. I den poetiske eller ældre Edda nævnes og Havre. Derimod ere Rug og Hvede, som Hør og Hamp, fremmede Sædesorter, som vi Danske nok først have faaet fra Engelland, der igjen formodentlig havde faaet dem fra Romerne, skjøndt Sprengels Foregivende, om

disse Sædesorters latinske Navne i det engelske Sprog, ikke forholder sig saa rigtig. Ældre end Rug, skulde jeg troe, hos os er Byg, naar jeg betænker at Sjellandsfaren ved Korn altid forstaaer Byg. Men at baade Hvede og Boghvede ere hos os meget silbig bekjendte Sædesorter, bevidne svenske Efterretninger. I Stockholms Magasin fortælles saaledes, at i Sydermandland i Sverrig ansaaes ved Aaret 1466 Hvede for et sjeldent nyt Kornslags. Den fortjente Technolog Beckmann vil og først i det 15de Sekel have bemærket Boghvede her i Europa, hvortil denne Sæd førtes fra Asien. Den almindelige Meening er ellers, at Boghvede er bragt til Europa ved Korsfarerne, hvoraf det franske Navn blé sarazin. Overalt stod Europas nordlige Lande langt tilbage i Agriculturen, hvilket var en Følge af den Tvang og Indskrænkning, Hansestæderne holdt dem i. Saaledes uagtet Humle og Humlehaver forekommer allerede i Carl den Stores Tid, og siden jevnlig i de tydske Aarbøger fra Middelalderen, saa skal man dog i Engellands Love og Aarbøger ikke kunde finde Spor til Humle, før i det 16de Sekel. Intet Under altsaa, at de Svenske først bleve bekjendte med denne Plante, under Kong Gustav Wasas Regjering. Og her i Danmark forsyntes vi længe med Humle fra Brandenborg, saa paa egne Humlehaver silbig tænktes. Men, at komme til vort Pundkorn igjen, saa foregik heri som i Alt, Maal og Vægt angaaende, en stor Forandring under Kong

Christian den 5te. Thi et Pund Rug ansattes nu til 3 Tønder og 3 Skjepper, 1 Pund Byg til 4 Tønder og 1 Skeppe, og 1 Pund Havre til 8 Tønder og 3 Skjepper. Man see om denne Forandring Mormilles de gamle danske Jorde- og Landgilde-Bøgers Translasion og Beregning, i 5te Deel af Nye Samling af det kongelige danske Videnskabers Sælskabs Skrifter. Endnu maa bemærkes, at som overalt dansk Maal, Vægt og Pengebereguing, ikke var den samme i alle Rigets Provindser, saa at et Pd. Rug i Jylland var ikke det samme som det var i Sjelland, saa var nok i samme Provinds Forskjel mellem et Pd. Korn, beregnet i Handel og Vandel, og et Pund Korn beregnet i andre Henseender. Saaledes beregne endnu de saa kaldte Pundtærskere Kornet i Pund anderledes, end Kiøbmanden. I Lolland mindes mig, at en Pundtærsker beregnede, i det mindste for 30 Aar siden, 1 Pd. Korn af al Slags til 4 Tønder. I Fyen derimod, naar accorderes om Tærskning efter Pund, udgjør et Pd. Hvede færre Tønder, end Pundene af de andre Slags Korn. Jeg maae ellers endnu, som Bidrag til Historien om vore Kornsorters Beregning i Pund, gjøre følgende Bemærkninger. Forstaaer jeg Christian den 4des Historieskriver Slange rigtig, saa indførtes Tøndemaal hos os først i Aaret 1602. Til det Aar havde man beregnet Landskyld og Afgivt i Korn til Skjepper, Otruger, Pund og Læster. Jeg finder og i mine Optegninger, at en

Orte Rug var 10 Skjepper, en Orte Byg 12 Skp. og en Orte Havre 20 Skp., og lægges i den Tids Landgildetakster til, at det skal være strøgne Skjepper. Paa en Læst Korn gik 30 Tønder Rug, 36 Tønder Byg, og 60 Tønder Havre. Naar derfor Suhm beregner, at der i det 13de Sekel heri Danmark have gaaet 16 Tønder paa en Mark Korn, altsaa 32 Tønder paa et Pund, tør nok denne Beregning ikke være saa paalidelig.

Arnt Berntsen i Danmarks og Norges frugtbare Herlighed nævner, foruden anden Salt, ogsaa Bajsalt, som et Species, der ydedes i Landgilde. En videnskabelig Ven spurgte mig i den Anledning, for allerede mange Aar siden, hvad dette Bajsalt var, og jeg svarede ham da, saa godt som jeg magtede, hvad nu her følger: Bajsalt forekommer i vore Mindesmærker, over hundrede Aar før den fortjente Arnt Berntsen. Thi i Visbye Slots Inventarium, fra Aaret 1509, opbevaret i Danske Magasin 2 Deel p. 147, omtales Travensalt og Bajsalt. Ved det første forstaaes upaatvivlelig fremmed Salt hidført, fra Lybek, eller dog med lybske Skibe. At Lybekkerne og havde i 15de og 16de Sekler een paa vort Norden betydelig Handel med Salt, seer man af hvad Ryge herom har i Peter Oxes Levnetsbeskrivelse. Som jeg troer,

har Bajsalt været af større indre Værd, end Læssøe eller anden indenlandsk Salt. Thi, ifølge Morvilles Landgilde-Species Beregning i 5te Bind af det kongelige Kjøbenhavnske Videnskabs Sælskabs Skrifters nye Samling, ansloges til 2 Tønder Hartkorn 6 Skjepper Bajsalt, hvorimod andet Salt kun udgjorde 1½ Tønde Hartkorn. Er Baj i Bajsalt ikke et fremmet Ord, og betyder maaskee ikke Bajsalt en Blanding af spansk og fransk Salt? Thi som jeg hos Arent Berntsen i 4de Bogs 2den Part. p. 625 seer, brugtes begge Slags Dele til Fiskes Nedsaltning. Med fransk Salt drøssedes Fisken, og i spansk Salt nedlagdes den. Testrup i Danmarks og Norges Krigsarmatur taler og p. 260 om Bajsalt. Men han finder det ikke rimeligt, at derved forstaaes fremmet Salt, siden Bonden skulde give det i Landgilde, og desuden fremmet Salt ikke her til Landet indførtes i de ældste Tider. Jeg tillader mig dog herved den Bemærkning, at Salt forekommer mig at have fra ældgamle Tider været en af de gjængse Vareartikler, som førtes herind. Bonden kunde og, som Handelen i ældre Tider her dreves, lettelig tilkjøbe sig fremmet Salt. Thi Torvehandel var da vel ikke ubekjendt, dog i mange Landsegne liden med Hensyn til de Bønder, som søgte Torvene. Derimod havde de paa Stæderne Torve regjerende Hansekjøbmænd deres Bud, som reiste omkring paa Landet, for at tilforhandle sig Bondens Produkter mindre for rede Penge,

end for Varer, hvoriblandt vist især det i Huusholdningen saa vigtige Salt. Thi, som sagt, denne Salthandel er hos os gammel. Allerede fra Knud den Stores Tid findes Spor til, at her til Danmark ankom stundum hele Ladninger med Salt, hvorom see Suhm i hans Historie af Danmark 3die T. p. 643. En saadan Fornødenheds Artikel var og altid Salt her i Norden, at Kong Christian den 2den ved intet mere vandt de uplandske Bønder i Sverrig, end da han skjænkede hver Bonde en halv Tønde Salt. Vore Kongers, især Christian den 4des, Bestræbelser for at sikkre Danmark og Norge Saltets Tilførsel, vise og denne Produkts Uundværlighed. Med alt dette er dog upaatvivleligt fra uminbelige Tider hos os Nordboer virket Salt i den Mængde, at dette indenlandske Salt endog har udgjordt en egen Handelsartikkel. Man see til Exempel den 76 Art. i Slesvigs gamle Stadsret. Frithiofs Saga 9 Capitel, og 30 Kap. i Orvarads Saga vise, hvor gamle hos os Saltbrændere og Saltsydere ere. Ja Suhm vil endog, at Salt her i Norden virkedes allerede i det tredie Sekel. Dog Sligt kan paastaaes, men neppe gjøres rimeligt, mindre bevises, da vor Historie er mange hundrede Aar yngre. Saameget allene tør være vist, at denne Saltvirken ved Kogning eller Syden er hos os saa gammel som det juridiske Ordsprog hos Hagen Abelsteen: I Salt ligger Sag, om den Søgende duer. Vort Nordens, men især Norges og Islands, fysiske Lokale synes og

at tale for, at man her i Oldtiden maa kunde have virket Salt paa flere Maader. At og baade Læssøe Salt, og det saa kaldte Frese Salt, har i Handelen betalt sig, et beviisligt, deels af Begjerligheden, hvormed søgtes Deel i de læssøiske Saltpander, som Brevene i Danske Magasin angaaende Mariager Kloster vidne om, deels af at Fresesaltet var tidlig en Handelsartikel, som foranførte Slesvigske Stadsret bevidner. Ikke saa godt, som disse to Salte, har det Salt været, som den norske Bonde virkede, naar mindes Benævnelsen i Gulethingsloven sort Salt, det ikke just vækker en god Fordom for det. Foruden disse Salte virkedes og andre i Halland og paa flere Steder her i Danmark, som Langebek, Pontoppidan, og Hofman har bemærket i S. S. R. R. D. D. IV. T. og i Danske Atlas. Men Spørgsmaal: hvorledes, og paa hvor mange Maader virkedes disse forskjellige Slags Salt. Herom kan af trykte Bøger aldeles ingen Oplysning faaes. En Deel Brændsel er vist medgaaet, og Skovenes Aftagelse har vist og især standset vore nationale Saltvirkninger. Brændselens Dyrhed nu for Tiden, der maa tilbage, siden vor sidste gode Skovforordning ikke strængt overholdes, og vore hele Danmark over adspredte kostelige Tørvemoser mishandles, vil gjøre, at man neppe med nogen Fordeel nu skal kunne anlægge saadanne Saltvirkninger, som maatte gjøre fremmet Salt uundværligt. At Baj i Bajsalt skulde være dansk eller nordisk kan

jeg ikke troe, siden det ikke findes i enten vore gamle nordiske Love, saavidt disse ere mig bekjendte, eller i vore gode Glossarier f. E. Ihres. I den paa Suhms Bekostning ved Finsen besørgede Udgave af Landnamabog finder jeg p. 135 fortalt: at en Hallstein herjede paa Skotland, hvor han tog endeel Trælle, som han førte til Sveferøe, for der at bruge dem til sine Saltgaarde. Den, som og kaldes Svens-Ej, omtales i Olassens og Poulsens islandske Reise 1 Deel §. 1. men uden at Reisebeskriverne melde noget, om der til deres Tid endnu virkedes Salt, eller om der findes Spor til Fordums Saltvirkning. Imidlertid maatte man vel kunde komme efter de, i det mindste sandsynlige Maader, vore Oldfædre have virket deres Salt paa, ved at undersøge de Steder, Sagnet endnu tillægger slig Saltvirkning, hvorom see Danske Atlas 1 Deel p. 463 og 5 Deel p. 27. Thi kan man endnu spore de Fordybninger, hvoraf Jorden til vore Oldtids Gravhøie er tagen, hvi da ikke og hine Saltdamme? Schøning i sin norske Historie udleder ellers adskillige norske Stæders Navne som Saltvig ved Obslo, Saltstrand ved Svinesund, og flere, i hvis Benævnelse er Stavelsen Salt, af at her i gamle Dage skal være virket Salt. Er denne Etymologie rigtig, saa tør og her i Danmark flere Stæders Navne, f. E. Saltvig i Stokkemarked Sogn i Lolland, have samme Oprindelse. Men Spørgsmaal: om ikke hiin fortjente Historiegrandsker har glemt, at

Salter i det gamle nordiske Sprog ogsaa betyder Havet? Om hvad ellers er i Danmark og Norge gjordt og kan gjøres, for at her tilveiebringe Salt, fortjene at læses Efterretningerne i Kjøbenhavnske lærde Efterretninger 1804 No. 14.

Saa møisommelige og frugtesløse de Anstrængelser ere, der anvendes paa at grandske i Nationernes Barndom, saa have dog snart alle cultiverede Lande i til snart Fanatisme ivrige Oldgrandskere. Det værste er, at disse forskruede Lærde af Vane ofte søge Alderdommen der, hvor den ikke er at finde, og med Alderdommens Præg udmærke, hvad der aldeles ikke trænger hertil, eller i Hæder kan tænkes at vinde det mindste ved saadant Præg. Saaledes for Exempel er det gaaet snart alle Lands Lærde, der have paataget sig, at undersøge de af deres Konger og Førster for faa Sekler siden oprettede Ridderordener. Jo høiere Alder man har kunde givet sin Regents Ridder-Orden, jo meer Ære har man troet at gjøre den, selv stundom om der i denne Alderdom laae noget beskæmmende, kun at en Ordens Historie kunde tabe sig i Fabel. Vore Nutids meget silbigere indførte Ridderordener og deres Ordenstegn har disse Oldgrandskere derfor vilde fundet, endog snart lige fra Kristendom blev Statsreligion, ja stundum før, ja i selv det gamle Testa-

mente. Thi i Kongernes Bog 9 Cap. 22 V, skjelnes jo, efter i det mindste vore Oversættelser, mellem Kong Salamons Riddere og Knægte. Ja allerede Guldkieden, Kong Pharao skal have hængt om Josephs Hals, er et Ordenstegn, skjønt deels baade Pharao og Joseph tør være Personer, der aldrig have været til udenfor de østerlandske Legender, deels i al Fald slige Kieder vel da kun vare, som de siden bleve i vort Europa, Tegn paa Regentens eller Kongens Naade. Ligeledes har man i Persernes gyldne Gehæng, der kun gaves udmærkede Krigere, villet fundet en Ridderorden. Hvad [illegible]er altsaa, at man fra det 4de kristelige Sekel veed at finde Ordener, f. E. den hellige Lazarus's, den hellige Blasii, Ordenen af Guds Moders Naade, og saadanne flere formeentlig ældgamle Ridderordener, hvorved man ganske har overseet, at omend disse Ordener ere saa gamle, saa var det dog ikke Riddere, men Munke og Geistlige, som vare i dem, længe før man havde noget Begreb om Riddere og Ridderordener. Dog vi behøve ikke at gaae uden for vore Landemærker, for at overbevise os om, paa hvilke Afveie en saadan Oldgrandskning fører, thi vi have her hjemme herfor Beviis nok i nogle af vore egne Lærde. Bekjendt er saaledes hvad Bartholin har fingeret om vor Danebrogordens Oprindelse og dens Ælde i en latinsk Tale, jeg for flere Aar siden har oversat og udgiven paa dansk med berigtigende Anmærkninger. Markus Giøe i en anden

Tale over Elefantordenen gjør det ikke bedre, naar
han gjør Kond den 5te til Stifter af denne Orden.
Men en end levende Old= og Historie=Grandsker gjør
det snart værre, ved imellem Erik Plovpennings Kon=
gemordere, at vil finde een af de første Danebrogsrid=
dere, som han mellem Kapergaste søger de første Ele=
fantriddere. At, den i slige Ting just vel bevan=
drede, Klevenfeld har forlængst sagt: de af vore
Skribenter, som gaaer op i Alderdommen, for at
finde Elefantordenens Oprindelse, løbe vild i Mør=
ket, og fordærve Historien med deres Fabler, ændses
ikke af Oldgrandskere, som sætte en Ære i at vilde
kunde see der, hvor Andre ikke kunde see. I Forbi=
gaaende, og da Klevenfeld nævner vor K. Frederik den
2den i Anledning af hans Elefantkors med de bekjendte
Bogstaver T. I. W., der har pinet saamange, for
at udlede disse Bogstavers Betyduing, maa jeg ellers
herved gjøre en historisk af Klevenfeldt overseet Be=
mærkning. Klevenfeld siger om Frederik 2, at denne
Konge var meget for Tankesprog, hvoraf et saadant
indeholdtes i hine 3 Bogstaver. Men denne forvi=
geds Lærde borde have bemærket, at i slige Tankesprog,
mystisk udtrykt i Bogstaver, satte just Forsterne for=
dum meget, ifølge som jeg troer, den Tids Hang
til kabalistiske Grublerier. Hertug Amadeus af Sa=
vojen indsatte saaledes i den hellige Rosenkrands Orden
Bogstaverne F. E. R. T. En Markgreve af Sa=
luzzo havde og i sin Kjede, han og hans dermed be=

naadede Hofmænd bare, andre saadanne Bogstaver. Det Østerrigske Huses Emblem vare Bogstaverne A. E. J. O. U. Alle disse Bogstaver have pinet mange Lærdes Hoveder, og givet Stof til tykke Afhandlinger. Men at komme igjen til vore Nutids Ridderordener, saa have Skribenterne herom snart ganske overseet, at disse Ordener ere langt sildigere, end den egentlige Ridderstand og dens Riddere, og at de just ere opkomne ved den egentlige Ridderstands Forfald, som af det Følgende skal blive klart, hvori vi nu vil forelægge et Udkast til Historien om Middelalderens i mange Henseender mærkelige Ridderstand.

Af Middelalderens Historie er det bekjendt, hvorledes da Kaiser Karl den Stores Huus forfaldt, de større som de mindre Lehnsmænd benyttede sig af Karolingernes Svagheder, for at gjøre sig til mere og mindre uafhængige Herrer over deres Lehne og Godser. Da disse Hertuger, Grever, Baroner og Herremænd i ingen enten Kaiser eller Konge erkjendte noget fælleds Overhoved, saa ikke allene regjerede de eenvældigen over deres større og mindre Godser, men den Mægtigere søgte og at undertrykke den Svagere. Denne Undertrykkelse gik endog saavidt, at ingen værgeløs Kjøbmand, intet Fruentimmer, kunde med Sikkerhed passere forbi en saadan Godseiers Borg, uden at være udsat for, at plyndres og opsnappes. Dog Dyden kan selv i den raaeste Alder ikke saa ganske tabe sig, at jo enkelt Mand føler for den. Mellem

disse uafhængige Lehnsmænd og store Godseiere gaves derfor altid enkelte, som følte den almindelige Landeplage, der var en Følge af hiin offentlige Røven, Vold, og almeene Usikkerhed. Nogle af disse Enkelte, ligedan Tænkende, forbandt sig derfor med hinanden, for med Magt at forsvare de Reisende, og gaae Vold imøde med Vold, kort for at haandthæve overalt paa deres Godser, og paa de over dem faldende Veie, den offentlige Sikkerhed. Snart var ikke af Nytten spurgt slige enkelte Forbindelser, til at de ikke bleve almindelige i Frankrig, Tyskland og flere Europas Lande. Men som der gives visse Aarhundrede, hvori Menneskene kun ved sandselige Gjenstande kunde vækkes til gode Handlinger, som maaskee altid gjelder om Mængden, saa, for at bestyrke disse Foreeninger, gav man dem et religiøs Udseende ved de kirkelige Ceremonier, hvilke man nu fik indført, at Løvtet om fællebs Forsvar til offentlig Volds Afværgelse skulde aflægges med. De saaledes Forenede kaldte sig nu Vaabenbrødre, og enhver Foreningen Tiltrædende skulde aflægge Løvtet i Kirken under religiose Ceremonier. Løvtet bestod i Forpligtelse til uafbrudt Stræben efter de Foreningen og enhver dens ridderlige Medlem udmærkende Dyder: Troeskab, Menneskekjerlighed, Forstand, Klogskab, Maadehold, Styrke, Sanddruhed, Gavmildhed, Haab og Tapperhed. Kandidaten maatte, forinden Løvtets høitidelige Aflæggelse, faste og skrifte, iført hele Natten i Forveien sin fulde Rustning, i hvilken han

ad for sig selv ved et lidet Bord, uden at tørde
uten mæle, smile, eller engang nyde noget. Imid-
ertid sadde de hans Slægt og Venner af begge Kjøn,
om Dagen efter skulde ledsage ham til Kirken, for
at iklæde ham sin Ridderlige Rustning, ved et andet
Bord, hvis Anretninger de lode sig smage vel. Den
paafølgende Høitidsdag gik nu disse Frænder og
Venner til Kirken med deres unge Kandidat, der
ver sin Rustning havde en hvid Skjorte, og et Sværd
ver Skuldrene. Thi Riddérværdighedens Overdra-
else i Kirken var nu bleven til en Ordination eller
Vielse. Derfor den hvide Skjorte, der skulle bæres
om Beviis paa Kandidatens Reenhed, ligesom i
mme Meening Engellands Dronninger iførte sig
fftenen før deres Kroning hvide Klæder. Vore Præ-
ters Messesærke er endnu Levning af denne Fordom
r den hvide Farve. Men foruden at Ceremonierne
ghøiedes saaledes til en præstelig Vielse, saa forbandt
nan hermed og et Slags Daab, ved at paalægge Kan-
idaten, han iforveien skulde gaae i Bad, den Tids
aandelige som legemlige Renselse. Saasnart Kandi-
aten med Følge var kommen ind i Kirken, lystes af
Præsten over ham Velsignelsen. Han gik saa med
ebbørlig Ydmyghed op til Altaret, og derpaa lagde
t Sværd, som Præsten ved Velsignelsen indviede, og
erefter høitidelig hang om den unge Skjoldmand.
Derpaa lod han sig nu knælende af sit fornemme
ølge, der ansaaes som hans Fadere, iføre sin ridder-

lige Rustning, der foruden Sværdet og Sporene be-
stod i en Armkuras og Pantserskjorte, som dækkede
den hele Krop med alle Lemmerne. En Dame om-
bandt ham nu et Par Guld- eller dog sølvforgyldte
Sporer, formanende ham ikke blot med disse Sporer,
at opmuntre sin harniskede Hest, men og sig selv til
Tapperhed og ædle en Ridder værdige Handlinger.
Disse Sporer var overalt en vigtig Deel i den ridder-
lige Paaklædning. De toges derfor fra den Ridder,
som for uridderlige Handlinger degraderedes, ligesom
og i saa Fald hans Dextrarius, som i Middelalde-
rens Latin den harniskede Hest oversattes, bragtes ud
paa en Mødding, hvor Halen paa den afskares. Der-
imod fulgte en saadan Ridderhest sin afdøde Herre til
Jorden, ja førtes ind under Begravelsen i Kirken og
velsignedes af den Geistlige, der ved Begravelsen gjorde
Tjeneste. Vist nok skylder og i Krigen en Cavallerist
sin troe Hest meget, saa Ideen ikke er saa gal, som
den nu maaske forekommer Mange. Den af Faderne
som egentlig optog Kandidaten til Ridder gav ham i
Guds, den hellige Mikaels, og den hellige Georgs
Navne, 3 Slag paa Halsen med det flade Sværd.
Denne høitidsfulde Kirke-Ceremonie endtes med Messe
og Evangeliets Oplæsning, da imidlertid Ridderen
holdt heel andægtig Spidsen i Veiret af sit dragne
Sværd, som hvormed han skulde forsvare Kirken og
dens Tjenere. Men hermed var endnu ikke Høitid-
lighederne ved en Ridders Indvielse forbi. Af

hjemkomne fra Kirken fik nu den indviede Ridder af sine Fadere Foræringer som Fadergaver. Et stort Gilde holdtes nu og, hvorved da den nye Ridder kunde tage sin Opreisning for hvad han de foregaaende Dage maatte undvære. Men desuden anstilledes og Lystigheder af alle Slags med Skuespil, og selv, ofte meget kostbare Tourneringer, hvorved al Omegnens Adel indfandt sig. Imidlertid havde denne Indretning tildraget sig saamegen Opmærksomhed, at ikke blot alle store Godseiere satte en Stolthed i, at blive Riddere, men selve Kajsere, Konger og andre Regenter fandt, at de ved og at lade sig slaae til Riddere, vandt Agtelse og Ære. Saaledes da Grev Wilhelm af Nassau blev i Aaret 1147 romersk Kajser, lod han sig i Cøln slaae til Ridder. Ja endog henved 400 Aar efter, da dog denne Indretning var saa forfalden, at den ikke lignede sig selv i sin Oprindelse, var dog Løfte paa ridderlig Ære af mere Kraft, end selv en Konges Ord. Da derfor Frankrigs Kong Frants den 1ste gav sin Rival Kajser Karl den 5te frie og sikker Leide, for gjennem Frankrig ilig at komme til Nederlandene, udstædtes dette Leidebrev, ikke paa Frantses kongelige Ord, men paa Kongens ridderlige Ære; thi endnu efter de Tiders Tænkemaade stolede Karl mere paa Ridderen end paa Kongen. Det er og vist, hvad Gibbon siger, at Middelalderens oprigtige Ridderaand indgav Mennesket en ædlere og sælskabeligere Tænkemaade, end Datids usle Filosofie og

endnu uslere Religion. Men desværre begyndte denne Aand snart at tabe sig, og tabte sig især meget allerede i Korstogene. Selve Riddere bleve de Røvere og Voldsmænd, imod hvilke de skulle kæmpe, saa at selv en saa ridderligsindet Herre, som Kajser Rudolf af Habsburg, nødtes til at bruge mod dem al mulig Strenghed. Denne Kajser som engang havde været i den Stilling, at han havde maattet tjene Kong Ottokar i Bøhmen for Overhuushovmester, og derfor fik til Svar, da han, som Tysklands Overhoved, forlangte Ottokar skulde hylde ham, at Ottokar havde betalt ham sin Løn, og skyldte ham intet, torde dog angribe disse mægtige Røvere. Thi forstyrrede han 60 Herregaarde eller Røverslotte i Thyringen og ligesaamange i Franken og Svaben, samt lod 30 høiadelige Røvere efter Lov og Dom aflive. Selv mange Førster vare ikke bedre, som Grev Eberhard til Würtemberg, hvis Symbolum var: Guds Ven og hele Verdens Fiende, men som derfor og maatte falde for hiin Kajsers retfærdige Hævn. Malandrinerne i Frankrig, dem den berømte Ridder Betrand du Guecelin tog i sin Tjeneste, vare og saadanne ridderlige Røvere og Voldsmænd. Dog det blev derved i de følgende Tider ikke bedre men snarere værre, især ved de Vagabunder af Riddere, der, uden at eie selv Borge eller Godser, flakkede, som Ridderne af det runde Bord, hele Europa igjennem, for at hævne, som de foregave, Uskyldig og Svage. Herved bleve nu vel Ridderne forhadte

men Ridderskabet blev dog i Agt, allerhelst den sande Ridderaand aldrig saa ganske udslukkedes, at den jo endnu til i det 16de Sekel stak kjendelig frem hos Enkelte, hvorfor især er et lysende Beviis, Ridderen uden Frygt og Dadel Bejard, der døde i Aaret 1504. Forrettigheder i Statsbestyrelsen havde disse Riddere som Riddere vel aldrig havt. Deels Nytten de virkelig i deres Opkomst stiftede og udbredte, deels at især de blandt dem store Godseiere med deres flere Vasaller kunde som Pannieriddere baade understøtte Landsherren, og skaffe flere Krigsfolk paa Benene, end han kande, skaffede dem en fortrinlig Agtelse og Ære, baade hos deres Lige og hos Førsterne. Ved for deres Gaarde at kunde trække Kiedet, sætte over deres Porte Hjelme, og paa deres Gavle anbringe Værhaner, og andre slige udvortes Tegn, søgte de for andre Adelige at vise deres Forrang, den de i øvrigt ikke kunde gjøre gjældende i Rigsforsamlingerne, Parlamenterne, eller andre Statsanliggender og offentlige Sammenkomster. Disse Riddere havde ingen egentlig Ordenstegn uden deres Rustning, og ingen Ordensherrer, som de skyldte deres ridderlige Værdighed, den de selv havde givet sig, men og just derfor stode Fare for at kunde miste eller dog kunde komme til i Tiden at dele med andre lige Corporationer, hvilket da og mødte dem. Thi hen i det 14de Sekel opkom nu to andre Slags Riddere. Det ene Slags vare Ridderne til Vands eller Søeriddere, der

ansaae sig for priviligerede Kapere, og hvortil vel kan henføres de i vor nordiske Historie saa famøse Vitalievbrødre. Det andet og ædlere Slags vare de saa kaldte Eqvites legum eller lovlærde Riddere, der skylde den romerske Ret deres Opkomst, til hvilke Riddere jeg allerede ved det 14de Sekels Begyndelse finder Spor endog i Norge. Endskjøndt Ridder betyder en som tjener til Hest, og denne Tjeneste ikke synes saa ganske passende for Videnskabsmanden, saa blev dog nu en Student, saa fage han havde ladet sig examinere bas chevaliers, hvoraf de følgende Tiders Baccalaureus, thi i den Tids Latin kaldtes en saadan literær Væbner miles literatus eller miles justitiæ. Disse Baccalaureer creeredes ved Universiteterne, men at slaae dem til Riddere forbeholdt i det mindste de tydske Kaisere sig selv, og dem han dermed forlehnede. Om Kaiser Karl den 4de fortælles saaledes, at han slog baade Uadeligr og Adelige til Riddere, som han og med Rettighed til at kunde slaae Riddere, forlehnede Biskoppen i Florentz; ligesom og den holsteenske Greve Christian Ranzau 300 Aar efter gaves samme Rettighed, at slaae Riddere, dog kun udmærkede Krigere. Overalt opkom nu flere Slags Riddere, med hvilke hine gamle egentlige Riddere maatte dele deres Værdighed. Kongerne og andre Førster tiltoge sig nu og selv at slaae Riddere, dem de udmærkede med egne Tegn, som de gave Navn af Ordener, hvis Medlemmer bleve et eget fra hine almindelige Riddere

særskilt Sælskab eller Broderskab, som i den Regent, hvis Orden de bare, havde en Ordensherre. Af saadanne Ordener opstode fra det 14de Sekel flere. Saaledes oprettede den engelske Kong Edvard den 3die Hosebaandsordenen; Frankrigs Ludvig den 11te den i sin Tid meget anseete St. Mikaels Orden; og den berømte Burgundiske Hertug Philip det endnu saa anseete gyldne Blies. Med disse Kajseres, Kongers og Førsters Ordenstegn maa ikke blandes de Tegn af enten Guld eller Sølv, som bares af de baade Riddere og Væbnere, der vare Lemmer i en af de mange Foreninger eller Sælskaber, som hen i Middelalderen snart alle Landes Adel oprettede mellem sig. Disse Foreninger ere desuden, i det mindste i Tyskland, om ikke yngre, saa dog ei ældre end vore nu bekjendte Ridderordener, uden saa at de før omtalte Riddere af det runde Bord skulle, som jeg dog ikke tør sige, have udgjordt en saadan Forbindelse. Det mig bekjendte ældste Sælskab af de øvrige Forbindelser er Stjernesælskabet, oprettet i Aaret 1376 af en Hertug ved Leine. Saa havdes og Sælskabet af den hellige Rosenkrands, Falkeforeningen, Løveforbundet, Bengelforeningen af Bengel kustis, hvoraf vel endnu Skjeldsordet Bengel, ligesom Flegel af Flegelforbundet, som for at spotle Løveforbundet havde Pleiler afbildede i dets Faner. Thi disse adelige Foreninger laae som oftest i Haarene paa hinanden, som de overalt udartede til Røverlaug, ja tildeels vel vare det i deres Op-

rindelse, at slutte af det, for mig, ældste, Stjerneforeningen, der især gik ud paa, at overfalde Landgreven af Hessen. Dog synes og ufkaldig Tidkort og vittig Spøg at have været Hensigten med nogle af disse Foreninger, som de bekjendte Narreselskaber, hvoraf Respublica Babinensis omtales i Erasni Roterodami Adagia, hvilket Selskab var oprettet af Kong Sigismund i Polen til Efterlignelse af et lige Selskab den macedoniske Kong Philip skal have oprettet i Athen, hvori skal have været 60 lærde og vittige Hoveder. Maaskee ere selv vore nu videnskabelige Selskaber Efterligninger af hine Selskaber, som just ikke Alle gik ud paa blot Spøg. Thi adskillige tydske Fyrster skal siden have holdt Selskaber, hvortil lærde Mænd indbødes, og hvori afhandledes blot videnskabelige Gienstande. Dog en anden Gang om vore Videnskabers Selskabers Oprindelse. Jeg skulle imidlertid troe, man af dette Stykke indseer, hvorforgjeves det er, at lede i Middelalderen efter vore Ridderordeners Oprindelse. Vore danske og svenske Ordener bør endog antages for saameget yngre, som vi Nordiske altid silde have optaget de øvrige europæiske Folks Skikke og Brug, som vi overalt hele Middelalderen igjennem have staaet i Cultur langt tilbage for hine.

Man har over den i flere Henseender mærkelige Kjøbstæd Helsingøer fra Aaret 1757 en anonym Beskrivelse, hvis Forfatter alligevel vides at være Ludvig Boesen, der døde i Fyen som Sognepræst til Rynkebye og Revninge i Bjerge Herred. Samme Forfatter har og under sit Navn given et Supplement til Helsingøers og derved liggende Fæstning Kronborgs Beskrivelse, som findes i Danske Atlas 6te Tome. Tolv Aar efter gav han under sit Navn en Beskrivelse over Stamhuset (ikke, som staaer hos Worm, Lundegaard, der og er et Stamhuus i Fyen, men af et ganske andet Slags) Lundsgaard, der ligger i Bjerge Herred, Revninge Sogn, strax ved Kjærteminde, og er et grevelig-ahlefeldsk Familiegods. Denne flittige Præstemand har og beskreven den berømte Herluv Trolles Liv og Levnet. Hvad nu angaaer hans Helsingøres Beskrivelse, da, med Hensyn til det Antiqvariske og historiske, staaer den meget tilbage for den over Lundsgaard, som indeholder flere for vor Historie mærkelige Anekdoter og Efterretninger, hvoraf jeg her allene vil fortælle følgende, som et lille Bidrag til vor Souverænitets Historie. I Aaret 1660 eiedes Herregaarden Lundsgaard af den nu uddøde Rothsteenske Familie. Marcus Rothsteen til Lundsgaard og Jershauge var blandt de flere Herremænd, som ikke havde været ved den i dette Aar mærkelige Kjøbenhavnske Rigs- eller Herredag. Ikke lidet bestyrtet blev han ved de Hjemkomnes Efterret-

ninger om det Passerede og Herredagens Udfald. Opbragt svoer han derfor, da han havde hørt fortælle om Haandfæstningens Kassasion og Rigsraadets Afgang: "Nei det skal aldrig skee." Men Boesen havde og i denne sin Beskrivelse over Lundsgaard havt den af vor Middelalders Historie høit fortjente Langebeks Understøttelse. Helsingøers Beskrivelse har han derimod forfattet som endnu et ungt Menneske, kun 4 til 5 Aar Student, og som det synes, uden Adgang til Byens Raadstuarkiv, der ikke skal være ubetydeligt, og var vel den Tid end betydeligere. Imidlertid haves dog i denne Beskrivelse een og anden Anekdot, beroende paa løse Sagn, hvori kan ligge noget baade Sandt og Løgn. En saadan er den om Øen Hveen, hvis Ogenavn Boesen vil skal være Skarlagens Øen. Anledningen til dette Navn, beretter han, skal være given under Kong Frederik den 2den, i hvis Historie, saavidt mig er bekjendt, jeg dog aldeles ikke veed, at have fundet noget herom. Engellænderne, Andre sige Hollænderne, skulle nemlig stærkt have ønsket at tilforhandle sig denne Øe af vor Konge, som, da han ikke kunde slippe deres Paatrængenhed, skal have svaret, at de skulle faae Øen, naar de ville beklæde den med Skarlagen. Kongen tænkte nu, at de, efter dette Svar, ikke videre skulde bekymre sig om Øen, da uformodentlig endeel Skibe, ladede med saameget Skarlagen, som behøvedes, for at overtrække den hele Øe, ankom i Sundet. Man fordrede altsaa nu fra

den engelske eller hollandske Regjering sig Øen overdragen, hvortil og Kongen skal have været villig ifølge sit Løvte, dog under den Betingelse, at de skulle føre Øen med sig; thi, som han sagde, vilde han ikke ved sit Territorium have noget, der ei tilhørte ham. Men da nu dette Vilkaar var uopfyldeligt, gik Kjøbet overstyr, og Navnet Skarlagensøen skal være det eneste Minde om denne Tildragelse, der dog nok kun er en Legende eller Fiction avlet i et Helsingøers Skipperhuus. Kun saameget Sandt tør der ligge i Legenden, at Hollænderne rimelig nok gad eiet Øen, som beqvem for deres Handel paa Østersøen, og ellers i andre Henseender. Ogsaa ved Skaanes Afstaaelse til Sverrig gjorde man sig fra dansk Side megen Umage for at beholde denne Øe. Men skjøndt vor Regjering viiste, at Hveen hørte til Sjælland, ikke til Skaane, kunde de danske Fredsunderhandlere dog ikke drive Sagen igjennem for en dansk Undersaats Modsættelse, Denne var nemlig Biskopen i Lund Peter Winstrup, der for den skjønne Jagt efter Harer, der er, og især den Tid var, paa Øen, ville beholde Hveen i sit Stift.

Hvad en Mand, af Holbergs Lærdom og mageløse Fortjenester af Oplysnings Udbredelse mellem sine Landsmænd, har tænkt og dømt om de saakaldte Fri-

murere, kan ikke andet end interessere. Jeg anfører derfor her et Udtog af et af hans Breve om denne Materie, uden dog i øvrigt at underskrive hans Dom. Hans Udladelser ere da som følger: "Du forlanger, at vide mine Tanker om Frimurernes Selskab, og spørger: "om jeg ikke kan gjætte mig til, hvorudi det bestaaer?" Saadant er ligesaa vanskeligt for mig at gjette, som hvad Parolen vil blive, som Stadens Gouverneur udgiver i Morgen. Naar jeg skal sige min Sandhed, saa haver min Curiositet aldrig gaaet saavidt, at jeg haver bekymret mig om denne Hemmeligheds Kundskab. Vel er sandt, at dette Societets daglige Tiltagelse kunde opvække nogen Nysgjerrighed, helst saasom man seer saa mange anseelige Mænd, at lade sig initiere udi dets Mysterier og Hemmeligheder. Men saasom i Historien vises, at adskillige deslige hemmelige Societeter tilforn have været stiftede, og dog i Tidens Længde ere befundne, at have været af ingen Betydelse, saa anseer jeg dette med samme Oine, som det Rosencreutske Collegium udi forrige Seculo, hvilket var intet og blev til intet. Det sikkerste Middel, til at faa Societetets Hemmeligheder at vide, er, at stille sig an, som man aldeles ingen Kundskab derom forlanger; thi det er troligt, at Frimurernes Taushed grunder sig paa Andres Nysgjerrighed. Du kjender vor Theodorum: lad som du intet skjøtter om at vide, saa vil det maaskee gaae med ham, som med Pigen i Comoedien, der

sagde: "nu skal jeg sige det, just efterdi du ikke vil høre." Der siges, at Frimurerne, for at være forsikkrede om bestandig Taushed, antage hverken Jomfrue eller Matrone udi dette Selskab. Jeg takker de gode Mænd paa Mandkjønnets Vegne, ønsker allene, at de ikke maa blive bedragne udi deres høie Tanker om samme Kjøn. Jeg gratulerer vore Tiders Fruentimmer, efterdi man mærker, at ingen af dem bemøier sig med at friste deres Mænd derom. Thi det er den ringeste Konst for en habile Kone, at bringe hendes Mand til at løse sit Tungebaand, og at snakke af Skolen. Saasom dette Societets Hemmelighed indtil denne Tid haver været skjult, saa er jeg falden paa de Tanker, at den just derfor maa bestaae i slet Intet. De Vedtægter og Love, som Frimurerne have antaget, maae enten være onde eller gode, eller og sigte til slet Intet. Hvis de ere onde, saa er det ubegribeligt, at saamange brave og vel oplyste Mænd skulde tage i Betænkning at bryde en Forpligtelse, som er syndig og ulovlig: hvis de ere gode, hvi da at holde dem hemmelige? Ingen kan befries for Eftertale af Misundelse, der nægter at communicere det menneskelige Kiøn, hvad som kan være til dets Nytte og Forfremmelse. Man kan derfor med største Rimelighed holde for, at dette Societet er anrettet, allene for at stifte Societet, og for at opvække andre Menneskers Curiositet, ja, at det sigter til Intet, uden til at give Folk, som Intet have at tale om, Materie til

Diskurs. Man seer adskillige Clubs eller Sælskabe at anrettes i England, blot udi saadan Henseende. Man kan ligne deslige Foretagender med Alcibiadis Gjerning, hvilken engang huggede Rumpen af sin Hund, og da hans Venner, som saadant ikke kunde begribe, spurgte om Aarsagen dertil, svarede han, at det skeede allene til at give Athenienserne nye Materie til Diskurs. De gode Herrer Frimurere kan og bør ikke ansee denne min Betænkning, som en Satire, efterdi den sigter hellere til Societetets Forsvar, og viser, at jeg ikke vil tillægge dets Lemmer, enten Ondskab eller Misundelse."

Til hvad nu Holberg her har sagt og dømt om denne Orden, vil jeg føie, hvad jeg selv har læst og samlet i denne Materie. Foreløbig maa jeg bemærke, at Hoben af Frimurere ikke skal kjende Ordenens egentlige Bestemmelse, og at det derfor hist og her findes Loger, der ikke erkjendes for saa ganske kanoniske af de Murere, der ville vide noget mere til Ordenens Bestemmelse, end hine tiltroes at vide. Det Mørke eller Mystiske, hvori Ordenens Bestemmelse er indhyldet, gjelder og om Ordenens Oprindelse, den Nogle endog have villet udlede fra Israeliternes foregivne 40 Aars Vandring i Ørken. Andre søge Ordenens Oprindelse i de hos Alderdommens Folk saa bekjendte Mysterier, hvoraf især de ægyptiske vare i saadan Agt, at selv Plato lod sig indvie i dem, og for ret at lære det Forborgne i dem, opholdt sig 13

Aar hos de ægyptiske Præster i deres Boeliger. Om disse Mysterier fortjente, at en Mand af Platos Hoved skulde spilde saamange Aar paa dem? Om disse mystiske Kundskaber ikke forledede deres Lærlinger, til at indbilde sig, de vidste mere end andre deres meest Skarpsindigste, men i disse Mysterier uindviede, Medlevende, om Ting og Bestemmelser, ingen Dødelig her i denne gaadefulde Stilling kan faae rimelig mindre vis Kundskab? Om ikke derfor vi havde havt Socrates's skjønne Sædelære renere, tydeligere og fuldstændigere fra ham selv, end vi have den fra hans mystiske Discipel Plato? og om overalt ikke disse Mysterier vare Støtter for en herskesyg Præstekaste, der i det borgerlige Selskab har anrettet saa store Ulykker m. m.? Alt dette overlader jeg dem at bedømme, der have havt mere Leilighed end jeg, til at gjøre sig bekjendte med Historien om Oldtidens Mysterier. Kun saameget tør jeg paastaae, at Frimurer-Ordenen intet taber af sin Ære, ved at gjøres til mange Secler yngre, end hine Mysterier, men vel endog vinder i Ære, ved saameget muligt at afdrages det mystiske Slør, hvorunder ofteſt de meest uvidende Murere meest søge at skjule Forbindelsen. Thi det er dette Slør, som fornemmelig har gjort Frimurerne mistænkte hos mange baade Statsmænd og Lærde. Derfor at Murerne endnu samle sig baade i Portugal og Brasilien kun hemmelig, thi Frimureriet er der saa ganske forbudt, at jeg i en Reisebeskrivelse har

bemærket, den Reisende ved sin Ankomst til Brasilien mere frygtede for sit Murerbrev, der laae i hans Kuffert, end for nogle contrabande Varer, han og havde med sig. Flere opdagede Frimurere skal endog være blevne Offere for den fæle Inqvisition, hvis Bestyrere Præsterne ville, misundelige, have sig selv Mysticismen forbeholden, da de bedst kjende dens Virkning paa den lettroende Mængde, en Forbeholdenhed man jo endog har sporet i Tydskland for ikke saamange Decennier siden hos protestantiske Geistlige. Ogsaa store Lærde, som Burcke, Robinson, Mallet du Pan, Melners og Andre have stærkt angrebet Frimureriet, som en Forening, det aander Demagogie og Revolution, med Lyst til at forandre Alt i Staternes baade politiske og religiøse Maximer. Det er og dette mystiske Slør som har blandet Frimurernes Orden med de især i det 17de Sekel saa famøse Rosencreützer, om hvilke den lærde Ole Worm har endeel i et af sine mange interessante Breve. Ja Frimurernes mystiske Slør har endog paadraget dem Beskyldning for Forbindelse med endnu mere mistænkte Foreninger, end Rosencreützernes. I den overtroiske Middelalders magiske og kabalistiske Sværmerier søger derfor Meines Frimurernes Oprindelse, og giver dem i Sværmeren og Bedrageren Cornelius Agrippa v. Nettersheim en Broder, som den dydige og oplyste Frimurer vist frabeder sig. Skal jeg om denne Orden sige, hvad jeg troer, kan rimelig have foranledi-

get dens Opkomst, saa tør samme maaske søges i Tempelherrernes Undergang. Dog det er kun en Gisning, og mere herom kan ikke den og enhver anden Beretning om denne Ordens Opkomst blive, da om Frimurerordenen er saa gammel, den dog tit er bleven vel ikke hævet, men Foreningen dog splittet ved de mange baade Borgerkrige, og Religionskrige, og selv ved Førsternes politiske Krige, som have raset i alle Europas Lande i de siden Tempelherrernes uretfærdige Forfølgelse og Undergang hensvundne flere Sekler. Vist nok samledes de altid igjen i een og anden Stat, hvor der blev roligt; men ofte ikke uden efter saalangt Mellemrum, at de neppe vidste Tendentsen af deres Forening, som vel og ofte gik ud paa ganske verdslige Ting, men derfor i Mureriets mystiske Slør bleve deres Medborgere saameget mistænkeligere. At komme til de undertrykte Tempelherrer igjen, da siger man, at Frimurerordenen skal være oprettet i Skotland af de dertil flygtede Tempelherrer, der nu kaldte sig Architecter og Bygherrer, og hvis Hensigt især skal have gaaet ud paa, at udbrede Kunster og Videnskaber fornemmelig Geometrie og Architectur, men dog og tillige paa at fremme Dyd og Sædelighed. Vist nok, at som overalt Korsfarerne saa især Tempelherrerne bragte med sig hjem fra Orienten megen Smag paa Kunster og Videnskaber, men især just paa Geometrie og Architectur. Vist og, at de, der reddede sig i Ordenens almindelige Undergang,

vel især følte, hvormeget Usædelighed tildeels havde voldet deres Ulykke. Det er og endelig vist, at den skotske Frimurerorden altid har været i fortrinlig Agtelse hos Murerne i de øvrige Europas Lande. Men, som sagt, ere end hine til Skotland flygtede Tempelherrer Stiftere af Frimurerordenen, jeg vil dog meget tvivle paa, at de første Statuter haves endnu i Ordenen, som dertil har lidt alt formeget deels særlig som Frimurere, deels i de fællebs Ulykker; f. Ex. Skotlands mange borgerlige Uroligheder, den sorte, hele Europa over rasende, Død, de blodige Borgerkrige i Engelland mellem den røde og hvide Rose, og alle de Landeplager af Oprør, barbariske Krige, Inqvisition, som uophørlig have raset, og hvilke Ulykker allene, uden Hensyn til og Kundskab om hvad Forening de landsflygtige Tempelherrer kan have mellem sig oprettet, vist har foranlediget mange andre Slags Foreninger. Vel veed jeg nok af Historien, at Formaalet i disse Foreninger ikke altid var det bedste, og at selv de Foreninger, som indgikkes i bedste Hensigt, altfor ofte forfaldt. — Efter paalidelige selve Frimureres om deres Orden trykte Skrifter gaaer Mureriet nu fornemmelig ud paa, at udbrede Sædelighed og Videnskabelighed, og herom skulle enhver Novitius give Løvte. Ved hans Anmeldelse om at ville indtræde i Foreningen skal derfor undersøges om Nytten han kan gjøre Foreningen? Om paa hvad Grad af Cultur han staaer? med flere Spørgsmaal af dette Slags.

Men jeg tillader mig at spørge: Er dette Scrutinium altid samvittighedsfuldt foregaaet en Broders Valg? Er ikke Mangen bleven, især i de mindre Stæders mindre Loger, Murer eller Broder, der aldrig har kundet eller engang har villet svare til Mureriets Tendents, men blot af Egennytte er gaaet ind i dette ved Sammenholdenhed og fælleds Understøttelse udmærkede Broderskab. Vist nok har derfor den gamle Murerforening havt samme Skjebne, som saamange andre Middelalderens Foreninger, at den til sine Tider forfaldt, vel ikke saa dybt, som mange den Tids ridderlige og adelige Foreninger, dog at den ikke naaede og ikke kunde naae den ædle (i Murersproget høie, og vist nok er alt Ædelt høit) Tendents, hvori det var oprettet. Selve oplyste og fordomsfrie Murere tilstaae jo og i deres Skrifter dette Broderskabs Forfald, have jo derfor gjort en Skilsmisse mellem Frimurerordenen og Frimurerbroderskabet, og afskaffet hiints hierarkiske Form og Pragt med Stormester, Kapitler, Decorationer o. s. v. Til denne Forbedrings Understøttelse skal især sigte det allerede i Aaret 1786 indrettede eclectiske Broderskab, der skal bringe Mureriet til sin gamle oprindelige Reenhed og Simpelhed i 3 Grader, hvoraf den første gaaer ud paa Selvforædling, den anden Grad paa Andres Forbedring, og den tredie paa Menneskets Bestemmelse i Universum. Sværmerie skal af dette eclectiske Frimurerie være banlyst. Dette Broderskabs Hemmeligheder ere allene:

1) visse Mureren legitimerende Symboler og Skikke, eller hvad i Laugssproget kaldes Løsen; 2) hvad der kan ansees som Broderskabets Familie = Anliggender, og høiere Pligter ikke byde at aabenbare; 3) Alle Foreningens gode Handlinger og Foretagender, der, ved at blive bekjendte, muligt kunde af Misundelse glippe deres Øiemed. Ingen kan med Grund have mod en Forening med saa ædle Formaal. Thi ville man end ved slige Foreninger ikke uden al Grund indvende, at de for Nutiden synes mindre nødvendige, saa tor de Forenede og med nogen Grund kunde svare: at Tider snart kunde komme, hvori slige Broderskaber ville igjen være af megen Nytte. Men man læse: Der Pythagoräische Orden, die Obscurantenverein in der Christenheit, und die Freimaurerei in gegenseitigen Verhältnissen; von Freiherren Georg v. Wedekind. Leipzig 1820. Dette Product af en oplyst Stormester gaaer ud paa, deels at sætte Frimureriets Tendents i et klarere Lys, vise dets Nødvendighed og Nytte, og saameget muligt blotte det Hemmelighedsfulde, der er i Veien for dets Virksomhed. Deels vil og den frimodige Forfatter gaae i Møde de hemmelige Machinationer, som Papisme, romersk Clericie, Jesuiterie, Mysticisme og falsk Adel nu især skal søge at indføre i Frimureriet som i de Stores Cabinetter. Man har og for 3 Aar siden seet i London trykt en Frimurer Lovbog for en stor Loge, ligesom og samme Aar 1817 J. C. Gudiche

har udgivet et Frimurer Lexicon trykt i Berlin, hvoraf den tænkende ikke Frimurer skal om dette Broderskabs Tendents og Natur kunde faae al den Oplysning, som behøves til Frimureriets rigtige Anskuelse og Bedømmelse.

For een af de i flere Henseender meest udmærkede Mænd, vort Fædrenelands Historie kan opvise, har jeg altid anseet den ulykkelige Corfitz Ulfeld. Selv da, naar hans Navn bliver mindre bekjendt mellem vor Almue, fordi rigtigere Grundsætninger i den criminelle Lovgivning maaskee engang i Tiden tør ansee hans Skamstøtte som baade unyttig og uretfærdig, selv da vil dog af alle vore hedengangne Pladsmænd Ulfeld være een af dem, som sidst glemmes. Det er sandt, Danmark har til alle Tider havt i Absalon — i Peter Oxe — i Griffenfeld — i Schulin — i de to første Bernstorffer og i Flere, sine udmærkede Ministre. Men med Hensyn til Ulfelds personlige Egenskaber, til hans høie Statsembeder, til Tiden, hvori han levede og handlede, og til sammes Følger, ja selv med Hensyn til hans huuslige Stilling, som i mange flere Henseender, anseer jeg Ulfeld for en af vore meest udmærkede Pladsmænd, hvis sandfærdige og upartiske Historie vilde, fremfor maaskee Nogens, interessere. En saadan Historie er et af de

flere Huller i vort Fædrenelands Historie, da det Meget, som deels paa Dansk, deels i fremmede Sprog, haves om denne ulykkelige Minister, ingenlunde er tilfredsstillende, tildeels endog aabenbart urigtigt, ja Digt og Tant. Dette sidste vilde jeg og bemærke om den berømte med Ulfeld samtidige Poet Andres Bordings Uliv, som findes p. 84 i første Part af hans poetiske Skrifter, dersom jeg ikke var overbeviist om, at den danske Historiker, som engang kan og vil skrive Ulfelds Historie, aldrig søger efter Materie og Beviser til sit Arbeide hos Samtidens Digtere. Thi bliver Ulfelds Historieskriver en grundig Historiekyndig, saa maae han vide: at fra den Tid, Island underlagdes Norge, maa Kilderne til nordisk især norsk og dansk Historie ikke søges hos dem vore Skjalder, som besynge deres Samtids Mænd og Bedrifter. Naar derfor Bording siger til Ulfeld:

Som Anararch, man skulde slet
I Morter Dig hjelstøde.
Cambyses for din grove Svig
Dig skulle flaae og skinde

med flere galdebittre Udtryk, forommeldte hans Digt er fuld af, saa beviser dette i Historien aldeles intet. Ja end ikke det, at Ulfeld var almindelig forhadt, beviser et saadant Digt. Thi vil Geniet følge sig til Magten, saa er det denne let, ved hiint at gjøre en Mand almindelig forhadt. Og desværre, skjøndt

man vel nylig har læst, at alle Digtere vare gode Mennesker, saa viser dog alt for ofte Historien os Digtere, som til Magten leie deres Talenter, og efter Magtens Bydende ophøie og nedsætte stundum een og samme. Hvo havde saaledes mere end Petrarc ophøiet Sværmeren Colo, eller, som hans egentlige Navn var, Nicola Rienzi, der, benyttende sig af Pavens Ophold i Avignon, indførte i Rom den gamle Regjeringsform med Consuler; Tribuner o. s. v. Petrarcs skjønneste Ode skal være til denne Colo, som i den anraabes til Hjelp og Redning af Roma med udslagne Haar og taarefulde Øine. Men ikke saasnart var Rienzi falden, før Petrarc sadlede om, og nu nedsatte den, han kort forhen saa meget havde ophøiet. Ingen Tvivl paa, at Bording, som allerede var Digter i Ulfelds Velmagtsdage, har med sit Genies Producter opvartet den Mand, han siden saa meget nedsætter. I al Fald er det af hans samlede Digte beviisligt, at han gandske saaledes opførte sig mod Griffenfeld, efter hvis Arrest han gjorde Alt, for ved sine yndede Vers at stemme Publicum mod den faldne Minister. Jeg kunde paa denne Digternes Skjødesynd, der er en Følge af, at de vil fødes, og ikke ere nøiede med at fødes, som alligevel den franske Kong Carl den 6te, der dog var selv Digter, meente de borde, jeg kunde herfor anføre flere Beviser baade af vor egen og andre Landes Historie. Men jeg maa tilbage til Ulfeld, hvis Historie jeg

Selv derfor vore som Statsmænd meest udmærkede Pladsmænd, selv vore lærdeste Adelsmænd, have oftest som Ynglinge bivaanet et eller andet Krigstog. Hvad man nu mindre synes at forstaae — at forene Minerva og Mars — forstod i det mindste den gamle danske Adel godt. Vore Rosenkrantzer, og Urner, og Jueller, og Kaaser, og Gruber, og Geder, og Friser, og en utallig Mængde flere Skjoldbaarne vare Soldater — kiække og erfarne — men de vare tillige en stor Deel heel lærde og videnskabelige Mænd, der i Historien, Philosophien, Politiken havde dannet sig til Militaire. Men hvad især Ulfeld var for en sielden af Talenter og Kundskaber hos Fremmede og Landsmænd udmærket Stormand, derfor haves i Mængde de upaatvivleligste Beviser baade hos fremmede Skribenter og vore egne. Disse sidste tør jeg formode, at enhver Dansk og Norsk, der ændser Fædrelandets Historie, kiender, jeg paaberaaber mig derfor kun de første, som desuden og maa være i Almindelighed de troeværdigste som de meest upartiske. Thi med Valette har jeg intet at gjøre, skjøndt i hvor romantiske og derfor tildeels urigtige hans Beretninger ere, dog og meget tør være rigtigt, som overalt hans Efterretninger bør kjendes, prøves og veies af den, der eengang vil, kan og maa skrive Corfitz Ulfelds Historie. Men den, jeg især tør paaberaabe mig, er Ogier, i den bekjendte Beskrivelse, han har efterladt sig over en Reise, han i Aaret 1634 gjorde her til Danmark

i Sælskab med Greven af Avaux, som dennes Secretair i Ambassaden. Som Ogier, der ingen Aarsag kunde have til, paa Sandheds Bekostning at smigre Danmark, og den danske Regjering, overalt røser den Tids danske Adel for dens mange Kundskaber og store Politesse, saa roser han især meget Brødrene Ulfelderne, men af dem alle dog fortrinlig Corfitz. Ogier nævner aldrig i sin Dagbog Corfitz Ulfeld — og han nævner ham tidt — uden at omtale ham med den meest udmærkede Høiagtelse, og Roes for hans Indsigter og Talenter. Men — man mærke sig, at Ogier ikke var nogen af de almindelige Gesandtskabssecretairer, der, blot oplærte i Diplomatikens Formaliteter, rose og laste de Lande og Personer, der forekomme dem, ligesom de modtages og beværtes til. Nei, Ogier var en videnskabelig, lærd, og heel oplyst Mand, det beviser hver Side i hans kostelige, til at kjænde Danmarks Forfatning den Tid meget vigtige, Dagbog eller Reisejournal. Et Beviis for denne franske Legationssecretairs udmærkede Videnskabelighed er og det Venskab, han under sit korte Ophold i Kjøbenhavn stiftede, som med flere vore Lærde, saa især med den berømte Oluf Worm, der og selv brevvexlede med ham, hvoraf endnu nogle Breve ere opbevarede i den trykte Samling af Worms Correspondence. Desuden, naar Ogier saa udmærket roser Corfitz Ulfeld, paaberaaber han sig endog stundom til Vidne herfor, selve Ambassadeuren, Gre-

ven af Avaux, til hvis Underretning og nærmest Dagbogen skreves. Men selve Greven, der havde været ved Europas de fleeste Hoffer, sagde, at han ikke havde truffen Corfitzes's Lige, end ikke i Italien, hvis Stormænd den Tid dog holdtes for, at være de Første i Indsigter, Talenter og Politesse. Denne Roes fik Ulfeld endnu kun ung — 28 Aar gammel — og inden han hos Christian den Fierde blev det, han siden blev, og fik den dertil af Fremmede, som ellers ikke ere saa villige til at rose hvad der er danskt. Ja han, som flere den Tids udenlandske Diplomatikere, tog end ikke i Betænkning at sætte vor Ulfeld ved Siden af Sverrigs berømte Cantsler Oxenstierne. Men intet kunne være mere hæderfuldt for Ulfeld, end denne Sammenligning, naar man af den Tids Historie minder sig, i hvilken udmærket Høiagtelse Axel Oxenstjerne stod i alle Europas Cabinetter. Derfor og, at den berømte Bayle i sit bekjendte Historiske Dictionaire kaldte Corfitz Ulfeld en af det syttende Sekels talentfuldeste Mænd (a été un des premiers esprits du XVII secle). Bayles Vidnesbyrd er mig saameget vigtigere, som, skjønt han vel har i sin Artikel om Ulfeld opdaget nogle af Valettes ubeviislige Efterretninger, saa synes mig dog alligevel, at han i Eet og Andet har gjort Ulfeld Uret. — Dog — er da Corfitz Ulfeld skeet Uret? — Var han ingen Forbryder? — Er maaskee min Mening, at og under hans paa en Ære-

skotte udgravne Navn skal sættes et A? — Nei, intet mindre. — Ei er det heller min Hensigt, her at retfærdiggjøre en Mand, som i Meget ikke kan retfærdiggjøres; deels i Følge egne alt for beviiste uforsvarlige Handlinger, deels af Mangel paa dertil fornødne Papirer og Oplysninger om de flere ikke saa beviiste Handlinger, der lægges ham til Last. Men man dømmer nu om Forfølgelserne mod Kay Lykke, Gunde, og Oluf Rosenkrandserne, og Flere, som den Tid bleve Offre, deels for den nye Constitution, der maatte og skulde hævdes, deels for Adels- og Hof-Partierne, ikke saa haardt, som den Tid dømtes. Dømmer man nu ikke saa strængt om Begivenhederne, der foranledigede den snart et halvt Sekel gamle 17de Januar, hvi skulde man da ikke og maatte dømme lempeligere om Begivenheder foregaaede for over halvandet hundrede Aar siden. Alt, hvad jeg derfor her vil, kan og tør sige, er: at Corfits Ulfeld var een af de flere Ulykkelige, som ved sit Iilsind vist selv bragte sig mange af sine Ulykker paa Halsen, men vist og, at han stundum dømtes alt for haardt. End tør jeg sige: at det især var Cabale, der styrtede ham og styrtede ham saa dybt. Men som denne Cabale vist fandt Næring i den med vor Regjeringsform Aar 1660 foregaaede Forandring, saa var dog Cabalen ældre, ja før Frederik den Tredies Regjeringstiltrædelse. Jeg maatte, for fuldelig at bevise, hvad jeg

her siger, eller dog for at gjøre det saa indlysende, som det blot af vore trykte Efterretninger kan uden Archivdocumenter og andre Brevskaber gjøres, gaae ind i Detaillen af baade Christian den Fjerdes og hans Søn Frederiks Historie. Ikke blot deres offentlige Liv eller Regjeringshistorier maatte grandskes, men og disse Fyrsters huuslige Liv, deres private Forbindelser. Ja selv i vor Souverainitets = Historie maatte Beviser søges, dog mindre i den Deel af sammes Historie, som først begynder med Rigsdagen efter den ulykkelige svenske Krig, end i den Deel, der begynder med Frederik den Tredies Regjering. Thi allerede saa tidlig troer jeg, at Planen lagdes af den stolte lyneborgske Prindsesse Sophie Amalia, og Partie til Enevældet. Men — som sagt — det er her, og kan af Mangel paa Kilder ikke være min Hensigt at skrive Corfits Ulfelds Historie. Med Henhold til, hvad jeg derfor om denne i mange Maader mærkelige Statsmand har sagt, vil jeg kun end videre gjøre opmærksom paa nogle flere Træk, der i det mindste lede til varligere Dom over ham, end den, Mange hidtil have fældet, og end i Dag fælde, og maa fælde, saalænge den ulykkelige Ulfeld, eller rigtigere hans uskyldige Descendenter, endnu straffes ved Skamstøtten paa Kjøbenhavns Graabrødretorv. — Gaaer Vognen vel, hænger Nid som Skarn ved Hjulet; men naar Vognen hælder, støde Alle til,

Disse vore gode gamle national Ordsprog traf just ind paa vor Corfits, som Alt, hvad der mødte ham i hans Vellyst, og hvad siden i hans Ulyst, beviser. Christian den Fjerde, som ikke kunde andet end agte den unge Mand Corfits Ulfeld, der ved Hoffet tiltrak sig alle Fremmedes dybe Høiagtelse, giftede ham med sin kjereste Datter Eleonora Christine, en i alle Maader stolt Dame, der fortjente at være en saa udmærket Konges, som Fjerde Christians kjæreste Barn. Thi sandelig, Eleonora Christine er en af de stolteste Qvinder, ikke allene vor, men alle Rigers Historie har at opvise. Jo mere man læser hendes, som den hele Ulfeldske, Historie, jo dybere Høiagtelse maa man fatte for hendes mageløse Hengivenhed til sin Mand, hendes urokkelige Standhaftighed, selv i de største Ulykker, hendes sjeldne og udmærkede Sjels og Sinds Talenter, der gjorde, at hun saa taalmodig leed de endog som smertelige og ydmygende, saa uretfærdigste Krænkelser. Ja vel maa vi, ved at læse om hende, føle med Digteren, at:

End flyde Medynkstaarer for Ulfelds mishandlede Mage,
Naar, sin Ægtemand tro, fængslet hun klager for Gud.

At foreenes med en saa stolt og over sit Kjøn ophøiet Danneqvinde, som dertil var Kongens kjæreste Barn, og, som endnu hendes Portrait viser, en stor Skjønhed, i hvis skjønne Ansigt den udmærkede Forstand

stak frem, kunde ikke andet, end ansees for en Lykke, hvis Opnaaelse maatte opvække mange Misundere. Dem finde vi og i Historien, at Ulfeld fik, lige fra det Øieblik det rygtedes, at Christian den fjerde havde bestemt sin kiereste Datter for ham. Imidlertid være det sagt til Ulfelds Roes, at for en saa stor Lykke, han maatte ansee dette Partie, saa blindede Udsigterne ham dog ikke saaledes, at han fornægtede sin Characteer, der var en Slags Paastaaenhed, en Smule Stivsind (tenax præpositi), som altid synes at være den store Sjel egen, men kun hos Ulfeld miskjendes, fordi Historieskriverne oftest allene have forestillet den i hans uforsvarlige Handlinger. Ulfeld tog derfor ikke i Betænkning, at forsvare sin forurettede Svigermoder mod sin Konge; og Christian den Fjerde, selv en af de store Sjæle, som finde sig mere smiggrede ved mandig Modsigelse, end ved krybende feig Eftergivelse, tabte derfor aldeles intet i sin Hengivenhed for Ulfeld, som ved denne sin djærve Fremgangsmaade vel endog vandt end mere sin Konges Høiagtelse. Aften med Ulfelds ganske modsat Characteer var hans første Misunder Hannibal Sehested, en ogsaa ellers talentfuld Pladsmand, skjøndt langt under Ulfeld, og langt under ham især til den Characteers Fasthed, der vel er det Modsatte af den Sinds Bøielighed, hvorved vi Mennesker her i Verden kunne leve og lide saa vel, men der dog røber den store Sjæl, som synes just at bevise eller dog ane Menneskets Bestemmelse til en høiere

Stilling, end dette gaadefulde Livs er. Om — som Nogle ville — Sehested selv havde ønsket sig til Egtemage den uforlignelige Eleonore, eller hvad den oprindelige Aarsag var til hans uforsonlige Had mod Corfitz, tør jeg ikke afgjøre her, hvor Rummet ikke heller tillader denne Undersøgelse, der desuden, at jeg skal sige det igjen, ikke lader sig afgjørende anstille, uden ved Adgang til de endnu utrykte Kilder. Men at Ulfeld, som efter sit Giftermaal steeg i Anseelse og Værdighed, blev i de sidste ti Aar af Christian den Fjerdes Regjering Den, som paa Kongen havde meest Indflydelse, er vist. Men vist og, at han i denne sin ophøiede Stilling skaffede sig, og maatte skaffe sig mange mægtige Fiender, for hvilke Sehested altid hemmelig eller aabenbar stod i Spidsen, selv da, naar disse to mægtige med Kongen besvogrede Pladsmænd syntes, eller dog ville synes, at være Venner. Dog; deres Venskab var aldrig oprigtigere meent, end Hertugerne af Orleans og Bourgognes under den afsindige Carl den Sjette. De søgte ikke, som her, den Ene at vorde den anden qvit ved et Snigmord; men vist dog, at Sehested saa længe trædskelig forfulgte Ulfeld, til denne var berøvet Gods, Ære, og al huuslig Roe, ja tilsidst Livet. At være Minister ved Finantserne, naar disse ikke ere desto bedre, eller, naar Finantsministeren uadspurgt maa gjøres Udgifter efter Behag, er vist under enhver Regjeringsform en ubehagelig Stilling, der hos den med Finantsernes My-

sterier ubekjendte Mængde maa gjøre en Finantsminister forhadt. Først flere Aar efter, at Peter Oxe var borte, indsaaes almindelig denne store Ministers Fortjenester, thi i sit velgjørende Ministerium havde han Mange, som dadlede hans Fremgangsmaade. Hvad Under nu, at det ikke gik Corfitz Ulfeld bedre, som Statens første Minister under en svag, paa Graven bredde gaaende, Konge, og i den ulykkelige Stilling, som de Svenskes uformodentlige Indfald i Holsteen og Jylland satte Landet. At Forsvarsanstalterne nu ikke vare bedre, at Følgerne af dette Indfald bleve saa ødelæggende for Danmark, med de flere Mangler og Uordener, som med Christians sidste Dage fandt Sted i vor Regjerings Administration, skulde nu Alt ene Ulfeld have Skyld for, som og for den øresundske Tolds Overdrivelse, hvorved vi paadroge os de fremmede Nationers Had. Jeg vil, kan, og bør ikke i Alt forsvare Ulfeld, men hvad disse Beskyldninger angaaer, da tør jeg henviise til Christian den Fjerdes Historieskriver Slange, som just forsvarer ham mod Beskyldningen, at vort Arsenal ikke behørig var forsynet. Thi Christian, som Beskyldningen fortebragtes for, friefandt ham, efter anstillet Undersøgelse, ganske. Og var denne Undersøgelse ikke grundet paa enten Fienders eller Venners alt for ofte eensidige Erklæringer og Betænkninger, men Christian, som denne virksomme Konges Vane var i meget mindre vigtige Sager, undersøger selv Arsenalet, hvor

han lod sig Alt forevise, og fandt nu, at man gjorde Ulfeld Uret. Samme Uret gjøres ham for den øresundske Told, hvis Historie de sandelig ikke kjende, som vil, at Ulfeld var den, der især søgte at opdrive denne Told. Ogsaa her henviser jeg til den, som Grams Ven, af Holberg miskjendte Slange, der meget passende bemærker, at Christian i sine sidste Aar, og ved de ham tilstødte flere Ulykkestilfælde, blev ovranten, mistænkelig, og end mere paaseende i Pengesager, end han havde været. Kort — Slange, der dog var Hofmand, søger saameget mueligt at retfærdiggjøre Ulfeld, hvor Historiens Sandhed tillader og fordrer det. Endnu maa jeg med Hensyn til Ulfeld i sit Ministerium bemærke, at han ikke stod sig godt hos det danske Clerici, fornemmelig med Sjellands da myndige Bisp, Jens Brokman. Man finder vel, saa i de trykte ulfeldske Historier, som hos Pontoppidan, Zvergius, og flere vore Kirkeskribenter, Anledningen til denne Misforstaaelse opgivet. Kan og være, der er noget sandt i denne Opgivelse. Imidlertid troer jeg, at denne Misforstaaelse var af vigtige Følger for Ulfeld, men er een af de flere Begivenheder, som, af Mangel paa Adgang til Kilderne, og ved eensidig Beretning, ikke endnu er sat, eller kan sættes i det Lys, den, for rigtig at fattes, bør sættes. Protestanterne gave vel Roms Pave Afskeed, men det er vist, som og flere Skribenter have bemærket, og som det sextende og syttende Sekels Historier

ogsaa stadfæste, at mangt protestantisk Land fik isteden for Roms Bisp altid en Pave i sin enten Metropolitan eller Fyrstes Confessionarius, ja at i mange Lande bleve ligesaa mange Paver, som der vare Sognepræster. Sjellands Bisp, som den kongelige Cantslers Fuldmægtig i Kirkesagernes Bestyrelse, var derfor, begavet med Talenter og hierarkisk Aand, altid en lille Pave, der, naar det behøvedes, følte sig. Han var det især i Forbindelse med den kongelige Confessionarius, eller naar Denne ikke brød sig om nogen Indflydelse. Hertil kom, at saa lærd vor den Tids Adel var, saa de i Grundsproget læste Homers Ilias med ligesaa stor Lethed, som deres Efterkommere læse Klopstoks Messiade, saa vare de dog yderst gudfrygtige, det er orthodoxe. Jeg har, til Historien om vor Middelalders Adels Characteristik og Levemaade, samlet endeel, hvoraf man vil see, at naar vore Adelige, selv de lærde Rosenkrandser, sendte deres Ungdom til fremmede Universiteter, og ellers udenlands, var der intet, som baade Hovmesteren og Eleverne indskjærpedes saameget, som at de skulle holde fast ved den augsborgske Confession, og derfor vogte sig for fortroelig Omgang med Catholiker og andre Kjættere. I Følge denne Adelens i Religionssager strenge Tænkemaade, tør derfor selv de Fornemste have viist en Agtelse for Sjellands Biskop og de andre høiere Geistlige, der gjorde disse til Embedsmænd af større Indflydelse, end de, i Overeensstem-

melse med Protestantismens Grundsætninger, bør ansees for. Den snilde protestantiske Superintendent tør ligesaavel have kunnet gjort sig vigtig for den i Religionsanliggender ømme og svage Cantsler, som Roms Bisp forstod ved Hjelp af Religionen at regjere hele Europa. Men Ulfeld, som han i Talenter overgik sine Samtidige, saa var han vist og i Religionen mere oplyst end de, og ansaae i sin høie Post ikke Sjellands Bisp, som denne Prælat af hans Formænd havde været anseet. Især kunde han ikke efter Christian den Fjerdes Død finde sig i den Bispens vist nok besynderlige Paastand, at det skulde tilkomme Sjellands Bisskop under en Thronvacanse at gjemme den kongelige Krone. Thi Ulfeld, som en oplyst, i Fædrelandets Historie vist kyndig, Mand, maatte vide, at det egentlige bisskoppelige Embede og sammes Myndighed endog er upassende med Reformationen i Religionen, saaledes som den antoges under Christian den Tredie i den danske Kirke. Yderst latterlig, hierarkisk, og derhos i sine Følger farlig, maatte han derfor, som klog Statsmand, der vidste at skjelne mellem Religionen og dens Tjenere, ansee Bispens Paastand for. Men heraf muligt og Anledningen til det efter min Overbeviisning ellers ugrundede Rygte, at Ulfeld selv for sig eller Svoger Grev Waldemar stræbte efter Kongedømmet. Nok — det altid ligesaa uforsonlige, som i uoplyste Tider farlige, Præstehad forfulgte Ulfeld efter sin Svigerfaders Død,

og var vist bestandig virksomt i de mange tildeels ufortjente Ydmygelser, baade selve Corfitz, og hans Frue, ja hans hele Familie maatte lide, lige fra Frederik den Tredies Thronbestigelse. Hvori disse Ydmygelser alle bestode, veed de, der ændse dansk Historie; behøves derfor ikke her at opregnes, og Beretningerne om endeel af dem ere udentvivl og upaalidelige, grundede paa Anekdoter og løse Rygter. Saameget er imidlertid vist, at Dronning Sophie Amalies vel mindre Hovmod end Had til den talentfulde Eleonore Kristine ikke kunde tillade: at Ulfelds Frue kjørte lige ind paa Slotsgaarden, hvortil hun dog, som ægtefødt Kongedatter, i sin fortjente Faders Tid havde været anseet berettiget. Anekdoten om det hos Kunst-Casper passerede, der, endog sandt, kunde være ganske uskyldigt; Cabalen med Dina, og saadant mere, brugtes og af Dronningens eller rettere den træbske Hannibals Partie, til for Mængden at nedsætte og ydmyge Corfitz. Som samme Partie angreb hans Ministerium under Christian den Fjerde, saa kunde han heller ikke handle det tilpas i de Stats-forretninger, ham under Frederek den Tredie betroedes. Især, som bekjendt, lagde man ham til Last den saakaldte Redemtionstractat, for hvilken dog vist meget antageligt skulde kunne anføres, om hertil var Stedet. Ogsaa fra dette Partie kom den mod Ulfeld beviislig opdigtede Beskyldning, at han selv havde beholdt en Sum Penge, som Kongen havde leveret ham

til den landflygtede Carl den Andens Understøttelse. Nu Ulfelds og Frues skammelige Behandling paa Bornholm, og — at forbigaae meget Andet — at man taalte, ja med Behag saae i de Tider, da ellers Ægteskabsskilsmisser vare uhørte, at Holger Wind skilte sig ved sin Kone, fordi hun var en Ulfeld, Søster til Corfitz. Men denne Wind var og en krybende Hofsnog, og blev derfor Præses i den Commission, der ved sin haarde Dom over den lærde Oluf Rosenkrands ligesom fradømte vor danske Adel den Roes for Lærdom, der, fremfor de fleeste øvrige Europas Staters Adel, udmærkede Danmarks Adel. — Ved dansk Adel forstaaer jeg her, som overalt, kun den vor Adel, der er ældre end Regjeringsforandringen i 1660, thi med den sildigere har jeg her, som Historiegrandsker, ikke at gjøre, men anseer alle de siden 1660 Nobiliterede for at høre til vor nyere, eller, som det i det heraldiske Sprog kaldes, den nyebagte Adel. — Men at komme til Ulfeld igjen, saa er det og vist, at han alt for ofte ikke bar disse ham skjøndt tit ufortjent tilføiede Krænkelser og Ydmygelser med den Ringeagt, eller dog Sindsrolighed, som af en Mand med hans over alle sine samtidige Landsmænd ophøiede Talenter, udmærkede Kundskaber, og sjeldne Oplysning, kunde og burde ventes. Men det er og sandt, vi maa ikke tænke os vor danske Adel i det Forhold til Kongen og med Regjeringen, som, hvad vi nu kalde Adel, staaer. Danmarks Adel havde

de jure, efter Constitutionen, og i Følge af Kongernes eedelig bekræftede Haandfæstninger, en meget vigtig Deel i Regjeringen. Godt nok, at denne Adelens fortrinlige Andeel i Regjeringssagerne oprindelig var usurperet. Men monne ikke al Regiments oprindelig tør være usurperet? Imidlertid havde vor Adel over i tohundrede Aar, og fornemmelig siden det oldenborgske Huuses Thronbestigelse, været i temmelig rolig Besiddelse af sine usurperede Forrettigheder. For en Mand af Ulfelds Tænkemaade maatte det derfor være høist krænkende, at kunne øine de hemmelige Planer, der unægtelig — skjøndt heelt umærkelige, og derfor af Historieskriveren oftest ubemærkede — lagdes, for at underminere Adelen, og med Tiden virke en Revolution, lige fra Frederik den Trediés første Thronbestigelse. Man sætte sig i Ulfelds Stilling, med de Fordomme, som synes uadskillelige fra Fødsel og Opdragelse, man minde sig, hvad han var under Christian den Fjerde, og hvad han blev under Sønnen Frederik, man tænke sig hans Fiende, den over al Maade trædske Sehested, der, for at seire over sin Rival, og selv svinge sig i Veiret, ikke tog i Betænkning at opoffre sin Stands Forretter, og hertil forføre alle dem, han kunde faae forførte. Thi man gjør sig et urigtigt Begreb om Souverainitetens Indførsel, naar man troer, den skyldes fornemmelig Landets Geistlighed og Borgerskab, og aldeles intet Adelen. Jeg troer derimod, og troer at kunne bevise

det af Historien, om her var dertil Stedet, at det egentlig var Adelige, som forberedede, virkede og fremmede Enevældet, til hvis Fuldførelse vore Geistlige og Kjøbstædsborgere kun brugtes som Redskaber ved deres Ordførere eller Talsmænd, Svane, Nansen og Flere. Alt dette øinede vist den snilde Ulfeld tidlig, men hans Snilhed vilde ikke staae ham bi i enten med Klogskab at arbeide mod disse Planer, eller rolig finde sig i, hvad Tiderne førte med sig, og ikke kunde forandres. Dette første, hemmelig at undermineere de seheftedske trædske Planer, skulde synes for en Mand af Ulfelds Talenter ikke saa vanskeligt, havde han kun vildet skjult sin Characteer, og kundet simulere eller forstille sig — en Egenskab, som synes nødvendig for Enhver, men især for Manden i den store Verden. Dog, forstille sig kunde eller vilde Ulfeld ikke, han fulgte derimod sit opbragte Sinds Indskydelser med en Hæftighed, som paa ingen Maade kan forsvares, da den forledte ham til Handlinger, hvis Strafværdighed er indlysende, ja gjorde ham til en Statsforbryder, som i Følge den Tids Conjuncturer haardelig maatte straffes. Men atter maa jeg minde om, at disse Forbrydelser, og Sammenhængen med dem, ikke endnu ere offentlig saa oplyste, som behøves, for at kunde dømme fuldstændig om dem. Selv den Ulfelds Forbrydelse, som egentlig skal have foranlediget den sidste haarde Dom, der gik over ham, selv den, veed jeg ikke, man har noget authentisk Of-

fentligt om. Thi i hans Dødsdom tales intet især om denne Forbrydelse, kun bebreider Dommeren ham, at han falskelig skal have foregiven, at den heele Adel og geistlige Stand, samt de fleeste af Almuen vare misfornøiede med Regjeringen. Rantzovs i danske Magasin opbevarede Breve har heller intet mere Oplysende herom. Saa strafværdig nu Ulfeld, efter sin engang Kong Frederik givne Forpligt, var, ved til Kongens Dethronisation — som foregives — at ville benytte sig af denne Landsfaatternes Misfornøielse, saa unægtelig er det dog nok, at her gaves mange med den nye Regjeringsform Misfornøiede, ikke allene Adelige, men ogsaa i de andre Borgerklasser. Endnu ved Christian den Femtes Thronbestigelse synes man ved Hoffet ligesom at have frygtet for, at denne Misfornøielse muligt kunde i Anledning af Kongens Død offentlig yttre sig. Men Christian arvede efter sin Fader med Enevældet Viintappersønnen Schumacher, hvis aabne Hoved og mangefold Kundskaber udrettede til Souverainitetens Bestyrkelse, hvad flere Ladninger af fremmede fattige tyske Junkere, som, nu Enevoldskongerne ikke længere vare bundne ved den Artikel i Haandfæstningerne, der forbød at indtage udenlandske Adelige, i Mængde strømmede hertil, ikke formaaede. At derfor disse Junkere skulle kunne styrte den store Griffenfeld, var af Christian saameget utaknemmeligere, som det er vist, at hvo der har grandsket vor hele Souverainitetshistorie (der ikke kan ansees sluttet med den

i Aaret 1660 efter Freden med Sverrig holdte Rigsdag), maa tilstaae, at Schumacher eller Griffenfeld, skjøndt han først i Aaret 1664 kom i Forretningerne, dog ved den Fortroelighed, Frederik strax fattede, og Sønnen en rum Tid beholdt til ham, har en meget vigtig Deel i Souverainiteten, da han forstod at træffe saadanne Foranstaltninger, der, i det, de undertrykte den gamle Adel, grundfæstede den nye Regjeringsform, ved ganske at qvæle Partierne, som under en enevældig Monark ikke heller kan eller bør finde Sted. Men vist nok gaves der mellem Landsaatterne rojalistiske, aristokratiske, og demokratiske Partier, da Schumacher ved sin Principal Holger Winds Ubuelighed fik Adgang til, og Indflydelse paa den godmodige Kong Frederik. Men Concipisten af Ulfelds Dom har enten ikke vidst, eller ikke villet vide Noget om disse Partier. Imidlertid veed man — som sagt — ikke noget Fuldstændigt om det egentlige Ulfelds sidste ham imputerede Landsforræderie, som han skulde have villet begaaet ved Understøttelse af Churfyrsten til Brandenborg. Dog, end det Lidet, som herom haves hos nogenledes-paalidelige Skribenter, er mig mærkeligt, da det kun udgiver for Vished: at Ulfeld vilde have Churfyrstens Hjelp, til at indsætte den danske Adel i sine gamle Rettigheder.

Men jeg iler til Slutningen af disse mine i den bekjendte Histories Sandhed grundede Betragtnin-

ger over den ulykkelige Corfitz Ulfeld. At jeg her med ingenlunde har villet forsvare, og ikke tænkt at kunde forsvare Ulfeld, er flere Gange erindret. Men, skjøndt Forbryderen ikke kan retfærdiggjøres, saa kunde der dog gives Omstændigheder, der undskylde ham. Skjøndt virkelig Ulfeld var en Forbryder, saa er det dog vist, at større Statsforbrydere end Ulfeld dog ikke ere saa haardelig straffede, som han, der end i Dag straffes i sine uskyldige Descendenter. Og i hvad man end sfger for eller imod ham, saa er og bliver Corfitz Ulfeld mig altid en ligesaa talentfuld, som i mange Maader mærkelig Mand. Med Begjerlighed griber jeg derfor efter ethvert trykt eller utrykt, mig forhen ubekjendt Bidrag til denne ulykkelige Mands Historie, hans private som offentlige Liv angaaende. Et saadant er da følgende egenhændige Brev til hans Forvalter eller Foged, paa Ulfeldsholm i Fyen, det nuværende Holkenhavn, som ikke, det mig bekjendt, forhen har været trykt. Originalen til dette Brev findes opbevaret paa Juelsberg — Hovedgaarden til et Stamhuus af samme Navn i Fyens Vinding Herred — hvis Eier, den berømte Niels Juels Ætlæg har havt den Godhed, at laane mig det. Skjøndt Brevet intet Bidrag afgiver til Corfitz Ulfelds Statsliv, saa er det dog i andre Henseendet ikke umærkeligt. Thi først viser det den Tids Huusholdning paa Herregaardene, samt Priserne paa Korn og Fedevare, i den

Tid, og at her da kaldedes Stude, som man nu ikke veed og vel længe ikke har vidst af at sige i Fyen, men som for Fremtiden tør blive en Nødvendighed for Landmanden, da Kornpriserne ere saa dybt faldne, og rimelig formedelst Kornsædens Tiltagelse i alle Europas Lande, ei at tale om Amerika, ikke lettelig vil stige igjen. Dernæst viser og Brevet Ulfeld som een, skjøndt i vigtige Statsforretninger ophøiet, Pladsmand, der dog selv tog sig af sine private oeconomiske Affairer. Dog dette sidste kan siges om alle vore den Tids Statsmænd, som og derfor bedre have kundet samle deres mange Godser, end Descendenterne have kundet beholde dem. Da Brevet er Ulfelds egenhændige, saa har jeg paa det nøieste fulgt Originalens Retskrivning og Interpunction. Brevet lyder da som saa:

Helsen med Gud forsendt,

Jeg hafuer bekommen eders skriuelse, meldendiss om nogle poster huorpaa jeg eder Suar giffuer, først at presten vil sig tage capellan, da skal dett skee med min villie, och huem jeg hannom vil forordne, dett kand i vare hannom ad hand maa vdi dett fald ey raade sig seluer. thi den som bliuer hanss capellau skal være saa dyctig att am mand ville kalde hannom, til sognepreſt efter den andenss død att han dett kunde betiene.

Huad sig kornid belanger som i haffuer sold til den flensborger nøyess jeg noch med dett kiøb, nembslig 9 Mk. for tønden, selger hannem alt dett som kand afhendiss baade af landgilde kornid saa och aulenss korn.

Oxerne anhelangend maa i noch selge til huem der vil giffue strax rede penge, huer par for 26 Rixd. Di et di penge vel verdt effterdi di ere bleffuen offuerstaldid, och lader mig straxen vide om i dem kan selge for rede penge ellerss vil jeg finde en kiøbmand her paa stedid lader mig straxen vide om i dem kan selge eller icke, paa dett att jeg deroffuer kand disponere udi tide, jeg vil (formodentlig glemt ikke) unde dem uden di giffuer eder straxen rede penge derefter kand i rette eder. Stephan Rodiss folk, vil jeg intid unde thi di betaler dem intid, och kand icke heller andid end med kong. May. Sedeler. och der menger jeg mig intid med.

Anlangendiss Tegel offuen, da synisš mig best att i lader brende stenen, och lader dem selge dersom der ey mere skal byggiss, som maa skee icke saa snart skeer, och saa betaler Tegelbrenderen, for huer offuen at brende huad rett kand vere, der skal stedid haffue mere fordel aff, end aff hanss tilbud och nar i haffuer god inseende med, hannom saa skal i vil erfare att der er større profit hoss, end at lade hannom selve derfor raade.

Huad skatten sig belanger som vi skal vdgiffue da kand i suplicere til her Mogenss kaaff vnder huiss leen jeg mener det ligger, och giffue til klende almuenss tilstand och lade hannom vide huad den indquartering dem haffuer kost, og begiere forskaansel der paa, och lade mig saa vide huad svar i faar saa vil jeg videre see huad der vdi kand forretagiss om han sig ey erkleret til deriss befrielse.

Jeg haffuer nu nogle penge her fornøden, giører ederss beste att i kunde hid skicke aff stedsen intkomst saa møgid som 1700 Rixd. i kand dett tage hoss kiøbmanden for korn och Oxen, mig ligger macht derpaa at samme penge kunde vere her om 14 dage om dett er mugligt, giører ederss beste.

Hermed eder den gode Gud befaled.

Kiøbenh. den 22 Jan. 1646. Corfitz Wlffeldt.

Saavidt Ulfelds Brev, som ingen Udskrift har, ikke heller har været forseiglet, men er skrevet paa et heelt Ark. Kun findes udenpaa bemærket, venteligt af Forvalteren, at i Brevet er befalet, at Teglbrændren skal fare fort med at brænde Steen. I øvrigt viiser dette Brev, at Landmandens Forfatning den Tid kun har været maadelig. Staldstudene vare af Mangel paa Afsætning overstaldede. Kornet tilsammen gjaldt kun 9 Mk., thi jeg tvivler ikke paa, at ved en Tønde Korn her forstaaes Rug, Byg og Havre tilsammen, en Tønde af hver Slags. Men dette

Brev er og skreven i Begyndelsen af Aaret efter den ulykkelige svenske Krig, som opstod af Torstensens uventede Indfald. Skjøndt Freden til Bromsebro allerede var sluttet i August 1645, saa laae dog endnu, ved Aarets 1646 Begyndelse, baade fiendtlige og fremmede Tropper i det mindste i Holsteen, hvorved Landhandelen leed meget. Overalt gjorde denne ulykkelige Krig for lang Tid Ende paa Danmarks Velstand. Tilsidst maa jeg og anmærke, at dette Brev omtaler Kongens Sedler, som udentvivl have været Giældsbeviiser, udgivne i Krigen, men som den gode Christian den Fierde nok ikke alle saa strax har kundet indløse, og som man derfor ikke har skiøttet om at tage i Betaling. Man tør derfor maaskee ville anføre dette Brev mod Corfitz Ulfeld til Beviis for hans Pengegjerrighed, en Last, ham desuden tillægges. Imidlertid grunde man dog ei formeget paa dette Beviis, saalænge man ikke noget paalideligere veed Sammenhængen med disse Sedler, der muligt kan have været saaledes, at Ulfeld i sin ophøiede Stilling ikke kunde og burde tage Betaling i disse Sedler. Maaskee har Ulfeld, hvis Fiender efter Krigens ulykkelige Udfald just vare virksomme mod ham, frygtet, man skulde beskylde ham for, at han for sine Godsers Produkter fik høiere Betaling, end Andre, fordi han i Betaling tog disse Kongens Sedler, dem han i sin høie Bestilling snarere end Andre kunde faae gjort i rede Penge. Dog, det er kun et Maaskee,

hvorved jeg ingenlunde vil have forsvaret Ulfeld med Beskyldningen for Pengegjerrighed, skjøndt jeg og her tør paastaae, at det af de i Publikum bekjendte Efterretninger ikke endnu er saa ganske beviisligt, at han af denne Last lod sig lede i sine ophøiede Statsforretninger. Gjerrighed synes mig desuden at have været den Tids Adels Skjødesynd; det er, de vare meget for at berige sig, og brugte hertil deres Stilling og Forhold med Kongen, ved at faae fede Lehn, tilbytte sig Kronens Godser, vel og indbringende Poster; og heri handlede Ulfeld som sine Formænd. Derfor og vor Adels uhyre Rigdom, saa den bekjendte Hendrik Rantzow havde i rede Midler fire Tønder Guld — en langt større Kapital den Tid end nu — samt i Jordegods atten Herregaarde, og endda Poster i Statens Forretninger, som indbragte ham over 5 tusinde Rigsdaler. Men dølges bør det ikke heller, at en stor Deel af den Tids Adelige ikke vare paaholdne i at gjøre Brug af deres Midler, naar det gjaldt nyttige Stiftelsers Fremme til især Videnskabernes Udbredelse, hvoraf end i Dag høstes Nytte, foruden til andre almene Indretninger, hvis Nytte Tidernes Afstand ikke fuldelig lader os indsee, men som derfor ikke bør miskjendes. Overalt bør Historikeren, naar han vil dømme om fremfarne Tiders Personer og deres Handlinger, glemme ganske sin Samtid, og sætte sig hen i de Tider, mellem den Tids Mennesker, i deres Stilling, med deres Opdra-

gelse, Oplysning, fra Tidernes uadskillelige Fordomme o. s. v. Han bør endvidere — som Gamle Guldberg siger i sin skjønne Dedication til Enkedronningen for den anden Deel af sin Verdenshistorie, Historieskriveren bør — for at give sig selv den Visshed, han siden bliver Borgen for hos Læserne, stige op til sin Helts første Ungdom, gaae med ham ned i den følgende Alder, være hos ham i hans Eensomhed og i Selskaber, i Forlystelser og Forretninger, optegne Alt indtil hans Ord, afmærke hans hemmeligste Tilbøieligheder, agte paa Grundene, han foregiver til sine Handlinger, m. m. Først da, naar disse i Historiens Natur grundede Love kan fyldestgjøres, kunne vi vente at see noget Paalideligt om Ulfeld, Griffenfeld, og de flere store Mænd fra den Tid — men imidlertid dømme man varligen om dem.

Af alle de Indtægter, som opretholde vor kirkelige Forfatning, og være, med den fra deres Oprindelse af i megen Forbindelse staaende, Underviisnings og Videnskabs Instituter, er uimodsigelig Indtægten af Tienden den allerbetydeligste. Tag Tienden bort, eller vanskeliggjør dens Oppebørsel, saa dens Værd forringes, og vore Kirker skulde falde i Gruus, vore høiere og lavere Skoler staae ubesøgte, vore Religionslæreres Boliger blive ubeboede og ubeboelige, ja vore

allerfleeste offentlige Stiftelser vilde gaae til Grunde. Det er et Udkast til denne saa vigtige Indtægts Historie, vi her ville give.

At Tienden er bleven een for de christne Staters Kirke- og Skolevæsen saa høist vigtig Indkomst, maa søges i Christendommens Oprindelse fra Jødedommet. Saa contrasterende Christus's milde Lære er med Moses's strænge Lov, saa fik man dog snart hiin indhyllet i denne, og denne nye jødiske Religions Lærere vilde nu være, hvad Jødedommets Præster og Lærere fordum havde været, altsaa og for deres Umage aflægges med de samme Indkomster. Detiblandt var da og Tienden, ifølge 4de Mose Bogs 13, 21, en Lov, der, som saa mange Jødernes Love og Indretninger, skriver sig fra Ægypten, skjøndt Tienden ikke heller i flere de andre gamle Nationers Cultus er nogen ubekjendt Indtægt. Allerede om Abraham fortælles: at han gav Tiende af Alt. Bekjendt er og Jacobs Løvte om, af Alt hvad han kom til at eie, at vilde tiende til sin Gud. Herodot fortæller og, at den overvundne Croesus skal have tilraadet Cyrus, at lade Soldaterne skjænke Jupiter en tiende Deel af deres Bytte, hvori, som den ulykkelige Konge forsikkrede, de vist vilde finde sig. Samme Historieskriver vidner og om den Tiende til det delphiske Orakel, som gaves af Guld- og Sølv-Minerne paa Øen Cephanus. Overalt var Tienden i sin Oprindelse ikke andet end et Offer til Guderne og deres Repræsentan-

ter Præsterne, som derfor og i alle Religioner have søgt at skaffe sig denne vigtige Indtægt. Dog indtil Christendommen blev Statsreligion have dens Præster maattet lade sig nøie med de oblationes, som forekomme i de foregivne apostoliske Constitutioner. Men just disse oblationes have understøttet Tienden, hvis Indførsel man vil finde omtalt paa Concilierne strax efter at Christendommen blev i Romerstatm offentlig Religion. Man gik alligevel i 4de og 5te Sekler endnu ikke videre end til Formaninger, støttede paa hiin levitiske Indretning. Først, det 6te Sekels Concilier vovede, understøttede af den verdslige Øvrighed, at paabyrde Tienden som en guddommelig Befaling, under hvilket Paaskud den og siden efter paabødes af Keiser Carl den Store. Nu torde derfor de Geistlige tydeligere kræve denne vigtige Indtægt, og paa et Concilium til Ingelsheim i Aaret 948 ikke allene decretere Tienden for guddommelig, men og, at de, som tilbageholdte den, skulde søges for geistlig Ret. Den canoniske Ret siger og udtrykkelig, at Tienden tilhører Gud, som har skjenket den til Præsterne og Leviterne, hvorfor et Sted hos Paulus til de Hebræer paaberaabes; ja af et andet Sted hos Malachias vil man endog beviise Tiendeyderne Pligt til, at hjemkjøre Tienden i den Tiendeberettigede Huus. Dog paa slige latterlige og ofte oprørende Anvendelser af Bibelens Sprog forekommer hele Middelalderen igjennem mange Exempler, hvoraf

findes Levninger i selv vore protestantiske Dogmatiker, Wegscheiders maaskee allene undtagen. Man tænke sig saaledes: at Forsvarerne for den saliske Succession, hvorefter ingen Qvinde kan komme paa den franske Throne, anføre det nye Testamentes Sprog om Lilierne, der ikke arbeide og ikke spinde, til Støtte for deres Paastand, ei vidende, at Lilierne er ganske tilfældig komne i det franske Vaaben, som da nok oprindelig gjelder om alle Staters Vaaben, der allerofteſt have deres Oprindelse fra en Malers vilkaarlige Valg, ikke fra nogen historisk Begivenhed. Men een end græsligere Anvendelse af Bibelens Sprog var Johan Petits Forsvar for det i Aaret 1407 paa Hertugen til Orleans af hans Fætter begaaede Snigmord, som understøttedes med alle de i Bibelen forekommende Mord. Og dette Petits canibalske Dogm havde dog den fortjente Gerson ondt ved at faae fordømt af Conciliet i Costnitz, det optoges jo og igjen siden af Jesuiterne, som allene herfor bør afskyes.

Men at komme igjen til vor Tiende, saa var den allerede et ved baade Kirkens og Staternes Love hjemlet almindelig Paalæg, da Christendommen her i Norden blev Statsreligion. Ikke fortænker jeg derfor vor Clerus, at den strax søgte ogsaa her at faae Tienden indført, da der ikke gaves andre faste og visse Indkomster, hvoraf den nye Kirkes Indretninger kunde underholdes. Men i hele det nordlige Europa

mødte dog Clerus ved dette Paalæg de allerstørste indtil Blodsudgydelse gaaende Hindringer. Intet opbragte Sachserne mere imod Keiser Carl den Store, end hans Paabud om Tiende, som derfor selv de kloge Geistlige raadede ham, at tilbagekalde. I Thyringen, i Osnabrück, i Bremen gjordes ligeledes store Ophævelser mod dette Paalæg. I Holsteen kunde Clerus ikke faae sig denne Indkomst sikret, uden ved at forlehne Greven, Holsteens Landsherre, med Kirkens Tiendeanpart. I det Schleswigske kunde selv den frygtelige Banstraale ikke forskaffe Clerus Tienden, hvorfor Paven maatte nedlade sig til, gjennem Biskoppen, at anraabe Kongens Hjelp i, at faae en saa guddommelig Lov overholdt. Ei mindre forhadt var Tienden for dem til Christendommen overgaaede Bønder. At Tienden kostede en dansk Konge sit Liv, og at over hundrede Aar efter Skaaningerne med Magt modsatte sig at yde den, er af vor Historie bekjendt nok. Mindre bekjendt eller afgjort er det derimod, hvad egentlig kan have været den sande Aarsag til een saa almindelig Modsættelse mod denne fremfor alle andre Afgifter, som lidt efter lidt kom op til baade Kirken og Staten, og hvori man dog villig fandt sig. Christianis, i sin Schleswig Holsteenske Historie opgivne, Indskrænkning i Eiendomsretten er mig derfor ingen tilstrækkelig Grund for denne Modsættelse. Snarere vil jeg søge Grunden i Datids maadelige Agerbrug, da Odinsoldens Jægere, Fiskere og Rø-

vere næsten gandske havde forsømt hiin roligere Næringsvei, hvis Vigtighed de christnede Barbarer først af Christendommens Lærere gjordes opmærksomme paa. Men Agerbruget forblev dog her i Norden saalænge i sin Barndom, at en aarlig Tiendeafgift var for de fleeste vore Agerbrugere en trykkende og utaalelig Afgivt. Imidlertid er det vist, at den ny Kirkeindretning fordrede bestemte og visse Indkomster, hvoraf baade Cultus og Lærerne kunde underholdes. I Bogen her er allerede fortalt Historien om vore frie Præstegaarde. Men der skulle mere til end Boliger, og dette Mere kunde unægtelig ikke faaes vissere end af Tienden. For derfor at understøtte denne i flere Henseender meget passende Afgift, og bøde paa de agerbrugende Selveieres Uvillie til at yde den, synes det, vore Konger og andre Stormænd have til Kirkerne skienket Jordegods med det udtrykkelige Paalæg, at de der brugte og dyrkede det, deraf skulle tiende; thi som det i Ordsproget heder: Forord bryder al Trætte. Saxe fortæller saaledes, at Knud den Store skienkede til Trinitatis Kirke i Roeskilde to Stykker Land, hvoraf Kirken skulle have Tiende. Uden tvivl have de betydelige Gaver Petrus Olai i sin Krønike har opbevaret, at Bispen den rige Othinkar skal have givet til Ribe Kirke, været med samme Forbeholdenhed. Saa finder jeg og, at have været Brug i Lifland, som et Danerkongens Erik Glippings Brev til Bispen i Reval viser. Enkelt gudfrygtig Mand lod

sig vel og overtale til, at yde Tiende baade af den Jord, og af den de ved Fæstere lod drive, paalagde vel og deres Arvinger, altid at tiende af disse deres Eiendomme. Som jeg troer, saa skjøndt de Nordiskes Deel i de saa berygtede Korstog ikke var af nogen Betydenhed, har dog nok den saakaldte Saladinske Tiende, om ikke just været under dette Navn her i Norden fordret, saa tør den dog have omvendt adskillige vore nordiske Agerbrugere til villigere at yde Tiende, end forhen. Alligevel har dog altid Mængden hos os ikke villet forbinde sig til denne Tiende, derfor altid modsat sig den, som en varig Lov, paa det eftertrykkeligste, ja faaet den i vore Kirkeretter, som det 23 Kap. i Skaanske Kirkeret, kun autoriseret med Folkets Samtykke. Som det synes har derfor her i Danmark Tienden været hele Middelalderen igjennem mindre et Paalæg end en frivillig Gave, der end ikke uden Kongens Samtykke maatte kræves. Derfor at Kong Christopher i sit Svar til Erkebispen Jacob Erlandsen udtrykker sig, som anfaae han Bispetienden for en Usurpation, thi ventelig ville han, at Bisperne skulle lade sig nøie med de dona episcopalia, som siden her i Stykket vil blive omtalte. Derfor og, at Bispen i Reval tog kongeligt Privileg paa at oppebære denne Tiende. Derfor at selv en Prælat, af Rigerne saa fortjent, og hos Kongen saa høit anskrevet, som Absalon ikke kunde faae Skaaningerne til at tiende. Alt ville, siger Saxe, Skaa-

ningerne finde sig i, kun ikke i at give Tiende. Imidlertid, som sagt, og som jeg troer, ved den saladinske Tiende seirede Clerus lidt efter lidt, og fik Tienden som et fast Paalæg, i det mindste stiltiende, indført, eller samtykt. Ved et Kirkemøde til Helsingborg i Aaret 1335 tør derfor Peter Hansen, Lunds anden Ærkebiskop af dette Navn, befale, at Tiende under Straf skal betales af Alt, men særlig af Jordens Grøde, de omnibus præcipue agris hedder det i bemeldte Mødes Decret. Det er alligevel vist, at denne Tiende endnu i mange Danmarks Egne ikke erlagtes, uden med største Uvillie, den vor Bondealmue saa meget mindre frygtede sig for offentlig at yttre, som den heri altid havde Medhold af Herremændene eller de store Jordeiere, hvis Agre vare ligesaa tiendepligtige som Bøndernes. Flere den Tids Landeoprør snart hele Europa over, foranledigede ved de store især geistlige Godseieres Prellerier, foranledigedes især af Tienden. Rimeligt derfor Pontoppidans Formening, at Bondeopstanden under Erik af Pommern har havt denne Anledning, da just i den flere Herremænd toge Partie med Bønderne. Især var Bispetienden en Torn i Agerbrugerens Øine, saa at Bisperne, istedenfor den dem oprindelig tilstaaede fjerde Part af en Jords eller anden Indtægts hele Tiende, maatte lade sig nøie med nogle saakaldte donaria episcopalia, som Kofod Ancher formoder ikke have beløbet sig til noget Stor. Med at

Grund fattede derfor den danske Clerus den Beslutning, dog eengang at faae en Endelighed i denne Sag saaledes, at Tienden ikke længer skulle ansees som en Meenighedernes Naade. Paa en Nytaarsdag 1443, just ved Kong Christopher af Bayerns Kroning, holdt Herredag gjorde derfor Rigets Geistlige en Klage over Tiendens Mislighed anhængig, og Ret heri blev sat af Kongen og Erkebispen. For Clerisiet mødte fem Rigets Bisper, som for Menigheden eller de Verdslige Danmarks Rigsraad tog til Orde, saa gode de efter Leiligheden og den Tids Oplysning formaaede. Men Bisperne forsvarede af Bibelen Tienden med Guds Befaling, og behøvede vist ikke bedre Forsvar mod et Rigsraad, hvori ikke nok var een Eeneste, der torde eller kunde med Grunde afbevise det Fordreiede eller Falske i denne som guddommelig foregivne Befaling. Vare Sagens to Dommere maaskee mere oplyste, saa kunde dog ingen upartisk Stemme ventes af den Ene, der efter sin Stilling selv saameget maatte interessere sig for Sagens for Clericiet fordeelagtige Udfald. Den anden Dommer var vel for klog til paa sin Kronings Hoitidsdag at lægge sig ud med Rigets fornemste Prælat, der for Kong Christoffer, især som en fremmed Prinds, kunde havt slemme Følger. Dommen maatte altsaa blive, som den hos Hvitfeld lyder, at nemlig Enhver skulde under canonisk Disciplin yde af alt erhvervet Gods en tiende Part til Deeling imellem Bisp, Præst og

Kirke. Mærkeligt er det dog, at endnu ved denne Dom synes Tiendepligten ikke at være bragt i det Reene, da man af Frederik den Førstes Historie seer, at endnu under denne Konge flere Stridigheder om Tienden ere forefaldne. Saaledes have paa Herredagen i Odense 1527 meget været omtalte Menighedernes Præstationer til Clerus, og blandt dem især Tienden, der og virkede en kongelig Forordning i følgende Aar, hvilken udtrykkelig giver Almuen Valget, enten at tiende hvert tiende Kiærv og Hoved, eller at yde hvad de tilforn havde efter gammel Sædvane ydet. Forordningen findes i Tyge Hofmans ikke saa udførlige eller grundige Afhandling om Tiende, som kunde ønskes. Af Krags Annaler om Kong Christian den 3die seer man og, at der paa den efter Kong Frederik den 1stes Død holdte Kiøbenhavnske Rigsdag ere blevne trufne adskillige videre Bestemmelser for Tienden, hvis Ydelse Landmanden endnu var saa uvillig til, at man vel kan sige, Tiendeafgiften i Danmark af Korn og Qvæg først ved Religionsreformationen blev almindelig og varig. Men forinden vi fortælle dette, maa vi kortelig omtale, hvorledes Tienden deeltes, hvoraf blev ydet Tiende, og til hvem tiendedes.

Oprindelig synes her i Norden, som i andre Europas Lande, Tienden at have været deelt imellem Stiftets Biskop, og Sognets Kirke, Præst og Fattige. Denne Deeling tør være ældre end

gelse, Oplysning, fra Tiderne uadskillelige Fordomme o. s. v. Han bør endvidere — som Gamle Guldberg siger i sin skjønne Dedication til Enkedronningen for den anden Deel af sin Verdenshistorie, Historiskriveren bør — for at give sig selv den Visbed, han siden bliver Borgen for hos Læserne, stige op til sin Helts første Ungdom, gaae med ham ned i den følgende Alder, være hos ham i hans Eensomhed og i Selskaber, i Fornøielser og Forretninger, optegne Alt indtil hans Ord, afmærke hans hemmeligste Tilbøieligheder, agte paa Grundene, han foregiver til sine Handlinger, m. m. Først da, naar disse i Historiens Natur grundede Love kan fyldestgjøres, kunne vi vente at see noget Paalideligt om Ulfeld, Griffenfeld, og de flere store Mænd fra den Tid — men imidlertid dømme man varligen om dem.

Af alle de Indtægter, som opretholde vor kirkelige Forfatning, og vore, med den fra deres Oprindelse af i megen Forbindelse staaende, Underviisnings og Videnskabs Instituter, er uimodsigelig Indtægten af Tienden den allerbetydeligste. Tag Tienden bort, eller vanskeliggjør dens Oppebørsel, saa dens Værd forringes, og vore Kirker skulde falde i Gruus, vore høiere og lavere Skoler staae ubesøgte, vore Religionslæreres Boliger blive ubeboede og ubeboelige, ja vore

allerfleeste offentlige Stiftelser vilde gaae til Grunde. Det er et Udkast til denne saa vigtige Indtægts Historie, vi her ville give.

At Tienden er bleven een for de christne Staters Kirke- og Skolevæsen saa høist vigtig Indkomst, maa søges i Christendommens Oprindelse fra Jødedommet. Saa contrasterende Christus's milde Lære er med Moses's strænge Lov, saa fik man dog snart hiin indhyllet i denne, og denne nye jødiske Religions Lærere vilde nu være, hvad Jødedommets Præster og Lærere fordum havde været, altsaa og for deres Umage aflægges med de samme Indkomster. Deriblandt var da og Tienden, ifølge 4de Mose Bogs 13, 21, en Lov, der, som saa mange Jødernes Love og Indretninger, skriver sig fra Ægypten, skjøndt Tienden ikke heller i flere de andre gamle Nationers Cultus er nogen ubekjendt Indtægt. Allerede om Abraham fortælles: at han gav Tiende af Alt. Bekjendt er og Jacobs Løvte om, af Alt hvad han kom til at eie, at vilde tiende til sin Gud. Herodot fortæller og, at den overvundne Croesus skal have tilraadet Cyrus, at lade Soldaterne skjænke Jupiter en tiende Deel af deres Bytte, hvori, som den ulykkelige Konge forsikkrede, de vist vilde finde sig. Samme Historieskriver vidner og om den Tiende til det delphiske Orakel, som gaves af Guld- og Sølv-Minerne paa Oen Cephanus. Overalt var Tienden i sin Oprindelse ikke andet end et Offer til Guderne og deres Repræsentan-

ter Præsterne, som derfor og i alle Religioner have søgt at skaffe sig denne vigtige Indtægt. Dog indtil Christendommen blev Statsreligion have dens Præster maattet lade sig nøie med de oblationes, som forekomme i de foregivne apostoliske Constitutioner. Men just disse oblationes have understøttet Tienden, hvis Indførsel man vil finde omtalt paa Concilierne strax efter at Christendommen blev i Romerstaten offentlig Religion. Man gik alligevel i 4de og 5te Sekler endnu ikke videre end til Formaninger, støttede paa hiin levitiske Indretning. Først, det 6te Sekels Concilier vovede, understøttede af den verdslige Øvrighed, at paabyrde Tienden som en guddommelig Befaling, under hvilket Paaskud den og siden efter paabødes af Keiser Carl den Store. Nu torde derfor de Geistlige tydeligere kræve denne vigtige Indtægt, og paa et Concilium til Ingelsheim i Aaret 948 ikke allene decretere Tienden for guddommelig, men og, at de, som tilbageholdte den, skulde søges for geistlig Ret. Den canoniske Ret siger og udtrykkelig, at Tienden tilhører Gud, som har skjenket den til Præsterne og Leviterne, hvorfor et Sted hos Paulus til de Hebræer paaberaabes; ja af et andet Sted hos Malachias vil man endog beviise Tiendeydernes Pligt til, at hjemkjøre Tienden i den Tiendeberettigedes Huus. Dog paa slige latterlige og ofte oprørende Anvendelser af Bibelens Sprog forekommer hele Middelalderen igjennem mange Exempler, hvoraf vel

findes Levninger i selv vore protestantiske Dogmatiker, Wegscheiders maaskee allene undtagen. Man tænke sig saaledes: at Forsvarerne for den saliske Succession, hvorefter ingen Qvinde kan komme paa den franske Throne, anføre det nye Testamentes Sprog om Lilierne, der ikke arbeide og ikke spinde, til Støtte for deres Paastand, ei vidende, at Lilierne er ganske tilfældig komne i det franske Vaaben, som da nok oprindelig gjelder om alle Staters Vaaben, der alleroftest have deres Oprindelse fra en Malers vilkaarlige Valg, ikke fra nogen historisk Begivenhed. Men een end grueligere Anvendelse af Bibelens Sprog var Johan Petits Forsvar for det i Aaret 1407 paa Hertugen til Orleans af hans Fætter begaaede Snigmord, som understøttedes med alle de i Bibelen forekommende Mord. Og dette Petits canibalske Dogma havde dog den fortjente Gerson ondt ved at faae fordømt af Conciliet i Costnitz, det optoges jo og igjen siden af Jesuiterne, som allene herfor bør afskyes.

Men at komme igjen til vor Tiende, saa var den allerede et ved baade Kirkens og Staternes Love hjemlet almindelig Paalæg, da Christendommen her i Norden blev Statsreligion. Ikke fortænker jeg derfor vor Clerus, at den strax søgte ogsaa her at faae Tienden indført, da der ikke gaves andre faste og visse Indkomster, hvoraf den nye Kirkes Indretninger kunde underholdes. Men i hele det nordlige Europa

mødte dog Clerus ved dette Paalæg de allerstørste indtil Blodsudgydelse gaaende Hindringer. Intet opbragte Sachserne mere imod Keiser Carl den Store, end hans Paabud om Tiende, som derfor selv de klogere Geistlige raadede ham, at tilbagekalde. I Thyringen, i Osnabrück, i Bremen gjordes ligeledes store Ophævelser mod dette Paalæg. I Holsteen kunde Clerus ikke faae sig denne Indkomst sikret, uden ved at forlehne Greven, Holsteens Landsherre, med Kirkens Tiendeanpart. I det Schleswigske kunde selv den frygtelige Banstraale ikke forskaffe Clerus Tienden, hvorfor Paven maatte nedlade sig til, gjennem Biskoppen, at anraabe Kongens Hjelp i, at faae en saa guddommelig Lov overholdt. Ei mindre forhadt var Tienden for dem til Christendommen overgaaede Vender. At Tienden kostede en dansk Konge sit Liv, og at over hundrede Aar efter Skaaningerne med Magt modsatte sig at yde den, er af vor Historie bekjendt nok. Mindre bekjendt eller afgjort er det derimod, hvad egentlig kan have været den sande Aarsag til een saa alminderlig Modsættelse mod denne fremfor alle andre Afgifter, som lidt efter lidt kom op til baade Kirken og Staten, og hvori man dog villig fandt sig. Christianis, i sin Schleswig Holsteenske Historie opgivne, Indskrænkning i Eiendomsretten er mig derfor ingen tilstrækkelig Grund for denne Modsættelse. Snarere vil jeg søge Grunden i Datids maadelige Agerbrug, da Odinsoldens Jægere, Fiskere og Ro-

vere næsten gandske havde forsømt hiin roligere Næringsvei, hvis Vigtighed de christnede Barbarer først af Christendommens Lærere gjordes opmærksomme paa. Men Agerbruget forblev dog her i Norden saalænge i sin Barndom, at en aarlig Tiendeafgift var for de fleeste vore Agerbrugere en trykkende og utaalelig Afgivt. Imidlertid er det vist, at den ny Kirkeindretning fordrede bestemte og visse Indkomster, hvoraf baade Cultus og Lærerne kunde underholdes. I Bogen her er allerede fortalt Historien om vore frie Præstegaarde. Men der skulle mere til end Boeliger, og dette Mere kunde unægtelig ikke faaes vissere end af Tienden. For derfor at understøtte denne i flere Henseender meget passende Afgift, og bøde paa de agerbrugende Selveieres Uvillie til at yde den, synes det, vore Konger og andre Stormænd have til Kirkerne skjenket Jordegods med det udtrykkelige Paalæg, at de der brugte og dyrkede det, deraf skulle tiende; thi som det i Ordsproget heder: Forord bryder al Trætte. Saxe fortæller saaledes, at Knud den Store skjenkede til Trinitatis Kirke i Roeskilde to Stykker Land, hvoraf Kirken skulle have Tiende. Uden tvivl have de betydelige Gaver Petrus Olai i sin Krønike har opbevaret, at Bispen den rige Othinkar skal have givet til Ribe Kirke, været med samme Forbeholdenhed. Saa finder jeg og, at have været Brug i Lifland, som et Danerkongens Erik Glippings Brev til Bispen i Reval viser. Enkelt gudfrygtig Mand lod

sig vel og overtale til, at yde Tiende baade af den Jord, og af den de ved Fæstere lod drive, paalagde vel og deres Arvinger, altid at tiende af disse deres Eiendomme. Som jeg troer, saa skjøndt de Nordiskes Deel i de saa berygtede Korstog ikke var af nogen Betydenhed, har dog nok den saakaldte Saladinske Tiende, om ikke just været under dette Navn her i Norden fordret, saa tør den dog have omvendt adskillige vore nordiske Agerbrugere til villigere at yde Tiende, end forhen. Alligevel har dog altid Mængden hos os ikke villet forbinde sig til denne Tiende, derfor altid modsat sig den, som en varig Lov, paa det eftertrykkeligste, ja faaet den i vore Kirkeretter, som det 23 Kap. i Skaanske Kirkeret, kun autoriseret med Folkets Samtykke. Som det synes har derfor her i Danmark Tienden været hele Middelalderen igjennem mindre et Paalæg end en frivillig Gave, der end ikke uden Kongens Samtykke maatte kræves. Derfor at Kong Christopher i sit Svar til Erkebispen Jacob Erlandsen udtrykker sig, som ansaae han Bispetienden for en Usurpation, thi ventelig ville han, at Bisperne skulle lade sig nøie med de dona episcopalia, som siden her i Stykket vil blive omtalte. Derfor og, at Bispen i Reval tog kongeligt Privileg paa at oppebære denne Tiende. Derfor at selv en Prælat, af Rigerne saa fortjent, og hos Kongen saa høit anskrevet, som Absalon ikke kunde faae Skaaningerne til at tiende. Alt ville, siger Saxe, Skaa-

ningerne finde sig i, kun ikke i at give Tiende. Imidlertid, som sagt, og som jeg troer, ved den saladinske Tiende seirede Clerus lidt efter lidt, og fik Tienden som et fast Paalæg, i det mindste stiltiende, indført, eller samtykt. Ved et Kirkemøde til Helsingborg i Aaret 1335 tør derfor Peter Hansen, Lunds anden Erkebiskop af dette Navn, befale, at Tiende under Straf skal betales af Alt, men sætlig af Jord Grøde, de omnibus præcipue agris hedder det i bemeldte Mødes Decret. Det er alligevel vist, at denne Tiende endnu i mange Danmarks Egne ikke erlagtes, uden med største Uvillie, den vor Bondealmue saa meget mindre frygtede sig for offentlig at yttre, som den heri altid havde Medhold af Herremændene eller de store Jordeiere, hvis Agre vare ligesaa tiendepligtige som Bøndernes. Flere den Tids Landeoprør snart hele Europa over, foranledigede ved de store især geistlige Godseieres Prellerier, foranledigedes især af Tienden. Rimeligt derfor Pontoppidans Formening, at Bondeopstanden under Erik af Pommern har havt denne Anledning, da just i den flere Herremænd toge Partie med Bønderne. Især var Bispetienden en Torn i Agerbrugerens Øine, saa at Bisperne, istedetfor den dem oprindelig tilstaaede fjerde Part af en Jords eller anden Indtægts hele Tiende, maatte lade sig nøie med nogle saakaldte donaria episcopalia, som Kofod Ancher formoder ikke have beløbet sig til noget Stor. Med at

Grund fattede derfor den danske Clerus den Beslutning, dog eengang at faae en Endelighed i denne Sag saaledes, at Tienden ikke længer skulle ansees som en Meenighedernes Naade. Paa en Nytaarsdag 1443, just ved Kong Christopher af Bayerns Kroning, holdt Herredag gjorde derfor Rigets Geistlige en Klage over Tiendens Mislighed anhængig, og Ret heri blev sat af Kongen og Ærkebispen. For Clerikiet mødte fem Rigets Bisper, som for Menigheden eller de Verdslige Danmarks Rigsraad tog til Orde, saa godt de efter Leiligheden og den Tids Oplysning formaaede. Men Bisperne forsvarede af Bibelen Tienden med Guds Befaling, og behøvede vist ikke bedre Forsvar mod et Rigsraad, hvori ikke nok var een Eeneste, der torde eller kunde med Grunde afbevise det Fordreiede eller Falske i denne som guddommelig foregivne Befaling. Vare Sagens to Dommere maaskee mere oplyste, saa kunde dog ingen upartisk Stemme ventes af den Ene, der efter sin Stilling selv saameget maatte interessere sig for Sagens for Clericiet fordeelagtige Udfald. Den anden Dommer var vel for klog til paa sin Kronings Høitidsdag at lægge sig ud med Rigets fornemste Prælat, der for Kong Christoffer, især som en fremmed Prinds, kunde havt slemme Følger. Dommen maatte altsaa blive, som den hos Hvitfeld lyder, at nemlig Enhver skulde under canonisk Disciplin yde af alt erhvervet Gods en tiende Part til Deeling imellem Bisp, Præst og

Kirke. Mærkeligt er det dog, at endnu ved denne Dom synes Tiendepligten ikke at være bragt i det Reene, da man af Frederik den Førstes Historie seer, at endnu under denne Konge flere Stridigheder om Tienden ere forefaldne. Saaledes have paa Herredagen i Odense 1527 meget været omtalte Menighedernes Præstationer til Clerus, og blandt dem især Tienden, der og virkede en kongelig Forordning i følgende Aar, hvilken udtrykkelig giver Almuen Valget, enten at tiende hvert tiende Kiærv og Høved, eller at yde hvad de tilforn havde efter gammel Sædvane ydet. Forordningen findes i Tyge Hofmans ikke saa udførlige eller grundige Afhandling om Tiende, som kunde ønskes. Af Krags Annaler om Kong Christian den 3die seer man og, at der paa den efter Kong Frederik den 1stes Død holdte Kiøbenhavnske Rigsdag ere blevne trufne adskillige videre Bestemmelser for Tienden, hvis Ydelse Landmanden endnu var saa uvillig til, at man vel kan sige, Tiendeafgiften i Danmark af Korn og Qvæg først ved Religionsreformationen blev almindelig og varig. Men forinden vi fortælle dette, maa vi kortelig omtale, hvorledes Tienden deeltes, hvoraf blev ydet Tiende, og til hvem tiendedes.

Oprindelig synes her i Norden, som i andre Europas Lande, Tienden at have været deelt imellem Stiftets Biskop, og Sognets Kirke, Præst og Fattige. Denne Deeling tør være ældre end

gelse, Oplysning, fra Tidernes uadskillelige Fordomme o. s. v. Han bør endvidere — som Gamle Guldberg siger i sin skjønne Dedication til Enkedronningen for den anden Deel af sin Verdenshistorie, Historiskriveren bør — for at give sig selv den Visshed, han siden bliver Borgen for hos Læserne, stige op til sin Helts første Ungdom, gaae med ham ned i den følgende Alder, være hos ham i hans Eensomhed og i Selskaber, i Fornøielser og Forretninger, optegne Akt indtil hans Ord, afmærke hans hemmeligste Tilbøieligheder, agte paa Grundene, han foregiver til sine Handlinger, m. m. Først da, naar disse i Historiens Natur grundede Love kan fyldestgjøres, kunne vi vente at see noget Paalideligt om Ulfeld, Griffenfeld, og de flere store Mænd fra den Tid — men imidlertid dømme man varligen om dem.

Af alle de Indtægter, som opretholde vor kirkelige Forfatning, og vore, med den fra deres Oprindelse af i megen Forbindelse staaende, Underviisnings og Videnskabs Instituter, er uimodsigelig Indtægten af Tienden den allerbetydeligste. Tag Tienden bort, eller vanskeliggjør dens Oppebørsel, saa dens Værd forringes, og vore Kirker skulde falde i Gruus, vore høiere og lavere Skoler staae ubesøgte, vore Religionslæreres Boliger blive ubeboede og ubeboelige, ja vore

allerfleeste offentlige Stiftelser vilde gaae til Grunde. Det er et Udkast til denne saa vigtige Indtægts Historie, vi her ville give.

At Tienden er bleven een for de christne Staters Kirke- og Skolevæsen, saa høist vigtig Indkomst, maa søges i Christendommens Oprindelse fra Jødedommet. Saa contrasterende Christus's milde Lære er med Moses's strænge Lov, saa fik man dog snart hiin indhyllet i denne, og denne nye jødiske Religions Lærere vilde nu være, hvad Jødedommets Præster og Lærere fordum havde været, altsaa og for deres Umage aflægges med de samme Indkomster. Detiblandt var da og Tienden, ifølge 4de Mose Bogs 13, 21, en Lov, der, som saa mange Jødernes Love og Indretninger, skriver sig fra Ægypten, skjøndt Tienden ikke heller i flere de andre gamle Nationers Cultus er nogen ubekjendt Indtægt. Allerede om Abraham fortælles: at han gav Tiende af Alt. Bekjendt er og Jacobs Løvte om, af Alt hvad han kom til at eie, at vilde tiende til sin Gud. Herodot fortæller og, at den overvundne Croesus skal have tilraadet Cyrus, at lade Soldaterne skjænke Jupiter en tiende Deel af deres Bytte, hvori, som den ulykkelige Konge forsikkrede, de vist vilde finde sig. Samme Historieskriver vidner og om den Tiende til det delphiske Orakel, som gaves af Guld- og Sølv-Minerne paa Øen Sephanus. Overalt var Tienden i sin Oprindelse ikke andet end et Offer til Guderne og deres Repræsentan-

ter Præsterne, som derfor og i alle Religioner have søgt at skaffe sig denne vigtige Indtægt. Dog indtil Christendommen blev Statsreligion have dens Præster maattet lade sig nøie med de oblationes, som forekomme i de foregivne apostoliske Constitutioner. Men just disse oblationes have understøttet Tienden, hvis Indførsel man vil finde omtalt paa Concilierne strax efter at Christendommen blev i Romerstatm offentlig Religion. Man gik alligevel i 4de og 5te Sekler endnu ikke videre end til Formaninger, støttede paa hiin levitiske Indretning. Først, det 6te Sekels Concilier vovede, understøttde af den verdslige Øvrighed, at paabyrde Tienden som en guddommelig Befaling, under hvilket Paaskud den og siden efter paabødes af Keiser Carl den Store. Nu torde derfor de Geistlige tydeligere kræve denne vigtige Indtægt, og paa et Concilium til Ingelsheim i Aaret 948 ikke allene decretere Tienden for guddommelig, men og, at de, som tilbageholdte den, skulde søges for geistlig Ret. Den canoniske Ret siger og udtrykkelig, at Tienden tilhører Gud, som har skjenket den til Præsterne og Leviterne, hvorfor et Sted hos Paulus til de Hebræer paaberaabes; ja af et andet Sted hos Malachias vil man endog beviise Tiendeydernes Pligt til, at hjemkjøre Tienden i den Tiendeberettigedes Huus. Dog paa slige latterlige og ofte oprørende Anvendelser af Bibelens Sprog forekommer hele Middelalderen igjennem mange Exempler, hvoraf vel

findes Levninger i selv vore protestantiske Dogmatiker, Wegscheiders maaskee allene undtagen. Man tænke sig saaledes: at Forsvarerne for den saliske Succession, hvorefter ingen Qvinde kan komme paa den franske Throne, anføre det nye Testamentes Sprog om Lilierne, der ikke arbeide og ikke spinde, til Støtte for deres Paastand, ei vidende, at Lilierne er ganske tilfældig komne i det franske Vaaben, som da nok oprindelig gjelder om alle Staters Vaaben, der allerofteſt have deres Oprindelse fra en Malers vilkaarlige Valg, ikke fra nogen historisk Begivenhed. Men een end grueligere Anvendelse af Bibelens Sprog var Johan Petits Forsvar for det i Aaret 1407 paa Hertugen til Orleans af hans Fætter begaaede Snigmord, som understøttedes med alle de i Bibelen forekommende Mord. Og dette Petits canibalske Dogma havde dog den fortjente Gerson ondt ved at faae fordømt af Conciliet i Costnitz, det optages jo og igjen siden af Jesuiterne, som allene herfor bør afskyes.

Men at komme igjen til vor Tiende, saa var den allerede et ved baade Kirkens og Staternes Love hjemlet almindelig Paalæg, da Christendommen her i Norden blev Statsreligion. Ikke fortænker jeg derfor vor Clerus, at den strax søgte ogsaa her at faae Tienden indført, da der ikke gaves andre faste og visse Indkomster, hvoraf den nye Kirkes Indretninger kunde underholdes. Men i hele det nordlige Europa

mødte dog Clerus ved dette Paalæg de allerstørste indtil Blodsudgydelse gaaende Hindringer. Intet opbragte Sachserne mere imod Keiser Carl den Store, end hans Paabud om Tiende, som derfor selv de klogere Geistlige raadede ham, at tilbagekalde. I Thyringen, i Osnabrück, i Bremen gjordes ligeledes store Ophævelser mod dette Paalæg. I Holsteen kunde Clerus ikke faae sig denne Indkomst sikret, uden ved at forlehne Greven, Holsteens Landsherre, med Kirkens Tiendeanpart. I det Schleswigske kunde selv den frygtelige Banstraale ikke forskaffe Clerus Tienden, hvorfor Paven maatte nedlade sig til, gjennem Biskoppen, at anraabe Kongens Hjelp i, at faae en saa guddommelig Lov overholdt. Ei mindre forhadt var Tienden for dem til Christendommen overgaaede Vender. At Tienden kostede en dansk Konge sit Liv, og at over hundrede Aar efter Skaaningerne med Magt modsatte sig at yde den, er af vor Historie bekjendt nok. Mindre bekjendt eller afgjort er det derimod, hvad egentlig kan have været den sande Aarsag til een saa almindelig Modsættelse mod denne fremfor alle andre Afgifter, som lidt efter lidt kom op til baade Kirken og Staten, og hvori man dog villig fandt sig. Christianis, i sin Schleswig Holsteenske Historie opgivne, Indskrænkning i Eiendomsretten er mig derfor ingen tilstrækkelig Grund for denne Modsættelse. Snarere vil jeg søge Grunden i Datids maadelige Agerbrug, da Odinsoldens Jægere, Fiskere og Rø-

vere næsten gandske havde forsømt hiin roligere Næringsvei, hvis Vigtighed de christnede Barbarer først af Christendommens Lærere gjordes opmærksomme paa. Men Agerbruget forblev dog her i Norden saalænge i sin Barndom, at en aarlig Tiendeafgift var for de fleeste vore Agerbrugere en trykkende og utaalelig Afgivt. Imidlertid er det vist, at den ny Kirkeindretning fordrede bestemte og visse Indkomster, hvoraf baade Cultus og Lærerne kunde underholdes. I Bogen her er allerede fortalt Historien om vore frie Præstegaarde. Men der skulle mere til end Boliger, og dette Mere kunde unægtelig ikke faaes vissere end af Tienden. For derfor at understøtte denne i flere Henseender meget passende Afgift, og bøde paa de agerbrugende Selveieres Uvillie til at yde den, synes det, vore Konger og andre Stormænd have til Kirkerne skienket Jordegods med det udtrykkelige Paalæg, at de der brugte og dyrkede det, deraf skulle tiende; thi som det i Ordsproget heder: Forord bryder al Trætte. Saxe fortæller saaledes, at Knud den Store skienkede til Trinitatis Kirke i Roeskilde to Stykker Land, hvoraf Kirken skulle have Tiende. Uden tvivl have de betydelige Gaver Petrus Olai i sin Krønike har opbevaret, at Bispen den rige Othinkar skal have givet til Ribe Kirke, været med samme Forbeholdenhed. Saa finder jeg og, at have været Brug i Lifland, som et Danerkongens Erik Glippings Brev til Bispen i Reval viser. Enkelt gudfrygtig Mand lod

sig vel og overtale til, at yde Tiende baade af den Jord, og af den de ved Fæstere lod drive, paalagde vel og deres Arvinger, altid at tiende af disse deres Eiendomme. Som jeg troer, saa skjøndt de Nordiskes Deel i de saa berygtede Korstog ikke var af nogen Betydenhed, har dog nok den saakaldte Saladinske Tiende, om ikke just været under dette Navn her i Norden fordret, saa tør den dog have omvendt adskillige vore nordiske Agerbrugere til villigere at yde Tiende, end forhen. Alligevel har dog altid Mængden hos os ikke villet forbinde sig til denne Tiende, derfor altid modsat sig den, som en varig Lov, paa det eftertrykkeligste, ja faaet den i vore Kirkeretter, som det 23 Kap. i Skaanske Kirkeret, kun autoriseret med Folkets Samtykke. Som det synes har derfor her i Danmark Tienden været hele Middelalderen igjennem mindre et Paalæg end en frivillig Gave, der end ikke uden Kongens Samtykke maatte kræves. Derfor at Kong Christopher i sit Svar til Ærkebispen Jacob Erlandsen udtrykker sig, som anfaae han Bispetienden for en Usurpation, thi ventelig ville han, at Bisperne skulle lade sig nøie med de dona episcopalia, som siden her i Stykket vil blive omtalte. Derfor og, at Bispen i Reval tog kongeligt Privileg paa at oppebære denne Tiende. Derfor at selv en Prælat, af Rigerne saa fortjent, og hos Kongen saa høit anskrevet, som Absalon ikke kunde faae Skaaningerne til at tiende. Alt ville, siger Saxe, Skaa-

ningerne finde sig i, kun ikke i at give Tiende. Imidlertid, som sagt, og som jeg troer, ved den saladinske Tiende seirede Clerus lidt efter lidt, og fik Tienden som et fast Paalæg, i det mindste stiltiende, indført, eller samtykt. Ved et Kirkemøde til Helsingborg i Aaret 1335 tør derfor Peter Hansen, Lunds anden Erkebiskop af dette Navn, befale, at Tiende under Straf skal betales af Alt, men særlig af Jord 3 Grøde, de omnibus præcipue agris hedder det i bemeldte Modes Decret. Det er alligevel vist, at denne Tiende endnu i mange Danmarks Egne ikke erlagtes, uden med største Uvillie, den vor Bondealmue saa meget mindre frygtede sig for offentlig at yttre, som den heri altid havde Medhold af Herremændene eller de store Jordeiere, hvis Agre vare ligesaa tiendepligtige som Bøndernes. Flere den Tids Landeoprør snart hele Europa over, foranledigede ved de store især geistlige Godseieres Prellerier, foranledigedes især af Tienden. Rimeligt derfor Pontoppidans Formening, at Bondeopstanden under Erik af Pommern har havt denne Anledning, da just i den flere Herremænd toge Partie med Bønderne. Især var Bispetienden en Torn i Agerbrugerens Oine, saa at Bisperne istedetfor den dem oprindelig tilstaaede fjerde Part af en Jords eller anden Indtægts hele Tiende, maatte lade sig nøie med nogle saa kaldte donaria episcopalia, som Kofod Ancher formoder ikke have beløbet sig til noget Stor. Med at

Grund fattede derfor den danske Clerus den Beslutning, dog eengang at faae en Endelighed i denne Sag saaledes, at Tienden ikke længer skulle ansees som en Meenighedernes Naade. Paa en Nytaarsdag 1443, just ved Kong Christopher af Bayerns Kroning, holdt Herredag gjorde derfor Rigets Geistlige en Klage over Tiendens Mislighed anhængig, og Ret heri blev sat af Kongen og Erkebispen. For Clerisiet mødte fem Rigets Biskoper, som for Menigheden eller de Verdslige Danmarks Rigsraad tog til Orde, saa gode de efter Leiligheden og den Tids Oplysning formaaede. Men Bisperne forsvarede af Bibelen Tienden med Guds Befaling, og behøvede vist ikke bedre Forsvar mod et Rigsraad, hvori ikke nok var een Eeneste, der torde eller kunde med Grunde afbevise det Fordreiede eller Falske i denne som guddommelig foregivne Befaling. Vare Sagens to Dommere maaskee mere oplyste, saa kunde dog ingen upartisk Stemme ventes af den Ene, der efter sin Stilling selv saameget maatte interessere sig for Sagens for Clericiet fordeelagtige Udfald. Den anden Dommer var vel for klog til paa sin Kronings Høitidsdag at lægge sig ud med Rigets fornemste Prælat, der for Kong Christoffer, især som en fremmed Prinds, kunde havt slemme Følger. Dommen maatte altsaa blive, som den hos Hvitfeld lyder, at nemlig Enhver skulde under canonisk Disciplin yde af alt erhvervet Gods en tiende Part til Deeling imellem Bisköp, Præst og

Kirke. Mærkeligt er det dog, at endnu ved denne Dom synes Tiendepligten ikke at være bragt i det Reene, da man af Frederik den Førstes Historie seer, at endnu under denne Konge flere Stridigheder om Tienden ere forefaldne. Saaledes have paa Herredagen i Odense 1527 meget været omtalte Menighedernes Præstationer til Clerus, og blandt dem især Tienden, der og virkede en kongelig Forordning i følgende Aar, hvilken udtrykkelig giver Almuen Valget, enten at tiende hvert tiende Kiærv og Høved; eller at yde hvad de tilforn havde efter gammel Sædvane ydet. Forordningen findes i Tyge Hofmans ikke saa udførlige eller grundige Afhandling om Tiende, som kunde ønskes. Af Krags Annaler om Kong Christian den 3die seer man og, at der paa den efter Kong Frederik den 1stes Død holdte Kiøbenhavnske Rigsdag ere blevne trufne adskillige videre Bestemmelser for Tienden, hvis Ydelse Landmanden endnu var saa uvillig til, at man vel kan sige, Tiendeafgiften i Danmark af Korn og Qvæg først ved Religionsreformationen blev almindelig og varig. Men forinden vi fortælle dette, maa vi kortelig omtale, hvorledes Tienden deeltes, hvoraf blev ydet Tiende, og til hvem tiendedes.

Oprindelig synes her i Norden, som i andre Europas Lande, Tienden at have været deelt imellem Stiftets Biskop, og Sognets Kirke, Præst og Fattige. Denne Deeling tør være ældre end

Carl den Stores Anordning herom, og skrive sig fra de i den christne Kirke ældgamle Oblationes, hvoraf altid de Fattige forbeholdtes en lige Deel med Kirken, Bispen og Præsten. Bolten vidner og, at denne Tiendens Inddeling i 4 Dele, finder Sted i Ditmarsken. At denne Inddeling ogsaa paa Færøerne har fundet Sted er sluttteligt af, at Debes fortæller Tienden saaledes endnu i hans Tid deeltes. Af hvad Hvitfeld anfører under Aaret 1313 synes det, som have de tiendepligtige Bønder havt fortrinlig Ret til at fæste Tiender, naar Vedkommende selv ikke kunde eller ville oppebære dem. At ellers Kirkens Tiendeanpart ofte her som i flere Lande anvendtes til verdslig Brug, forekomme i vor Historie flere Beviser for. Jeg vil herfor ikke ansee det lundiske Kirkemodes Anvendelse i 6 Aar til det hellige Land. Men naar K. Erik Glipping ved sine Forordninger fra Aaret 1284 lægger Beslag paa Tienderne til Krigsbrug, og K. Valdemar Atterdag ligeledes ved flere Leiligheder, hvor det kneb, tog Tienderne, saa var det ikke saa gandske passende med Tiendens oprindelige Bestemmelse, og er kun undskyldelig ved at denne Tiende toges istedet for Ledingsskat. Tiende svaredes her, som i andre Lande, af Afgrøden, og Næringen, eller, i det kanoniske Rets Sprog, var enten reel eller personel. Den reelle Tiende var deels af Korn deels af de større og mindre Creaturer, hvilken sidste kaldtes Hovedtiende.

Suhm et Sted i sin danske Historie bemærker, at Korntienden ikke altid toges paa Marken i Kiærven, men at den og stundom oppebares i torsken Korn, hvilket tør være rigtig, da og i Tydskland slige Sackzehnten fandt Sted, thi saaledes (decimæ saccariæ) kalde Kirkerettens Skribenter f. Ex. Wiese dem. Men naar Suhm lægger til, at i faa Fald gaves af hver Otting 1 Sk. Rug, da veed jeg hverken hvorledes dette skal beregnes, eller om denne Bestemmelse i sig selv er saa rigtig, da den Tids Maal og Vægt er en heel mørk Sag. Et af vor lærde Thorkelin opbevaret Diplom viser, at Tiende toges ikke allene af Faarenes Lam, men og af deres Melk og Uld, hvilket vist og gjaldt i Henseende til Melk. Heraf endnu de visse Dages Malkning, som vore Kirkebetjente i visse Egne paa Landet er beretriget til, og hvoraf de saa bekjendte Præsteoste, især de berømte Thybos Oste. Til Hovedtiende kan og regnes Fisketienden, der svaredes her i Danmark som i Norge. Som bekjendt udvidede Paverne især Alexander den 3die og Coelestin den 3die, hvis Decreter og optoges af Pave Gregor den 9de, Tiendebyrden til snart alle Næringer. Derfor og, at i Sverrig, som Stiernhøøck fortæller, Clerus fik Tiende af Arv. I Norge tiendedes af de i Klipperne udhuggede Møllestene, som og forlangtes Tiende af de dertil udenlandsfra indførte Varer. Ogsaa paa Island var Tiendebyrden saavidt udstrakt, at der tiendedes

af Fruentimmernes Ribs, f. Ex. deres Selvbelte. Det Helsingborgske Kirkemødes Beslutning fra Aaret 1335 viser, at ligeledes her i Danmark i det mindste fordredes Tiende af Alt, som den og forhen omtalte Dom af 1443 siger, at Tiende skal ydes af alt erhvervet Gods. K. Ancher er dog af den Formening, som og en Artikel i et af ham paaberaabt Statut synes at stadfæste, at man med Tiendebyrden ikke fik det her i Danmark bragt videre, end til Tiende af Korn Qvæg og Fiske. Skribenterne over Tydsklands Kirkelove vil og, at den personelle Tiende aldrig skal have fundet Sted i det tydske Rige. Da efter Pavesystemet Tienden grundede sig paa en guddommelig Lov, saa kunde ingen Autoritet uden Pavens, som Guds Repræsentant, dispensere fra Tiendepligten, hvoraf især Klosterbeboerne, som Pavens Garde, nøde godt. Deres Exemtioner heri gaves endog den Udstrækning, at naar fra et Kloster udsattes Creature til Græsning paa en tiendepligtig Jord, svaredes ikke af deres Grøde Tiende, hvorved da megen Underslæb i Cleri Tienderet fandt Sted, der med mere opbragte Clerus mod Munkene. Om den canoniske Rets Regel X de Decicis: Clericus clericum non decimat fandt hos os Sted, saavel for de flere private Jordeiendomme, den da rige Geistlighed besad, som for deres officielle Jorde, tør jeg ikke bestemme, men troer dog ei Reglen gik udenfor Kirkens Eiendomme.

I øvrigt naar Strid opstod med Hensyn til Hævd, Sædvane, udtrykkelige Foreninger, erhvervet Tiendefrihed o. s. v. fulgtes nok i den retlige Afgjørelse her som i Tydskland den kanoniske Rets Forskrivter.

Men disse Forskrivters Lovskraft tabte sig hos os, som i vort hele Tiendesystem foregik en betydelig Forandring, ved Religions-Reformationen. De Fattige mistede ganske deres 4de Deel i Tienden, der, dem forbeholdt, vilde nu have befriet Communerne for den høist trykkende Fattigskat. Tienden blev nu ligesaa meget verdslig som geistlig Afgift, thi af de 3 Dele, hvori nu Tienden skulde svares, tog Kongen en Part, der, over hele Danmark Kongen forbeholdt, skulde nu have været en for Statskassen vigtig Indtægt, som vilde have befriet for mangen trykkende Skat. Hvert Sogns Præst og Kirke tillagdes de øvrige Tiendens to Dele, men hvori siden er skeet af de store Jordeiere og end skeer af Skolevæsen og Amtsprovst betydelige Indgreb. Thi skjønt Christian den 3die som Lutheraner eller Protestant vedblev at kalde Tienden et guddommeligt Paabud, skjøndt han derfor vedblev at tiende af sine egne Jordeiendomme, saa maatte han dog i den 51 Art. af den altfor aristocratiske Koldingske Reces gjøre sine Herremænds Sædegaardsjorde tiendefrie, og denne Tiendefrihed udstraktes, som Sædegaardene bleve baade større og flere, vedisær mange de kongelige Godsers Afstaaelse til Landets just efter Reformationen om sig gribende Adel. Tiende

byrden kom nu derfor ene at hvile paa Bondejorden, og at den hvilede haardt, har den forevigede Tyge Rothe, selv Tiendetager, indlysende viist i sit bekjendte Landbosystem. De nu ved Kongebud forordnede Foreninger, til baade Korn- og Qvægtiendens Bestemmelse i Korn eller i Penge, høre derfor med til de skjønne Lovforbedringer vore Dage have seet saamange af i vort Landbovæsen. Kun oversee man ikke, hvad jeg allerede i denne lille Tiendehistories Begyndelse gjorde opmærksom paa, Tiendernes store Vigtighed for saamange vore offentlige almeennyttige Indretninger. Landets mange Tiendecommissarier vare derfor altid Mænd, der baade kunde og vilde med Forstand og Upartiskhed styre disse Foreninger. Den disse Mænd overordnede Tiendecommission torde hensigtsmæssigere kunde rygte deres heel vigtige Overdrag, naar denne Commission gjordes mobil, istædet for at den nu herfra Hovedstaden skal dømme efter indhæntede lokale Oplysninger, dem jeg af nogle og tredive Aars Erfaring har stor Mistanke til, naar de ikke indhentes af selve den, som skal bruge dem, men i Blinde skal udledes af ofte ikke saa rene Kilder. Tienden er, jeg siger det igjen, af alle Undersaatternes Afgifter til Staten, en saa vigtig, at jeg ingen kjender vigtigere. Vore høie og lave Skoler, vore Kirker og Kirkebetjente, kort alle de Indretninger i Staten der gjøre Borgerne til cultiverede Mennesker, staae og falde ved Tienden.

Jeg har havt en Frænde, der saa oplyst og i sit Fag
bmærket Mand han end var, dog var i vore Oldsa-
et at begrunde forfalden til Rudbekske Sværmerier,
om da i vore Dage begynde igjen hos os at faae Ind-
as, skulle vel og faae det, hvis ikke enkelte Oplyste
havde Mod til selv paa Venskabs og andre Fordeles
Bekostning, (thi hvad kan være for kostbart for Sand-
eden?) at modsætte sig et Sværmerie, som om det
om til at regjere, ville qvæle al Videnskabelighed, al
plysning. Denne forevigede Frænde skulle let have
rt mig paa Afveie, dersom jeg ikke ved at komme
i skjæls Aar og Alder havde indseet, hvad vel mange
ere have erfaret, at man i sin Barndom og Ung-
m døier endeel for at lære Meget, man siden i sine
dne Aar bør døie ligesaameget for, at det kan
mmes. Jeg mindes mig saaledes den hans Paa-
nd, at Almanak var et dansk eller nordisk Ord,
is Etymologie han forklarede mig, men som jeg nu
ik kan erindre. Dog maaskee havde han hørt tale
n Al — Man — Aght, der, som man vil, skal,
versat i Nutids Sprog, være: Hver Maaneds
'agttagelse. Saxerne indgrove nemlig paa fiir-
ntede Stokke Maanens Lob i et heelt Aar, saa at
deraf kunde see, naar Nyet tændtes, naar blev
uldmaanet m. m., hvoraf da gjennem hine tre Ord
ll være kommen Benævnelsen Almanak. I Cam-
idge paa St. Johns Collegium skal endnu findes
adan en gammel angelsaxisk Stok eller Primstav, som

slige Calændere kaldes heri Norden, hvorom see Ole Worms Fasti Danici. Andre opgive følgende Anledning til Benævnelsen Almanak. I Midten af det tredie kristelige Aarhundrede skal i Bretagne have levet en Munk ved Navn Guinclan, der besad en i sin Tid udm..rket Kundskab til Himmellegemerne. Aarlig udarbeidede han derfor en Underretning om Solens og Maanens Løb, hvoraf han lod tage en Mængde Afskrifter. Denne Guinclans Calender skreves i det celtiske Sprog, og havde til Titel: Diagonon al Manach Guinclan, som paa dansk er: Forudsigelse af Munken Guinclan. Af denne Titel udtog man nu siden de to Ord Al Manach, som fra den Tid blev en almindelig Benævnelse i Europa paa Romernes Calændere. Men skal jeg sige, hvad jeg troer, saa har Ordet Almanac ingen enten celtisk eller angelsaxisk og endnu mindre nogen skandinavisk Oprindelse. Derimod er det uden tvivl hebræisk eller arabisk, som den første Stavelse Al synes at røbe, og skal dets Primitiv være Meah o: afmaalt, afdeelt. Thi udentvivl skylde vi Araberne disse vore astronomiske Calændere, som saameget Andet i vore Kunster og Videnskaber. Jeg veed nok at nogle Nutids Lærde, dem jeg ellers bærer største Agt for, have for Skik at nedsætte Arabernes videnskabelige Fortjenester, men jeg kan saalidet overbevise mig om deres Grunde for denne Nedsættrelse, som j nægter, det kunde have været bedre, om man kun

have læst Aristoteles, Hippocrates og flere Græske Forfattere i deres eget Sprog, istædetfor i arabiske Oversættelser. Imidlertid vedligeholdt jo dog Araberne noget Videnskabeligheden i Occidenten, som kanskee ellers ville ganske have tabt sig, hvilket storligen var at befrygte, naar man vil anstille en Sammenligning mellem den orientalske og occidentalske Clerus i Oplysning og Kundskabec. Især tør det ikke kunde nægtes, at Araberne paa Lægevidenskaben havde velgjørende Indflydelse, da dem skyldes visse forhen ubekjendte meget gavnfulde Lægemidler. Dog jeg forbeholder mig i et særligt Stykke Arabernes Forsvar i Henseende til deres Indflydelse paa det vestlige Europas Videnskabelighed. Nok at dem, som jeg troer, skyldes vore astronomiske Calændere og deres Benævnelse af Almanaker. Jeg siger astronomiske, thi man havde desuden botaniske, om jeg saa maa kalde dem, Calændere, hvori opgaves den til enhver Sæd, til Høsten, og til saadanne flere Landmandens Arbeider, meest passende Tid. Man havde og astrologiske Calændere, hvori angaves de til Aarelader og andre Lægemidlers Brug hældige og uheldige Aarstider og Dage. Regiomontanus udgav i det 15de Sekel strax ved Bogtrykkerkunstens Opkomst den første trykte Almanak, der saa begjerlig optoges, at et Exemplar betaltes med 12 ungerske Dukater. Overalt var Almanakkers Forfærdigelse et i den Tid, og siden længe, meget indbringende Arbeide, thi ikke blot astrono-

miske Observationer og Forudsigelser indeholdtes i dem, men tillige den saa kaldte Bonde=Practica, Forudsigelser af Vejr og Vind, af Sygdomme, af store Mænds Død, Landeplager o. s. v. Da og, ifølge Troen om Astrologiens Forbindelse med Lægevidenskaben, især Lægerne, som den famøse Theophrastus Paracelsus, Thurneisser og Flere afgave sig med at skrive disse Almanakker, saa bleve de tillige som et Slags Lægebøger, hvori ikke allene de til Aarladen, Afføring o. s. v. passende Aarstider vare opgivne, men og desuden fandtes for især Damer brugelige Recepter til Vaskvand, Skjønhedsolie, Sminke o. s. v. Thurneisser især skal have samlet betydelige Midler, baade ved sine Almanakker, og ved de mange Slags deels Sundheds= deels Skjønhedsvande, han skal have forstaaet at destillere, hvoraf han i det hele nordlige Europa var saa bekjendt, at flere nordiske Læger, Apothekere, Destillatører og Laboranter søgte at komme i Tjeneste hos ham, for at fuldkomme sig i deres Videnskab. Han stod og i Correspondantse med selve de nordiske Regenter og deres Hoffer, hvorfra han modtog betydelige Foræringer, som med vor Kong Frederik den 2den og hans Dronning, hvorfor og Thurneissers bekjendte Kryderbog er tilegnet denne Konge. Da man endnu i vore Tider ikke har kundet bragt det saavidt med Almuens Oplysning, at den ringeagter de Veirspaadomme, som end i Dag vanzire vore Almanakker; men den Tids Almanakker vare,

som allerede sagt, fuld af endnu langt flere Spaadomme, der stundum satte i Forskrækkelse hele Riger og Lande, ja selve de største Potentater, saa vil man, ifølge den Tids Oplysning, ikke finde den min Gisning saa urimelig, at Konger og Førster søgte at staae i god Forbindelse med Thurneisser og Andre, hvis Almanakker vare i almindelig stor Credit. Man veed i hvilken Forskrækkelse Kong Christian den 3die fattes, da han engang over Taflet fik en Almanak for det tilstundende nye Aar, hvori var spaaet en stor Regents Død. Religions-Reformationen virkede saalidet paa Overtroens Fordrivelse, at den snart i hele to Sekler efter var saa herskende paa Tronerne som i Hytterne, saa ingen Regent vovede endnu ved en Pressetvangslov at forbyde disse fordærvelige Calændere. Overalt, naar kun Skribenterne lode Theologerne beholde deres Troe i Roe, saa vidste den Tid ikke synderlig af nogen Præssetvang, men f. Ex. Hvitfelds djærve Dedicationer af sine Kroniker til Kong Christian den 4de vise endog, at man endnu da med megen Frihed torde yttre sig om politiske Gjenstande og til saa høie Personer. Desuden Overtroe fordrives ikke ved Love og Forordninger, hvorpaa vi jo kunde tage flere Beviser hos os selv, hvoraf jeg vil kun nævne det med Veirspaadommene, som endnu findes i vore Almanakker, da vor oplyste Regjerings Tilladelse til at udlade dem kjendelig for-

mindskede Afsættelsen af Almanakker til Almuen, hvoraf ellers den fattigste Hospitalslem gjerne vil have sit Exemplar. Om vore senere organiserede nye Almue-Skoleindretninger heri tør gjøre en Forandring, vil Tiden lære. Men jeg kan i Anledning af, at man igjen maatte optage disse Veirspaadomme i vore Almanaker ikke undlade den Bemærkning: at Menneskekundskab erhvervet ikke ved flittigste Læsning i Bøger, være sig Folio eller Duodes, eller ved meest vedholdende Granskning i enten Aristoteles eller Fichte, men erhvervet ved Omgang med flere Slags Mennesker i flere Livets Stillinger er det, som danner den duelige Lovconcipist, hvori vi og hos os selv have det store Mønster i vor uforglemmelige Stampe, hvis Erklæringer og de mange i dem indeholdte Lovforslag skal, naar eengang alt hvad der er dansk ansees og studeres som Oldsager, og disse Erklæringer endnu ere reddede, læses og begrundes, naar derimod ingen ændser enten det aristoteliske eller noget andet philosofisk System, vel vidende at sund Fornuft og Forstand ikke er bundet til noget philosofisk System, men ofte endog i sin velgjørende Virkning hindres af Philosophernes Systemer. Jeg slutter dette Stykke om Almanaker med den Notitse, at disse Calændere, saaledes som de nu haves, rensede for alle overtroiske Ingredientser, Veirspaadommene undtagne, allerførst skyldes det oplyste attende Sekel, som vel begyndte med pietistiske

og endte med borgerlige Urolighedet, men dog eengang i Menneskets Oplysnings eller Culturs Historie vil udgjøre et af de allervigtigste Partier.

Det undrer mig meget, at ingen af vore lærde Læger have, saavidt mig bekjendt, videnskabelig undersøgt og afhandlet Aarsagerne til, hvi Folk nu almindeligere have Skade paa Øinene end tilforn, da det var hos os et saa stort Særsyn, at see nogen gaae med Briller paa Gaden, saa det endog tilbrog sig Pøbelens ikke saa behagelige Opmærksomhed. Thi dette mindes jeg mig, mødte en Kammerherre Falkenskjold, som, bortfjernet herfra siden 1772 for sin Deeltagelse i de Struenseiske Affairer, kom hertil i Aaret 1784, og altid gik med Briller, hvilket da store Særsyn gjorde, at engang paa Østergade han fik Følge af en stor Hob Gadedrenge, der aldrig havde seet sligt før. Nu er derimod denne Skik saa almindelig, at den ikke kan ansees for en Lapseskik, da man jo møder paa vore Gader unge, ja selv lærde Mænd og Andre med Briller paa Næsen, ja seer dem endog at spise med dem. At Briller for Aldrende, der ogsaa ved Lys ville bestille noget Nyttigt, og uden Arbeide ved Lys kan nok ikke tænkes nogen Virksomhed i vore nordiske Lande, hvor til en Aarstid kun en tredie Deel af en Dag haves Solens Lys, derfor Briller for dem, der

af Fruentimmernes Ribs, f. Ex. deres Selvhelte. Det Helsingborgske Kirkemødes Beslutning fra Aaret 1335 viser, at ligeledes her i Danmark i det mindste fordredes Tiende af Alt, som den og forhen omtalte Dom af 1443 siger, at Tiende skal ydes af alt erhvervet Gods. K. Ancher er dog af den Formening, som og en Artikel i et af ham paaberaabt Statut synes at stadfæste, at man med Tiendebyrden ikke fik det her i Danmark bragt videre, end til Tiende af Korn Qvæg og Fiske. Skribenterne over Tydsklands Kirkelove vil og, at den personelle Tiende aldrig skal have fundet Sted i det tydske Rige. Da efter Pavesystemet Tienden grundede sig paa en guddommelig Lov, saa kunde ingen Autoritet uden Pavens, som Guds Repræsentant, dispensere fra Tiendepligten, hvoraf især Klosterbeboerne, som Pavens Gardere, nøde godt. Deres Exemtioner heri gaves endog den Udstrækning, at naar fra et Kloster udsattes Creature til Græsning paa en tiendepligtig Jord, svaredes ikke af deres Grøde Tiende, hvorved da megen Underslæb i Cleri Tienderet fandt Sted, der med mere opbragte Clerus mod Munkene. Om den canoniske Rets Regel X de Decicis: Clericus clericum non decimat fandt hos os Sted, saavel for de flere private Jordeiendomme, den da rige Geistlighed besad, som for deres officielle Jorde, tør jeg ikke bestemme, men troer dog ei Reglen gik udenfor Kirkens Eiendomme.

I øvrigt naar Strid opstod med Hensyn til Hævd, Sædvane, udtrykkelige Foreninger, erhvervet Tiendefrihed o. s. v. fulgtes nok i den retlige Afgjørelse her som i Tydskland den kanoniske Rets Forskrivter.

Men disse Forskrivters Lovskraft tabte sig hos os, som i vort hele Tiendesystem foregik en betydelig Forandring, ved Religions-Reformationen. De Fattige mistede ganske deres 4de Deel i Tienden, der, dem forbeholdt, ville nu have befriet Communerne for den høist trykkende Fattigskat. Tienden blev nu ligesaameget verdslig som geistlig Afgift, thi af de 3 Dele, hvori nu Tienden skulde svares, tog Kongen en Part, der, over hele Danmark Kongen forbeholdt, skulde nu have været en for Statskassen vigtig Indtægt, som ville have befriet for mangen trykkende Skat. Hvert Sogns Præst og Kirke tillagdes de øvrige Tiendens to Dele, men hvori siden er skeet af de store Jordeiere og end skeer af Skolevæsen og Amtsprovst betydelige Indgreb. Thi skjønt Christian den 3die som Lutheraner eller Protestant vedblev at kalde Tienden et guddommeligt Paabud, skjøndt han derfor vedblev at tiende af sine egne Jordeiendomme, saa maatte han dog i den 51 Art. af den altfor aristotratiske Koldingske Reces gjøre sine Herremænds Sædegaardsjorde tiendefrie, og denne Tiendefrihed udstraktes som Sædegaardene bleve baade større og flere, ved især mange de kongelige Godsers Afstaaelse til Landets just efter Reformationen om sig gribende Adel. Tiende

byrden kom nu derfor ene at hvile paa Bondejorden, og at den hvilede haardt, har den forevigede Tyge Rothe, selv Tiendetager, indlysende viist i sit bekjendte Landbosystem. De nu ved Kongebud forordnede Foreninger, til baade Korn- og Qvægtiendens Bestemmelse i Korn eller i Penge, høre derfor med til de skjønne Lovforbedringer vore Dage have seet saamange af i vort Landbovæsen. Kun oversee man ikke, hvad jeg allerede i denne lille Tiendehistories Begyndelse gjorde opmærksom paa, Tiendernes store Vigtighed for saamange vore offentlige almeennyttige Indretninger. Landets mange Tiendecommissarier vare derfor altid Mænd, der baade kunde og vilde med Forstand og Upartiskhed styre disse Foreninger. Den disse Mænd overordnede Tiendecommission torde hensigtsmæssigere kunde rygte deres høit vigtige Overdrag, naar denne Commission gjordes mobil, istædet for at den nu herfra Hovedstaden skal dømme efter indhæntede lokale Oplysninger, dem jeg af nogle og tredive Aars Erfaring har stor Mistanke til, naar de ikke indhentes af selve den, som skal bruge dem, men i Blinde skal udledes af ofte ikke saa rene Kilder. Tienden er, jeg siger det igjen, af alle Undersaatternes Afgifter til Staten, en saa vigtig, at jeg ingen kjender vigtigere. Vore høie og lave Skoler, vore Kirker og Kirkebetjente, kort alle de Indretninger i Staten der gjøre Borgerne til cultiverede Mennesker, staae og falde ved Tienden.

Jeg har havt en Frænde, der saa oplyst og i sit Fag udmærket Mand han end var, dog var i vore Oldsager at begrunde forfalden til Rudbekske Sværmerier, som da i vore Dage begynde igjen hos os at faae Indpas, skulle vel og faae det, hvis ikke enkelte Oplyste havde Mod til selv paa Venskabs og andre Fordeles Bekostning, (thi hvad kan være for kostbart for Sandheden?) at modsætte sig et Sværmerie, som om det kom til at regjere, ville qvæle al Videnskabelighed, al Oplysning. Denne forevigede Frænde skulle let have ført mig paa Afveie, dersom jeg ikke ved at komme til skjæls Aar og Alder havde indseet, hvad vel mange flere have erfaret, at man i sin Barndom og Ungdom døier endeel for at lære Meget, man siden i sine modne Aar bør døie ligesaameget for, at det kan glemmes. Jeg mindes mig saaledes den hans Paastand, at Almanak var et dansk eller nordisk Ord, hvis Etymologie han forklarede mig, men som jeg nu ikke kan erindre. Dog maaskee havde han hørt tale om Al — Man — Aght, der, som man vil, skal, oversat i Nutids Sprog, være: Hver Maaneds Jagttagelse. Saxerne indgrove nemlig paa fiirkantede Stokke Maanens Løb i et heelt Aar, saa at de deraf kunde see, naar Nyet tændtes, naar blev fuldmaanet m. m., hvorvaf da gjennem hine tre Ord skal være kommen Benævnelsen Almanak. I Cambridge paa St. Johns Collegium skal endnu findes fordan en gammel angelsaxisk Stok eller Primstav, som

slige Calændere kaldes heri Norden, hvorom see Ole Worms Fasti Danici. Andre opgive følgende Anledning til Benævnelsen Almanak. I Midten af det tredie kristelige Aarhundrede skal i Bretagne have levet en Munk ved Navn Guinclan, der besad en i sin Tid udm..rket Kundskab til Himmellegemerne. Aarlig udarbeidede han derfor en Underretning om Solens og Maanens Løb, hvoraf han lod tage en Mængde Afskrifter. Denne Guinclans Calænder skreves i det celtiske Sprog, og havde til Titel: Diagonon al Manach Guinclan, som paa dansk er: Forudsigelse af Munken Guinclan. Af denne Titel udtog man nu siden de to Ord Al Manach, som fra den Tid blev en almindelig Benævnelse i Europa paa Romernes Calændere. Men skal jeg sige, hvad jeg troer, saa har Ordet Almanak ingen enten celtisk eller angelsaxisk og endnu mindre nogen skandinavisk Oprindelse. Derimod er det uden tvivl hebræisk eller arabisk, som den første Stavelse Al synes at røbe, og skal dets Primitiv være Meah o: afmaalt, afdeelt. Thi udentvivl skylde vi Araberne disse vore astronomiske Calændere, som saameget Andet i vore Kunster og Videnskaber. Jeg veed nok, at nogle Nutids Lærde, dem jeg ellers bærer største Agt for, have for Skik at nedsætte Arabernes videnskabelige Fortjenester, men jeg kan saalidet overbeviise mig om deres Grunde for denne Nedsætrelse, som jeg nægter, det kunde have været bedre, om man kunde

have læst Aristoteles, Hippocrates og flere Græske Forfattere i deres eget Sprog, istædetfor i arabiske Oversættelser. Imidlertid vedligeholdt jo dog Araberne noget Videnskabeligheden i Occidenten, som kanskee ellers ville ganske have tabt sig, hvilket storligen var at befrygte, naar man vil anstille en Sammenligning mellem den orientalske og occidentalske Clerus i Oplysning og Kundskabec. Især tør det ikke kunde nægtes, at Araberne paa Lægevidenskaben havde velgjørende Indflydelse, da dem skyldes visse forhen ubekjendte meget gavnfulde Lægemidler. Dog jeg forbeholder mig i et særligt Stykke Arabernes Forsvar i Henseende til deres Indflydelse paa det vestlige Europas Videnskabelighed. Nok at dem, som jeg troer, skyldes vore astronomiske Calændere og deres Benævnelse af Almanaker. Jeg siger astronomiske, thi man havde desuden botaniske, om jeg saa maa kalde dem, Calændere, hvori opgaves den til enhver Sæd, til Høsten, og til saadanne flere Landmandens Arbeider, meest passende Tid. Man havde og astrologiske Calændere, hvori angaves de til Aareladen og andre Lægemidlers Brug hældige og uheldige Aarstider og Dage. Regiomontanus udgav i det 15de Sekel strax ved Bogtrykkerkunstens Opkomst den første trykte Almanak, der saa begjerlig optoges, at et Exemplar betaltes med 12 ungerske Dukater. Overalt var Almanakkers Forfærdigelse et i den Tid, og siden længe, meget indbringende Arbeide, thi ikke blot astrono-

mindskede Affættelsen af Almanakker til Almuen, hvoraf ellers den fattigste Hospitalslem gierne vil have sit Exemplar. Om vore senere organiserede nye Almue-Skoleindretninger heri tør giøre en Forandring, vil Tiden lære. Men jeg kan i Anledning af, at man igjen maatte optage disse Veirspaadomme i vore Almanaker ikke undlade den Bemærkning: at Menneskekundskab erhvervet ikke ved flittigste Læsning i Bøger, være sig Folio eller Duodes, eller ved meest vedholdende Granskning i enten Aristoteles eller Fichte, men erhvervet ved Omgang med flere Slags Mennesker i flere Livets Stillinger er det, som danner den duelige Lovconcipist, hvori vi og hos os selv have det store Mønster i vor uforglemmelige Stampe, hvis Erklæringer og de mange i dem indeholdte Lovforslag skal, naar eengang alt hvad der er danskt ansees og studeres som Oldsager, og disse Erklæringer endnu ere reddede, læses og begrundes, naar derimod ingen ændser enten det aristoteliske eller noget andet philosofisk System, vel vidende at sund Fornuft og Forstand ikke er bundet til noget philosofisk System, men ofte endog i sin velgiørende Virkning hindres af Philosophernes Systemer. Jeg slutter dette Stykke om Almanaker med den Notitse, at disse Calændere, saaledes som de nu haves, rensede for alle overtroiske Ingredientser, Veirspaadommene undtagne, allerførst skyldes det oplyste attende Sekel, som vel begyndte med pietistiske

og endte med borgerlige Urotigheder, men dog eengang i Menneskets Oplysnings eller Culturs Historie vil udgjøre et af de allervigtigste Partier.

Det undrer mig meget, at ingen af vore lærde Læger have, saavidt mig bekjendt, videnskabelig undersøgt og afhandlet Aarsagerne til, hvi Folk nu almindeligere have Skade paa Øinene end tilforn, da det var hos os et saa stort Særsyn, at see nogen gaae med Briller paa Gaden, saa det endog tilbrog sig Pøbelens ikke saa behagelige Opmærksomhed. Thi dette mindes jeg mig, møbte en Kammerherre Falkenskjold, som, bortfjernet herfra siden 1772 for sin Deeltagelse i de Struenseiske Affairer, kom hertil i Aaret 1784, og altid gik med Briller, hvilket da store Særsyn gjorde, at engang paa Østergade han fik Følge af en stor Hob Gadedrenge, der aldrig havde seet sligt før. Nu er derimod denne Skik saa almindelig, at den ikke kan ansees for en Lapsesikk, da man jo møder paa vore Gader unge, ja selv lærde Mænd og Andre med Briller paa Næsen, ja seer dem endog at spise med dem. At Briller for Aldrende, der ogsaa ved Lys ville bestille noget Nyttigt, og uden Arbeide ved Lys kan nok ikke tænkes nogen Virksomhed i vore nordiske Lande, hvor til en Aarstid kun en tredie Deel af en Dag haves Solens Lys, derfor Briller for dem, der

med Aarenes Tiltagenhed blive svage paa Øinene, er en over al Maade velgjørende Opfindelse, føler jeg taknemmelig daglig selv, men ikke uden at beklage de forevigede Gamle, som dog og have læst og studeret ved Lys og det i ofte forstøvede Haandskrivter, der altid vanskeligere lader sig læse end Tryk. Imidlertid er Briller en silbig Opfindelse ikke ældre end fra det 13de Sekels anden halve Deel; da jeg ikke veed, de omtales før i Aaret 1270 i en Samling, Minnesange af en gammel tydsk Digter ved Navn Missner. Den høist fortjente Opfinder af disse Briller skal være Italiæneren Alexander Spina, som næsten de allerfleeste og allervigtigste Opfindelser og Opdagelser i Middelalderen skyldes enten en Italiæner eller en Tydsker.

Til de flere Overdrivelser, vor fanatiske Oldgrandskere gjøre sig skyldige i ved deres Forestilling om den thorske eller odinske Oldnordboes Cultur, hører og den, at de saa gjerne ville binde os paa Ærmet, Fruentimmerne hos vore hedenske Oldfædre vare i saa stor Agt, at, som selv Suhm mener, (hvilken Forevigет der dog — som jeg seer — ikke nu maa gjelde noget i vore Oldsager), de i Norden blandede Selskaber meget skal have bidraget til at mildne Sæderne. Men med denne høitfortjente Lærdes Skygges Tilladelse,

hvis Skobaand at løse, jeg overlader til vore Oldgrandskere, thi jeg finder mig ikke dertil værdig, saa veed jeg ikke, hvori denne Sædernes Formildelse bestod. Første Bind af mine Afhandlinger i Fædrelandets Cultur = Stats = Kirke = og Litterærhistorie Stutter med et Bidrag til Sædelighedens Historie i Middelalderen, hvor Facta ere anførte, der bevise det ganske Modsatte, bevise, at snart intet skikkeligt Fruentimmer kunde, uden at blive udsat for de groveste Uartigheder, være i den Tids endog fornemmere selskabelige Kredse for det i Bund og Grund fra Hofjunkeren til Haandværkskarlen usædelige Mandkjøn. Dog Fruentimmerne vare, just derfor, ikke heller bedre end Mandkjønnet, men vare saameget værre, som de med indvortes Følelse om det at behage vort Kjøn er deres dem af Naturen givne Kald, dog ikke besad det kultiverede Fruentimmers Fuldkommenheder, der nu, skjønt stundom paa de huuslige Sysslers Bekostning, alligevel saameget fængsle Manden med Aandsdyrkelse, at selv vore kultiverede Fruentimmers Svagheder af Skinsyge, Trættekjerhed, Pænhed, Lunefuldhed, og saadanne flere Urimeligheder, dog forbundne med Forstand og Aandsdyrkelse, gjøre dem til den nu i Verden herskende Deel af Menneskekjønnet. Men at kun ved den groveste Sandselighed den Tids Fruentimmer forstode at indtage, derom vidne flere Efterretninger, hvoraf jeg allene vil holde mig til dem om deres usømmelige Klædedragt, hvorover klages hele

Middelalderen igjennem, lige fra Chronografen Dibrik af Merseburg til Reformatoren Morten Luther. Thi skjønt vist nok i Klædebragten Kjønnet kan meget behage og indtage, og derfor den bedende Magdelone i sin sorte Kjole og sit Klosterslør er et ligesaa ubehageligt Syn, som derimod et med Smag velklædt Fruentimmers behageligt, saa er det dog vist, at Middelalderens Damer, i at lade deres Indtagenheder komme til Skue, gik altfor vidt. Dibrik af Merseburg fortæller saaledes, at hans Samtids Fruentimmere brugte et Slags Særke, thi Linnet, som den Tid ubekjendt, kan jeg ikke sige, hvilke vare saaledes skaarne, at man kunde see en i sin Stads paaklædt Dame snart nedenfor Brysterne. Og endnu flere Sekler efter, klager og Luther over denne sin Tids Damers uanstændige Paaklædning. Men, hører jeg vore Oldgrandskere indvende mig, det var om den thorske eller odinske Oldtid ikke om den kristelige Middelalders Fruentimmer, der skulle tales. Jeg svarer hertil: at Sæderne heri som i mere vare i den kristne Middelalder *hele* Europa over saa raae og barbariske, var en Følge af de Nationers Raahed, som undertvang det vestlige romerske Rige, og deri oprettede de flere Europas Troner, som tildeels endnu ere til. Af disse vilde krigerske Nationer skal jo vi skandinaviske Nordboer have udgjordt en betydelig Deel, som da og unægtelig baade Normannerne og Angelsaxerne vare Nordiske. Men hvorledes disse barbariske Krigere fore frem som

Canibaler, er af Frankrigs og Engellands Historier nokſom bekjendt, ſom de gruelige Frændemord, den merovingiſke Familie er fuld af, viſe hvorlidet deres fra Norden bragte raa Sæder mildnedes af den blide Chriſtuslære, ſom da og desværre mindre prækedes end Theologernes i blind Troe paa Fabler og Legender beſtaaende Kriſtendom. Dog vore Sagaer ſkal jo bære Vidne om vor Oldtids Sæder. Jeg vil nu derfor af dem ikke anføre de Beviſer, ſom vore Oldgrandſkere have anført; thi de kunde læſes hos dem ſelv, og i ſelve Sagaerne. Men jeg vil anføre nogle Oldtidens Sæder og Skikke, hvoraf øienſynlig maa ſluttes Fruentimmerne ikke kan have været i den Agtelſe, ſom er en Følge af Cultur. Førſt bemærker jeg da, at det 18de Capitel hos Tacitus viſer, at Germanernes Fruentimmer intet eiede, intet kunde arve. De vare derfor i Familierne ſom Ting, der ſolgtes og kjøbtes. Vore nordiſke Fruentimmer havde det til den Tid viſt ikke bedre, ſom det da ikke heller kan tænkes, at i det kolde mørke med Snee og Iis bedækkede Skandinavien ſkulde være en fortrinligere Cultur, end i det hvorvel og barſke dog altid mildere Germanien. Den her i Norden ſaa almindelig gjængſe Voldtægt, hvorfor i Middelalderens Love findes Beviſer nok, ja hvoraf endnu flere vore Bryllupsſkikke hos Landalmuen ere Levninger, tale heller ikke for, at Oldtidens Fruentimmer have været i Agtelſe. Man tænke ſig, at den Olds Prindſer og Skjoldbaarne ſatte en

Stolthed i, at kunde tiltvinge sig Deel i den selv fornemste Dames Seng, hvis Fader eller Broder eller Forlovede de havde myrdet om Dagen. Ja skal man troe Sagaerne, saa gaves der i den Old Krigere saa lumske som vilde, at de efter natlig Overfald og Snigmord paa deres Fiende krøb strax blodbestængte med, som man siger, Støvler og Sporer i den af Blod rygende Seng, for hos Enken at stille deres frække Lyster. Og saadanne fæle Historier finde vi selv i de Sagaer, vore Oldgrandskere udgive for de bedste. Jeg maa vel spørge: kan der hos slige Folk, hvor slige fæle Historier høre til Dagens Orden, tænkes eller ventes nogen Agt for Kjønnet. Nu vore Oldfædres Polygamie, der, som Adam af Bremen fortæller, just fandt Sted her i Norden særdeles mellem de Fornemmere og Rigere. Saa overbeviist jeg er, at der i Naturens Lov intet kan være imod Polygamie, saa vist dog, at hvor den i ordnet Stat finder lovmæssig Sted, kan Kjønnet aldrig være i den Agt, som hvor allene Monogamie har Sted. Det ligger i Sagens Natur, og stadfæstes desuden af alle Staters Historier. Nu det, at ingen Forskjæl gjordes paa ægte og uægte Fødsel taler heller ikke for Kjønnets Agt. Jeg veed vel, at man selv i cultiverede Stater seer igjennem Fingre med Concubinat, men det er bekjendt, at man derfor ikke i nogen Stat har hævet hiin Forskjel, som Kristendommen først indbragte her. Jeg veed og, at nogle vor Old- og Historie-

grandskere paastaae, at der før Christendommen har været Forskjel paa ægte og uægte Fødsel, og at Kong Harald Blaatands Foragt og Had til Svend Tveskjæg just skal søges i Svends uægte Fødsel, en Paastand som endog een end levende Historiegrandsker har. Men foruden det, at Harald Blaatands Historie endnu er saa mørk, at det neppe lader sig med Vished bestemme enten Svend er født ægte eller uægte, saa tale flere Beviser for, at der endnu den Tid ingen saadan Forskjel gaves. Man tænke sig Kong Wilhelm Erobrer gjorde sig saalidet af, at skjule sin uægte Fødsel, at man endog har end i Dag Breve fra ham, hvori han underskriver sig Wilhelm Bastard, som han dog vist ikke havde gjort, om der den Tid havde vedhængt Skam ved at være født udenfor lovligt Ægteskab. Endskjønt ingen Oplyst længer troer paa den mosaiske Rets Forbindtlighed i Henseende til Lovene for Ægteskab i Almindelighed, og særlig med Hensyn til de forbudne og tilladte Grader i Ægteskab, saa er det dog vist, at der i en ordnet Stat, om ikke for andet saa for at opretholde Kjønnenes gjensidige Agt, maa være Grændser for Beslægtedes og Besvogredes ægteskabelige Forbindelser. Men at, om saadanne Grændser i vore odinske Oldstater gives, disse da have været heel vide, er sluttelig af, at i vort gamle danske Sprog kaldtes Blodskam Kiætterie. Men, siger Stjernhøeck og flere nordiske Oldgrandskere, viser det ikke Agt for Kjønnet, at

Fruentimrene selv for de groveste Forbrydelser ikke belagtes med Livsstraf? Viser det ikke, at man har villet sikkre Fruentimrets Blufærdighed og gode Rygte ved den gothiske Lov, der forbyder en Læge, at aarlade nogen Pige uden i hendes Faders Overværelse? Jeg svarer hertil Nei, thi i disse Oldtidens Indretninger sporer jeg ingen Agt for Kjønnet, men de beviise, hvad jeg allerede har paastaaet, at Fruentimret var en Ting uden Rettigheder, til Fals for den som ville betale meest, naar Eieren var kjed af sit Barn eller sin Frille, og Faderen vidste han fik mere for sin Datter, naar hun var Møe, end naar Formodningen var for det Modsatte. Derimod troer jeg, at den ægte Kone med sin Nøgleret (jus clavium) havde flere Rettigheder end Andre af hendes Kjøn, dog ikke større end at alle vore Lovoldgranskere ere enige i, at Manden tilkom den Ret at banke sin Kone, naar hun begik Feil. Sandelig et kjønt Bidrag til Agt for Kjønnet, hvorved jeg endnu maa gjøre det Tillæg, at Konernes Forrettigheder udentvivl vare Følger af den Olds baade borgerlige og huuslige Forretninger; thi som Oldnordboen da levede paa Jagt, Fiskerie og Søræverie, maatte det være Manden om at gjøre, hjemme at have en Kone, der med større Troskab end ventes kan af en Slavinde forgede for Boelet og dets Opryning. Selv derfor af Retten, Manden havde til at dræbe den i Sengen hos sin Kone fundne Horkarl, kan intet udledes for den Olds Sædelighed, uden det at en saadan Karl ansaaes

ned Rette for en lumsk Huustyv. Thi den Menneskekundskab som uden al Studering i Bøger kan erhverves, og som stundum de Boglærde besidde mindst af, skal jeg aldrig nægte vore Oldfædre. Derfor taler denne Lov. Derfor og hiin Vestgothiske, og derfor kunde jeg anføre saamange gamle nordiske Love. Imidlertid var der selv i Ægteskab saa liden Delicatesse, at en Ven, naar han reiste bort, ikke tog i Betænkning under sin Fraværelse, at overlade sin Kone til sin Ven. Saa myndig var og Manden i sit Ægteskab, at hans Villie skulde være Konens, selv i at bestemme det Barn udsat, Konen endnu bar under Brystet. Nei Kjønnets Agtelse hos os skriver sig fra Christendommen, og skyldes dens Prædikantere, som skaffede Pigen Arveret og Konen Deel i Mandens Boe. Hvorvel jeg lidet i mine videnskabelige Grandskninger ændser Auctoriteter, men følger ganske min egen Overbeviisning, saa vil jeg dog ikke undlade den Bemærkning, at vor som philosopherende Old- og Historiegrandsker agtede Tyge Rothe, er ganske af min Meening om Agtelsen, den odinske Olds Fruentimmer stode i. Man efterfee herom denne Forevigedes Skrifter om Nordens Statsforfatning og om Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa.

I Aaret 1801 er udkommen en Satire paa Podagrister; hvis Titel er: Ritterorden des podagrischen Flusses. Det er: en kort, paa Gudernes Gesandt Mercurius's egen mundtlige Beretning grundet, Beskrivelse over den fine Gudinde Jomfrue Podagras Herkomst, Fødsel, Navn, Complection, Opdragelse, Underviisning, Legebørn, Tjenestefolk, Selskab, Tidkort, Munterhed, samt den lovlige podagriske Ridderordens Indsættelse, Riddertjeneste, Jomfrue Podagras Ophøielse til Gudinde m. v. trykt i Philopodagrium med hans Kongl. cypriske Majestæts Privileg. paa 10 Aar. Forfatteren, som i Karlsbad har truffen Mercurius, der indfinder sig her, for at høre hvad de ankommende Fremmede kan vide af Nyt, fortæller da, efter hvad han har hørt af dette Gudernes Sendebud, følgende: Podagra er et Slegfredbarn af Venus og Vulkan: Efter sin Fader har hun det, at hun halter: Af sin Moder blev hun sat, for at opdrages, hos Bachus: Til Opvartningsdamer fik hun Begjerlighed (libido), Vrede, Umaadelighed og Vellevnet (gula): Saa gav og Bachus hende til Tidsfordriv alskens Slags unge Karle, som aad og drak umaadelig, horede, røvede, og derved insinuerede sig hos Podagra: Hun samlede dem nu derfor en Aften i sit Gemak, hvor hun slog dem til Riddere. Men fik derfor saaliden Tak, at disse Riddere tilsidst sagsøgte hende for hendes Tyrannie og Ubarmhiertighed.

Vor af sit Fædrenelands Literatur i mange Henseender høit fortjente Suhm siger: at intet Land skylder sin Lærde og Skribent mere, end Danmark og Norge skylder sin Holberg. Suhm har og i en lille skjøn Charakteristik, det findes i 4de Bind af hans samlede Smaaskrifter, sat denne sin Ungdoms Velynder det værdigste Minde, ved at opregne de mangfoldige og mangehaande Værker, hvorved Holberg afhjalp vor Mangel i den almindelige, og i Fædrenelandets Historie, i det komiske og i det satyriske Fag; skjænkede os saamange nyttige og fornøielige Bøger; opvakte Læselyst hos hver Mand til Bøger i Modersmaalet, da alt Godt tilforn skulle siges paa Latin, antændte og udbredte en Skrive- og Tænkelyst hos os, som tiltrak sig endog Fremmedes Opmærksomhed paa vor Literatur, allerhelst en stor Deel af denne berømte Forfatters Skrifter oversattes paa tydsk, svensk, hollandsk, engelsk, fransk, ja selv italiensk. Holberg, siger Suhm, gav og derfor sit Folk og dets Tænkemaade samme Stød, som Cicero gav sine Landsmænd, i det de begge vakte dem, til at skrive, tænke og philosophere i deres eget Sprog. Det er ved dette Stød jeg vil dvæle, og vise Holbergs store Fortjenester af Oplysningens Udbredelse, hvori han selv var saa langt over sine samtidige endog lærde og videnskabelige Landsmænd, at jeg tør sige, Danmark og Norge skulde uden Holberg have staaet et heelt Sekel tilbage i Oplysning. Denne Holbergs her i Danmark saa

ædlige Oplysning, og den Djervhed, hvormed han torde udbrede den, bliver især paafaldende, naar man tænker sig Tiden, hvori Holberg levede og skrev, men hans Fortjenester blive og derfor desto større, naar man betænker de Farer, han i saadanne Tider udsatte sig for. Holbergs virksomste Levnetsperiode som Skribent indfaldt under de to sidste Decennier af K. Frederik den 4des Regjering, og saa under K. Christian den 6tes hele Regjering, ved hvis Udgang Holberg allerede var over de 60 Aar gammel. Dette hele Tidsløb var ingenlunde det beleiligste for en Skribent, som Holberg, hvis Skrifters Tendents mindre gik ud paa Lærdom, end i det borgerlige Liv at fremme den Oplysning, til hvis Udbredelse Holberg følte sig saa kaldet, som hans egen Oplysning lod ham føle, hvor overmaade meget hans Landsmænd stode heri tilbage for andre Europas Landes Folk i alle Stænder. Man minde sig vor Historie fra det attende Sekels første Halvdeel, hvorledes vore Geistlige ikke allene gjensidig forfulgte hinanden, naar Enkelte af dem ikke troede, som Bispen, eller Summus Theologus, eller den i Yndest staaende Hofpræst, vilde, der skulde troes, men og hvorledes disse Zeloter forfulgte Mænd udenfor Kirken, der torde paastaae Sandheder kontrasterende med hines raa Overtroe. Saaledes forfulgtes, den som dansk Jurist udødelig fortjente, Andreas Høier først for sin Afhandling om de forbudne Grader i Ægteskab, og siden for sin

lille paa tydsk skrevne danske Historie, hvis nogle frie Yttringer, man ikke kunde taale at læse paa Prent. Og gjør det mig ondt, her at maae tilstaae, at selve Holberg af personlig Hensyn deeltog i disse Forfølgelser. Dog det er Skribenten ikke Mennesket Holberg, vi her skal befatte os med. Holberg blev og for sin Misundelse paa Høier straffet i de Forfølgelser, han selv maatte udstaae for sin Peter Paars, og i Ringeagten nogle hans uoplyste Colleger viiste ham, for han som geistlig Embedsmand skrev Comedier, der af den Tids protestantiske Theologer endnu betragtedes som contrabande Varer. Holberg holdt op, at skrive Comedier, da Frederik den 4de var død, og nu lige fra Kongeborgen til Hytten altfor meget

Tom Gøglerie og en slavisk Troe paa dem der forkyndte
Noget, de kaldte Guds Ord, brammede med Navnet af Dyd.

Men Holberg vedblev dog at gavne med sine Skrifter, og ved de i dem jævnlig frie Yttringer at lægge en Sæd, der indtil vore Dage har baaret velgjørende Frugter. Endskjønt jeg tør formode, at ingen Dansk eller Norsk, som gjør Fordring paa Cultur, jo af de holbergske Skrifter har læst Alt, hvad han har kundet overkommet, saa tør dog et lille Udtog af hans frieste Yttringer i religiøse og politiske samt andre vigtige Materier læses med Interresse, fordi

derved gjenkaldes i en behagelig Erindring, hvad denne Danmarks og Norges det 18de Sekels første Skribent og Philosof var for sine baade medlevende og efterkommende Landsmænd, til hvis Oplysning han ikke var bange for, at vove sin Roe.

Jeg vil da først af hans, efter min Formening, Mesterværk Niels Kliim udpege nogle af de mange nyttige, skjønt stundum bidende, Sandheder, her forekomme. Saaledes troer han, at ingen Stat kan bestaae uden Religion, men viser tillige, at flere Religioner i en Stat gjerne kan bestaae med hinanden, uden deraf at befrygte nogen Uroe. Han anbefaler og derfor Tollerantse, og vil at Theologerne skal afholde sig fra saadanne unyttige Undersøgelser, som de om Guds Egenskaber og Væsen, og de flere dogmatiske Kævlerier, som deres Skrifter vrimle af. I den Anledning foreslaaer han og en Fæst for den ubegribelige Gud. End opholder han sig og over Begravelser i Byerne, og over Liigprækener. Love skal gives paa den i Romernes republikanske Tider brugelige Maade, og være saa tydelige, at Lovforklaring bliver unødvendig. - Han stikler og her paa den Ringeagt, hvori Bonden var i hans Tid, fornemmelig under K. Christian den 6tes Regjering. Rang og Rangsyge, som just under denne Regjering fik især Indpas, gjør han Nar af, og kalder Rangtitler tomme Navne og Skygger. Han vil at Fremmede skal bruges, men maa, naar de ere brugte, ikke blive her. Men især har han

en bidende men vittig Fordeeling af Embeder og borgerlige Stillinger, saaledes som de vare i hans underjordiske Stater. Gæssene vare der Advokater, og Skaderne, klædte i Faareskind, Underrets-Procuratorer. Ræve der gjøres til Fuldmægtige, Gesandter, Consuler, Agenter og Legationsraader. Ravne tages til curatores bonorum. Heste blive Borgermestere og Raadmænd. Slanger, Muldvarper, Rotter og Muus blive Proprietærer. Ulve ere Rentemestere og Toldere, og have Høge til Fuldmægtige. Chameleoner ere Hofbetjente og Folk uden Hoved. Ikke mindre bidende og vittig er Niels Kliims underjordiske Geographie. Selv til det kostbare nylig opbygte Christiansborg Slot synes han at stikle, ved Beskrivelsen over Slottet Potu, som roses mere for sin Kunst og Nethed, end for sin Pragt og de rare Marmorstene. For flere Aar siden har jeg ved at gjennemgaae, og fra flere Sider at betragte den i Munterhed, Lune, Opfindelse, selv en Boileau's Aandsproducter, efter Sagkyndiges Dom, overgaaende Peder Paars, viist, at dette Digt kan afbenyttes i høiere Hensigter end til Læsning fra Tidkort. Den skal udgjøre en Afhandling i mine samlede større historiske Afhandlinger, hvor jeg end udførligere skal udbrede mig over Peder Paarses endog i vor Kulturhistorie ikke uvigtige Digt. Kun vil jeg her gjøre opmærksom paa, at Holberg i dette Digt siger alle en Stats forskjellige Stænder eller Borgerklasser, snart i alle Livets forskjellige Stillin-

ger, de nyttigste Sandheder, indhyllede i Satirer, men som vist saameget mindre have forfeilet deres Hensigt, da Peder Paars er et Digt, der just læses af alle Stænder, og især læstes i hans Tid og flere Aar efter, til Mysticismen og i den indbildte Digteres Sværmerier gave i det mindste de høiere Borgerklasser en saa kaldet bedre Smag. Hvo kan læse Holbergs Kirkehistorie, uden at beundre den Klogskab og Varsomhed, og dog alligevel Djærvhed, hvormed Forfatteren har tordet angribe Præstetantet i en Tid, som Christian den 6tes Regjeringsdage, i hvilke denne Historie skreves. At han i dette Værk siger Christi Bjergprædiken er Kjernen af Alt hvad der findes i Bibelen, stemmede vist ikke med Hofpræsten Bluhmes og Consorters Meening, hvorefter nok Offer og Forsoning, Lammet og Blodet afgave meget vigtigere Lærdomme, som slutteligt er af Johan Adolph Brodersens Troens Klenodie i aandelige Sange, hvorved han sang sig op paa Ribe Bispestoel. Disse Guds Mænd har vist heller ikke bifaldet den Holbergs Paastand: *at ingen Lære mindre end Christi behøvede at stadfæstes ved Mirakler.* Nu Holbergs Forestilling af Celsii Skrift, hans Udladelser om Trinitetslærdommen, om Tertullians Sværmerier, om de Christnes, eller egentlig de christne Præsters, store Fiende Pophyrius. Reent ud siger Holberg i Historien af Dogmet om Christi Guddom, at Patres i de første tre Sekler ingenlunde herover forklarede sig paa een Maade,

(thi nærmere torde han ikke komme Sandheden) og ikke utydelig giver han tilkjende, at Dogmet skriver sig fra Platos Skrifter, ja han kunde vel endog have anført endnu ældre Kilder. Saa gjør og Holberg opmærksom paa hvor maadelige Theologer, det nicæiske Kirkemødes patres, der fordømte Arius, vare, og har han i den Anledning en mærkelig Anecdot om deres Beviis for den Helligaands Guddom, som han frit og upartisk bedømmer disse Fædres store Fiende Arius. Overalt gjør Holberg opmærksom paa, og selv af de saakaldte hedenske Skribenter beviser, hvorledes den oprindelige rene og jævne praktiske Christuslære forvanskedes ved Kirkelærernes eller Præsternes Tilsætninger og Overtroe. Kjækt tales og Holberg mod kætterske Skrifters Undertrykkelse, og viser at mange saakaldte Kættere have talt fornuftigere, end de som troede Alt hvad troes skulde, eller de saakaldte Orthodoxe. Man læse saaledes, hvad han har om Eutychianerne og Nestorianerne. Stærk gaaer han løs paa Cleri Hovmod, Intollerantse, og Skinhellighed som Følger af den Kirkedisciplin, man endnu saa gjerne vil have, men som jeg smigrer mig med under een oplyst Regjering aldrig faaer indført. Han fortæller og hvorledes Bisperne begyndte i Forsamlinger med deres Medpræster at reise sig Troner, hvorledes Mahomodanerne vare langt tollerantere end de Christne. Om deres Skinhellighed anfører han en morsom Anecdote med den hellige Anselm, der laae sig hos en ung kiøn

Fruentimrene selv for de groveste Forbrydelser ikke belagtes med Livsstraf? Viser det ikke, at man har villet sikkre Fruentimrets Blufærdighed og gode Rygte ved den gothiske Lov, der forbyder en Læge, at aarlade nogen Pige uden i hendes Faders Overværelse? Jeg svarer hertil Nei, thi i disse Oldtidens Indretninger sporer jeg ingen Agt for Kjønnet, men de beviise, hvad jeg allerede har paastaaet, at Fruentimret var en Ting uden Rettigheder, til Fals for den som ville betale meest, naar Eieren var kjed af sit Barn eller sin Frille, og Faderen vidste han fik mere for sin Datter, naar hun var Møe, end naar Formodningen var for det Modsatte. Derimod troer jeg, at den ægte Kone med sin Nøgleret (jus clavium) havde flere Rettigheder end Andre af hendes Kjøn, dog ikke større end at alle vore Lovoldgranskere ere enige i, at Manden tilkom den Ret at banke sin Kone, naar hun begik Feil. Sandelig et kjønt Bidrag til Agt for Kjønnet, hvorved jeg endnu maa gjøre det Tillæg, at Konernes Forrettigheder udentvivl vare Følger af den Olds *baade* borgerlige og huuslige Forretninger; thi som Oldnordboen da levede paa Jagt, Fiskerie og Søroverie, maatte det være Manden om at gjøre, hjemme at have en Kone, der med større Troskab end ventes kan af en Slavinde sørgede for Boelet og dets Dyrkning. Selv derfor af Retten, Manden havde til at dræbe den i Sengen hos sin Kone fundne Horkarl, kan intet udledes for den Olds Sædelighed, uden det at en saadan Karl ansaaes

med Rette for en lumsk Huuskyv. Thi den Menneskekundskab som uden al Studering i Bøger kan erhverves, og som stundum de Boglærde besidde mindst af, skal jeg aldrig nægte vore Oldfædre. Derfor taler denne Lov. Derfor og hiin Vestgothiske, og derfor kunde jeg anføre saamange gamle nordiske Love. Imidlertid var der selv i Ægteskab saa liden Delicatesse, at en Ven, naar han reiste bort, ikke tog i Betænkning under sin Fraværelse, at overlade sin Kone til sin Ven. Saa myndig var og Manden i sit Ægteskab, at hans Villie skulde være Konens, selv i at bestemme det Barn udsat, Konen endnu bar under Brystet. Nei Kjønnets Agtelse hos os skriver sig fra Christendommen, og skyldes dens Prædikantere, som skaffede Pigen Arveret og Konen Deel i Mandens Boe. Hvorvel jeg libet i mine videnskabelige Grandskninger ændser Auctoriteter, men følger ganske min egen Overbeviisning, saa vil jeg dog ikke undlade den Bemærkning, at vor som philosopherende Old- og Historiegrandsker agtede Tyge Rothe, er ganske af min Mening om Agtelsen, den odinske Olds Fruentimmer stode i. Man eftersee herom denne Forevigedes Skrifter om Nordens Statsforfatning og om Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa.

I Aaret 1601 er udkommen en Satire paa Podagrister, hvis Titel er: Ritterorden des podagrischen Flusses. Det er: en kort, paa Gudernes Gesandt Mercurius's egen mundtlige Beretning grundet, Beskrivelse over den fine Gudinde Jomfrue Podagras Herkomst, Fødsel, Navn, Complection, Opdragelse, Underviisning, Legebørn, Tjenestefolk, Selskab, Tidkort, Munterhed, samt den lovlige podagriske Ridderordens Indsættelse, Riddertjeneste, Jomfrue Podagras Ophøielse til Gudinde m. v. trykt i Philopodagrium med hans Kongl. cypriske Majestæts Privileg paa 10 Aar. Forfatteren, som i Karlsbad har truffen Mercurius, der indfinder sig her, for at høre hvad de ankommende Fremmede kan vide af Nyt, fortæller da, efter hvad han har hørt af dette Gudernes Sendebud, følgende: Podagra er et Slegfredbarn af Venus og Vulkan: Efter sin Fader har hun det, at hun halter: Af sin Moder blev hun sat, for at opdrages, hos Bachus: Til Opvartningsdamer fik hun Begjerlighed (libido), Vrede, Umaadelighed og Velslevnet (gula): Saa gav og Bachus hende til Tidsfordriv alskens Slags unge Karle, som aad og drak umaadelig, horede, røvede, og derved insinuerede sig hos Podagra: Hun samlede dem nu derfor en Aften i sit Gemak, hvor hun slog dem til Riddere. Men fik derfor saaliden Tak, at disse Riddere tilsidst sagsøgte hende for hendes Tyrannie og Ubarmhiertighed.

Vor af sit Fædrenelands Literatur i mange Henseender høit fortiente Suhm siger: at intet Land skylder sin Lærde og Skribent mere, end Danmark og Norge skylder sin Holberg. Suhm har og i en lille skiøn Charakteristik, det findes i 4de Bind af hans samlede Smaaskrifter, sat denne sin Ungdoms Velynder det værdigste Minde, ved at opregne de mangfoldige og mangehaande Værker, hvorved Holberg afhjalp vor Mangel i den almindelige, og i Fædrenelandets Historie, i det komiske og i det satyriske Fag; skiænkede os saamange nyttige og fornøielige Bøger; opvakte Læselyst hos hver Mand til Bøger i Modersmaalet, da alt Godt tilforn skulle siges paa Latin, antændte og udbredte en Skrive- og Tænkelyst hos os, som tiltrak sig endog Fremmedes Opmærksomhed paa vor Literatur, allerhelst en stor Deel af denne berømte Forfatters Skrifter oversattes paa tydsk, svensk, hollandsk, engelsk, fransk, ja selv italiensk. Holberg, siger Suhm, gav og derfor sit Folk og dets Tænkemaade samme Stød, som Cicero gav sine Landsmænd, i det de Begge vakte dem, til at skrive, tænke og philosophere i deres eget Sprog. Det er ved dette Stød jeg vil dvæle, og vise Holbergs store Fortjenester af Oplysningens Udbredelse, hvori han selv var saa langt over sine samtidige endog lærde og videnskabelige Landsmænd, at jeg tør sige, Danmark og Norge skulde uden Holberg have staaet et heelt Sekel tilbage i Oplysning. Denne Holbergs her i Danmark saa

tidlige Oplysning, og den Djervhed, hvormed han torde udbrede den, bliver især paafaldende, naar man tænker sig Tiden, hvori Holberg levede og skrev, men hans Fortjenester blive og derfor desto større, naar man betænker de Farer, han i saadanne Tider udsatte sig for. Holbergs virksomste Levnetsperiode som Skribent indfaldt under de to sidste Decennier af K. Frederik den 4des Regjering, og saa under K. Christian den 6tes hele Regjering, ved hvis Udgang Holberg allerede var over de 60 Aar gammel. Dette hele Tidsløb var ingenlunde det beleiligste for en Skribent, som Holberg, hvis Skrifters Tendents mindre gik ud paa Lærdom, end i det borgerlige Liv at fremme den Oplysning, til hvis Udbredelse Holberg følte sig saa kaldet, som hans egen Oplysning lod ham føle, hvor overmaade meget hans Landsmænd stode heri tilbage for andre Europas Landes Folk i alle Stænder. Man minde sig vor Historie fra det attende Sekels første Halvdeel, hvorledes vore Geistlige ikke allene gjensidig forfulgte hinanden, naar Enkelte af dem ikke troede, som Bispen, eller Summus Theologus, eller den i Yndest staaende Hofpræst, vilde, der skulde troes, men og hvorledes disse Zeloter forfulgte Mænd udenfor Kirken, der torde paastaae Sandheder kontrasterende med hines raa Overtroe. Saaledes forfulgtes, den som dansk Jurist udødelig fortjente, Andreas Høier først for sin Afhandling om de forbudne Grader i Ægteskab, og siden for sin

lille paa tydsk skrevne danske Historie, hvis nogle frie Yttringer, man ikke kunde taale at læse paa Prent. Og gjør det mig ondt, her at maae tilstaae, at selve Holberg af personlig Hensyn deeltog i disse Forfølgelser. Dog det er Skribenten ikke Mennesket Holberg, vi her skal befatte os med. Holberg blev og for sin Misundelse paa Høier straffet i de Forfølgelser, han selv maatte udstaae for sin Peter Paars, og i Ringeagten nogle hans uoplyste Colleger viiste ham, for han som geistlig Embedsmand skrev Comedier, der af den Tids protestantiske Theologer endnu betragtedes som contrabande Varer. Holberg holdt op, at skrive Comedier, da Frederik den 4de var død, og nu lige fra Kongeborgen til Hytten altfor meget

Tom Gøglerie og en slavisk Troe paa dem der forkyndte
Noget, de kaldte Guds Ord, brammede med Navnet af Dyd.

Men Holberg vedblev dog at gavne med sine Skrifter, og ved de i dem jævnlig frie Yttringer at lægge en Sæd, der indtil vore Dage har baaret velgjørende Frugter. Endskjønt jeg tør formode, at ingen Dansk eller Norsk, som gjør Fordring paa Cultur, jo af de holbergske Skrifter har læst Alt, hvad han har kundet overkommet, saa tør dog et lille Udtog af hans frieste Yttringer i religiøse og politiske samt andre vigtige Materier læses med Interresse, fordi

ger, de nyttigste Sandheder, indhyllede i Satirer, men som vist saameget mindre have forfeilet deres Hensigt, da Peder Paars er et Digt, der just læses af alle Stænder, og især læstes i hans Tid og flere Aar efter, til Mysticismen og i den indbyrdes Digteres Sværmerier gave i det mindste de høiere Borgerklasser en saa kaldet bedre Smag. Hvo kan læse Holbergs Kirkehistorie, uden at beundre den Klogskab og Varsomhed, og dog alligevel Djærvhed, hvormed Forfatteren har tordet angribe Præstetantet i en Tid, som Christian den 6tes Regjeringsdage, i hvilke denne Historie skreves. At han i dette Værk siger Christi Bjergprædiken er Kjernen af Alt hvad der findes i Bibelen, stemmede vist ikke med Hofpræsten Bluhmes og Consorters Meening, hvorefter nok Offer og Forsoning, Lammet og Blodet afgave meget vigtigere Lærdomme, som tydeligt er af Johan Adolph Brodersens Troens Klenodie i aandelige Sange, hvorved han sang sig op paa Ribe Bispestoel. Disse Guds Mænd har vist heller ikke bifaldet den Holbergs Paastand: *at ingen Lære mindre end Christi behøvede at stadfæstes ved Mirakler.* Nu Holbergs Forestilling af Celsii Skrift, hans Udladelser om Trinitetslærdommen, om Tertullians Sværmerier, om de Christnes, eller egentlig de christne Præsters, store Fiende Pophyrius. Reent ud siger Holberg i Historien af Dogmet om Christi Guddom, at Patres i de første tre Sekler ingenlunde herover forklarede sig paa een Maade,

(thi nærmere torde han ikke komme Sandheden) og ikke utydelig giver han tilkjende, at Dogmet skriver sig fra Platos Skrifter, ja han kunde vel endog have anført endnu ældre Kilder. Saa gjør og Holberg opmærksom paa hvor maadelige Theologer, det nicæiske Kirkemodes patres, der fordømte Arius, vare, og har han i den Anledning en mærkelig Anecdot om deres Beviis for den Helligaands Guddom, som han frit og upartisk bedømmer disse Fædres store Fiende Arius. Overalt gjør Holberg opmærksom paa, og selv af de saakaldte hedenske Skribenter beviser, hvorledes den oprindelige rene og jævne praktiske Christuslære forvanskedes ved Kirkelærernes eller Præsternes Tilsætninger og Overtroe. Kjækt taler og Holberg mod kætterske Skrifters Undertrykkelse, og viser at mange saakaldte Kættere have talt fornuftigere, end de som troede Alt hvad troes skulde, eller de saakaldte Orthodoxe. Man læse saaledes, hvad han har om Eutychianerne og Nestorianerne. Stærk gaaer han løs paa Cleri Hovmod, Intollerantse, og Skinhellighed som Følger af den Kirkedisciplin, man endnu saa gjerne vil have, men som jeg smigrer mig med under een oplyst Regjering aldrig faaer indført. Han fortæller og hvorledes Bisperne begyndte i Forsamlinger med deres Medpræster at reise sig Troner, hvorledes Mahomodanerne vare langt tollerantere end de Christne. Om deres Skinhellighed anfører han en morsom Anecdote med den hellige Anselm, der laae sig hos en ung kiøn

Pige, men, for at overvinde Fristelsen til at røre hende, læste sin hele Psalter igjennem. Om det 11te Sekel siger han, at intet Aarhundrede har frembragt saa mange slette Regenter, og dog tillige saamange Helgene, samt at hen Tids Krigsfolk vare langt sikkeligere end samme Tids Bisper og Præster. Med alt det er hans Dom over den berygtede Pave Gregor den 7de, især med Hensyn til denne Paves mistænkelige Forbindelse med Mektildis, saa upartisk, som man ikke finder den hos mangen senere protestantisk Kirkeskribent. Bestandig gjør han opmærksom paa hvorledes den christne baade indvortes og udvortes Cultus nedværdigedes hos Tænkende som Averoes, Kajserne de 2 første Frederikker, Albigenserne og Flere, ved den Mængde urimelige Dogmer og de deraf følgende mange Fæstdage, som Sekel for Sekel forøgedes lige fra Kajser Constantin den Store til Reformatoren Morten Luther. Dog man læse selv dette Holbergs for sin Tids religiøse Oplysning sandelig høist vigtige Værk. Har Forfatteren vel ikke øst det af Kilderne, hvorvel han dog nok havde, som det forekommer mig, selv læst Josephus og Eusebius, har derfor vel Fleurÿ og den grundlærde Mosheim især været hans Ledsagere, saa er det dog vist, at han ofte i fordomsfrie Anskuelse af Begivenhederne i Kirken har overgaaet baade hem og andre Kirkehistorikere. Var Voltaires Skilderie af Nationernes Sæder og Cultur udkommen, da denne Kirkehistorie skreves, ville jeg troe, Holberg havde

herfra hentet mangen frimodig Anskuelse. Men, feiler jeg ikke, udkom først i Aaret 1740 de første Deele af dette høist interessante Skilderie, hvoraf Voltaire har gjort sig saa udødelig fortjent, da han først gjorde de oplyste Lærde opmærksom paa, hvormeget vigtigere Folkenes Culturhistorie er, end deres Regenters Krigshistorie.

Men selv i sin Alderdom, da Holberg var over de 60 Aar, vedblev han lige til det Aar han døde i, at arbeide for sine Landsmænds Oplysning fornemmelig ved sine moralske Tanker og sine Epistler over historiske, politiske, metaphysiske, moralske, philosophiske og skjemtsomme Materier, hvoraf den sidste Deel udkom just i samme Aar han døde. Disse to Værker synes fornemmelig at være skrevne for uden Omsvøb at undervise og oplyse sine Landsmænd i og om Sandheder, der tildeels forekomme i Forfatterens foregaaende Skrifter, men ikke altid saa tydelig, at de kunne nydes eller fattes af de mindre oplyste Læsere. Her foredrages derfor snart religiøse, snart blot videnskabelige Sandheder, men stundum og Sandheder selve den høieste Statsembedsmand med Nytte kunne læse og bruge i sin ophøiede Stilling; og alle disse Sandheder vare tilforn vist ikke læste paa Prent i Modersmaalet, alle røbe de Holberg som sjelden oplyst Lærd, mange af dem maa man endog forundre sig over, han i saadanne Tider har tordet komme frem med. Man læse saaledes følgende Beskrivelse: "Den atamo-

I Aaret 1601 er udkommen en Satire paa Podagrister; hvis Titel er: Ritterorden des podagrischen Flusses. Det er: en kort, paa Gudernes Gesandt Mercurius's egen mundtlige Beretning grundet, Beskrivelse over den fine Gudinde Jomfrue Podagras Herkomst, Fødsel, Navn, Complection, Opdragelse, Underviisning, Legebørn, Tjenestefolk, Selskab, Tidkort, Munterhed, samt den lovlige podagriske Ridderordens Indsættelse, Riddertjeneste, Jomfrue Podagras Ophøielse til Gudinde m. v. trykt i Philopodagrium med hans Kongl. cypriske Majestæts Privileg. paa 10 Aar. Forfatteren, som i Karlsbad har truffen Mercurius, der indfinder sig her, for at høre hvad de ankommende Fremmede kan vide af Nyt, fortæller da, efter hvad han har hørt af dette Gudernes Sendebud, følgende: Podagra er et Slegfredbarn af Venus og Vulkan: Efter sin Fader har hun det, at hun halter: Af sin Moder blev hun sat, for at opdrages, hos Bachus: Til Opvartningsdamer fik hun Begjerlighed (libido), Vrede, Umaadelighed og Vellevnet (gula): Saa gav og Bachus hende til Tidsfordriv alskens Slags unge Karle, som aad og drak umaadelig, horede, røvede, og derved insinuerede sig hos Podagra: Hun samlede dem nu derfor en Aften i sit Gemak, hvor hun slog dem til Riddere. Men fik derfor saaliden Tak, at disse Riddere tilsidst sagsøgte hende for hendes Tyrannie og Ubarmhiertighed.

Vor af sit Fædrenelands Literatur i mange Henseender høit fortjente Suhm siger: at intet Land skylder sin Lærde og Skribent mere, end Danmark og Norge skylder sin Holberg. Suhm har og i en lille skjøn Charakteristik, der findes i 4de Bind af hans samlede Smaaskrifter, sat denne sin Ungdoms Velynder det værdigste Minde, ved at opregne de mangfoldige og mangehaande Værker, hvorved Holberg afhjalp vor Mangel i den almindelige, og i Fædrenelandets Historie, i det komiske og i det satyriske Fag; skjænkede os saamange nyttige og fornøielige Bøger; opvakte Læselyst hos hver Mand til Bøger i Modersmaalet, da alt Godt tilforn skulle siges paa Latin, antændte og udbredte en Skrive- og Tænkelyst hos os, som tiltrak sig endog Fremmedes Opmærksomhed paa vor Literatur, allerhelst en stor Deel af denne berømte Forfatters Skrifter oversattes paa tydsk, svensk, hollandsk, engelsk, fransk, ja selv italiensk. Holberg, siger Suhm, gav og derfor sit Folk og dets Tænkemaade samme Stød, som Cicero gav sine Landsmænd, i det de Begge vakte dem, til at skrive, tænke og philosophere i deres eget Sprog. Det er ved dette Stød jeg vil dvæle, og vise Holbergs store Fortjenester af Oplysningens Udbredelse, hvori han selv var saa langt over sine samtidige endog lærde og videnskabelige Landsmænd, at jeg tør sige, Danmark og Norge skulde uden Holberg have staaet et heelt Sekel tilbage i Oplysning. Denne Holbergs her i Danmark saa

nyttige Oplysning, og den Djervhed, hvormed han torde udbrede den, bliver især paafaldende, naar man tænker sig Tiden, hvori Holberg levede og skrev, men hans Fortjenester blive og derfor desto større, naar man betænker de Farer, han i saadanne Tider udsatte sig for. Holbergs virksomste Levnetsperiode som Skribent indfaldt under de to sidste Decennier af K. Frederik den 4des Regjering, og saa under K. Christian den 6tes hele Regjering, ved hvis Udgang Holberg allerede var over de 60 Aar gammel. Dette hele Tidsløb var ingenlunde det beleiligste for en Skribent, som Holberg, hvis Skrifters Tendents mindre gik ud paa Lærdom, end i det borgerlige Liv at fremme den Oplysning, til hvis Udbredelse Holberg følte sig saa kaldet, som hans egen Oplysning lod ham føle, hvor overmaade meget hans Landsmænd stode heri tilbage for andre Europas Landes Folk i alle Stænder. Man minde sig vor Historie fra det attende Sekels første Halvdeel, hvorledes vore Geistlige ikke allene gjensidig forfulgte hinanden, naar Enkelte af dem ikke troede, som Bispen, eller Summus Theologus, eller den i Yndest staaende Hofpræst, vilde, der skulde troes, men og hvorledes disse Zeloter forfulgte Mænd udenfor Kirken, der torde paastaae Sandheder kontrasterende med hines raa Overtroe. Saaledes forfulgtes, den som dansk Jurist udødelig fortjente, Andreas Hojer først for sin Afhandling om de forbudne Grader i Ægteskab, og siden for sin

lille paa tyſk ſkrevne danſke Hiſtorie, hvis nogle frie Yttringer, man ikke kunde taale at læſe paa Prent. Og gjør det mig ondt, her at maae tilſtaae, at ſelve Holberg af perſonlig Henſyn deeltog i diſſe Forfølgelſer. Dog det er Skribenten ikke Menneſket Holberg, vi her ſkal befatte os med. Holberg blev og for ſin Misundelſe paa Høier ſtraffet i de Forfølgelſer, han ſelv maatte udſtaae for ſin Peter Paars, og i Ringeagten nogle hans uoplyſte Colleger viiſte ham, for han ſom geiſtlig Embedsmand ſkrev Comedier, der af den Tids proteſtantiſke Theologer endnu betragtedes ſom kontrabande Varer. Holberg holdt op, at ſkrive Comedier, da Frederik den 4de var død, og nu lige fra Kongeborgen til Hytten altfor meget

Tom Gøglerie og en ſlaviſk Troe paa dem der forkyndte
Noget, de kaldte Guds Ord, brammede med Navnet af Dyd.

Men Holberg vedblev dog at gavne med ſine Skrifter, og ved de i dem jævnlig frie Yttringer at lægge en Sæd, der indtil vore Dage har baaret velgjørende Frugter. Endſkjønt jeg tør formode, at ingen Danſk eller Norſk, ſom gjør Fordring paa Cultur, jo af de holbergſke Skrifter har læſt Alt, hvad han har kundet overkommet, ſaa tør dog et lille Udtog af hans frieſte Yttringer i religiøſe og politiſke ſamt andre vigtige Materier læſes med Interreſſe, fordi

derved gjenkaldes i en behagelig Erindring, hvad denne Danmarks og Norges det 18de Sekels første Skribent og Philosof var for sine baade medlevende og efterkommende Landsmænd, til hvis Oplysning han ikke var bange for, at vove sin Roe.

Jeg vil da først af hans, efter min Formening, Mesterværk Niels Kliim udpege nogle af de mange nyttige, skiønt stundum bidende, Sandheder, der forekomme. Saaledes troer han, at ingen Stat kan bestaae uden Religion, men viser tillige, at flere Religioner i en Stat gjerne kan bestaae med hinanden, uden deraf at befrygte nogen Uroe. Han anbefaler og derfor Tollerantse, og vil at Theologerne skal afholde sig fra saadanne unyttige Undersøgelser, som de om Guds Egenskaber og Væsen, og de flere dogmatiske Kævlerier, som deres Skrifter vrimle af. I den Anledning foreslaaer han og en Fæst for den ubegribelige Gud. End opholder han sig og over Begravelser i Byerne, og over Liigprækener. Love skal gives paa den i Romernes republikanske Tider brugelige *Maade*, og være saa tydelige, at Lovforklaring bliver unødvendig. – Han stikler og her paa den Ringeagt, hvori Bonden var i hans Tid, fornemmelig under K. Christian den 6tes Regjering. Rang og Rangsyge, som just under denne Regjering fik især Indpas, gjør han Nar af, og kalder Rangtitler tomme Navne og Skygger. Han vil at Fremmede skal bruges, men maa, naar de ere brugte, ikke blive her. Men især har han

en bidende men vittig Fordeeling af Embeder og borgerlige Stillinger, saaledes som de vare i hans underjordiske Stater. Gæssene vare der Advokater, og Skaderne, klædte i Faareskind, Underrets-Procuratorer. Ræve der gjøres til Fuldmægtige, Gesandter, Consuler, Agenter og Legationsraader. Ravne toges til curatores bonorum. Heste blive Borgermestere og Raadmænd. Slanger, Muldvarper, Rotter og Muus blive Proprietærer. Ulve ere Rentemestere og Toldere, og have Høge til Fuldmægtige. Chamæleoner ere Hofbetjente og Folk uden Hoved. Ikke mindre bidende og vittig er Niels Kliims underjordiske Geographie. Selv til det kostbare nylig opbygte Christiansborg Slot synes han at stikle, ved Beskrivelsen over Slottet Potu, som roses mere for sin Kunst og Nethed, end for sin Pragt og de rare Marmorstene. For flere Aar siden har jeg ved at gjennemgaae, og fra flere Sider at betragte den i Munterhed, Lune, Opfindelse, selv en Boileau's Aandsproducter, efter Sagkyndiges Dom, overgaaende Peder Paars, viist, at dette Digt kan afbenyttes i høiere Hensigter end til Læsning fra Tidkort. Den skal udgjøre en Afhandling i mine samlede større historiske Afhandlinger, hvor jeg end udførligere skal udbrede mig over Peder Paarses endog i vor Kulturhistorie ikke uvigtige Digt. Kun vil jeg her gjøre opmærksom paa, at Holberg i dette Digt sigter alle en Stats forskjellige Stænder eller Borgerklasser, snart i alle Livets forskjellige Stillin-

ger, de nyttigste Sandheder, indhyllede i Satirer, men som vist saameget mindre have forfeilet deres Hensigt, da Peder Paars er et Digt, der just læses af alle Stænder, og især læstes i hans Tid og flere Aar efter, til Mysticismen og i den indbyiede Digteres Sværmerier gave i det mindste de høiere Borgerklasser en saa kaldet bedre Smag. Hvo kan læse Holbergs Kirkehistorie, uden at beundre den Klogskab og Varsomhed, og dog alligevel Djærvhed, hvormed Forfatteren har tordet angribe Præstetantet i en Tid, som Christian den 6tes Regjeringsdage, i hvilke denne Historie skreves. At han i dette Værk siger Christi Bjergprækenen er Kjernen af Alt hvad der findes i Bibelen, stemmede vist ikke med Hofpræsten Bluhmes og Consorters Meening, hvorefter nok Offer og Forsoning, Lammet og Blodet afgave meget vigtigere Lærdomme, som sluttelig er af Johan Adolph Broderfens Troens Klenodie i aandelige Sange, hvorved han sang sig op paa Ribe Bispestoel. Disse Guds Mænd har vist heller ikke bifaldet den Holbergs Paastand: *at ingen Lære mindre end Christi behøvede at stadfæstes ved Mirakler.* Nu Holbergs Forestilling af Celsii Skrift, hans Udladelser om Trinitetslærdommen, om Tertullians Sværmerier, om de Christnes, eller egentlig de christne Præsters, store Fiende Pophyrius. Reent ud siger Holberg i Historien af Dogmet om Christi Guddom, at Patres i de første tre Sekler ingenlunde herover forklarede sig paa een Maade,

(thi nærmere torde han ikke komme Sandheden) og ikke utydelig giver han tilkjende, at Dogmet skriver sig fra Platos Skrifter, ja han kunde vel endog have anført endnu ældre Kilder. Saa gjør og Holberg opmærksom paa hvor maadelige Theologer, det nicæiske Kirkemødes patres, der fordømte Arius, vare, og har han i den Anledning en mærkelig Anecdot om deres Beviis for den Helligaands Guddom, som han frit og upartisk bedømmer disse Fædres store Fiende Arius. Overalt gjør Holberg opmærksom paa, og selv af de saakaldte hedenske Skribenter beviser, hvorledes den oprindelige rene og jævne praktiske Christuslære forvanskedes ved Kirkelærernes eller Præsternes Tilsætninger og Overtroe. Kjækt taler og Holberg mod kætterske Skrifters Undertrykkelse, og viser at mange saakaldte Kættere have talt fornuftigere, end de som troede Alt hvad troes skulde, eller de saakaldte Orthodoxe. Man læse saaledes, hvad han har om Eutychianerne og Nestorianerne. Stærk gaaer han løs paa Cleri Hovmod, Intollerantse, og Skinhellighed som Følger af den Kirkedisciplin, man endnu saa gjerne vil have, men som jeg smigrer mig med under een oplyst Regjering aldrig faaer indført. Han fortæller og hvorledes Bisperne begyndte i Forsamlinger med deres Medpræster at reise sig Troner, hvorledes Mahomodanerne vare langt tollerantere end de Christne. Om deres Skinhellighed anfører han en morsom Anecdote med den hellige Anselm, der laae sig hos en ung kiøn

Pige, men, for at overvinde Fristelsen til at røre hende, læste sin hele Psalter igjennem. Om det 11te Sekel siger han, at intet Aarhundrede har frembragt saamange slette Regenter, og dog tillige saamange Helgene, samt at hen Tids Krigsfolk vare langt skikkeligere end samme Tids Bisper og Præster. Med alt det er hans Dom over den berygtede Pave Gregor den 7de, især med Hensyn til denne Paves mistænkelige Forbindelse med Mektildis, saa upartisk, som man ikke finder den hos mangen senere protestantisk Kirkeskribent. Bestandig gjør han opmærksom paa hvorledes den christne baade indvortes og udvortes Cultus nedværdigedes hos Tænkende som Averoes, Kajserne de 2 første Frederiker, Albigenserne og Flere, ved den Mængde urimelige Dogmer og de deraf følgende mange Fæstdage, som Sekel for Sekel forøgedes lige fra Kajser Constantin den Store til Reformatoren Morten Luther. Dog man læse selv dette Holbergs for sin Tids religiøse Oplysning sandelig høist vigtige Værk. Har Forfatteren vel ikke øst det af Kilderne, hvorvel han dog nok havde, som det forekommer mig, selv læst Josephus og Eusebius, har derfor vel Fleury og den grundlærde Mosheim især været hans Ledsagere, saa er det dog vist, at han ofte i fordomsfrie Anskuelse af Begivenhederne i Kirken har overgaaet baade dem og andre Kirkehistorikere. Var Voltaires Skilderie af Nationernes Sæder og Cultur udkommen, da denne Kirkehistorie skreves, ville jeg troe, Holberg havde

Herfra hentet mangen frimodig Anskuelse. Men, feiler jeg ikke, udkom først i Aaret 1740 de første Deele af dette høist interessante Skilderie, hvoraf Voltaire har gjort sig saa udødelig fortjent, da han først gjorde de oplyste Lærde opmærksom paa, hvormeget vigtigere Folkenes Culturhistorie er, end deres Regenters Krigshistorie.

Men selv i sin Alderdom, da Holberg var over de 60 Aar, vedblev han lige til det Aar han døde i, at arbeide for sine Landsmænds Oplysning fornemmelig ved sine moralske Tanker og sine Epistler over historiske, politiske, metaphysiske, moralske, philosophiske og skjemtsomme Materier, hvoraf den sidste Deel udkom just i samme Aar han døde. Disse to Værker synes fornemmelig at være skrevne for uden Omsvøb at undervise og oplyse sine Landsmænd i og om Sandheder, der tildeels forekomme i Forfatterens foregaaende Skrifter, men ikke altid saa tydelig, at de kunne nydes eller fattes af de mindre oplyste Læsere. Her foredrages derfor snart religiøse, snart blot videnskabelige Sandheder, men stundum og Sandheder selve den høieste Statsembedsmand med Nytte kunne læse og bruge i sin ophøiede Stilling; og alle disse Sandheder vare tilforn vist ikke læste paa Prent i Modersmaalet, alle røbe de Holberg som sjelden oplyst Lærd, mange af dem maa man endog forundre sig over, han i saadanne Tider har tordet komme frem med. Man læse saaledes følgende Beskrivelse: "Den atamo-

"disse Devotion, som kaldes pitas vulgaris, er deres "som udi deres egne og udi Almuens Tanker ere ret- "skafne Christne, efterdi de iagttage nogle udvortes "Devotionsacter, som flyde heller af Sædvane end af "indvortes Drivt, og grunde sig heller paa de udvor- "tes Lemmers, end paa Hjertets Bevægelse. Beskri- "velse paa en gudfrygtig Mand efter den almindelige "Lærdom er denne: En gudfrygtig Mand er den, *som* "paa visse Tider om Dagen ligger paa Knæ, og med "oprakte Hænder til Himmelen beder, eller bevæger "sine Læber, som, naar han hører Klokken ringe, erindrer "sig udi en Hast, at han er en Christen, og følger "Strømmen med dem, som gaae til Kirke. Yder- "mere, en gudfrygtig Mand er den, som yder rigtigen "sin Tiende og sit Offer, som med Iver og Hidsighed "forfølger Kjættere eller Vildfarende, som blindt "underskriver den Troes Bekjendelse, som Forfædrene "have underskrevet. Endelig, en gudfrygtig Mand er "den, som med foldede Hænder udi Præstens Over- "værelse, som lægger ham Haanden paa Hovedet og "tilsiger ham Syndernes Forladelse, døer og hensover. "Om saadan Mands Salighed tvivler Ingen; Alle "raabe, at han levede helligen og døde helligen, og "paa det at ikke mindste Tvivl skal være om hans "Salighed, gjøres ham en prægtig Ligprædiken eller "Berømmelsesværs, hvorudi hans Salighed omstæn- "deligen beskrives saaledes: at han udi hvide Klæder "med Palmer i Hænderne staaer for Guds Throne og

"acompagnerer Englene udi himmelske Løvsange.
"Saaledes kan efter den almindelige Hypothesis et
"Menneske med liden Møie, og med visse udvortes
"Bevægelser, hvorudi Sindet haver ingen Deel,
"erholde Salighed;" der saa ganske passer sig med
hvad vi af vore Fædre har hørt om Christian den 6tes
Dage, og dog skreves og udgaves just i disse Dage
Holbergs moralske Tanker, hvori Side 603 denne
Beskrivelse findes. Det er og i disse moralske Tanker
Holberg saa djervt tør tale om Børns bagvendte
Oplærelse i Religionens af Præsterne fingerede Mysterier,
før et Barn har nogen dannet Fornuft. Man
taaber, siger Holberg, til Børnene troe — troe, forend
man viser dem, hvad som bør troes og ikke troes.
Børn, vil Holberg skulle to Gange confirmeres, først
som fornuftige Mennesker, siden som Christne. Overalt
synes det, som Holberg just i disse sine moralske
Tanker og siden i sine Epistler har villet for sine Landsmænd
blotte Theologernes uoplyste Ortodoxie, og
vise, at de just med den skadede Religionen. Derfor
opholder han sig og saa tit ved deres Troe, og viser
Skaden dette Ord fører med sig. "Jeg troer, siger
"Holberg, maa være det samme som jeg veed, thi
"Troe uden Kundskab, og Troe uden at vide, er et
"Ord, som ingen Betydelse haver, og som derfor
"borde udkrasses af vore Glosebøger." Nu det
bidende, men maaskee sande, og, især til Holbergs
Tid, meget passende Forslag til en theologia eclec-

ticus, som ogsaa gjøres i de moralske Tanker Side 56, og vist maa have oprørt Theologer som Blühmer og Consorter saameget, at jeg ikke begriber hvorledes Holberg gik frie for deres følelige Forfølgelser, men slap med, som han selv klager over, at de kaldte hans moralske Tanker hedensk Philosophie, samt egne og urimelige Meeninger. Sandelig jeg kan ikke forklare mig denne Gaade anderledes, end at Danmarks gode Genius — selve Forsynet — har vaaget over en Holberg, som Udseet til i Oplysning at rygge Dansk og Norsk Folk frem til en Grad, de ellers ikke kunnet naaet til, før efter Seclers Forløb. Forbande og beklage maa derfor hver tænkende Dansk og Norsk den sin Landsmand, der tør haane Holberg, hvis Navn aldrig bør udtales af nogen dansk og norsk Mund, uden med dybeste Ærbødighed, og hvis Fødselsdag burde være en Fæstdag for Norske og Danske. Naar man erindrer sig Alarmen, ikke allene vore Geistlige, men og nogle andre vore Lærde, gjorde for et Par Decennier siden mod den da udkomne Nysa, maa man undre sig over at Holberg tør forsvare saadanne allegoriske Forklaringer, som nyttige til at stoppe Munden paa Religionens Fiender. Man læse og Holbergs Tanker om Theologernes evige Helvedsstraffe, hans Undskyldninger for Selvmord, hans Forsvar for Maskerader som en i sig selv uskyldig Fornøielse, hans Forslag til nyttige theologiske Skrifter, der skulde vise Aabenbaringens Overeensstemmelse med den sunde

Fornuft, og, saa ofte et vanskeligt Sted i Bibelen forekom, heller vige for Bogstaven og de almindelig antagne Meeninger, end raabe paa saadanne utilfredsstillende Grunde, som Fornuftens Ufuldkommenhed og Guds urandsagelige Veie, hvorved alle Religioner kunne authoriseres, og et Skjold gjøres for visse Mænds Dovenhed, der ikke gide brudt deres Hoveder med at sammenligne et Skriftsted med et andet, for deraf at udlede de grundigste Meeninger. Som den der i vor af Theologer redigerede danske Literaturtidende er forbuden at studere Theologien, skjønt oplyste Theologer f. Ex. en Canabech siger, at Undersøgelse over hvad udgives for Religionslærdomme er enhver tænkende Mands Pligt at anstille, vover jeg ikke at bedømme enten dette Forslag eller andre Holbergs theologiske Yttringer, jeg anfører dem kun, for at vise hvilken for sin Tid sjelden oplyst Mand Holberg var, endog som Theolog, og hvor djærv han tillige var til offentlig at torde komme frem med sin Oplysning i Tider hertil saa farlige, som hiine vare, da de samme Yttringer, endog i meget sildigere Tider, have paadraget deres Forfattere Ubehageligheder. Men ogsaa i andre Videnskaber lagde Holberg sin udmærkede Oplysning for Dagen, viiste Manglerne ved deres Dyrkelse her hjemme, og gjorde Forslag til deres Fremme, som mange Decennier efter ere gjorte af J. Baden, Sporon, R. Fleischer og Flere, oftest uden at bemærke at allerede Holberg havde indseet

Manglerne, og tildeels gjort de samme Forslag til deres Hævelse; skjønt jeg veed at den Første af de her nævnte Mænd, meget i sine Studenterdage læste Holberg, hvem han derfor talte med paa Dødsleiet, da han fik den sidste Deel af hans Epistler. Saaledes har Holberg allerede diærvt viist den store Skade, det Kjøbenhavnske Universitet lider af, at dets Lærere blande sig i saamange heterogene Ting. Dristigt, men sandt, kalder han derfor de kongelige Collegier, Universitetets Kirkegaarde. Hvad han i sin 159 Epistel anfører om Universitetets Examiners Ufuldkommenhed, og den mere practiske Indretning, de burde have, maa eenhver billige, som og hvad han et andet Sted anfører om, at Professorerne selv examinere og attestere deres egne Disciple, hvilket Studenterne ere, da de paa Professorernes Collegier skulle forberede sig til de befalede Embedsexaminer. Nu, hvor rigtigt, hvad han i et andet Brev, nemlig det 431 siger om Sprogstudiet, saaledes: "Jeg for min Part haver ønsket, "at, da man for nogle Aar siden foretog sig, at sætte "vort Universitet udi Activitet, og at drive paa visse "Studeringer, som vare forsomte, man havde bemøiet "sig til mindre at forfremme det hebraiske og lit "mere det græske Sprog. Det hebraiske Sprog er "vel for geistlige Personer, men det græske baade for "verdslige og geistlige Personer, efterdi sa Septuaginta "interpretes, det nye Testamente, og Patres ere "skrevne paa Græsk, og for verdslige, efterdi af

"græske Bøger læres Kunster og Videnskaber, hvorom "lidt eller intet findes udi gamle latinske Skrivter." Overalt gjorde Holberg meget af det græske Sprog, paastaaer og derfor et andet Sted i sine Skrifter, at Ingen vel kan passere for en lærd Mand uden Kundskab i dette Sprog. At og Holberg selv heri var meer end almindelig kyndig, viser hans Oversættelse af Herodian, den første gode danske Oversættelse af en græsk Classiker. Foruden selve Oversættelsen har Holberg og den Fortjeneste, at han i Fortalen har viist, hvorledes en gammel Classiker bør oversættes. Hans Hovedregler herfor ere to: at Oversætteren er kyndig i begge Sprogene; at Originalen troeligen følges, men dog saa, at ikke derved det Sprog, hvori oversættes, forderves og gjøres ukjendeligt. Holberg var og den Første, der hos os indsaae, og offentlig yttrede sig med, hvor nyttigt det kunne være, om Agerdyrkningen behandledes videnskabelig. I sine moralske Tanker udtrykker han sig herover, S. 57, saaledes: "Hvis Agerdyrknings Kyndskab blev til et "academisk Studium, vilde i mine Tanker de 9 Musæ "ingen Fortrydelse bære derover. Thi Academier ere "stiftede, for at excolere de Studeringer, hvorved "Kirke, Skole og borgerlige Societeter opbygges. Det "kommer ikke an paa, hvo der haver studeret meest, "men hvo der haver studeret bedst. Og, naar saa er, "kan jeg ikke see, at man jo med lige saa stor Føie "kan give en Magister eller Doctorhat til en Ager-

"mand, som til en Grammaticus, med mindre man "vil sige, at det er mere magtpaaliggende at rangere "Ord og Gloser, end at forbedre et Stykke Land, "eller mere magtpaaliggende, at rense en gammel "Poet fra Copiistfeil, end at rense en Ager og gjøre "den frugtbar." Sandelig! hvo kan læse dette, uden at troe sig hensat i J. Chr. Fabricius's Dage. At en saa oplyst Mand, som Holberg, var en Ven af Trykkefrihed og en Hader af Censuren, er begribeligt. Det er ikke at beskrive, hvad Uheld det Ord Imprimatur, som sættes foran paa Bøger, foraarsager, siger han i et af sine Breve. Men endnu drøiere siger han i sine moralske Tanker p. 527. "De publiqve "Censurer, som ere indførte udi adskillige Lande, for"aarsage og, at en Ting ikke skrives, som den er, men "hvorledes en Stat vil have, at den skal være; og "naar saaledes er, kan een Historie ikke recommen"deres uden af Stilen, efterdi Sandhed, som er Sje"len deraf, desidereres. Man seer derfor ogsaa, at "de censurerede Historier ere ikke uden Lovsange eller "tørre og magre Dagregistere, og at det Stempel af "Imprimatur, som sættes paa Bogen, kun forsikre "Læserne om, at han herudi intet andet vil finde." Denne Holbergs frimodige Yttring i et Land, hvor der var Censur, gjelder efter min Overbeviisning overalt, hvor Trykkefriheden ei er saa uindskrænket som i Engelland og Norge, og er det derfor, at jeg ikke gi kort af Historien om de sildigere Tider, hvori baa

Skribenten selv har levet, og de Mænd, hvis Handlinger han omtaler. Man lægger Holberg til Last de Udfald, han i flere sine Skrifter gjør paa det nordiske Oldstudium. Saaledes siger han S. 525 i sine "moralske Tanker: "at studere nordiske Antiqviteter, "er ikke andet end at rage udi Moddinger, og et "Arbeide, som man vel til Straf for Forseelse burde "dømme visse Folk til, hvis der ikke fandtes saamange, "der frivilligen applicerede sig derpaa, som paa et "nyttigt Hovedstudium," og paa et andet Sted: "at "han ikke kunde gjøre den gamle nordiske Historie til sit "Hovedstudium, uden han ved en Høiesteretsdom blev "tvungen dertil." Uden at miskjende et fornuftigt Oldstudium, hvorpaa jeg selv har anvendt ikke faa af mine Levedage, og uden at nægte, at Holberg maaskee har overdrevet sin Dom, saa tør jeg dog paastaae, at Holberg heri ei allene kan forsvares, men endog heri har viist sig som den samme oplyste Mand, han er i andre sine videnskabelige Domme. Rudbeks Sværmerier var til Holbergs Tid langtfra ikke uddøde. Endnu ansaaes det, at kunne finde og læse et gammelt forstøvet Pergaments Brev, af mangen dansk Stormand for større Fortjeneste hos en Embedscandidat, end de grundigste Kundskaber i det Fag, Candidaten havde bestemt sig til. Ja! denne Smag for al Gammelhed gik stundom saavidt, at Stormanden uden alt andet Hensyn, ofte foretrak den, som blot af Navnet kunde regne sig til en i vor gamle Historie

bekjendt Slægt eller Mand. Jeg har saaledes om een den Tids Stormand ladet mig fortælle, at forend han rigtig kunne amalgamere sig med een ham til Bibliothekar anbefalet Student, hvis Navn var Rovn, maatte han først med Vished vide om Studenten skrev sig med f. eller v. Man kan ikke drage slige Anekdoter i Tvivl, naar af egen Samtids Erfaring bemærkes, hvorledes det, som hører til Tidernes Kjephest, oftest alt for meget overdrives. Hvad ville vore Efterkommere sige, om de faae at læse at en vor Tids Bisp eller Provst har havt saa store Tanker om de seminaristisk oplærte Skoleholdere, skjøndt oftest oprindelig Bønderkarle eller Haandværkskarle, at videnskabelige Studentere, som enhver lærd Skole ønsker at kunne tælle mellem sine Lærere, have maattet staae tilbage for hiine Seminarister, hvis Forretter de ikke have kunnet naae uden høiere Bevilling. Jo! hvad vil de samme Efterkommere dømme, om de skulle faae at læse, at dog selv denne seminaristiske Underviisning skal være kunne naaet paa nogle Ugers, eller høit Maaneders, Gjenvei. Nu at der end i Dag gives fanatiske Oldgrandskere, der snart paa Island vil finde, hvad Rudbek fandt i Sverrig, Paradiis, har jeg under Jacobsens Navn godtgjordt i mit Beviis for, at vore Kunstnere ikke længer behøve at reise til Italien. Pligt er det for hvem dertil føler Kald, Evne og Mod at oplyse sin Samtid om saadanne Daarligheder, og advare sin Samtidige om, at ikke alt forholder sig saaledes, som

der gaaer Ord af, og at ikke Alt, hvad der glimrer, er Guld. Men saa gjorde Holberg, og advarede derfor kun mod Oldsagers overdrevne Studium, hvor man — at jeg skal betjene mig af en Vens Udladelser om et vore Dages antiqvarisk Skrivt — maa gaae og samle som i et ægyptisk Mørke, ved Haanden af en Ledsager, som snart viser mig en lysende Prik hist, og snart en her, og endvidere fortæller om Muligheden af flere lysende Puncter, uden at Taagen paa mindste Maade fortyndes eller forsvinder. At saadant et Studium nytter til intet, uden at vise sin Forfatters Belæsenhed, men snarere skader, ved at fremmes paa nyttige Videnskabers Bekostning, det var Holbergs Meening, hvori han, som i mere til Landsmænds Oplysning sigtende, efterfulgtes af den værdige, men, ach! meget for tidlig bortdøde Jens Skjelderup Sneedorf. Skulle man synes, jeg har opholdt mig forlænge ved at forsvare Holbergs Angreb paa Oldstudiet, da er dette ikke skeet for Holbergs Skyld; thi, som tilforn sagt, Holberg trænger ikke heller i denne Deel til noget Forsvar; men en Holbergs Dom over et overdrevet Studium synes vel at fortjene Gjenerindring i Tider som vore, da Oldstudiet igjen søger at vil fortrænge grundig historisk Kundskab, fordi hiint mere føder Indbildningskraften, og vore Tiders Mennesker synes hellere at ville sværme, end belæres og oplyses. Jeg gaaer nu til Holberg som Skribent i Materier det borgerlige Livs Forhold

lighed for Retfærdighedens Fremme Holberg saa djærvt som offentlig lægger for Dagen, uagtet de være, til hans Tid især, saa gjængse, at han, ved saaledes at tale imod dem, vist maa have stødt mangen Stormand, der fandt sin Regning ved denne sønderlige, i andre Lande ubekjendte, Jurisdictions Vedblivelse. Men sligt afholdt ikke Holberg, naar han vidste at det var nyttig Sandheds Udbredelse han ved sin djærve Tale fremmede. Dette har han viist ved saamange Yttringer i snart alle sine Skrifter, men især ved sin vidunderlige dristige, i stærk og høi Farve, som han selv udtrykker sig, udkastede Skildring af en Hofmand, der begynder S. 564 i hans moralske Tanker, en Skildring, som selv i Dag ingen tænkende Prinds skal fortryde at læse. Nu hvad Holberg har skrevet om den i hans Tid grasserende Qvægsyge, om Skovenes Aftagelse og deres Fredning, og flere hans Bemærkninger i verdslige Anliggender, fortjene alle megen Opmærksomhed, den de maaskee ikke altid strax nød, men, som jeg af samtidige Venner veed, læstes de flere Aar efter ikke uden Opmærksomhed af vor ældre Bernstorff, som overalt gjerne læste Holberg, paa hvem især Jens Skjelderup Sneedorf havde gjort denne store Minister opmærksom. Overalt, saameget end Holberg hang i sine Bøger og Papirer, saa mageløs flittig Skribent Holberg end var, og saa svagelig Helbred han end bar paa, saa var Holberg dog ikke den Lærde, der i sit Studerekammer glemte Verden.

Nei, Holberg forstod saa godt at inddele sin Tid, at han endog kunde befatte sig med verdslige Anliggender saa meget, at han i dem havde fuldt saa godt Lob som Forretningsmanden, der eene lever for dem. Derfor blev og Holberg en riig Mand selv. Derfor var han og en for Universitetet nyttig Qvæstor. Derfor besad han og om de verdslige Embedsmænd i Provindserne og deres Fremgangsmaade en nøie Kundskab, der noksom røber sig i flere hans satyriske Skrifter. Vil man læse en bitter, men lærerig Skildring paa nogle af disse Embedsmænds Opkomst, hvoraf vel end i Dag findes Copier, da læse man det 43 Epigram i 2den Bog, med Forfatterens Forklaring herover S. 313 i de moralske Tanker. Dog ogsaa paa et andet Sted i sidstanførte Skrift findes et Forsvar for den fortrykte og miskjendte Embedsmand, der vel fortjener Eftertanke af de høie Vedkommende i Collegierne, som dømme om en underordnet Embedsmand efter hans Foresattes eller nogle Stormænds Relationer. Forsvaret lyder som saa: "jeg haver kjendt en Embedsmand, der paa alle store Steder var afmalet med "den hæsligste Farve, men udi det Distrikt, hvor han "boede, var inderlig elsket af den hele Almue, og "anseet som en dydig og duelig Mand. Da jeg forundrede mig derover, og spurgte om Aarsagen dertil, "svarede han: Bønder og fattige Folk, som ere mig "bevaagne, føre ingen Correspondence eller Brevvexling med de store Steder, hvorudover mit Navn og

Manglerne, og tildeels gjort de samme Forslag til deres Hævelse; skjønt jeg veed at den Første af de her nævnte Mænd, meget i sine Studenterdage læste Holberg, hvem han derfor tålte med paa Dødsleiet, da han fik den sidste Deel af hans Epistler. Saaledes har Holberg allerede diærvt viist den store Skade, det Kjøbenhavnske Universitet lider af, at dets Lærere blande sig i saamange heterogene Ting. Dristigt, men sandt, kålder han derfor de kongelige Collegier, Universitetets Kirkegaarde. Hvad han i sin 159 Epistel anfører om Universitetets Examiners Ufuldkommenhed, og den mere practiske Indretning, de burde have, maa eenhver billige, som og hvad han et andet Sted anfører om, at Professorerne selv examinere og attestere deres egne Discipler, hvilket Studenterne ere, da de paa Professorernes Collegier skulle forberede sig til de befalede Embedsexaminer. Nu, hvor rigtigt, hvad han i et andet Brev, nemlig det 431 siger om Sprogstudiet, saaledes: "Jeg for min Part haver ønsket, "at, da man for nogle Aar siden foretog sig, at sætte "vort Universitet udi Activitet, og at drive paa visse "Studeringer, som vare forsømte, man havde bemøiet "sig til mindre at forfremme det hebraiske og lit "mere det græske Sprog. Det hebraiske Sprog er "vel for geistlige Personer, men det græske baade for "verdslige og geistlige Personer, efterdi sa Septuaginta "interpretes, det nye Testamente, og Patres ere "skrevne paa Græsk, og for verdslige, efterdi af

"græske Bøger læres Kunster og Videnskaber, hvorom "lidt eller intet findes udi gamle latinske Skrivter."

Overalt gjorde Holberg meget af det græske Sprog, paastaaer og derfor et andet Sted i sine Skrifter, at Ingen vel kan passere for en lærd Mand uden Kundskab i dette Sprog. At og Holberg selv heri var meer end almindelig kyndig, viser hans Oversættelse af Herodian, den første gode danske Oversættelse af en græsk Classiker. Foruden selve Oversættelsen har Holberg og den Fortjeneste, at han i Fortalen har viist, hvorledes en gammel Classiker bør oversættes. Hans Hovedregler herfor ere to: at Oversætteren er kyndig i begge Sprogene; at Originalen troeligen følges, men dog saa, at ikke derved det Sprog, hvori oversættes, forderves og gjøres ukjendeligt. Holberg var og den Første, der hos os indsaae, og offentlig yttrede sig med, hvor nyttigt det kunne være, om Agerdyrkningen behandledes videnskabelig. I sine moralske Tanker udtrykker han sig herover, S. 57, saaledes: "Hvis Agerdyrknings Kyndskab blev til et "academisk Studium, vilde i mine Tanker de 9 Musæ "ingen Fortrydelse bære derover. Thi Academier ere "stiftede, for at excolere de Studeringer, hvorved "Kirke, Skole og borgerlige Societeter opbygges. Det "kommer ikke an paa, hvo der haver studeret meest, "men hvo der haver studeret bedst. Og, naar saa er, "kan jeg ikke see, at man jo med lige saa stor Føie "kan give en Magister eller Doctorhat til en Ager-

"mand, som til en Grammaticus, med mindre man
"vil sige, at det er mere magtpaaliggende at rangere
"Ord og Gloser, end at forbedre et Stykke Land,
"eller mere magtpaaliggende, at rense en gammel
"Poet fra Copiistfejl, end at rense en Ager og gjøre
"den frugtbar." Sandelig! hvo kan læse dette, uden
at troe sig hensat i J. Chr. Fabricius's Dage. At
en saa oplyst Mand, som Holberg, var en Ven af
Trykkefrihed og en Hader af Censuren, er begribeligt.
Det er ikke at beskrive, hvad Uheld det Ord Imprimatur, som sættes foran paa Bøger, foraarsager,
siger han i et af sine Breve. Men endnu drøiere siger
han i sine moralske Tanker p. 527. "De publiqve
"Censurer, som ere indførte udi adskillige Lande, for-
"aarsage og, at en Ting ikke skrives, som den er, men
"hvorledes en Stat vil have, at den skal være; og
"naar saaledes er, kan een Historie ikke recommen-
"deres uden af Stilen, efterdi Sandhed, som er Sje-
"len deraf, desidereres. Man seer derfor ogsaa, at
"de censurerede Historier ere ikke uden Lovsange eller
"tørre og magre Dagregistere, og at det Stempel af
"Imprimatur, som sættes paa Bogen, kun forsikre
"Læserne om, at han derudi intet andet vil finde."
Denne Holbergs frimodige Ytring i et Land, hvor
der var Censur, gjelder efter min Overbeviisning,
overalt, hvor Trykkefriheden ei er saa uindskrænket som
i Engelland og Norge, og er det derfor, at jeg ikke gjør
stort af Historien om de sildigere Tider, hvori baade

Skribenten selv har levet, og de Mænd, hvis Handlinger han omtaler. Man lægger Holberg til Last de Udfald, han i flere sine Skrifter gjør paa det nordiske Oldstudium. Saaledes siger han S. 525 i sine "moralske Tanker: "at studere nordiske Antiqviteter, "er ikke andet end at rage udi Moddinger, og et "Arbeide, som man vel til Straf for Forseelse burde "dømme visse Folk til, hvis der ikke fandtes saamange, "der frivilligen applicerede sig derpaa, som paa et "nyttigt Hovedstudium," og paa et andet Sted: "at "han ikke kunde gjøre den gamle nordiske Historie til sit "Hovedstudium, uden han ved en Høiesteretsdom blev "tvungen dertil." Uden at miskjende et fornuftigt Oldstudium, hvorpaa jeg selv har anvendt ikke faa af mine Levedage, og uden at nægte, at Holberg maaskee har overdrevet sin Dom, saa tør jeg dog paastaae, at Holberg heri ei allene kan forsvares, men endog heri har viist sig som den samme oplyste Mand, han er i andre sine videnskabelige Domme. Rudbeks Sværmerier var til Holbergs Tid langtfra ikke uddøde. Endnu ansaaes det, at kunne finde og læse et gammelt forstøvet Pergaments Brev, af mangen dansk Stormand for større Fortjeneste hos en Embedscandidat, end de grundigste Kundskaber i det Fag, Candidaten havde bestemt sig til. Ja! denne Smag for al Gammelhed gik stundom saavidt, at Stormanden uden alt andet Hensyn, ofte foretrak den, som blot af Navnet kunde regne sig til en i vor gamle Historie

bekjendt Slægt eller Mand. Jeg har saaledes om een den Tids Stormand ladet mig fortælle, at førend han rigtig kunne amalgamere sig med een ham til Bibliothekar anbefalet Student, hvis Navn var Rovn, maatte han først med Vished vide om Studenten skrev sig med f. eller v. Man kan ikke drage slige Anekdoter i Tvivl, naar af egen Samtids Erfaring bemærkes, hvorledes det, som hører til Tidernes Kjephest, oftest alt for meget overdrives. Hvad ville vore Efterkommere sige, om de faae at læse at en vor Tids Bisp eller Provst har havt saa store Tanker om de seminaristisk oplærte Skoleholdere, skjøndt oftest oprindelig Bønderkarle eller Haandværkskarle, at videnskabelige Studentere, som enhver lærd Skole ønsker at kunne tælle mellem sine Lærere, have maattet staae tilbage for hiine Seminarister, hvis Forretter de ikke have kunnet naae uden høiere Bevilling. Jo! hvad vil de samme Efterkommere dømme, om de skulle faae at læse, at dog selv denne seminaristiske Underviisning skal være kunne naaet paa nogle Ugers, eller høit Maanedders, Gjenvei. Nu at der end i Dag gives fanatiske Oldgrandskere, der snart paa Island vil finde, hvad Rudbek fandt i Sverrig, Paradiis, har jeg under Jacobsens Navn godtgjordt i mit Beviis for, at vore Kunstnere ikke længer behøve at reise til Italien. Pligt er det for hvem dertil føler Kald, Evne og Mod at oplyse sin Samtid om saadanne Daarligheder, og advare sine Samtidige om, at ikke alt forholder sig saaledes, som

der gaaer Ord af, og at ikke Alt, hvad der glimrer, er Guld. Men saa gjorde Holberg, og advarede derfor kun mod Oldsagers overdrevne Studium, hvor man — at jeg skal betjene mig af en Vens Udladelser om et vore Dages antiqvarisk Skrivt — maa gaae og samle som i et ægyptisk Mørke, ved Haanden af en Ledsager, som snart viser mig en lysende Prik hist, og snart en her, og endvidere fortæller om Muligheden af flere lysende Puncter, uden at Taagen paa mindste Maade fortyndes eller forsvinder. At saadant et Studium nytter til intet, uden at vise sin Forfatters Belæsenhed, men snarere skader, ved at fremmes paa nyttige Videnskabers Bekostning, det var Holbergs Meening, hvori han, som i mere til Landsmænds Oplysning sigtende, efterfulgtes af den værdige, men, ach! meget for tidlig bortdøde Jens Skjelderup Sneedorf. Skulle man synes, jeg har opholdt mig forlænge ved at forsvare Holbergs Angreb paa Oldstudiet, da er dette ikke skeet for Holbergs Skyld; thi, som tilforn sagt, Holberg trænger ikke heller i denne Deel til noget Forsvar; men en Holbergs Dom over et overdrevet Studium synes vel at fortjene Gjenerindring i Tider som vore, da Oldstudiet igjen søger at vil fortrænge grundig historisk Kundskab, fordi hiint mere føder Indbildningskraften, og vore Tiders Mennesker synes hellere at ville sværme, end belæres og oplyses. Jeg gaaer nu til Holberg som Skribent i Materier det borgerlige Livs Forhold

nærmere angaaende; hvorom vi hos denne Forfatter finder ikke mindre oplyste og djærve Yttringer. At de staaende Hær ere Statsfinantsernes Grav, især i de smaa Stater, det viiste Schmettau i vor Trykke-Frihedens gyldne Periode, og maatte herfor høre meget Ilde af nogle sine Samtidige. Men mange Aar i Forveien har vi havt paa Dansk en Beskrivelse over denne Landeplages fordærvelige Virkninger — dog uden Hensyn til nogen vis Stat — i Holbergs 39 Epistel. Overalt røber Holberg paa flere Steder i sine Skrifter, at han selv i de den oplyste Krigsmand nærmest vedkommende Kundskaber besad en ikke almindelig Læsning. Saaledes hvad den philosophiske Historiker Heeren herom, i Afhandlingen om de ældre og nyere Tiders Feltherrer, har sagt med Hensyn til de Gamles Skyderedskaber; at de overlode et langt større Spillerum til den mecaniske Opfindelseskraft, er allerede nogle og tredssindstyve Aar i Forveien bemærket og med historiske Beviser oplyst af vor Holberg i sit 230 Brev. Holbergs oplyste Indsigter i andre verdslige Ting ere ikke mindre paafaldende, som naar man læser hvad han hist og her skriver om vore Domstole og deres Besættelse af flere eller færre, af unge eller gamle Dommere, naar han, ved at tale om Høiesteret ikke utydelig peger paa de flere Bryst, denne høist vigtige Domstol da ikke var frie for, især ved Vanskeligheden i at kunne til denne Ret faae det fornødne Antal af duelige Dommere. Det Seminarium han

i 159 Brev omtaler til denne Ret, tør vel endog siden have givet Vedkommende Idee om Kjøbenhavns Hof- og Stadsret som et saadant Seminarium, thi som saadant omtaler Stampe denne Ret i sine Erklæringers 6te Deel No. 89, men som bekjendt, skyldes Hof- og Stadsrettens Organisation fornemmelig denne af vor Lovkyndighed udødelig fortjente Mand. Dog, jeg underskriver ikke alle Holbergs Yttringer om vor Datids Retspleie; af en Holbergs Samtidige, nu afdøde Conferentsraad og Høiesterets Assessor Ancherſen, der havde været Holbergs Sagfører, har jeg desuden i mine unge Dage ladet mig fortælle, hvorledes Holberg var meget vred paa Høiesteret, fordi Retten havde været ham imod i en Sag, han havde anlagt mod sin Forvalter, der i Holbergs Tjeneste var bleven en riig Mand, hvilket Holberg paastod, han ikke var blevet uden ved at snyde ham, men dog herfor ikke kunde fremføre de juridiske Beviser, som det gamle Ordsprog: Tyven har en stor Ret, hjemler. Vist er det alligevel, at disse Holbergs djærve Yttringer om Retspleien vakte Opmærksomhed, der ikke glemtes ved de Forbedringer, denne Statsforvaltningens vigtige Deel siden har undergaaet, især kan man ikke andet end bifalde, hvad Holberg anfører baade i sine moralske Tanker og sine Epistler, om de til hans Tid og længe efter, ja lige til Christian Colbjørnsen blev Generalprocurør, brugelige selvvalgte Dommere, eller saakaldte Commissarier, hvis Skade-

lighed for Retfærdighedens Fremme Holberg saa djærvt som offentlig lægger for Dagen, uagtet de være, til hans Tid især, saa gjængse, at han, ved saaledes at tale imod dem, vist maa have stødt mangen Stormand, der fandt sin Regning ved denne sønderlige, i andre Lande ubekjendte, Jurisdictions Vedblivelse. Men sligt afholdt ikke Holberg, naar han vidste at det var nyttig Sandheds Udbredelse han ved sin djærve Tale fremmede. Dette har han viist ved saamange Ytringer i snart alle sine Skrifter, men især ved sin forunderlige dristige, i stærk og høi Farve, som han selv udtrykker sig, udkastede Skildring af en Hofmand, der begynder S. 564 i hans moralske Tanker, en Skildring, som selv i Dag ingen tænkende Prinds skal fortryde at læse. Nu hvad Holberg har skrevet om den i hans Tid grasserende Qvægsyge, om Skovenes Aftagelse og deres Fredning, og flere hans Bemærkninger i verdslige Anliggender, fortjene alle megen Opmærksomhed, den de maaskee ikke altid strax nød, men, som jeg af samtidige Venner veed, læstes de flere Aar efter ikke uden Opmærksomhed af vor ældre Bernstorff, som overalt gjerne læste Holberg, paa hvem især Jens Skjelderup Sneedorf havde gjort denne store Minister opmærksom. Overalt, saameget end Holberg hang i sine Bøger og Papirer, saa mageløs flittig Skribent Holberg end var, og saa svagelig Helbred han end bar paa, saa var Holberg dog ikke den Lærde, der i sit Studerekammer glemte Verden.

Nei, Holberg forstod saa godt at inddele sin Tid, at han endog kunde befatte sig med verdslige Anliggender saa meget, at han i dem havde fuldt saa godt Lob som Forretningsmanden, der eene lever for dem. Derfor blev og Holberg en riig Mand selv. Derfor var han og en for Universitetet nyttig Qvæstor. Derfor besad han og om de verdslige Embedsmænd i Provindserne og deres Fremgangsmaade en nøie Kundskab; der noksom røber sig i flere hans satyriske Skrifter. Vil man læse en bitter men lærerig Skildring paa nogle af disse Embedsmænds Opkomst, hvoraf vel end i Dag findes Copier, da læse man det 43 Epigram i 2den Bog, med Forfatterens Forklaring herover S. 313 i de moralske Tanker. Dog ogsaa paa et andet Sted i sidstanførte Skrift findes et Forsvar for den fortrykte og miskjendte Embedsmand, der vel fortjener Eftertanke af de høie Vedkommende i Collegierne, som dømme om en underordnet Embedsmand efter hans Foresattes eller nogle Stormænds Relationer. Forsvaret lyder som saa: "jeg haver kjendt en Embeds-"mand, der paa alle store Steder var afmalet med "den hæsligste Farve, men udi det Distrikt, hvor han "boede, var inderlig elsket af den hele Almue, og "anseet som en dydig og duelig Mand. Da jeg for-"undrede mig derover, og spurgte om Aarsagen dertil, "svarede han: Bønder og fattige Folk, som ere mig "bevaagne, føre ingen Correspondence eller Brevver-"ling med de store Steder, hvorudover mit Navn og

Manglerne; og tildeels gjort de samme Forslag til deres Hævelse; skjønt jeg veed at den Første af de her nævnte Mænd, meget i sine Studenterdage læste Holberg, hvem han derfor talte med paa Dødsleiet, da han fik den sidste Deel af hans Epistler. Saaledes har Holberg allerede diærvt viist den store Skade, det Kjøbenhavnske Universitet lider af, at dets Lærere blande sig i saamange heterogene Ting. Dristigt, men sandt, kalder han derfor de kongelige Collegier, Universitetets Kirkegaarde. Hvad han i sin 159 Epistel anfører om Universitetets Examiners Ufuldkommenhed, og den mere practiske Indretning, de burde have, maa eenhver billige, som og hvad han et andet Sted anfører om, at Professorerne selv examinere og attestere deres egne Disciple, hvilket Studenterne ere, da de paa Professorernes Collegier skulle forberede sig til de befalede Embedsexaminer. Nu, hvor rigtigt, hvad han i et andet Brev, nemlig det 431 siger om Sprogstudiet, saaledes: „Jeg for min Part haver ønsket, „at, da man for nogle Aar siden foretog sig, at sætte „vort Universitet udi Activitet, og at drive paa visse „Studeringer, som vare forsømte, man havde bemøiet „sig til mindre at forfremme det hebraiske og lit „mere det græske Sprog. Det hebraiske Sprog er „vel for geistlige Personer, men det græske baade for „verdslige og geistlige Personer, efterdi sa Septuaginta „interpretes, det nye Testamente, og Patres ere „skrevne paa Græsk, og for verdslige, efterdi al

"græske Bøger læres Kunster og Videnskaber, hvorom "lidt eller intet findes udi gamle latinske Skrivter." Overalt gjorde Holberg meget af det græske Sprog, paastaaer og derfor et andet Sted i sine Skrifter, at Ingen vel kan passere for en lærd Mand uden Kundskab i dette Sprog. At og Holberg selv heri var meer end almindelig kyndig, viser hans Oversættelse af Herodian, den første gode danske Oversættelse af en græsk Classiker. Foruden selve Oversættelsen har Holberg og den Fortjeneste, at han i Fortalen har viist, hvorledes en gammel Classiker bør oversættes. Hans Hovedregler herfor ere to: at Oversætteren er kyndig i begge Sprogene; at Originalen troeligen følges, men dog saa, at ikke derved det Sprog, hvori oversættes, fordærves og gjøres ukjendeligt. Holberg var og den Første, der hos os indsaae, og offentlig uttrede sig med, hvor nyttigt det kunne være, om Agerdyrkningen behandledes videnskabelig. I sine moralske Tanker udtrykker han sig herover, S. 57, saaledes: "Hvis Agerdyrknings Kyndskab blev til et "academisk Studium, vilde i mine Tanker de 9 Muser "ingen Fortrydelse bære derover. Thi Academier ere "stiftede, for at excolere de Studeringer, hvorved "Kirke, Skole og borgerlige Societeter opbygges. Det "kommer ikke an paa, hvo der haver studeret meest, "men hvo der haver studeret bedst. Og, naar saa er, "kan jeg ikke see, at man jo med lige saa stor Føie "kan give en Magister eller Doctorhat til en Ager-

Q

"mand, som til en Grammaticus, med mindre man "vil sige, at det er mere magtpaaliggende at rangere "Ord og Gloser, end at forbedre et Stykke Land, "eller mere magtpaaliggende, at rense en gammel "Poet fra Copiistfejl, end at rense en Ager og gjøre "den frugtbar." Sandelig! hvo kan læse dette, uden at troe sig hensat i J. Chr. Fabricius's Dage. At en saa oplyst Mand, som Holberg, var en Ven af Trykkefrihed og en Hader af Censuren, er begribeligt. Det er ikke at beskrive, hvad Uheld det Ord Imprimatur, som sættes foran paa Bøger, foraarsager, siger han i et af sine Breve. Men endnu drøiere siger han i sine moralske Tanker p. 527. "De publiqve "Censurer, som ere indførte udi adskillige Lande, for"aarsage og, at en Ting ikke skrives, som den er, men "hvorledes en Stat vil have, at den skal være; og "naar saaledes er, kan een Historie ikke recommen"deres uden af Stilen, efterdi Sandhed, som er Sje"len deraf, desidereres. Man seer derfor ogsaa, at "de censurerede Historier ere ikke uden Lovsange eller "tørre og magre Dagregistere, og at det Stempel af "Imprimatur, som sættes paa Bogen, kun forsikre "Læserne om, at han derudi intet andet vil finde." Denne Holbergs frimodige Ytring i et Land, hvor der var Censur, gjelder efter min Overbeviisning overalt, hvor Trykkefriheden ei er saa uindskrænket som i Engelland og Norge, og er det derfor, at jeg ikke gjør kort af Historien om de sildigere Tider, hvori baa

Skribenten selv har levet, og de Mænd, hvis Handlinger han omtaler. Man lægger Holberg til Last de Udfald, han i flere sine Skrifter gjør paa det nordiske Oldstudium. Saaledes siger han S. 525 i sine "moralske Tanker: "at studere nordiske Antiqviteter, "er ikke andet end at rage udi Møddinger, og et "Arbeide, som man vel til Straf for Forseelse burde "dømme visse Folk til, hvis der ikke fandtes saamange, "der frivilligen applicerede sig derpaa, som paa et "nyttigt Hovedstudium," og paa et andet Sted: "at "han ikke kunde gjøre den gamle nordiske Historie til sit "Hovedstudium, uden han ved en Høiesteretsdom blev "tvungen dertil." Uden at miskjende et fornuftigt Oldstudium, hvorpaa jeg selv har anvendt ikke faa af mine Levedage, og uden at nægte, at Holberg maaskee har overdrevet sin Dom, saa tor jeg dog paastaae, at Holberg heri ei allene kan forsvares, men endog heri har viist sig som den samme oplyste Mand, han er i andre sine videnskabelige Domme. Rudbeks Sværmerier var til Holbergs Tid langtfra ikke uddøde. Endnu ansaaes det, at kunne finde og læse et gammelt forstøvet Pergaments Brev, af mangen dansk Stormand for større Fortjeneste hos en Embedscandidat, end de grundigste Kundskaber i det Fag, Candidaten havde bestemt sig til. Ja! denne Smag for al Gammelhed gik stundom saavidt, at Stormanden uden alt andet Hensyn, ofte foretrak den, som blot af Navnet kunde regne sig til en i vor gamle Historie

bekjendt Slægt eller Mand. Jeg har saaledes om een den Tids Stormand ladet mig fortælle, at førend han rigtig kunne amalgamere sig med een ham til Bibliothekar anbefalet Student, hvis Navn var Rovn, maatte han først med Vished vide om Studenten skrev sig med f. eller v. Man kan ikke drage slige Anekdoter i Tvivl, naar af egen Samtids Erfaring bemærkes, hvorledes det, som hører til Tidernes Kjephest, oftest alt for meget overdrives. Hvad ville vore Efterkommere sige, om de faae at læse at en vor Tids Bisp eller Provst har havt saa store Tanker om de seminaristisk oplærte Skoleholdere, skjøndt oftest oprindelig Bønderkarle eller Haandværkskarle, at videnskabelige Studentere, som enhver lærd Skole ønsker at kunne tælle mellem sine Lærere, have maattet staae tilbage for hiine Seminarister, hvis Forretter de ikke have kunnet naae uden høiere Bevilling. Jo! hvad vil de samme Efterkommere dømme, om de skulle faae at læse, at dog selv denne seminaristiske Underviisning skal være kunne naaet paa nogle Ugers, eller høit Maaneders, Gjenvei. Nu at der end i Dag gives fanatiske Oldgrandskere, der snart paa Island vil finde, hvad Rudbek fandt i Sverrig, Paradiis, har jeg under Jacobsens Navn godtgjordt i mit Beviis for, at vore Kunstnere ikke længer behøve at reise til Italien. Pligt er det for hvem dertil føler Kald, Evne og Mod at oplyse sin Samtid om saadanne Daarligheder, og advare sine Samtidige om, at ikke alt forholder sig saaledes, som

der gaaer Ord af, og at ikke Alt, hvad der glimrer, er Guld. Men saa gjorde Holberg, og advarede derfor kun mod Oldsagers overdrevne Studium, hvor man — at jeg skal betjene mig af en Vens Udladelser om et vore Dages antiqvarisk Skrivt — maa gaae og famle som i et ægyptisk Mørke, ved Haanden af en Ledsager, som snart viser mig en lysende Prik hist og snart en her, og endvidere fortæller om Muligheden af flere lysende Puncter, uden at Taagen paa mindste Maade fortyndes eller forsvinder. At saadant et Studium nytter til intet, uden at vise sin Forfatters Belæsenhed, men snarere skader, ved at fremmes paa nyttige Videnskabers Bekostning, det var Holbergs Meening, hvori han, som i mere til Landsmænds Oplysning sigtende, efterfulgtes af den værdige, men, ach! meget for tidlig bortdøde Jens Skjelderup Sneedorf. Skulle man synes, jeg har opholdt mig forlænge ved at forsvare Holbergs Angreb paa Oldstudiet, da er dette ikke skeet for Holbergs Skyld; thi, som tilforn sagt, Holberg trænger ikke heller i denne Deel til noget Forsvar; men en Holbergs Dom over et overdrevet Studium synes vel at fortjene Gjenerindring i Tider som vore, da Oldstudiet igjen søger at vil fortrænge grundig historisk Kundskab, fordi hiint mere føder Indbildningskraften, og vore Tiders Mennesker synes hellere at ville sværme, end belæres og oplyses. Jeg gaaer nu til Holberg som Skribent i Materier det borgerlige Livs Forhold

nærmere angaaende; hvorom vi hos denne Forfatter finde ikke mindre oplyste og diærve Yttringer. At de staaende Hær ere Statsfinantsernes Grav, især i de smaa Stater, det viiste Schmettau i vor Trykke-Friheds gyldne Periode, og maatte herfor høre meget ilde af nogle sine Samtidige. Men mange Aar i Forveien har vi havt paa Dansk en Beskrivelse over denne Landeplages fordærvelige Virkninger — *dog* uden Hensyn til nogen vis Stat — i Holbergs 39 Epistel. Overalt røber Holberg paa flere Steder i sine Skrifter, at han selv i de den oplyste Krigsmand nærmest vedkommende Kundskaber besad en ikke almindelig Læsning. Saaledes hvad den philosophiske Historiker Heeren herom, i Afhandlingen om de ældre og nyere Tiders Feltherrer, har sagt med Hensyn til de Gamles Skyderedskaber; at de overlode et langt større Spillerum til den mecaniske Opfindelseskraft, er allerede nogle og tredsindstyve Aar i Forveien bemærket og med historiske Beviser oplyst af vor Holberg i sit 230 Brev. Holbergs oplyste Indsigter i andre *verdslige* Ting ere ikke mindre paafaldende, som naar man læser hvad han hist og her skriver om vore Domstole og deres Besættelse af flere eller færre, af unge eller gamle Dommere, naar han, ved at tale om Høiesteret ikke utydelig peger paa de flere Bryst, denne høist vigtige Domstol da ikke var frie for, især ved Vanskeligheden i at kunne til denne Ret faae det fornødne Antal af duelige Dommere. Det Seminarium han

i 159 Brev omtaler til denne Ret, tør vel endog siden have givet Vedkommende Idee om Kjøbenhavns Hof- og Stadsret som et saadant Seminarium, thi som saadant omtaler Stampe denne Ret i sine Erklæringers 6te Deel No. 89, men som bekjendt, skyldes Hof- og Stadsrettens Organisation fornemmelig denne af vor Lovkyndighed udødelig fortjente Mand. Dog, jeg underskriver ikke alle Holbergs Yttringer om vor Dağıds Retspleie; af en Holbergs Samtidige, nu afdøde Conferentsraad og Høiesterets Assessor Ancherson, der havde været Holbergs Sagfører, har jeg desuden i mine unge Dage ladet mig fortælle, hvorledes Holberg var meget vred paa Høiesteret, fordi Retten havde været ham imod i en Sag, han havde anlagt mod sin Forvalter, der i Holbergs Tjeneste var bleven en riig Mand, hvilket Holberg paastod, han ikke var blevet uden ved at snyde ham, men dog herfor ikke kunde fremføre de juridiske Beviser, som det gamle Ordsprog: Tyven har en stor Ret, hjemler. Vist er det alligevel, at disse Holbergs djærve Yttringer om Retspleien vakte Opmærksomhed, der ikke glemtes ved de Forbedringer, denne Statsforvaltningens vigtige Deel siden har undergaaet, især kan man ikke andet end bifalde, hvad Holberg anfører baade i sine moralske Tanker og sine Epistler, om de til hans Tid og længe efter, ja lige til Christian Colbjørnsen blev Generalprocurør, brugelige selvvalgte Dommere, eller saakaldte Commissarier, hvis Skade-

lighed for Retfærdighedens Fremme Holberg saa djærvt som offentlig lægger for Dagen, uagtet de være, til hans Tid især, saa gjængse, at han, ved saaledes at tale imod dem, vist maa have stødt mangen Stormand, der fandt sin Regning ved denne synderlige, i andre Lande ubekjendte, Jurisdictions Vedblivelse. Men sligt afholdt ikke Holberg, naar han vidste at det var nyttig Sandheds Udbredelse han ved sin djærve Tale fremmede. Dette har han viist ved saamange Ytringer i snart alle sine Skrifter, men især ved sin vidunderlige dristige, i stærk og høi Farve, som han selv udtrykker sig, udkastede Skildring af en Hofmand, der begynder S. 564 i hans moralske Tanker, en Skildring, som selv i Dag ingen tænkende Prinds skal fortryde at læse. Nu hvad Holberg har skrevet om den i hans Tid grasserende Qvægsyge, om Skovenes Aftagelse og deres Fredning, og flere hans Bemærkninger i verdslige Anliggender, fortjene alle megen Opmærksomhed, den de maaskee ikke altid strax nød, men, som jeg af samtidige Venner veed, læstes de flere Aar efter ikke uden Opmærksomhed af vor ældre Bernstorff, som overalt gjerne læste Holberg, paa hvem især Jens Skjelderup Sneedorf havde gjort denne store Minister opmærksom. Overalt, saameget end Holberg hang i sine Bøger og Papirer, saa mageløs flittig Skribent Holberg end var, og saa svagelig Helbred han end bar paa, saa var Holberg dog ikke den Lærde, der i sit Studerekammer glemte Verden.

Nei, Holberg forstod saa godt at inddele sin Tid, at han endog kunde befatte sig med verdslige Anliggender saa meget, at han i dem havde fuldt saa godt Lob som Forretningsmanden, der eene lever for dem. Derfor blev og Holberg en riig Mand selv. Derfor var han og en for Universitetet nyttig Qvæstor. Derfor besad han og om de verdslige Embedsmænd i Provindserne og deres Fremgangsmaade en nøie Kundskab, der noksom røber sig i flere hans satyriske Skrifter. Vil man læse en bitter men lærerig Skildring paa nogle af disse Embedsmænds Opkomst, hvoraf vel end i Dag findes Copier, da læse man det 43 Epigram i 2den Bog, med Forfatterens Forklaring herover S. 313 i de moralske Tanker. Dog ogsaa paa et andet Sted i sidstanførte Skrift findes et Forsvar for den fortrykte og miskjendte Embedsmand, der vel fortjener Eftertanke af de høie Vedkommende i Collegierne, som dømme om en underordnet Embedsmand efter hans Foresattes eller nogle Stormænds Relationer. Forsvaret lyder som saa: "jeg haver kjendt en Embeds-"mand, der paa alle store Steder var afmalet med "den hæsligste Farve, men udi det Distrikt, hvor han "boede, var inderlig elsket af den hele Almue, og "anseet som en dydig og duelig Mand. Da jeg for-"undrede mig derover, og spurgte om Aarsagen dertil, "svarede han: Bønder og fattige Folk, som ere mig "bevaagne, føre ingen Correspondence eller Brevver-"ling med de store Steder, hvorudover mit Navn og

"Rygte kommer ikke uden for Amtet eller Herredet.
"Nogle fornemme Mænd derimod, mod hvilke jeg
"beskytter Almuen, og som desudover blive mig ugun-
"stige, correspondere allene med Hovedstaden, saa at
"det er ingen Under, at jeg der passerer for en ond
"Mand. Jeg har lagt denne brave og retsindige
"Mands Ord paa Hjertet, og mærket, at mange andre,
"som have fulgt hans Fodspor, have havt samme
"Skiebne, ligesom jeg haver mærket, at Folk, der
"have været detesterede og forhadte af den hele Almue
"udi det Distrikt, hvor de have opholdet sig, have udi
"Hovedstaden været anseete som Lysets Engle. Det
"er derfor en ufeilbar Regel, at, hvo der vil erhverve
"sig Navn og Berømmelse i Verden, maa arbeide paa
"at hans Dyder og Gjerninger flyde gjennem visse
"Canaler, der lede dem til rette Steder, hvor Frug-
"ter deraf høstes. Thi een eneste anseelig Mands
"Venskab virker ofte meer end en talrig Almues.
"Det er her ikke anderledes end udi Skakspil, hvor
"en Springer eller et Castel er af større Importance
"og Styrke, end alle Bønder i Spillet. Man
"seer og Verdens Børn at tage dette nøie udi
"Agt, og at de befinde sig ikke ilde derved. Naar
"jeg haver Borgemester og Raad til Venner, sagde
"en vis Byefoged, saa blæser jeg af det hele Borger-
"skab, og tog han derudi ikke Feil: thi, saasom Borge-
"mester og Raad allene correspondérede med de høie
"Collegier, saa vidste ingen at sige andet end alt godt

"om ham. Herpaa grunder sig det bekjendte Munke-
"ordsprog: fac officium taliter qualiter, et sta
"bene cum domino Priore. Vil man erkyndige
"sig om en Mands Forhold, man maa begive sig paa
"det Sted hvor han boer, og indhente en tilforladelig
"Beretning, ikke fra Stedets Øvrighed, men hos
"hans Medborgere, blandt hvilke han har levet i sit
"Naturel og uden Maske. Men denne Regel tages
"lidt eller intet udi Agt, hvorudover man seer Folk
"uden Skye at bedrive Misgjerninger og øve Udyder
"blandt menige Mand, saasom de ere forvissede om,
"at ingen Hinder kan gjøres udi deres Forfremmelse,
"naar de ikkun erhverve deres Venskab, der correspon-
"dere med høiere Øvrighed, og allene ere authoriserede
"til at give Skudsmaal." — Hvad der ogsaa beviser,
hvilken indsigtsfuld oplyst Forretningsmand Holberg
var, hvis Tids fornuftige Inddeling meget bidrog
til, at denne flittige Skribent dog kunde afgive sig
med mange det borgerlige Livs Forretninger, var den
Evne og de Færdigheder, han besad til at fatte sig kort,
hvilket vi Practikere saa sjelden kunne og ville, hol-
dende enhog for, at jo vidtløftigere og omstændeligere,
jo rigtigere: en Maxime, der rigtig nok gavner
Procuratorerne, thi jo flere Ord, jo mere Materie til
at strides om. Holberg anfører og selv, at hans i
6 Linier skrevne Fæstebrev stod ligesaa godt sin Prøve,
som en Forvalters paa et heelt Ark, thi han forstod
i sine practiske Forretninger at forbinde Tydelighed

med Korthed. Det sidste Beviis jeg vil give paa Holbergs Oplysning, er Forslaget han allerførst gjorde til de mange Helligdages Indskrænkelse, et Forslag, som først realiseredes under det Struenseeiske Ministerium, dog ikke i den Vidde, som Holberg havde foreslaaet. Thi som han viser Tabet i det borgerlige Liv af de mange Helligdage, og af vore religiøse Fæstdage eller Svirebage, saa vilde han og, at de tre aarlige store Høitiders Helligdage skulde indskrænkes til een Dag. Endelig til dette lille Udtog af Holbergs Skrifter maa jeg føie den Bemærkning, at Holbergs oplyste frie Yttringer ere de samme, da han var Olding som da han var ung Mand. Sig selv bevidst at han havde ført et Liv, saa han med Digteren altid kunde sige: si fractus illabatur orbis impavidum ferient ruinæ, behovede han ikke med den gamle David at skrive Psalmer, som Ordsproget siger David skrev, da han blev gammel og ikke længer kunde synde. Hans Livs Efteraar var derfor som dets Vaar. Han var ikke enten Jacobiner i sit 30te eller Aristokrat i sit 60de Aar. Han skrev derfor ikke i sin Alderdom mod hvad han havde skrevet i sin Ungdom, som en vore Dages i Barndom gaaende Folkeskribent sig udgivende, der har spildt et Nummer af sit Blad paa Pseudonymer, som ingen maa være uden han er i Frederik Corthsens ophøiede Stilling. Men denne Redaktør glemmer hvem der for nogle og tyve Aar siden efter Christiansborg Slots Brand kom under Tiltale som Pseudonym, hvem der i den Tid spurgte: om en Peu-

skon er et Stykke Brød, det gives en Hund, at han ikke skal gjøe?" i Anledning af en Lærd, det bebreides, at han, skjønt Kongen af Engellands Undersaat og Embedsmand, dertil af Kongen benaadet med en særdeles Pension, dog havde skrevet et Forsvar for Kong Carl den 1stes afskyelige Mord, som kun een Jacobiner forsvaret.

Ingen af alle det 18de Sekels Skribenter mellem alle det cultiverede Europas Nationer har den udødelige Voltaires Fortjenester af sine Medmenneskers Oplysning, snart i alle Dele af Videnskaberne. Og alligevel miskjendtes ingen Forfatter mere, ja miskjendes tildeels endnu. Dog de der forfulgte ham i sit levende Liv var kun et vist Partie, nemlig Cleri, der frygtede for Følgerne af den hans Paastand, at Geistlighedens Theologie havde lige fra Kaiser Constantin den Store til Datum været een uudtømmelig Kilde til alle de Ulykker, som i saa mange Sekler havde plaget Verden, især vort Europa. Af dette Partie gjordes han nu derfor i levende Live til ikke blot en Hader af den christelige Religion, men til en Atheist ja Gudsbespotter. Selv endnu meget agtbare Geistlige har jeg hørt tale om ham med Ringeagt, fordi, som de troede, han skal have talt med Foragt om vor Religions-Stifter, eller rettere om Jesus Christus, der vist aldrig tænkte paa, at stifte

nogen Religion, men allene har foranlediget den Religion, der bærer hans Navn; ved den sin populære Moral, han prækede i nærmeste Hensyn til sin Nation. Men disse gode Præstemænd have saalidet selv læst den forevigede hoit fortjente Voltaire, som de, der beskylde ham for en af de Skribenter, der har foranlediget den voldsomme franske Revolution ved de jacobinske Sætninger, der skal findes i hans Skrivter. Jeg beder derfor begge disse Partier at læse selve hans Skrifter, før de dømme, og jeg tør paastaae, at de ikke i dem alle skal finde enten ugudelige eller jacobinske Grundsætninger. Om Christus tænkte han som vor Holberg alle oplyste Theologer en Cannabich, Wegscheider, Bastholm, og C. F. Hornemann, og mange flere baade hedengangne og endlevende Theologer have tænkt og end tænke, og aldrig skal man vise mig et eneste Sted, hvori han med Foragt omtaler denne store Folkelærer; thi fordi han gjør Nar af Jansenisternes og andre Partiers Dogmatiker, derfor haaner han ikke Christi velgjørende Lære. Ligesaalidet kan man beskylde ham for Ringeagt mod selv den meest bundne Statsconstitution, fordi han altid taler Frihedens Sag, da Frihed sandelig kan finde Sted under det meest uindskrænkede Enevælde, hvilket Preussens Fredrik den 2dens Regjering har viist. At Voltaire aldrig har tænkt sig Jacobinernes Frihed og Lighed, men endog viist, at den er en Uting, uden at tænke paa, man nogensinde vilde realisere et saadant Uvæsen, tør jeg endog tage mig

paa af hans Skrifter at bevise. Dog jeg forbeholder mig i et andet Stykke at afhandle udførlig Voltaires store Fortjenester beviiste af selve hans Skrifter. Jeg har allene her villet henpege paa dem som en Indledning, jeg har troet nødvendig til følgende hans vittige Sammenligning mellem en Kirke og en Børs. Voltaire siger nemlig, at det Modsatte af en Kirke er en Børs. Thi her forsamles Jøder, Muhamedanere, og Christne. Her seer man Lærde og Ulærde, som vare alle disse af een Religion, een Troe, og hørte til, en Skole. Her i denne Forsamling faaer ingen Skjældsordet Vantroe eller Kjættere, uden Bankerottøren. Saavidt Voltaire som jeg dog ikke forstaaer med Hensyn til de Lærde, han vil have fundet paa Børsen, udensaa han hermed mener Bogladerne, om disse findes paa alle Børser. Jeg mindes mig saaledes at have læst om enten Ole Worm eller Ole Rømer, thi hvem kan jeg ikke med Vished minde mig, der gjorde paa Kjøbenhavns Børs et interessant Bekjendtskab med en fremmed Lærd, som opholdt sig ved et af Gesandtskaberne her, men det var ikke paa den egentlige Børs, disse to Lærde mødte hinanden, det var i en af Børsens Bogláder. En Lærd paa een Børssal forekommer mig at være et værre Syn end at see en nok saa berygtet Kjætter i een af vore Kirker. Dog tempora mutantur et nos mutamur in illis, Tiderne kunde blive anderledes end de vare i Ole Worms Dage. I saadanne Tider tør derfor Lærde

bedre finde deres Regning ved at indfinde sig paa Børssalen og ved Auctionerend paa Børsens Boglader og i Bibliothekerne.

Naar man veed, at det ikke var før i næstsidste Decennium af det tolvte Sekel, at de Franske førte Glas-Vinduer over til Engelland, og at disse Vinduer der ansaaes som en stor Pragt, kan man ikke andet end lee af vore nordiske Archæologer, der vil indbilde deres uvidende Landsmænd, at vore odinske eller thorske Templer havde saadanne herl prægtig skinnende Vinduer. Det undrer mig ellers, at de ikke, for at bestyrke deres usandfærdige Beretning om disse Glasvinduer, anfører Hjobs Bogs 28 Capitels 17 Vers; hvori man har villet fundet Glas. Overalt maa Enhver der kjender noget til den europæiske Middelalder i Levemaade, i Bygninger, Huusgeraad o. s. v. finde det Overdrevne i hine samme Archæologers Beskrivelser over Oldnordens pragtfulde Templer. Uden tvivl var Lybek een af de første Steder i det nordlige Tyskland, og dog vare her i Midten af det trettende Sekel meget faa Steenbygninger, og alle Bygninger vare tæggede med Straa. Nogle faa italienske Steder undtagne var til langt hen i det 13de Sekel straatæggede Leerhuse oe almindeligste i alle andre Europas endog de større Steder. Men til samme Tid var og Levemaa-

ien endnu saa simpel, at Gæster ansaaes for en Overdaadighed. Dog det gaaer med Pragten i vore oldnordiske Templer, og med den mere Overdaadighed, der i den Old skal i den Grad have hærsket hos os, at man endog tør ville indbilde vore Kunstnere, de af Beskrivelserne herom kunde lære noget for deres Kunst, som med den Pragt og Overdaadighed, man vil skal have fundet Sted hos Vestfrankerne i Dagoberternes Old. Thi man taler om store prægtige Bygninger fra den Old, men hvorved rigtig nok kritiske franske Oldgrandskere spørge, hvor disse Bygninger ere afblevne; Da der ikke nu findes mindste Mindesmærke af dem. Man fortæller og, at ved disse frankiske Kongers Hoffer saaes Guldsmede med Belte, besatte med Guld og Edelstene. Men man overseer, at om der heri er noget sandt, saa bestaaer det nok deri, at en saadan Smed bragte til Hoffet hvad af Guld og glimrende Stene, han kunde have tilkjøbt sig af en Sørøver eller anden Voldsmand, for til Hofferne at faae afsatte disse Kostbarheder.

Jeg har ladet mig fortælle, at et af vore vittigste Hovedet, for ikke at sige det vittigste, skal have gaaet med to Damer for at besee det paa, den af sin Aske reiste, Frue Kirke da nylig opførte Taarn, Kuppel, eller hvad det skal kaldes, som kun lidet erstatter Savnet

af det fordums stolte Spir. For disse Damer var det en afgjort Sag, at der paa hiint nye Taarn skulde staae en Inscription, som de allene beklagede sig over ikke at kunde finde, og bade derfor deres Ledsager han vilde læse for dem. Denne Begjering skal han da og have opfyldt dem, og læst som følger: „Her under hviler Frue Kirke. Hvad han har tænkt sig under denne foregivne Inskription veed jeg ikke, men troer kun at vide, hvad han herved har fundet tænkt sig. Jeg mener nemlig hans Meening har været, at dette, nu af sin Aske for den eneste Guds Dyrkelse gjenopreiste, Tempel, burde gives et mere passende Navn, og ikke benævnes efter en Helgen, som det dog ikke nu kan indvies til, da vi i vor Kirke med Grund ingen Helgene antage, men troe at Pythagoras, Socrates, Plato, Cato og Cicero bringe det ligesaa vidt i den anden Verden, som Mutter Marie, den hellige Magdelone, St. Michael eller St. Georg, og den hele Herskare af Helgene skal have bragt det. Thi vist nok, naar man har gjort sig bekjendt den Cultus, som i den catholske Middelalder viistes den hellige Frue, saa kan man vel antage den for een af den menneskelige Overtroes udmærkede Triumfer, men hvoraf derfor heller ikke bør være mindste Levning i en protestantisk Kirke. Jeg vil ikke her tale om, at denne overtroiske Cultus skriver sig fra Hedendommet, thi dette gjælder om al den vor Cultus, som gaaer udenfor Gudsdyrkelse i Aand og Sandhed. Men man minde

sig den forargelige Uenighed, som i den catholske Kirke finder Sted mellem Franciskanerne og Dominikanerne, om hvad enten den gode Frue er, som alle andre Adams Børn skal være, undfangen og født i Synd, eller hun derimod er født englereen. Man minde sig det forargelige Huus i Loretto, foranlediget af den ligesaa forargelige Cultus, der i Middelalderens catholske Kirke viistes det Æsel, Christus skal have holdt sit Indtog i Jerusalem paa. Man minde sig dertil alle de mange forargelige Fæstdage, som den papistisk-romerske Calænder er proppet med til denne saa kaldte Guds Moders forargelige Dyrkelse, saa tør jeg vel spørge, om ikke enhver oplyst Protestant maa ønske, at Mindet og selv den allermindste Levning af en saadan foragtelig den menneskelige Forstand nedværdigende Daarskab bør udryddes og udslettes. Jeg tør derfor troe, at vore Forfædres gamle Frue Kirke, der nu er bleven en ganske nye, anderledes indrettet Kirkebygning, ogsaa vil ved sin Indvielse faae et nyt mere passende om alene den eneste sande Guds Dyrkelse Vidne bærende Navn.

Vore Nutids Consulet eller Handelsagenter for den Nation, der har sendt dem til den Havn, hvorved de boe, kjendte og brugte allerede Hansestæderne. Baade i Frankrig og i Engelland havde disse snilde Handels-

mænd deres Gubernatores, Advocati, og Procuratores, som disse Agenter i den Tids Documenter kaldtes. Dog allerede Grækerne synes at have havt saadanne Consuler, i det mindste i de med hinanden ved Gjæstevenskab forbundne Stater. En saadan Embedsmand kaldtes προξηνος; og var hans Pligt at besørge de Forretninger, Borgerne i den Stat, hvorfra han var sendt, kunde have at afgjøre med den Stats Borgere, hos hvem han opholdt sig. Saa skulde og denne Agent tage sig af enhver Reisende fra den Stat, der havde befuldmægtiget ham, og sørge for, at denne Fremmede fik efter Ønske sit Ærinde udført, især ved Handelsretterne. Thi Grækerne havde saadanne Retter blot til Handelssagers Afgjørelse, der synes at have været som vore Tiders Gjæsteretter. Imidlertid klager Xenophon i sit Skrift om den atheniensiske Stats Indkomster meget over disse Handelsretters Langsomhed, hvilket just contrasterer med Hensigten af Gjæsteretters Indretning. Han vil og derfor, at en Præmie skal udsættes for de Dommere, som iligst og retfærdigst afgjøre Handelsager, saa de Handlende saa lidet som muligt opholdes paa deres Reiser og i deres Forretninger. I visse Stæder i Tydskland har man endnu egne Handelsdomstole. Men disse Retters Unødvendighed og Overflødighed vises godt i Niederreinische Archev für Gesetzgeburg, Rechtswissenschafte und Rechspflege 1ste Band 3te Hefte, i en egen

anstillet Undersøgelse om de i Tydsklands Stæder saa kaldte Handelsgerichte.

Efter Suhms Tidsbestemmelse skal Harald Blaatand eller Gormsen have regjeret her i Danmark i Aarene fra 941 til 991, altsaa i en Række af 50 Aar. Skade derfor, at de Efterretninger, som haves om Tildragelserne under et saa langvarigt Regimente, ere deels faa og ufuldstændige, deels modsigende og upaalidelige. Vi ville, uden at lade os blende selv af de største Historiegrandskeres Navne, fortælle Begivenhederne i denne Konges Regjering saaledes, som vi selv efter nøie Randsagning have fundet, at de sandsynligst ere tilgaaede. Thi begynder end ved denne Tid Dagningen i vort Lands Historie, saa er det dog vist, at Daggryet endnu ikke tillader, enten at opdage alle Begivenheder, eller see dem i det Lys, som den pragmatiske Historieskriver behøver, for fuldstændig at kunne fremsætte dem til upartisk Bedømmelse.

Skal man troe visse gamle Skribenter (S. S. R. R. D. D. I. 115, 158), saa har Haralds Moder Enkedronningen Thyra endnu efter sin kongelige Ægtefælles Død vedblevet, at tage megen Deel i Regjeringen. Agtelsen hun havde vidst at skaffe sig i Kong Gorms Levetid, og Haralds sønlige Hengivenhed for en Moder af Thyre Danebods Talenter og Fortjene-

ſker, tale og for hendes Indflydelse i Harald Blaatands Regjering. Men Thyra ſkal kun i 4 Aar have overlevet ſin Gemal, da hun ſelv gik bort, almindelig begrædt, ſom Saxe fortæller, af alle Landsſaatterne. Imidlertid var det kommet Kongen og Landet vel tilpas, at dog Enkedronningen havde levet i diſſe Aar, og kundet holdt ved Statens Roer, medens hendes kongelige Søn var ude paa Tog, for ved Mandoms Bedrifter at erhverve ſig den Olds hæderligſte Adkomſt til en Trone. Thi udentvivl var Harald Blaatand ved ſin Faders Død endnu kun heel ung, og havde derfor ikke under egen Anførſel været paa noget udenlands Tog, ſkjønt han vel, ſom det ſynes, havde engang været i Irland, men under Anførſel af den ældre Broder Knud, ſom og der paa dette Tog fandt ſin Død. Men ſom Konge gik nu Harald under egen Anførſel paa Fribytterie i Auſturveg eller Øſterſøen, hvor han modigen og med Hæld ſkal have hæriet paa flere derved liggende Lande. Dog vigtigere, og af varigere Følger end dette Fribyttertog, bleve *Haralds*, efter ſin Moders Død udførte Bedrifter i Normandiet, hvis Vedligeholdelſe maaſke ene ſkyldes ham (Algemein. Welth. 36 Th. p. 232 fl.). Anledningen ſkal Frankrigs Kong Ludvig have givet, ſom mistænktes af Normannerne for, at ville beſnære deres unge endnu umyndige Hertug Rikard, hvilken Prinds opdroges ved det franſke Hof. Ifølge denne Mistanke fik een ved ſamme Hof ſig opholdende Danſk ved

Navn Bernhard, i Forstaaelse med den unge Prindses Hovmester, først Rikard hemmelig listet fra Ludvigs Hof, og dernæst ligesaa hemmelig et Ilbud sendt efter Danerkongen. Harald Blaatand skal og ilig have indfundet sig paa en Flaade af 60 Skibe, hvormed han var, om man kan troe det, saa lykkelig, at han bekom selve Frankrigs Konge i sin Vold. Intet Under altsaa, at Ludvig nu maatte til Rikard overlade Normandiets Besiddelse ganske med de samme Vilkaar, som Farfaderen Rolf skal have erhvervet det. Som Kong Harald saaledes var den, der havde indsat Rikard i sit fæderne Hertugdom, saa skal han og siden have stadfæstet og vedligeholdt ham i dets Besiddelse, der tyve Aar efter igjen truedes af Ludvigs Eftermand Lotharius. Men de Danske havde ikke saa fage ladet sig see, før de Franske maatte give Kjøb, og lade Hertug Rikard sidde i Roe.

Een Følge af disse Haralds Tog til Normandiets Redning tør denne Konges Uvenskab med den mægtige Kaiser Otto den Første eller Store have været. Thi til denne Kaiser skal Frankrigs Konge have afstaaet Lottringen, mod at Kajseren igjen skulle være Kongen behjelpelig i at tilbagevinde Normandiet, en Plan Danerkongens Tog ganske forstyrrede. Uvenskabet mellem Otto og Harald fik større Anledning til at yttre sig, som Kajseren ved Vendernes Undertvingelse nærmede sig de danske Grændser. Men endnu større blev Anledningen, da den bekjendte Wichmann,

i Uenighed med baade sin Farbroder den saxiske Hertug Hermann og med Kaiser Otto, søgte Tilflugt hos Danerkongen Harald Blaatand. Harald, som tænkte det var bedre at forekomme end at forekommes, gjør derfor under Kajserens Fraværelse i Italien Indfald i Holsteen, hvor de Danske skal have dræbt en kajserlig Markgreve, hvoraf nok Beretningen i Knytlinga Saga om at Harald skal have undertvunget Holsteenerne. Men ikke saa fage var Otto kommen tilbage fra Italien, før han ilig gaaer med en Armee gjennem Schlesvig over Danevirk til Danmark lige op til Liimfjorden, hvor han skal have standset ved det endnu bekjendte Ottesund, hvis Benævnelse dog og lader sig forklare af Ordet Odde. Harald Blaatand var, uvist hvor, ikke tilstæde, dog rimeligt ikke længer end paa een af vore Øer; thi snart kom han over til Jylland, satte efter Kajseren, der af Mangel paa Flaade maatte som Flygtning ile tilbage samme Vei, han nylig som Seiersherre havde passeret, dog kunde dette ikke skee i saadan Fart, at jo de Danske fik indhentet een af de kajserlige Generaler, der og maatte bide i Græsset. Men ved Schlesvig kom det til et Hovedslag mellem de Tydske og Danske, hvis Udfald blev, som det synes, til hiines Fordeel. I det mindste var Følgen af dette Slag et Forliig og Haralds med Families i Daaben høitidelige Overgang til Kristendommen, som de allerfleeste Danske endnu saa lidet yndede, at man ikke kan troe, deres Konge uden nødtvungen har bekjendt sig til den.

Naar endvidere fortælles som Følge af hiint Slag, at Danerriget blev ved denne Leilighed Kajseren undertlagt, vil det vist ikke sige andet, end at Kaiseren paatog sig, at ordne og indrette den nye Kirke, og med samme føre Opveropsynet. Dette Kaiser Otto den Stores Tog her til Danmark synes mig, om ikke i alle Omstændigheder saa dog i Almindelighed, historisk vist. Men flere vore Historieskrivere antage desuden endnu tvende andre af de følgende to Ottoer her til Danmark foretagne Tog. De fortælle, at da Otto den 1ste strax efter sit danske Tog døde, skal Harald Blaatand have søgt at hevne sig paa Faderen i Sønnen, og derfor understøttet den mod Kaiser Otto den 2den oprørske Hertug Hendrik af Baiern, ved at gjøre et Indfald i Saxen. Dog Otto skal strax være kommen over Harald, have forfulgt ham lige til ind i det Schlesvigske, hvor i Nærheden af Danevirke Kajseren endog skal have anlagt en nye Bye, ventelig en Borg eller Fæstning. Alligevel skal dog Harald have betjent sig af Krigen mellem Otto og Venderne, paa nye brudt ind i Saxen, og stærkt plyndret dette Kaiserens Land. Otto den 2den døde, men hans Søn af samme Navn skal have søgt at hævne sig paa Harald, i Førstningen uden Held men siden med nogen Lykke. Dog det hele herom er meget tvivlsomt, beroer og ene paa en eenstidig Beretning af Forfatteren til Oluf Tryggvesens Saga, som vil at i den tredie Kaiser Ottos danske Tog, hverken de Tydske eller Danske have udrettet noget,

af det forbums stolte Spiir. For disse Damer var det en afgjort Sag, at der paa hiint nye Taarn skulle staae en Inscription, som de allene beklagede sig over ikke at kunde finde, og bade derfor deres Ledsager han ville læse for dem. Denne Begjering skal han da og have opfyldt dem, og læst som følger: Herunder hviler Frue Kirke. Hvad han har tænkt sig under denne foregivne Inskription veed jeg ikke, men troer kun at vide, hvad han herved har kundet tænkt sig. Jeg mener nemlig hans Meening har været, at dette, nu af sin Aske for den eneste Guds Dyrkelse gjenopreiste, Tempel, burde gives et mere passende Navn, og ikke benævnes efter en Helgen, som det dog ikke nu kan indvies til, da vi i vor Kirke med Grund ingen Helgene antage, men troe at Pythagoras, Socrates, Plato, Cato og Cicero bringe det ligesaa vidt i den anden Verden, som Mutter Marie, den hellige Magdelone, St. Michael eller St. Georg, og den hele Herskare af Helgene skal have bragt det. Thi vist nok, naar man har gjort sig bekjendt den *Cultus*, som i den catholske Middelalder viistes den hellige Frue, saa kan man vel antage den for een af den menneskelige Overtroes udmærkede Triumfer, men hvoraf derfor heller ikke bør være mindste Levning i en protestantisk Kirke. Jeg vil ikke her tale om, at denne overtroiske Cultus skriver sig fra Hedendommet, thi dette gjælder om al den vor Cultus, som gaaet udenfor Gudsdyrkelse i Aand og Sandhed. Men man minde

sig den forargelige Uenighed, som i den catholske Kirke finder Sted mellem Franciskanerne og Dominikanerne, om hvad enten den gode Frue er, som alle andre Adams Børn skal være, undfangen og født i Synd, eller hun derimod er født englereen. Man minde sig det forargelige Huus i Loretto, foranlediget af den ligesaa forargelige Cultus, der i Middelalderens catholske Kirke viistes det Æsel, Christus skal have holdt sit Indtog i Jerusalem paa. Man minde sig dertil alle de mange forargelige Fæstdage, som den papistisk-romerske Calænder er proppet med til denne saa kaldte Guds Moders forargelige Dyrkelse, saa tør jeg vel spørge, om ikke enhver oplyst Protestant maa ønske, at Mindet og selv den allermindste Levning af en saadan foragtelig den menneskelige Forstand nedværdigende Daarskab bør udryddes og udslettes. Jeg tør derfor troe, at vore Forfædres gamle Frue Kirke, der nu er bleven en ganske nye, anderledes indrettet, Kirkebygning, ogsaa vil ved sin Indvielse faae et nyt mere passende om alene den eneste sande Guds Dyrkelse Vidne bærende Navn.

Vore Nutids Consulet eller Handelsagenter for den Nation, der har sendt dem til den Havn, hvorved de boe, kjendte og brugte allerede Hansestæderne. Baade i Frankrig og i Engelland havde disse snilde Handels-

mænd deres Gubernatores, Advocati, og Procuratores, som disse Agenter i den Tids Documenter kaldtes. Dog allerede Grækerne synes at have havt saadanne Consuler, i det mindste i de med hinanden ved Gjæstevenskab forbundne Stater. En saadan Embedsmand kaldtes προξηνος; og var hans Pligt at besørge de Forretninger, Borgerne i den Stat, hvorfra han var sendt, kunde have at afgjøre med den Stats Borgere, hos hvem han opholdt sig. Saa skulde og denne Agent tage sig af enhver Reisende fra den Stat, der havde befuldmægtiget ham, og sørge for, at denne Fremmede fik efter Ønske sit Ærinde udført, især ved Handelsretterne. Thi Grækerne havde saadanne Retter blot til Handelssagers Afgjørelse, der synes at have været som vore Tiders Gjæsteretter. Imidlertid klager Xenophon i sit Skrift om den atheniensiske Stats Indkomster meget over disse Handelsretters Langsomhed, hvilket just contrasterer med Hensigten af Gjæsteretters Indretning. Han vil og derfor, at en Præmie skal udsættes for de Dommere, som iligst og retfærdigst afgjøre Handelssager, saa de Handlende saa lidet som muligt opholdes paa deres Reiser og i deres Forretninger. I visse Stæder i Tyskland har man endnu egne Handelsdomstole. Men disse Retters Unødvendighed og Overflødighed vises godt i Niederreinische Archen, für Gesetzgeburg, Rechtswissenschafte und Rechspflege 1ste Band 3te Hefte, i en egen

anstillet Undersøgelse om de i Tysklands Stæder saa kaldte Handelsgerichte.

Efter Suhms Tidsbestemmelse skal Harald Blaatand eller Gormsen have regjeret her i Danmark i Aarene fra 941 til 991, altsaa i en Række af 50 Aar. Skade derfor, at de Efterretninger, som haves om Tildragelserne under et saa langvarigt Regimente, ere deels faa og ufuldstændige, deels modsigende og upaalidelige. Vi ville, uden at lade os blende selv af de største Historiegrandskeres Navne, fortælle Begivenhederne i denne Konges Regjering saaledes, som vi selv efter nøie Randsagning have fundet, at de sandsynligst ere tilgaaede. Thi begynder end ved denne Tid Dagningen i vort Lands Historie, saa er det dog vist, at Daggryet endnu ikke tillader, enten at opdage alle Begivenheder, eller see dem i det Lys, som den pragmatiske Historieskriver behøver, for fuldstændig at kunne fremsætte dem til upartisk Bedømmelse.

Skal man troe visse gamle Skribenter (S. S. R. R. D. D. I. 115, 158), saa har Haralds Moder Enkedronningen Thyra endnu efter sin kongelige Ægtefælles Død vedblevet, at tage megen Deel i Regjeringen. Agtelsen hun havde vidst at skaffe sig i Kong Gorms Levetid, og Haralds sønlige Hengivenhed for en Moder af Thyre Danebods Talenter og Fortjene-

ker, tale og for hendes Indflydelse i Harald Blaatands Regjering. Men Thyra skal kun i 4 Aar have overlevet sin Gemal, da hun selv gik bort, almindelig begrædt, som Saxe fortæller, af alle Landsfaatterne. Imidlertid var det kommet Kongen og Landet vel tilpas, at dog Enkedronningen havde levet i disse Aar, og kundet holdt ved Statens Roer, medens hendes kongelige Søn var ude paa Tog, for ved Mandoms Bedrifter at erhverve sig den Olds hæderligste Adkomst til en Trone. Thi udentvivl var Harald Blaatand ved sin Faders Død endnu kun heel ung, og havde derfor ikke under egen Anførsel været paa noget udenlands Tog, skjønt han vel, som det synes, havde engang været i Irland, men under Anførsel af den ældre Broder Knud, som og der paa dette Tog fandt sin Død. Men som Konge gik nu Harald under egen Anførsel paa Fribytterie i Austurveg eller Østersøen, hvor han modigen og med Hæld skal have hæriet paa flere derved liggende Lande. Dog vigtigere, og af varigere Følger end dette Fribyttertog, bleve Haralds, efter sin Moders Død udførte Bedrifter i Normandiet, hvis Vedligeholdelse maaske ene skyldes ham (Algemein. Welth. 36 Th. p. 232 fl.). Anledningen skal Frankrigs Kong Ludvig have givet, som mistænktes af Normannerne for, at ville besnære deres unge endnu umyndige Hertug Rikard, hvilken Prinds opbroges ved det franske Hof. Ifølge denne Mistanke fik een ved samme Hof sig opholdende Dansk ved

Navn Bernhard, i Forstaaelse med den unge Prindses Hovmester, først Rikard hemmelig listet fra Ludvigs Hof, og dernæst ligesaa hemmelig et Ilbud sendt efter Danerkongen. Harald Blaatand skal og ilig have indfundet sig paa en Flaade af 60 Skibe, hvormed han var, om man kan troe det, saa lykkelig, at han bekom selve Frankrigs Konge i sin Vold. Intet Under altsaa, at Ludvig nu maatte til Rikard overlade Normandiets Besiddelse ganske med de samme Vilkaar, som Farfaderen Rolf skal have erhvervet det. Som Kong Harald saaledes var den, der havde indsat Rikard i sit fæderne Hertugdom, saa skal han og siden have stadfæstet og vedligeholdt ham i dets Besiddelse, der tyve Aar efter igjen truedes af Ludvigs Eftermand Lotharius. Men de Danske havde ikke saa sage ladet sig see, før de Franske maatte give Kjøb, og lade Hertug Rikard sidde i Roe.

Een Følge af disse Haralds Tog til Normandiets Redning tør denne Konges Uvenskab med den mægtige Kaiser Otto den Første eller Store have været. Thi til denne Kaiser skal Frankrigs Konge have afstaaet Lottringen, mod at Kajseren igjen skulle være Kongen behjelpelig i at tilbagevinde Normandiet, en Plan Danerkongens Tog ganske forstyrrede. Uvenskabet mellem Otto og Harald fik større Anledning til at yttre sig, som Kajseren ved Vendernes Undertvingelse nærmede sig de danske Grændser. Men endnu større blev Anledningen, da den bekjendte Wichmann,

i Uenighed med baade sin Farbroder den saxiske Hertug Hermann og med Kaiser Otto, søgte Tilflugt hos Danerkongen Harald Blaatand. Harald, som tænkte det var bedre at forekomme end at forekommes, gjorde derfor under Kaiserens Fraværelse i Italien Indfald i Holsteen, hvor de Danske skal have dræbt en kaiserlig Markgreve, hvoraf nok Beretningen i Knytlinga Saga om at Harald skal have undertvunget Holsteenerne. Men ikke saa fage var Otto kommen tilbage fra Italien, før han ilig gaaer med en Armee gjennem Schleswig over Danevirk til Danmark lige op til Liimfjorden, hvor han skal have standset ved det endnu bekjendte Ottesund, hvis Benævnelse dog og lader sig forklare af Ordet Odde. Harald Blaatand var, uvist hvor, ikke tilstæde, dog rimeligt ikke længer end paa een af vore Øer; thi snart kom han over til Jylland, satte efter Kaiseren, der af Mangel paa Flaade maatte som Flygtning ile tilbage samme Vei, han nylig som Seierherre havde passeret, dog kunde dette ikke skee i saadan Fart, at jo de Danske fik indhentet een af de kaiserlige Generaler, der og maatte bide i Græsset. Men ved Schleswig kom det til et Hovedslag mellem de Tydske og Danske, hvis Udfald blev, som det synes, til hiines Fordeel. I det mindste var Følgen af dette Slag et Forliig og Haralds med Families i Daaben høitidelige Overgang til Kristendommen, som de allerfleeste Danske endnu saa lidet yndede, at man ikke kan troe, deres Konge uden nødtvungen har bekjendt sig til den.

Naar endvidere fortælles som Følge af hiint Slag, at Danerriget blev ved denne Leilighed Kajseren undertagt, vil det vist ikke sige andet, end at Kaiseren paatog sig, at ordne og indrette den nye Kirke, og med samme føre Opveropsynet. Dette Kaiser Otto den Stores Tog her til Danmark synes mig, om ikke i alle Omstændigheder saa dog i Almindelighed, historisk vist. Men flere vore Historieskrivere antage desuden endnu tvende andre af de følgende to Ottoer her til Danmark foretagne Tog. De fortælle, at da Otto den 1ste strax efter sit danske Tog døde, skal Harald Blaatand have søgt at hevne sig paa Faderen i Sønnen, og derfor understøttet den mod Kaiser Otto den 2den oprørske Hertug Hendrik af Bairen, ved at gjøre et Indfald i Saxen. Dog Otto skal strax være kommen over Harald, have forfulgt ham lige til ind i det Schlesvigske, hvor i Nærheden af Danevirke Kajseren endog skal have anlagt en nye Bye, venteligen en Borg eller Fæstning. Alligevel skal dog Harald have betjent sig af Krigen mellem Otto og Venderne, paa nye brudt ind i Saxen, og stærkt plyndret dette Kaiserens Land. Otto den 2den døde, men hans Søn af samme Navn skal have søgt at hævne sig paa Harald, i Førstningen uden Held men siden med nogen Lykke. Dog det hele herom er meget tvivlsomt, beroer og ene paa en eenstdig Beretning af Forfatteren til Oluf Trygvesens Saga, som vil at i den tredie Kaiser Ottos danske Tog, hverken de Tydske eller Danske have udrettet noget,

men allene de Norske, som vandt og overvandtes under Kong Oluf Trygvesen og Haralds Lehnsmand Jarlen Hagen. Sikkerst synes det om disse de tyske Kaiseres Tog paa Danmark at antage med Gram (ad Meurcium collat. 144 (e) et collat. 146 (b)), at begge de to første Ottoner haveført Krig med Harald Blaatand, den første Kaiser Otto med Lykke, den anden Kaiser af samme Navn derimod uden Lykke. Saa meget tør og være vist, at de Norske have under Jarl Hagens Anførsel ikke været uden al Deel i vor Konges Handeler med Tysklands Ottoer.

Thi ogsaa med Norge og de Norske havde den virksomme Harald Blaatand meget at skaffe. Første Anledning hertil synes at have været den norske K. Erik Blodøxes Enkedronnings med Børns Fordrivelse af Norge, ved den i Engelland opdragne Hagen Adelsteen. I at antage sig en forfulgt Kongefamilie satte man da en altid tilgivelig Stolthed, naar den ikke gaar til at blande sig i et andet Riges indvortes Bestyrelse. Den landsflygtige Gunild med sine Børn toge derfor deres Raad her til Danmark, hvor de af Danerkongen Harald Blaatand saa vel modtoges, at den unge Harald Gunildssøn endog med Omhyggelighed opdroges i hans Hof. Men ikke saa snart var denne unge Prinds bleven mandvoxen, før han tænkte paa at gjenvinde sit Fædrenerige Norge, og hertil udbad sig sin Fosterfaders Harald Blaatands Hielp mod en Skatskyldighed, som han dog siden ikke op-

ldte, og hvilken Svig derfor berettigede Kong Haald til at handle, som han siden handlede. (Saxon. list. Dan. Lib. X p. 181 Edit. Stephan.) Imidertid kan et Lofte som dette forføre oplysteere Tiders longer, end sige hiin raa Olds Fyrster. Nu plyndres derfor af de Danske paa Norges Kyster Aar efter Aar, saa Hagen Adelsteen maatte tænke paa alvorlig at modsætte sig disse de Danskes voldsomme og ødelæggende Indfald i hans Rige. Denne Norges Konge og nu derfor ned til Vigen, fordrev de her liggende anske Skibe, seilede saa ned til Danmark, hvor han lyndrede først paa Halland og Jylland, hvis Kystboere haardelig skal være blevne medtagne. Ja selv Oresund lagde han sig, tog her 11 danske Skibe, g gjorde Landgang paa Sjælland, hvorfra han skal ave ført flere Kystbeboere som Fanger til Norge. i mildere skal Hagen paa sin Hjemfart til Norge ave behandlet de skaanske Kyster. Ved sin Hjemkomst il Norge indsatte Kong Hagen, for at sikre Vigen, in Broderson Trygve til Statholder eller Jarl her, med Befaling at han saameget muligt skulle søge at skade de paagrændsende danske Provindser. Men hverken Harald Blaatand eller hans Fosterson den unge Harald Graafeld lade sig derfor skræmme fra Norge, vedbleve endog især at søge Vigen, som Jarlen Trygve tilsidst maatte forlade, og see igjen i de Danskes Vold. Herfra seile nu de Danske langs Norges Kyster lige til Oen Kornet paa Rogaland,

hvor de møde selve Kong Hagen Adelsteen. Men denne Norges brave Konge tog saa alvorlig mod dem, at flere af Gunilds Sønner faldt, og de Øvrige maatte med de Danske tage Flugten. Dog understøttede af Danmarks Konge, som disse de norske Kron-Prætendenter snart igjen, saa Hagen Adelsteen aldrig var sikker for dem, uagtet han efter de norske Beretninger næsten altid skal have seiret, endog selv i det sidste Indfald, hvori Prætendenternes Fordeel alene skal skyldes det ulykkelige Pileskud, som skildte Hagen Adelsteen ved Livet. Erik Blødøxes og Gunilds Søn Harald Graafeld kom da nu herved paa Norges Trone, betalte og som norsk Konge sin Velgjører Harald Blaatand den belovede Skat, indtil han havde faaet Leilighed at skille sig ved en af Norges fornemste, og, som den afdøde Hagen Adelsteens Ven, farligste Magnater Jarlen Sigurd. Nu troede Harald Graafeld ikke som Norges Konge at behøve at frygte for Nogen, og derfor længer at betale til Danekongen een i det norske Folks Øine ydmygende Skat. Men den norske Konge tog sig ikke i Agt for, at Sigurd Jarlen havde i Hagen efterladt sig en Søn, der ville og kunde gjøre Alt, for at hævne sin Fader, allerhelst naar han søgte Danerkongens Venskab, som han kunde vente lettelig at faae, og da og strax fik. Thi foruden at Harald Blaatand med al Grund var opbragt paa Harald Graafeld, saa havde den danske Harald desuden faaet hjem en farlig Rival til sit eget

Rige i sin afdøde Broders Knuds Søn, som var kommen tilbage til Danmark fra flere Aars Søtóg med megen Rigdom, hvorfor han og fik Ogenavnet Guldharald. Er det saa, som de norske Efterretninger vil, at denne Guldharald yttrede sin Ret til Deel i det danske Rige, kan man ikke fortænke Harald Blaatand i, at han søgte paa en gód Maade at stille sig ved denne farlige Prætendent. Men jeg nægter ikke, at det røber en større Eenfoldighed end ventelig var af en saa bereist Prinds som Guldharald, naar de norske Efterretninger ligeledes vil, at den kongelige Farbroder fik ham til at troe, han ved Harald Graafelds Drab letteligt skulde kunde, understøttet af den landflygtige Hagen, sætte sig i Besiddelse af Norges Trone, uagtet den Tid gaves saamange andre fødte norske Prindser, dem Normanden vist ville forsvare mod en fremmet dansk Prinds. Imidlertid fortælles ikke allene dette, men de samme Efterretninger lægge endog til, at en Hungersnød i Norge foranlediger Harald Blaatand til efter Overlæg med Hagen Sigurdsen at lokke herned den eenfoldige Harald Graafeld, som ved Hals i Indløbet til Lijmfjorden modtoges og overmandedes af Guldharald, der dræbte ham. Denne rige Prinds tænker nu strax paa, at vil gaae op til Norge, for der at erholde den med Harald og Hagen aftalte Belønning i den norske Krone. Men forinden han fik dette Forsæt udført, skal han lumskelig være bleven overfaldet og fanget af Hagen, som hængte

ham, og derved skilte sig ved en Rival, og skaffede sin Velynder Harald en stor Rigdom i den myrdede Prindses Efterladenskaber. Efter saavel udførte Daad toge nu Jarlen Hagen og Kong Harald Blaatand i Samling op til Norge. Med dem skal have fulgt en norsk Prinds Harald Grændske, Sønnesøn af Harald Haarfager (Schøning Norges Hist. 3die Deel p. 115), foruden flere med den sidste Regjering misfornøiede Norske. Taget maa have været betydeligt, da, som som Suhm (Hist. af Danm. T. III p. 131) vil have fundet, det foregik med 600 Skibe, og man efter Opkomsten til Norge deler dette ellers paa frie og modige Indvaanere saa befolkede Land uden al Sværdslag efter hvad fortælles, mellem sig. Thi Harald Grændske skal have faaet Vestfold, Vingulmark, Agder og alt Landet lige til Lindesnæs. Hagen Jarl tog Rogaland, Søndmør, Romsdal, Nordmør, fort alt Landet mellem Lindersnæs og Trondhjem. Men baade Harald og Hagen skulde dog kun besidde disse Lande som Lehne af Overkongen Harald Blaatand, der havde forbeholdt sig Vigen, og desuden aarlig Lehnsafgift af disse sine Vasaller. Hagen Jarl, der havde faaet Deel i den myrdede Guldharalds efterladte Rigdomme, betalte strax heraf til Harald Blaatand 3 Aars Lehnsafgifter forud. Men herved blev det og, thi mere fik Harald aldrig siden, og han kom derfor paa samme Fod igjen med Norge som før, og blev nu derfor ikke mindre Hagen Jarls Fiende, end

han før havde været af samme Aarsag Harald Graafelds. Men ogsaa her kom en Person imellem, der søgte at fiske i rørt Vande, og derfor igjen aabnede nye og blide Udsigter for Harald Blaatands Planer paa Norge. Denne Person var Jarlen Hagens egen Søn Erik, som havde maattet forlade Norge for et Drab paa sin Svoger Skofte, hvis Søster var gift med Hagen Jarl, altsaa var Sønnen Eriks Stifmoder. Ogsaa denne misfornøiede Magnat søger nu, som Norges misfornøiede Magnater den Tid pleiede, her ned til Danmark, ved hvis Hof han modtoges saa velvillig, at Kong Harald Blaatand inden føie Tid forlehnte ham med Vigen. Stolende paa denne sin nye Jarl, og paa Harald Grændske, som vedligeholdt god Forstaaelse med de Danske, udbød Danerkongen over sit hele Rige Leding, og gik med en Flaade af 1200 Skibe op til Norge. Her blev nu af de Danske plyndret, skjændt, brændt og myrdet, saa hele Sogne lagdes øde, dog kun i Hagen Jarls Andeel. Jarlen skal ved den danske Flaades Ankomst ikke have været tilstæde, men ikke saa fage havde Rygtet bragt ham hjem, før han fik standset denne Hærien og Brænden, ja forligte sig endog med Harald Blaatand, som alligevel, efter hvad Schøning vil, ikke siden skal have faaet nogen Lehnserkiendelse af ham. Saaledes var da Handelerne og Forbindelserne mellem Danmark og Norge under Harald Blaatand.

Med Danmarks det andet Naborige Sverrig har Harald Blaatand i sit langvarige Regimente og(saa) havt meget at bestille, men hvorom Efterretningerne ere endnu mere ufuldstændige, og forvirrede, end om hans Handeler med Norge. Som Suhm vil, skal Harald strax efter sin Regjerings Tiltrædelse have indgaaet et Forbund med en svensk Underkonge Emund eller Emund Ringsen, men hvorom vides ikke. Ly- saa skal denne Dankonge havt endeel at skaffe med Sverrigs Kong Erik Seiersalig, der som Ericus Upsaliensis fortæller, endog skal have sat sig i Besiddelse af de ældgamle danske Provindser Skaane, Halland og Bleking, hvorom dog den svenske Riimkrønike, der ellers opregner denne Kong Eriks andre Erobringer, ikke taler noget. Saa veed man derfor ikke heller, enten hvorledes Erik fik sig underlagt disse ældgamle danske Provindser, eller hvorledes Harald igjen tilbagevandt dem. For Uenighederne mellem Naboekongerne Harald Blaatand og Erik Seiersalig skydes Skylden paa en svensk Prinds Styrbjørn, der, misforneiet med K. Erik sin Farbroder, havde søgt til Haralds Hof. Herfra fik Styrbjørn Leilighed til at bemægtige sig den i Venden af Danske anlagte Røver-Colonie Jomsborg, hvis Hoved Palnatoke var Harald Blaatands store Fiende. Ved Haralds Giftermaal med Gyrithe, en Søster til Styrbjørn, og ved dennes Giftermaal med Haralds Datter Thyre, knyttedes en nøie Forbindelse mellem Dankongen og

en svenske Prinds. Harald Blaatand maatte derfor ive denne sin Svigerfader og Svigersøn Understøttelse g Følge i Toget til Sverrig med Kong Erik Seier- ilig, skjønt det dog ikke synes at Harald var tilstæde det bekjendte Slag paa Fyrisvoll, der gjorde Ende aa disse Stridigheder og paa den, som det synes, rolige Prinds Styrbjørns Liv. Dette er hvad jeg :oer kan med Rimelighed antages for sandt af det Reget, som fortælles om Kongernes Haralds og Eriks ensidige Handeler. Thi Beretningen om det mel- m Sverrig og Danmark høitidelig satte Grændse- jel tilstaaer jeg, at ansee for en Legende. Lovlig tte Grændseskjel kjendte den raa odinske Oldnordboe ke mellem Mand og Mand, mindre mellem Riger Lande. Jeg veed ikke den odinske Gudelære har gen Deus Terminus, uden saa, at maaskee vore ages flittige Oldgrandskere tør engang med det første ae en saadan opdaget. Men jeg veed de christne Mis- nærer havde stor Vanskelighed ved, med Grændseskjel faae sikkret privat Eiendom, og at de derfor fik de i dem satte Grændsestene anseete som religiøse.

Hvad der af alle disse Haralds her anførte Fore- igender kan antages som vist, er, at han har været i virksom Konge med for sin Tid udmærkede Talen- r af Mod og Tapperhed, forenet med Erfarenhed r rig og i Fred, der og bragte hans Rige til den Vel- and, det unægtelig i hans Tid var i, thi herom vidne lle denne Konges Bedrifter. Ei vil jeg herfor anføre

i Uenighed med baade sin Farbroder den saxiske Hertug Hermann og med Kaiser Otto, søgte Tilflugt hos Danerkongen Harald Blaatand. Harald, som tænkte det var bedre at forekomme end at forekommes, gjør derfor under Kaiserens Fraværelse i Italien Indfald i Holsteen, hvor de Danske skal have dræbt en kaiserlig Markgreve, hvoraf nok Beretningen i Knytlinga Saga om at Harald skal have undertvunget Holsteenerne. Men ikke saa fage var Otto kommen tilbage fra Italien, før han ilig gaaer med en Armee gjennem Schleswig over Danevirk til Danmark lige op til Liimfjorden, hvor han skal have standset ved det endnu bekjendte Ottesund, hvis Benævnelse dog og lader sig forklare af Ordet Odde. Harald Blaatand var, uvist hvor, ikke tilstæde, dog rimeligt ikke længer end paa een af vore Öer; thi snart kom han over til Jylland, satte efter Kaiseren, der af Mangel paa Flaade maatte som Flygtning ile tilbage samme Vei, han nylig som Seiersherre havde passeret, dog kunde dette ikke skee i saadan Fart, at jo de Danske fik indhentet een af de kaiserlige Generaler, der og maatte bide i Græsset. Men ved Schleswig kom det til et Hovedslag mellem de Tydske og Danske, hvis Udfald blev, som det synes, til Hiines Fordeel. I det mindste var Følgen af dette Slag et Forliig og Haralds med Families i Daaben høitidelige Overgang til Kristendommen, som de allerfleeste Danske endnu saa lidet yndede, at man ikke kan troe, deres Konge uden nødtvungen har bekjendt sig til den.

Naar endvidere fortælles som Følge af hiint Slag, at Danerriget blev ved denne Leilighed Kajseren undertagt, vil det vist ikke sige andet, end at Kaiseren paatog sig, at ordne og indrette den nye Kirke, og med samme føre Opveropsynet. Dette Kaiser Otto den Stores Tog her til Danmark synes mig, om ikke i alle Omstændigheder saa dog i Almindelighed, historisk vist. Men flere vore Historieskrivere antage desuden endnu tvende andre af de følgende to Ottoer her til Danmark foretagne Tog. De fortælle, at da Otto den 1ste strax efter sit danske Tog døde, skal Harald Blaatand have søgt at hevne sig paa Faderen i Sønnen, og derfor understøttet den mod Kaiser Otto den 2den oprørske Hertug Hendrik af Bairen, ved at gjøre et Indfald i Saxen. Dog Otto skal strax være kommen over Harald, have forfulgt ham lige til ind i det Schlesvigske, hvor i Nærheden af Danevirke Kajseren endog skal have anlagt en nye Bye, ventelig en Borg eller Fæstning. Alligevel skal dog Harald have betjent sig af Krigen mellem Otto og Venderne, paa nye brudt ind i Saxen, og stærkt plyndret dette Kaiserens Land. Otto den 2den døde, men hans Søn af samme Navn skal have søgt at hævne sig paa Harald, i Førstningen uden Held men siden med nogen Lykke. Dog det hele herom er meget tvivlsomt, beroer og ene paa en eenstdig Beretning af Forfatteren til Oluf Trygvesens Saga, som vil at i den tredie Kaiser Ottos danske Tog, hverken de Tydske eller Danske have udrettet noget,

men allene de Norske, som vandt og overvandtes under Kong Oluf Trygvesen og Haralds Lehnsmand Jarlen Hagen. Sikkerst synes det om disse de tyske Kaiseres Tog paa Danmark at antage med Gram (ad Meurcium collat. 144 (e) et collat. 146 (b)), at begge de to første Ottoner have ført Krig med Harald Blaatand, den første Kaiser Otto med Lykke, den anden Kaiser af samme Navn derimod uden Lykke. Saa meget tør og være vist, at de Norske have under Jarl Hagens Anførsel ikke været uden al Deel i vor Konges Handeler med Tydsklands Ottoer.

Thi ogsaa med Norge og de Norske havde den virksomme Harald Blaatand meget at skaffe. Første Anledning hertil synes at have været den norske K. Erik Blodøxes Enkedronnings med Børns Fordrivelse af Norge, ved den i Engelland opdragne Hagen Adelsteen. I at antage sig en forfulgt Kongefamilie satte man da en altid tilgivelig Stolthed, naar den ikke gaar til at blande sig i et andet Riges indvortes Bestyrelse. Den landflygtige Gunild med sine Børn toge derfor deres Kaas her til Danmark, hvor de af Danerkongen Harald Blaatand saa vel modtoges, at den unge Harald Gunildssøn endog med Omhyggelighed opdroges i hans Hof. Men ikke saa fage var denne unge Prinds bleven mandvoxen, før han tænkte paa at gjenvinde sit Fædrenerige Norge, og hertil udbad sig sin Fosterfaders Harald Blaatands Hjelp mod en Skatskyldighed, som han dog siden ikke op-

fyldte, og hvilken Svig derfor berettigede Kong Harald til at handle, som han siden handlede. (Saxon. Hist. Dan. Lib. X p. 181 Edit. Stephan.) Imidlertid kan et Løfte som dette forføre oplysteere Tiders Konger, end sige hiin raa Olds Fyrster. Nu plyndres derfor af de Danske paa Norges Kyster Aar efter Aar, saa Hagen Adelsteen maatte tænke paa alvorlig at modsættr sig disse de Danskes voldsomme og ødelæggende Indfald i hans Rige. Denne Norges Konge tog nu derfor ned til Vigen, fordrev de her liggende danske Skibe, seilede saa ned til Danmark, hvor han plyndrede først paa Halland og Jylland, hvis Kystboere haardelig skal være blevne medtagne. Ja selv i Øresund lagde han sig, tog her 11 danske Skibe, og gjorde Landgang paa Sjælland, hvorfra han skal have ført flere Kystbeboere som Fanger til Norge. Ei mildere skal Hagen paa sin Hjemfart til Nrrge have behandlet de skaanske Kyster. Ved sin Hjemkomst til Norge indsatte Kong Hagen, for at sikre Vigen, sin Brodersøn Trygve til Statholder eller Jarl her, med Befaling at han saameget muligt skulle søge at skade de paagrændsende danske Provindser. Men hverken Harald Blaatand eller hans Fostersøn den unge Harald Graafeld lade sig derfor skræmme fra Norge, vedbleve endog især at søge Vigen, som Jarlen Trygve tilsidst maatte forlade, og see igjen i de Danskes Vold. Herfra seile nu de Danske langs Norges Kyster lige til Den Kornet paa Rogaland,

hvor de møde selve Kong Hagen Adelsteen. Men denne Norges brave Konge tog saa alvorlig mod dem, at flere af Gunilds Sønner faldt, og de Øvrige maatte med de Danske tage Flugten. Dog, understøttede igj Danmarks Konge, som disse de norske Kron-Prætendenter snart igjen, saa Hagen Adelsteen aldrig var sikker for dem, uagtet han efter de norske Beretninger næsten altid skal have seiret, endog selv i det sidste Indfald, hvori Prætendenternes Fordeel allene skal skyldes det ulykkelige Pileskud, som skildte Hagen Adelsteen ved Livet. Erik Blødøxes og Gunilds Søn Harald Graafeld kom da nu herved paa Norges Trone, betalte og som norsk Konge sin Velgjører Harald Blaatand den belovede Skat, indtil han havde faaet Lejlighed at skille sig ved en af Norges fornemste, og, som den afdøde Hagen Adelsteens Ven, farligste Magnater Jarlen Sigurd. Nu troede Harald Graafeld ikke som Norges Konge at behøve at frygte for Nogen, og derfor længer at betale til Danekongen een i det norske Folks Øine ydmygende Skat. Men den norske Konge tog sig ikke i Agt for, at Sigurd Jarlen havde i Hagen efterladt sig en Søn, der vilde og kunde gjøre Alt, for at hævne sin Fader, allerhelst naar han søgte Danerkongens Venskab, som han kunde vente letteligt at faae, og da og strax fik. Thi forudén at Harald Blaatand med al Grund var opbragt paa Harald Graafeld, saa havde den danske Harald desuden faaet hjem en farlig Rival til sit eget

Rige i sin afdøde Broders Knuds Søn, som var kommen tilbage til Danmark fra flere Aars Søtog med megen Rigdom, hvorfor han og fik Ogenavnet Guld-harald. Er det saa, som de norske Efterretninger vil, at denne Guldharald yttrede sin Ret til Deel i det danske Rige, kan man ikke fortænke Harald Blaatand i, at han søgte paa en god Maade at skille sig ved denne farlige Prætendent. Men jeg nægter ikke, at det røber en større Eenfoldighed end ventelig var af en saa bereist Prinds som Guldharald, naar de norske Efterretninger ligeledes vil, at den kongelige Farbroder fik ham til at troe, han ved Harald Graafelds Drab letteligt skulde kunde, understøttet af den landflygtige Hagen, sætte sig i Besiddelse af Norges Trone, uagtet den Tid gaves saamange andre fødte norske Prindser, dem Normanden vist ville forsvare mod en fremmet dansk Prinds. Imidlertid fortælles ikke allene dette, men de samme Efterretninger lægge endog til, at en Hungersnød i Norge foranlediger Harald Blaatand til efter Overlæg med Hagen Sigurdsen at lokke herned den eenfoldige Harald Graafeld, som ved Hals i Indløbet til Lijmfjorden modtoges og overmandedes af Guldharald, der dræbte ham. Denne rige Prinds tænker nu strax paa, at vil gaae op til Norge, for der at erholde den med Harald og Hagen aftalte Belønning i den norske Krone. Men forinden han fik dette Forsæt udført, skal han lumskelig være bleven overfaldet og fanget af Hagen, som hængte

Hænt, og derved skilte sig ved en Rival, og skaffede sin Velynder Harald en stor Rigdom i den myrdede Prindses Efterladenskaber. Efter saavel udførte Daad toge nu Jarlen Hagen og Kong Harald Blaatand i Samling op til Norge. Med dem skal have fulgt en norsk Prinds Harald Grændske, Sønnesøn af Harald Haarfager (Schøning Norges Hist. 3die Deel p. 115), foruden flere med den sidste Regjering misfornøiede Norske. Toget maa have været betydeligt, da, som som Suhm (Hist. af Danm. T. III p. 131) vil have fundet, det foregik med 600 Skibe, og man efter Opkomsten til Norge deler dette ellers paa frie og modige Indvaanere saa befolkede Land uden al Sværdslag efter hvad fortælles, mellem sig. Thi Harald Grændske skal have faaet Vestfold, Vingulmark, Agder og alt Landet lige til Lindersnæs. Hagen Jarl tog Rogaland, Søndmør, Romsdal, Nordmør, kort alt Landet mellem Lindersnæs og Trondhjem. Men baade Harald og Hagen skulde dog kun besidde disse Lande som Lehne af Overkongen Harald Blaatand, der havde forbeholdt sig Vigen, og desuden aarlig Lehnsafgift af disse sine Vasaller. Hagen Jarl, der havde faaet Deel i den myrdede Guldharalds efterladte Rigdomme, betalte strax heraf til Harald Blaatand 3 Aars Lehnsafgifter forud. Men herved blev det og, thi mere fik Harald aldrig siden, og han kom derfor paa samme Fod igjen med Norge som før, og blev nu derfor ikke mindre Hagen Jarls Fiende, end

han før havde været af samme Aarsag Harald Graafelds. Men ogsaa her kom en Person imellem, der søgte at fiske i rørt Vande, og derfor igjen aabnede nye og blide Udsigter for Harald Blaatands Planer paa Norge. Denne Person var Jarlen Hagens egen Søn Erik, som havde maattet forlade Norge for et Drab paa sin Svoger Skofte, hvis Søster var gift med Hagen Jarl, altsaa var Sønnen Eriks Stifmoder. Ogsaa denne misfornøiede Magnat søger nu, som Norges misfornøiede Magnater den Tid pleiede, her ned til Danmark, ved hvis Hof han modtoges saa velvillig, at Kong Harald Blaatand inden føie Tid forlehnte ham med Vigen. Stolende paa denne sin nye Jarl, og paa Harald Grændske, som vedligeholdt god Forstaaelse med de Danske, udbød Danerkongen over sit hele Rige Leding, og gik med en Flaade af 1200 Skibe op til Norge. Her blev nu af de Danske plyndret, skjændt, brændt og myrdet, saa hele Sogne lagdes øde, dog kun i Hagen Jarls Andeel. Jarlen skal ved den danske Flaades Ankomst ikke have været tilstede, men ikke saa fage havde Rygtet bragt ham hjem, før han fik standset denne Hærien og Brænden, ja forligte sig endog med Harald Blaatand, som alligevel, efter hvad Schøning vil, ikke siden skal have faaet nogen Lehnserkiendelse af ham. Saaledes vare da Handelerne og Forbindelserne mellem Danmark og Norge under Harald Blaatand.

Med Danmarks det andet Naborige Sverrig har Harald Blaatand i sit langvarige Regimente ogsaa havt meget at bestille, men hvorom Efterretningerne ere endnu meer ufuldstændige, og forvirrede, end om hans Handeler med Norge. Som Suhm vil, skal Harald strax efter sin Regjerings Tiltrædelse have indgaaet et Forbund med en svensk Underkonge Emund eller Emund Ringsen, men hvorom vides ikke. Og saa skal denne Dankonge havt endeel at skaffe med Sverrigs Kong Erik Seiersalig, der som Ericus Upsaliensis fortæller, endog skal have sat sig i Besiddelse af de ældgamle danske Provindser Skaane, Halland og Bleking, hvorom dog den svenske Rimkronike, der ellers opregner denne Kong Eriks andre Erobringer, ikke taler noget. Saa veed man derfor ikke heller, enten hvorledes Erik fik sig underlagt disse ældgamle danske Provindser, eller hvorledes Harald igjen tilbagevandt dem. For Uenighederne mellem Naboekongerne Harald Blaatand og Erik Seiersalig skydes Skylden paa en svensk Prinds Styrbjørn, der, misfornøiet med K. Erik sin Farbroder, havde søgt til Haralds Hof. Herfra fik Styrbjørn Leilighed til at bemægtige sig den i Venden af Danske anlagte Røver-Colonie Jomsborg, hvis Hoved Palnatoke var Harald Blaatands store Fiende. Ved Haralds Giftermaal med Gyrithe, en Søster til Styrbjørn, og ved dennes Giftermaal med Haralds Datter Thyre, knyttedes en nøie Forbindelse mellem Dankongen og

den svenske Prinds. Harald Blaatand maatte derfor give denne sin Svigerfader og Svigersøn Understøttelse og Følge i Toget til Sverrig med Kong Erik Seier-ælig, skjønt det dog ikke synes at Harald var tilstæde det bekjendte Slag paa Fyrisvoll, der gjorde Ende paa disse Stridigheder og paa den, som det synes, urolige Prinds Styrbjørns Liv. Dette er hvad jeg troer kan med Rimelighed antages for sandt af det Meget, som fortælles om Kongernes Haralds og Eriks gjensidige Handeler. Thi Beretningen om det mel-lem Sverrig og Danmark høitidelig satte Grændse-skjel tilstaaer jeg, at ansee for en Legende. Lovlig satte Grændseskjel kjendte den raa odinske Oldnordboe ikke mellem Mand og Mand, mindre mellem Riger og Lande. Jeg veed ikke den odinske Gudelære har nogen Deus Terminus, uden saa, at maaskee vore Dages flittige Oldgrandskere tør engang med det første faae en saadan opdaget. Men jeg veed de christne Missionærer havde stor Vanskelighed ved, med Grændseskjel at faae sikkret privat Eiendom, og at de derfor fik de af dem satte Grændsestene anseete som religiøse.

Hvad der af alle disse Haralds her anførte Foretagender kan antages som vist, er, at han har været en virksom Konge med for sin Tid udmærkede Talenter af Mod og Tapperhed, forenet med Erfarenhed i Krig og i Fred, der og bragte hans Rige til den Velstand, det unægtelig i hans Tid var i, thi herom vidne alle denne Konges Bedrifter. Ei vil jeg herfor anføre

hans af vore Historieskrivere saameget ophøiede Be-
drifter i Austurveg; thi naar vi læse om vore old-
nordiske Heltes store Bedrifter, maa vi minde os, at
de oprindelige Beretninger herom ere mundtlige, først
flere Sekler efter førte i Pennen, og at de skyldes
en saadan Søehanes Følge, som satte en Stolthed i,
at ophøie deres Helt, naar de kom hjem til Fædrelan-
det, og der de lange Vinteraftener fortalte deres Lands-
mænd, som havde siddet hjemme, hvad paa saadanne
Tog var foregaaet. Endnu mindre Troe har jeg til
K. Harald Blaatands saa forroste holsteenske Lovgiv-
ning, naar jeg betænker hvad det var den Tid at give
Love, om der ellers den Tid gaves andre Love end
hævdede Skikke og Sædvaner, som vist i Holsteen
vare ganske fremmede for Harald, om han og nogen-
sinde har der havt noget at sige. Men hvad der bevi-
ser Harald Blaatands Mod og Virksomhed, ere hans
normanniske Bedrifter, uden hvilke Normannerne
skulle rimeligt være blevne slagne af den franske Konge.
Beviis herfor er og den betydelige Understøttelse,
Harald gav baade Erik Blodøxes Sønner, Harald
Grændske, og Jarlen Hagen til Norges Indtagelse,
ja selv det, at Tysklands mægtige Kajsere ikke trængte
dybere ind i Danmark end de trængte. Harald Blaa-
tand var og den Konge, som først bragte Alt, hvad
der lige til den sørgelige roeskildske Fred regnedes
til Danmark, under een Regjering. Thi endnu under
ham forekomme Underkonger saavel i Jylland som andensteds

steds i Riget; hvilke Smaakonger først forsvandt ganske under hans Regjering, fra hvilken Tid man og regner at Bornholm, som hidtil havde havt sine egne Konger, kom under Danmark. For vort Lands Velstand under denne Konge tale og de store Flaader standum paa 1200 Skibe, Harald jævnlig kunde udrede; hvorvel jeg nok veed, at et Fortids Orlogsskib ikke betydede mere end en Nutids stor Fiskerbaad, men enhver Ting skal bedømmes efter sin Tid. En samtidig fremmed Skribent Ruotger (Leibnitz S. S. R. R. Brunsvicens T. 1 p. 274) bevidner og, at Danmark da var mægtig baade til Lands og til Vands.

Under Harald Blaatands Regjering anlagdes i Venden den famøse jomsborgske Colonie, som Nogle vil, endog af selve Kongen. Men snarere skulle jeg ansee denne Røverborg for et Anlæg af nogle med Christuslærens Indførsel her i Riget misfornøiede Danske, hvilkes Anfører var den rige Fyenboe Palnatoke, hvis Forstaaelse med Kongen ikke var den bedste, i hvad saa end dertil kan have været Aarsagen. Anlæget af Jomsborg være hvis det vil, saa røber det oldnordisk barbarisk Vikingsgeist, som i sine Følger blev til stor Skade for Moderlandet, om det er saa, at Venderne først af denne Colonie skal have lært Søvæsenet med det i den Tid derfra uadskillelige Sørøverie. Som man vil opførtes for Indløbet til Jomsborg en fast Borg, Snborg kaldet, stor og vild og med en Havn, som kunde rumme 300 Langskibe.

For Havnen skal have været en Jernport, som kunde trækkes op og ned, og havde over sig en Steenhvelving, fyldt med Valslynger eller Blider. Disse Nybyggeres Love røbe Anlægets barbariske Hensigt. 1) Ingen optoges som Borger i Jomsborg under 15 Aars og over 50 Aars Alder. 2) Den Jomsborger, som beviisligt havde veget for en ham i Styrke og Vaaben liig, tabte sit Borgerskab. 3) En Medborgers Død skulle hævnes som Faders eller Broders Død. 4) Giftermaal var i denne Nybygd forbuden, og intet Fruentimmer maatte der opholde sig længer end een Nat. 5) Hvad i Krig erobredes var fælleds for dem Alle. Den derfor som dulgte noget, for selv at beholde det, mistede sit Borgerskab. 6) Freds og Enigheds Overholdelse paasaaes strængt. 7) Løgn og Bagtalelse var og strængelig forbuden. 8) Endog hvad Nyt der spurgtes maatte ikke fortælles, men skulle først forebringes Anføreren Palnatoke. 9) Han allene havde sig og forbeholden, at afgjøre paa forebragen Klage hvad Uenighed kunde opstaae mellem Jomsborgerne. Thi vist nok regjerede han som Despot en Stat, man ikke skulde troe var grundet af et saa frit Folk, som man vil Oldtidens Nordboer skal have været.

En end vigtigere Begivenhed under Harald Blaatands langvarige Regjering var Christendommens Erkjendelse af Kongen og en stor Deel Danske. Thi Mange vedbleve endnu og vedbleve længe at være

Odiner eller Hedninger. Dog troer jeg, at Tydsklands Nærhed har vundet Christendommen lettere Indgang her end i Skandinaviens de to andre Riger, da her tør have været flere enkelte Christne før Christendommen blev Statsreligion, ifølge den megen Omgang der var mellem Saxerne og de Danske. Harald Blaatand synes og tidlig at have yndet Christendommen, da han ikke modsatte sig den jydske Underkonge Frodes Bestræbelser for denne Religions Udbredelse i Jylland. Selv arbeidede han og herpaa efter sin høitidelige Daab med en Iver, der udentvivl paadrog ham de mange Familiesorger, som vi vil faae at see tilsidst skilte ham ved Rige og ved Liv.

Men som den hele Historie om Harald Blaatands Regjering er indhyllet i en for Alderdom uigjennemtrængelig Taage, saaledes og Beretningerne om denne Konges private Liv. Hans Dronninger angives at have været snart to, snart tre, og nævnes Gunild, Thora og Gyritc, og udentvivl har han og efter sin Olds Sæd havt Medhustruer og med dem Børn. Om hvem Gunild og Thora har været, er man ganske uvis. At Gunild skulle have været den norske Enkedronning efter Erik Blodøxe har aldeles ingen Rimelighed, som Suhms Formodning, at hun skulle være en Datter af Svend Langfod, en jydsk Underkonge, ingen anden Grund har, end Svend Tveskjægs Navn. Thora meener samme Historiegransker var en norsk Prindsesse af Hagen Adelsteens Familie,

hvor de møde selve Kong Hagen Adelsteen. Men denne Norges brave Konge tog saa alvorlig mod dem, at flere af Gunilds Sønner faldt, og de Øvrige maatte med de Danske tage Flugten. Dog, understøttede af Danmarks Konge, kom disse de norske Kron-Prætendenter snart igjen, saa Hagen Adelsteen aldrig var sikker for dem, uagtet han efter de norske Beretninger næsten altid skal have seiret, endog selv i det sidste Indfald, hvori Prætendenternes Fordeel alene skal skyldes det ulykkelige Pileskud, som skildte Hagen Adelsteen ved Livet. Erik Blødøxes og Gunilds Søn Harald Graafeld kom da nu herved paa Norges Trone, betalte og som norsk Konge sin Velgjører Harald Blaatand den belovede Skat, indtil han havde faaet Lejlighed at skille sig ved en af Norges fornemste, og, som den afdøde Hagen Adelsteens Ven, farligste Magnater, Jarlen Sigurd. Nu troede Harald Graafeld ikke som Norges Konge at behøve at frygte for Nogen, og derfor længer at betale til Danekongen een i det norske Folks Øine ydmygende Skat. Men den norske Konge tog sig ikke i Agt for, at Sigurd Jarlen havde i Hagen efterladt sig en Søn, der ville og kunde gjøre Alt, for at hævne sin Fader, allerhelst naar han søgte Danerkongens Venskab, som han kunde vente lettelig at faae, og da og strax fik. Thi foruden at Harald Blaatand med al Grund var opbragt paa Harald Graafeld, saa havde den danske Harald desuden faaet hjem en farlig Rival til sit eget

Rige i sin afdøde Broders Knuds Søn, som var kommen tilbage til Danmark fra flere Aars Søtog med megen Rigdom, hvorfor han og fik Ogenavnet Guld-Harald. Er det saa, som de norske Efterretninger vil, at denne Guldharald yttrede sin Ret til Deel i det danske Rige, kan man ikke fortænke Harald Blaatand i, at han søgte paa en god Maade at skille sig ved denne farlige Prætendent. Men jeg nægter ikke, at det røber en større Eenfoldighed end venteligt var af en saa bereist Prinds som Guldharald, naar de norske Efterretninger ligeledes vil, at den kongelige Farbroder fik ham til at troe, han ved Harald Graafelds Drab letteligen skulde kunde, understøttet af den landflygtige Hagen, sætte sig i Besiddelse af Norges Trone, uagtet den Tid gaves saamange andre fødte norske Prindser, dem Normanden vist ville forsvare mod en fremmet dansk Prinds. Imidlertid fortælles ikke allene dette, men de samme Efterretninger lægge endog til, at en Hungersnød i Norge foranlediger Harald Blaatand til efter Overlæg med Hagen Sigurdsen at lokke herned den eenfoldige Harald Graafeld, som ved Hals i Indløbet til Lijmfjorden modtoges og overmandedes af Guldharald, der dræbte ham. Denne rige Prinds tænker nu strax paa, at vil gaae op til Norge, for der at erholde den med Harald og Hagen aftalte Belønning i den norske Krone. Men forinden han fik dette Forsæt udført, skal han lumskelig være bleven overfaldet og fanget af Hagen, som hængte

Haat, og derved skilte sig ved en Rival, og skaffede sin Velynder Harald en stor Rigdom i den myrdede Prindses Efterladenskaber. Efter saavel udførte Daad toge nu Jarlen Hagen og Kong Harald Blaatand i Samling op til Norge. Med dem skal have fulgt en norsk Prinds Harald Grændske, Sønnesøn af Harald Haarfager (Schøning Norges Hist. 3die Deel p. 115), foruden flere med den sidste Regjering misfornøiede Norske. Toget maa have været betydeligt, da, som som Suhm (Hist. af Danm. T. III p. 131) vil have fundet, det foregik med 600 Skibe, og man efter Opkomsten til Norge deler dette ellers paa frie og modige Indvaanere saa befolkede Land uden al Sværdslag efter hvad fortælles, mellem sig. Thi Harald Grændske skal have faaet Vestfold, Vingulmark, Agder og alt Landet lige til Lindersnæs. Hagen Jarl tog Rogaland, Søndmør, Romsdal, Nordmør, kort alt Landet mellem Lindersnæs og Trondhjem. Men baade Harald og Hagen skulde dog kun besidde disse Lande som Lehne af Overkongen Harald Blaatand, der havde forbeholdt sig Vigen, og desuden aarlig Lehnsafgift af disse sine Vasaller. Hagen Jarl, der havde faaet Deel i den myrdede Guldharalds efterladte Rigdomme, betalte strax heraf til Harald Blaatand 3 Aars Lehnsafgifter forud. Men herved blev det og, thi mere fik Harald aldrig siden, og han kom derfor paa samme Fod igjen med Norge som før, og blev nu derfor ikke mindre Hagen Jarls Fiende, end

han før havde været af samme Aarsag Harald Graafelds. Men ogsaa her kom en Person imellem, der søgte at fiske i rørt Vande, og derfor igjen aabnede nye og blide Udsigter for Harald Blaatands Planer paa Norge. Denne Person var Jarlen Hagens egen Søn Erik, som havde maattet forlade Norge for et Drab paa sin Svoger Skofte, hvis Søster var gift med Hagen Jarl, altsaa var Sønnen Eriks Stifmoder. Ogsaa denne misfornøiede Magnat søger nu, som Norges misfornøiede Magnater den Tid pleiede, her ned til Danmark, ved hvis Hof han modtoges saa velvillig, at Kong Harald Blaatand inden føie Tid forlehnte ham med Vigen. Stolende paa denne sin nye Jarl, og paa Harald Grændske, som vedligeholdt god Forstaaelse med de Danske, udbød Danerkongen over sit hele Rige Leding, og gik med en Flaade af 1200 Skibe op til Norge. Her blev nu af de Danske plyndret, skjændt, brændt og myrdet, saa hele Sogne lagdes øde, dog kun i Hagen Jarls Andeel. Jarlen skal ved den danske Flaades Ankomst ikke have været tilstæde, men ikke saa fage havde Rygtet bragt ham hjem, før han fik standset denne Hærien og Brænden, ja forligte sig endog med Harald Blaatand, som alligevel, efter hvad Schøning vil, ikke siden skal have faaet nogen Lehnserkiendelse af ham. Saaledes var da Handelerne og Forbindelserne mellem Danmark og Norge under Harald Blaatand.

Med Danmarks det andet Naborige Sverrig har Harald Blaatand i sit langvarige Regimente ogsaa havt meget at bestille, men hvorom Efterretningerne ere endnu mere ufuldstændige, og forvirrede, end om hans Handeler med Norge. Som Suhm vil, skal Harald strax efter sin Regjerings Tiltrædelse have indgaaet et Forbund med en svensk Underkonge Omund eller Emund Ringsen, men hvorom vides ikke. Ogsaa skal denne Dankonge havt endeel at skaffe med Sverrigs Kong Erik Seiersalig, der som Ericus Upsaliensis fortæller, endog skal have sat sig i Besiddelse af de ældgamle danske Provindser Skaane, Halland og Bleking, hvorom dog den svenske Riimkrønike, der ellers opregner denne Kong Eriks andre Erobringer, ikke taler noget. Saa veed man derfor ikke heller, enten hvorledes Erik fik sig underlagt disse ældgamle danske Provindser, eller hvorledes Harald igjen tilbagevandt dem. For Uenighederne mellem Nabokongerne Harald Blaatand og Erik Seiersalig skydes Skylden paa en svensk Prinds Styrbjørn, der, misfornøiet med K. Erik sin Farbroder, havde søgt til Haralds Hof. Herfra fik Styrbjørn Leilighed til at bemægtige sig den i Venden af Danske anlagte Røver-Colonie Jomsborg, hvis Hoved Palnatoke var Harald Blaatands store Fiende. Ved Haralds Giftermaal med Gyrithe, en Søster til Styrbjørn, og ved dennes Giftermaal med Haralds Datter Thyre, knyttedes en nøie Forbindelse mellem Dankongen og

ien svenske Prinds. Harald Blaatand maatte derfor
ive denne sin Svigerfader og Svigersøn Understøttelse
g Følge i Toget til Sverrig mod Kong Erik Seier-
rig, skjønt det dog ikke synes at Harald var tilstæde
det bekjendte Slag paa Fyrisvoll, der gjorde Ende
aa disse Stridigheder og paa den, som det synes,
urolige Prinds Styrbjørns Liv. Dette er hvad jeg
roer kan med Rimelighed antages for sandt af det
Meget, som fortælles om Kongernes Haralds og Eriks
jensidige Handeler. Thi Beretningen om det mel-
lem Sverrig og Danmark høitidelig satte Grændse-
skjel tilstaaer jeg, at ansee for en Legende. Lovlig
satte Grændseskjel kjendte den raa odinske Oldnordboe
ikke mellem Mand og Mand, mindre mellem Riger
g Lande. Jeg veed ikke den odinske Gudelære har
ogen Deus Terminus, uden saa, at maaskee vore
ages flittige Oldgrandskere tør engang med det første
ae en saadan opdaget. Men jeg veed de christne Mis-
onærer havde stor Vanskelighed ved, med Grændseskjel
t faae sikkret privat Eiendom, og at de derfor fik de
f dem satte Grændsestene anseete som religiøse.

Hvad der af alle disse Haralds her anførte Fore-
tagender kan antages som vist, et, at han har været
n virksom Konge med for sin Tid udmærkede Talen-
ter af Mod og Tapperhed, forenet med Erfarenhed i
Krig og i Fred, der og bragte hans Rige til den Vel-
stand, det unægtelig i hans Tid var i, thi herom vidne
alle denne Konges Bedrifter. Ei vil jeg herfor anføre

S

hans af vore Historieskrivere saameget ophøiede Bedrifter i Austurveg; thi naar vi læse om vore old-nordiske Heltes store Bedrifter, maa vi minde os, at de oprindelige Beretninger herom ere mundtlige, først flere Sekler efter førte i Pennen, og at de fik ved en saadan Søehanes Følge, som satte en Stolthed i, at ophøie deres Helt, naar de kom hjem til Fædrelandet, og der de lange Vinteraftener fortalte deres Landsmænd, som havde siddet hjemme, hvad paa saadanne Tog var foregaaet. Endnu mindre Troe har jeg til K. Harald Blaatands saa forroste holsteenske Lovgivning, naar jeg betænker hvad det var den Tid at give Love, om der ellers den Tid gaves andre Love end hævdede Skikke og Sædvaner, som vist i Holsteen vare ganske fremmede for Harald, om han og nogensinde har der havt noget at sige. Men hvad der beviser Harald Blaatands Mod og Virksomhed, ere hans normanniske Bedrifter, uden hvilke Normannerne skulle rimeligt være blevne slagne af den franske Konge. Beviis herfor er og den betydelige Understøttelse, Harald gav baade Erik Blodøxes Sønner, Haralds Grændske, og Jarlen Hagen til Norges Indtagelse, ja selv det, at Tydsklands mægtige Kaisere ikke trængte dybere ind i Danmark end de trængte. Harald Blaatand var og den Konge, som først bragte Alt, hvad der lige til den sørgelige roeskildske Fred regnedes til Danmark, under een Regjering. Thi endnu under ham forekomme Underkonger saavel i Jylland som andensteds

skeds i Riget; hvilke Smaakonger først forsvandt ganske under hans Regjering, fra hvilken Tid man og regner at Bornholm, som hidtil havde havt sine egne Konger, kom under Danmark. For vort Lands Velstand under denne Konge tale og de store Flaader standum paa 1200 Skibe, Harald jævnlig kunde udrede; hvorvel jeg nok veed, at et Fortids Orlogsskib ikke betydede mere end en Nutids stor Fiskerbaade, men enhver Ting skal bedømmes efter sin Tid. En samtidig fremmet Skribent Ruotger (Leibnitz S. S. R. R. Brunsvicens T. 1 p. 274) bevidner og, at Danmark da var mægtig baade til Lands og til Vands.

Under Harald Blaatands Regjering anlagdes i Venden den famøse jomsborgske Colonie, som Nogle vil, endog af selve Kongen. Men snarere skulle jeg ansee denne Røverborg for et Anlæg af nogle med Christuslærens Indførsel her i Riget misfornøiede Danske, hvilkes Anfører var den rige Fyenboe Palnatoke, hvis Forstaaelse med Kongen ikke var den bedste, i hvad saa end dertil kan have været Aarsagen. Anlæget af Jomsborg være hvis det vil, saa røber det oldnordiskt barbarisk Vikingsgeist, som i sine Følger blev til stor Skade for Moderlandet, om det er saa, at Venderne først af denne Colonie skal have lært Søvæsenet med det i den Old derfra uadskillelige Sørøverie. Som man vil opførtes for Indløbet til Jomsborg en fast Borg, Sydborg kaldet, stor og vid og med en Havn, som kunde rumme 300 Langskibe.

For Havnen skal have været en Jernport, som kunde trækkes op og ned, og havde over sig en Steenhvelving, fyldt med Valslynger eller Blider. Disse Nybyggeres Love røbe Anlægets barbariske Hensigt. 1) Ingen optoges som Borger i Jomsborg under 15 Aars og over 50 Aars Alder. 2) Den Jomsborger, som bedriidstig havde veget for en ham i Styrke og Vaaben liig, tabte sit Borgerskab. 3) En Medborgers Død skulle hævnes som Faders eller Broders Død. 4) Giftermaal var i denne Nybygd forbuden, og intet Fruentimmer maatte der opholde sig længer end een Nat. 5) Hvad i Krig erobredes var fælleds for dem Alle. Den derfor som dulgte noget, for selv at beholde det, mistede sit Borgerskab. 6) Freds og Enigheds Overholdelse paasaaes strengt. 7) Løgn og Bagtalelse var og strengelig forbuden. 8) Endog hvad Nyt der spurgtes maatte ikke fortælles, men skulle først forebringes Anføreren Palnatoke. 9) Han allene havde sig og forbeholden, at afgjøre paa forebragen Klage hvad Uenighed kunde opstaae mellem Jomsborgerne. Thi vist nok regjerede han som Despot en Stat, man ikke skulde troe var grundet af et saa frit Folk, som man vil Oldtidens Nordboer skal have været.

En end vigtigere Begivenhed under Harald Blaatands langvarige Regjering var Christendommens Erkjendelse af Kongen og en stor Deel Danske. Thi Mange vedbleve endnu og vedbleve længe at være

Odiner eller Hedninger. Dog troer jeg, at Tysklands Nærhed har vundet Christendommen lettere Indgang her end i Skandinaviens de to andre Riger, da her tør have været flere enkelte Christne før Christendommen blev Statsreligion, ifølge den megen Omgang der var mellem Saxerne og de Danske. Harald Blaatand synes og tidlig at have yndet Christendommen, da han ikke modsatte sig den jyske Underkonge Frodes Bestræbelser for denne Religions Udbredelse i Jylland. Selv arbeidede han og herpaa efter sin høitidelige Daab med en Iver, der udentvivl paadrog ham de mange Familiesorger, som vi vil faae at see tilsidst skilte ham ved Rige og ved Liv.

Men som den hele Historie om Harald Blaatands Regjering er indhyllet i en for Alderdom uigjennemtrængelig Taage, saaledes og Beretningerne om denne Konges private Liv. Hans Dronninger angives at have været snart to, snart tre, og nævnes Gunild, Thora og Gyrite, og udentvivl har han og efter sin Olds Sæd havt Medhustruer og med dem Børn. Om hvem Gunild og Thora har været, er man ganske uvis. At Gunild skulle have været den norske Enkedronning efter Erik Blodøxe har aldeles ingen Rimelighed, som Suhms Formodning, at hun skulle være en Datter af Svend Langfod, en jysk Underkonge, ingen anden Grund har, end Svend Tveskiægs Navn. Thora meener samme Historiegransker var en norsk Prindsesse af Hagen Adelsteens Familie,

ham, og derved skilte sig ved en Rival, og skaffede Velynder Harald en stor Rigdom i den myrdede Prinses Efterladenskaber. Efter saavel udførte Daad tog nu Jarlen Hagen og Kong Harald Blaatand i Sælling op til Norge. Med dem skal have fulgt en norsk Prinds Harald Grændske, Sønnesøn af Harald Haarfager (Schøning Norges Hist. 3die Deel p. 115), foruden flere med den sidste Regjering misfornøiede Norske. Toget maa have været betydeligt, da, som Suhm (Hist. af Danm. T. III p. 131) vil have fundet, det foregik med 600 Skibe, og man efter Opkomsten til Norge deler dette ellers paa frie og modige Indvaanere saa befolkede Land uden al Sværdslag, efter hvad fortælles, mellem sig. Thi Harald Grændske skal have faaet Vestfold, Vingulmark, Agder og alt Landet lige til Lindersnæs. Hagen Jarl tog Rogaland, Søndmør, Romsdal, Nordmør, fort alt Landet mellem Lindersnæs og Trondhjem. Men baade Harald og Hagen skulde dog kun besidde disse Lande som Lehne af Overkongen Harald Blaatand, der havde forbeholdt sig Vigen, og desuden aarlig Lehnsafgift af disse sine Vasaller. Hagen Jarl, der havde faaet Deel i den myrdede Guldharalds efterladte Rigdomme, betalte strax heraf til Harald Blaatand 3 Aars Lehnsafgifter forud. Men herved blev det og, thi mere fik Harald aldrig siden, og han kom derfor paa samme Fod igjen med Norge som før, og blev nu derfor ikke mindre Hagen Jarls Fiende, end

an før havde været af samme Aarsag Harald Graa-
elds. Men ogsaa her kom en Person imellem, der
øgte at fiske i rørt Vande, og derfor igjen aabnede
ye og blide Udsigter for Harald Blaatands Planer
aa Norge. Denne Person var Jarlen Hagens egen
Søn Erik, som havde maattet forlade Norge for et
Drab paa sin Svoger Skofte, hvis Søster var gift
med Hagen Jarl, altsaa var Sønnen Eriks Stifmo-
er. Ogsaa denne misfornøiede Magnat søger nu,
om Norges misfornøiede Magnater den Tid pleiede,
ier ned til Danmark, ved hvis Hof han modtoges saa
velvillig, at Kong Harald Blaatand inden føie Tid
forlehnte ham med Vigen. Stolende paa denne sin
nye Jarl, og paa Harald Grændske, som vedligeholdt
od Forstaaelse med de Danske, udbød Danerkongen
over sit hele Rige Leding, og gik med en Flaade af
1200 Skibe op til Norge. Her blev nu af de Danske
Hyndret, skjændt, brændt og myrdet, saa hele Sogne
lagdes øde, dog kun i Hagen Jarls Andeel. Jarlen
skal ved den danske Flaades Ankomst ikke have været
tilstæde, men ikke saa fage havde Rygtet bragt ham
hjem, før han fik standset denne Hærien og Brænden,
ja forligte sig endog med Harald Blaatand, som alli-
gevel, efter hvad Schøning vil, ikke siden skal have
faaet nogen Lehnserkiendelse af ham. Saaledes var
da Handelerne og Forbindelserne mellem Danmark og
Norge under Harald Blaatand.

Med Danmarks det andet Naborige Sverrig har Harald Blaatand i sit langvarige Regimente ogsaa havt meget at bestille, men hvorom Efterretningerne ere endnu mere ufuldstændige, og forvirrede, end om hans Handeler med Norge. Som Suhm vil, skal Harald strax efter sin Regjerings Tiltrædelse have indgaaet et Forbund med en svensk Underkonge Emund eller Emund Ringsen, men hvorom vides ikke. Og saa skal denne Dankonge havt endeel at skaffe med Sverrigs Kong Erik Seiersalig, der som Ericus Upsaliensis fortæller, endog skal have sat sig i Besiddelse af de ældgamle danske Provindser Skaane, Halland og Bleking, hvorom dog den svenske Riimkrønike, der ellers opregner denne Kong Eriks andre Erobringer, ikke taler noget. Saa veed man derfor ikke heller, enten hvorledes Erik fik sig underlagt disse ældgamle danske Provindser, eller hvorledes Harald igjen tilbagevandt dem. For Uenighederne mellem Nabokongerue Harald Blaatand og Erik Seiersalig skydes Skylden paa en svensk Prinds Styrbjørn, der, misfornøiet med K. Erik sin Farbroder, havde søgt til Haralds Hof. Herfra fik Styrbjørn Leilighed til at bemægtige sig den i Venden af Danske anlagte Røver-Colonie Jomsborg, hvis Hoved Palnatoke var Harald Blaatands store Fiende. Ved Haralds Giftermaal med Gyrithe, en Søster til Styrbjørn, og ved dennes Giftermaal med Haralds Datter Thyre, knyttedes en nøie Forbindelse mellem Dankongen og

[d]en svenske Prinds. Harald Blaatand maatte derfor [g]ive denne sin Svigerfader og Svigersøn Understøttelse [o]g Følge i Toget til Sverrig mod Kong Erik Seier[s]ælig, skjønt det dog ikke synes at Harald var tilstæde [i] det bekjendte Slag paa Fyrisvoll, der gjorde Ende [p]aa disse Stridigheder og paa den, som det synes, [u]rolige Prinds Styrbjørns Liv. Dette er hvad jeg [t]roer kan med Rimelighed antages for sandt af det [m]eget, som fortælles om Kongernes Haralds og Eriks [g]jensidige Handeler. Thi Beretningen om det mel[le]m Sverrig og Danmark høitidelig satte Grændse[s]kjel tilstaaer jeg, at ansee for en Legende. Lovlig [sa]tte Grændseskjel kjendte den raa odinske Oldnordboe [ik]ke mellem Mand og Mand, mindre mellem Riger [og] Lande. Jeg veed ikke den odinske Gudelære har [no]gen Deus Terminus, uden saa, at maaskee vore [D]ages flittige Oldgrandskere tør engang med det første [fa]ae en saadan opdaget. Men jeg veed de christne Mis[sio]nærer havde stor Vanskelighed ved, med Grændseskjel [a]t faae sikkret privat Eiendom, og at de derfor fik de [a]f dem satte Grændsestene anseete som religiøse.

Hvad der af alle disse Haralds her anførte Fore[ta]gender kan antages som vist, er, at han har været [e]n virksom Konge med for sin Tid udmærkede Talen[te]r af Mod og Tapperhed, forenet med Erfarenhed i [K]rig og i Fred, der og bragte hans Rige til den Vel[st]and, det unægtelig i hans Tid var i, thi herom vidne [a]lle denne Konges Bedrifter. Ei vil jeg herfor anføre

hans af vore Historieskrivere saameget ophøiede Be-
drifter i Austurveg; thi naar vi læse om vore old-
nordiske Heltes store Bedrifter, maa vi minde os, at
de oprindelige Beretninger herom ere mundtlige, førs
flere Sekler efter førte i Pennen, og at de skyldes
en saadan Søehanes Følge, som satte en Stolthed i,
at ophøie deres Helt, naar de kom hjem til Fædrelan-
det, og der de lange Vinteraftener fortalte deres Lands-
mænd, som havde siddet hjemme, hvad paa saadanne
Tog var foregaaet. Endnu mindre Troe har jeg til
K. Harald Blaatands saa forroste holsteenske Lovgiv-
ning, naar jeg betænker hvad det var den Tid at give
Love, om der ellers den Tid gaves andre Love end
hævdede Skikke og Sædvaner, som vist i Holsteen
vare ganske fremmede for Harald, om han og nogen-
sinde har der havt noget at sige. Men hvad der bevi-
ser Harald Blaatands Mod og Virksomhed, ere hans
normanniske Bedrifter, uden hvilke Normannerne
skulle rimeligt være blevne slagne af den franske Konge.
Beviis herfor er og den betydelige Understøttelse,
Harald gav baade Erik Blodøxes Sønner, Harald
Grænske, og Jarlen Hagen til Norges Indtagelse,
ja selv det, at Tysklands mægtige Kajsere ikke trængte
dybere ind i Danmark end de trængte. Harald Blaa-
tand var og den Konge, som først bragte Alt, hvad
der lige til den sørgelige roeskildske Fred regnedes
til Danmark, under een Regjering. Thi endnu under
ham forekomme Underkonger saavel i Jylland som andet

steds i Riget; hvilke Smaakonger først forsvandt ganske under hans Regjering, fra hvilken Tid man og regner at Bornholm, som hidtil havde havt sine egne Konger, kom under Danmark. For vort Lands Velstand under denne Konge tale og de store Flaader stundum paa 1200 Skibe, Harald jævnlig kunde udrede; hvorvel jeg nok veed, at et Vortids Orlogsskib ikke betydede mere end en Nutids stor Fiskerkvasse, men enhver Ting skal bedømmes efter sin Tid. En samtidig fremmet Skribent Ruotger (Leibnitz S. S. R. R. Brunsvicens T. 1 p. 274) bevidner og, at Danmark da var mægtig baade til Lands og til Vands.

Under Harald Blaatands Regjering anlagdes i Venden den famøse jomsborgske Colonie, som Nogle vil, endog af selve Kongen. Men snarere skulle jeg ansee denne Røverborg for et Anlæg af nogle med Christuslærens Indførsel her i Riget misfornøiede Danske, hvilkes Anfører var den rige Fyenboe Palnatoke, hvis Forstaaelse med Kongen ikke var den bedste, i hvad saa end dertil kan have været Aarsagen. Anlæges af Jomsborg være hvis det vil, saa røber det oldnordisk barbarisk Vikingsgeist, som i sine Følger blev til stor Skade for Moderlandet, om det er saa at Venderne først af denne Colonie skal have lært Søvæsenet med det i den Tid derfra uadskillelige Sørøverie. Som man vil opførtes for Indløbet til Jomsborg en fast Borg, Søborg kaldet, stor og vid og med en Havn, som kunde rumme 300 Langskibe.

For Havnen skal have været en Jernport, som kunde trækkes op og ned, og havde over sig en Steenhvelving, fyldt med Valslynger eller Blider. Disse Nyebyggeres Love røbe Anlægets barbariske Hensigt. 1) Ingen optoges som Borger i Jomsborg under 15 Aars og over 50 Aars Alder. 2) Den Jomsborger, som beviislig havde veget for en ham i Styrke og Vaaben lüg, tabte sit Borgerskab. 3) En Medborgers Død skulle hævnes som Faders eller Broders Død. 4) Giftermaal var i denne Nybygd forbuden, og intet Fruentimmer maatte der opholde sig længer end een Nat. 5) Hvad i Krig erobredes var fælleds for dem Alle. Den derfor som dulgte noget, for selv at beholde det, mistede sit Borgerskab. 6) Freds og Enigheds Overholdelse paasaaes strængt. 7) Løgn og Bagtalelse var og strængelig forbuden. 8) Endog hvad Nyt der spurgtes maatte ikke fortælles, men skulle først forebringes Anføreren Palnatoke. 9) Han allene havde sig og forbeholden, at afgjøre paa forebragen Klage hvad Uenighed kunde opstaae mellem Jomsborgerne. Thi vist nok regjerede han som Despot en Stat, man ikke skulde troe var grundet af et saa frit Folk, som man vil Oldtidens Nordboer skal have været.

En end vigtigere Begivenhed under Harald Blaatands langvarige Regjering var Christendommens Erkjendelse af Kongen og en stor Deel Danske. Thi Mange vedbleve endnu og vedbleve længe at være

Odiner eller Hedninger. Dog troer jeg, at Tydsklands Nærhed har vundet Christendommen lettere Indgang her end i Skandinaviens de to andre Riger, da her tør have været flere enkelte Christne før Christendommen blev Statsreligion, ifølge den megen Omgang der var mellem Saxerne og de Danske. Harald Blaatand synes og tidlig at have yndet Christendommen, da han ikke modsatte sig den jydske Underkonge Frodes Bestræbelser for denne Religions Udbredelse i Jylland. Selv arbeidede han og herpaa efter sin høitidelige Daab med en Iver, der udentvivl paadrog ham de mange Familiesorger, som vi vil faae at see tilsidst skilte ham ved Rige og ved Liv.

Men som den hele Historie om Harald Blaatands Regjering er indhyllet i en for Alderdom uigjennemtrængelig Taage, saaledes og Beretningerne om denne Konges private Liv. Hans Dronninger angives at have været snart to, snart tre, og nævnes Gunild, Thora og Gyrite, og udentvivl har han og efter sin Olds Sæd havt Medhustruer og med dem Børn. Om hvem Gunild og Thora har været, er man ganske uvis. At Gunild skulle have været den norske Enkedronning efter Erik Blodøxe har aldeles ingen Rimelighed, som Suhms Formodning, at hun skulle være en Datter af Svend Langfod, en jydsk Underkonge, ingen anden Grund har, end Svend Tveskjægs Navn. Thora meener samme Historiegransker var en norsk Prindsesse af Hagen Adelsteens Familie,

men ogsaa dette er en blot Formodning. Derimod synes det, man med nogen Vished kan antage, Gyrite for en svensk Prindsesse, Søster til den her i Historien omtalte Prinds Styrbjørn. Af denne Konges Børn nævnes Hagen, Erik, Svend og Datteren Thora, der ægtede Styrbjørn, Svend-Estritsens Oldefader. Saa vil og Suhm have fundet, at Harald skal have havt en Datter Gunild, der skal være bleven givt til Engelland. Prinds Hagen vil samme Historieskriver skal være fødd af Thora, have nedsat sig i Samland og der opsvungen sig til Landsherre. Den anden Prinds Erik herjede paa Engelland, hvor Faderen som Konge aldrig findes at have været, denne Prinds er og uden tvivl der død (Gram ad Meursium collat. 143 (c)). Men den mærkeligste af alle Haralds Sønner er Svend med Tilnavnet Tveskjæg, en Prinds af for den Tid store Egenskaber, og derfor yndet af Undersaatterne, skjønt forhadt af sin Fader af nu ganske ubekiendte Aarsager. At bestemme hvem af hine tre Dronninger, om Harald har havt saamange, var Svends Moder, er nu ligesaa vanskeligt, som upaalideligt af Navnet Svend at slutte sig til, han enten skal have været en Dattersøn af Svend Langfod, eller og være fødd af en Slavinde, thi flere danske baade Over- og Under-Konger have baaret dette Navn, som de neppe havde baaren, om i det laae noget Spor til Nedstammelse af en Trælleslægt. Efter Oldnordens Sæd opdrages Svend Tveskiæg hos een af Lan-

dets Høvdinger, den af Jomsborgs Anlæg bekjendte før omtalte Fyenboe Palnatoke. Mellem denne Stormand og Kong Harald var et Familiehad, som Palnatoke nok som født Hofmand har vist at skjule ved Hoffet, thi hvad fortælles om Beviset paa hans Vished i Pileskud, og paa hans Færdighed i Skieløben, anseer jeg med Torfæus for Fabel, som man dog i vore Dage har søgt at kaage op igjen, ved endog at ville paaviise Bakken Skydebjerg ved Vissenberg i Fyen som Stædet, Prøven skal være foregaaet paa. Men hjemme paa sin Borg, om Ilden i sin Røgstue, paa Jagten, og ellers naar de vare samlede har Palne vist ikke glemt, at benytte sig af Leiligheden til at hævne sig paa Harald, ved for den unge Svend sin Fostersøn at bagtale Kongen som en Fader, der maaskee har yndet Hagen eller en anden af sine Børn mere end Svend. Thi denne Søn var ikke saasnart bleven mandvoxen, før han skal, som Historieskriverne fortælle, have opført sig ukjærlig mod sin gamle Fader. Men ogsaa i Beretningerne om denne Misforstaaelse mellem Kongen og hans Tronarving ere Omstændighederne saaledes, at man ikke veed, hvad man skal troe. Thi hvorledes Svend Tveskjæg strax kunde gjøre Paastand paa en Deel af Daneriget, begriber jeg ikke, da jeg ei finder Spor til, at Nordens Prindser tiltroede sig i Faderens levende Liv Ret til saadan Deel. Fik Svend, som man vil, først Vigen og siden Skaane som Jarldømmer at forestaae, kunde han

vel og lade sig nøie, da han af disse ikke ubetydelige Lande ei kunde mangle en Flaade til de Søetog, den Olds-unge Prindser maatte gjøre sig bekjendt ved. Som jeg troer, og hos Svend Aagesen finder bestyrket, have de med den gamle Harald vel især formedelst hans Iver for Christendommens Udbredelse her i Danmark misfornøiede Undersaatter gjordt den unge i Uvillie til sin Fader opdragne Svend til deres Parties Anfører, hvem det vel og som Yngling og Helt var ligemeget enten han var Christen eller Odiner; som nok overalt Oldnordens Helte vare vel i meget overtroiske dog i Religionens Anliggender ligegyldige Fritænkere. At faae en tronberettiget Prinds til Anfører var ikke en lille Vinding for det misfornøiede Partie, og denne Anførsel var dertil en god Leilighed for den unge ærgjerrige Prinds, til at gjøre sig elsket af Undersaatterne. Hertil kom, at den svenske Prinds Styrbjørn rimelig med Kongens sin Svigerfaders og Svogers Hjelp havde bemægtiget sig Jomsborg, og derfra fordrevet Prinds Svends Fosterfader Palnatoke. Alle tilladelige og utilladelige Følelser af Ærgjerrighed, Venskab, Misundelse, oppustede af Palnatoke, maatte nu derfor opbringe den unge Prinds mod sin Fader. Det kom altsaa til aabenbar Krig mellem Fader og Søn, hvori Harald skal være bleven overvundet først ved Helgenes under Kysterne af Aarhuus Stift, og siden anden Gang under Bornholm. Til Glæde for det Christendommen fjentlige Partie

maatte Harald flye af Riget til sin Svigersøn i Jomsborg Styrbjørn (Gram ad Mecusium collat. 135 (b)). Denne Prinds tilsatte nu vel strax efter Livet i før omtalte Slag paa Fyrisvol, men hans Død synes at have skaffet Harald een endnu mægtigere Ven i Sverrigs Konge Erik Seiersalig, der i Forbindelse med den polske Regent Misiko eller Burislaf skal have tilbagevundet vor Harald sit Rige, og fordrevet Svend, som nu og synes at have taget sin Tilflugt til Jomsborg, der ved Styrbjørns Fald igjen var kommen i Palnatokes Vold. Som Suhm vil, skal Svend fra Jomsborg være gaaet til Engelland, og, da han ikke der fandt sig fornøiet, til Skotland, hvor han bedre modtoges. Her opholdt han sig i flere Aar, men at han under dem skal ved Eftertanke og Omgang med Christne igjen have bekjendt sig til Christendommen, tør være en Munkelegende, hvis Sandfærdighed i det mindste ikke bestyrkes ved hans Opførsel i det følgende mod sin Fader. Thi imedens Svend opholdt sig i Skotland, skal Kong Harald ved at forfølge de Uchristne, og med Magt søge Christendommen indført, ved egenmægtig at fordre Skatter, som jeg dog er nær ved at troe ikke til denne Konges Tid vare her bekjendte, men især ved overdrevet Hovarbeide have forøget det misfornøiede Partie i Riget. Dette Partie skal derfor have faaet Palnatoke til selv fra Skotland at hente Svend, som villig og ilig fulgte med, og ved sin Tilbagekomst hertil strax af Partiet

Med Danmarks det andet Naborige Sverrig har Harald Blaatand i sit langvarige Regimente ogsaa havt meget at bestille, men hvorom Efterretningerne ere endnu mere ufuldstændige og forvirrede, end om hans Handeler med Norge. Som Suhm vil, skal Harald strax efter sin Regjerings Tiltrædelse have indgaaet et Forbund med en svensk Underkonge Omund eller Emund Ringsen, men hvorom vides ikke. Ogsaa skal denne Dankonge havt endeel at skaffe med Sverrigs Kong Erik Seiersalig, der som Ericus Upsaliensis fortæller, endog skal have sat sig i Besiddelse af de ældgamle danske Provindser Skaane, Halland og Bleking, hvorom dog den svenske Rimkrønike, der ellers opregner denne Kong Eriks andre Erobringer, ikke taler noget. Saa veed man derfor ikke heller, enten hvorledes Erik fik sig underlagt disse ældgamle danske Provindser, eller hvorledes Harald igjen tilbagevandt dem. For Uenighederne mellem Nabokongerne Harald Blaatand og Erik Seiersalig skydes Skylden paa en svensk Prinds Styrbjørn, der, misforneiet med K. Erik sin Farbroder, havde søgt til Haralds Hof. Herfra fik Styrbjørn Leilighed til at bemægtige sig den i Venden af Danske anlagte Røver-Colonie Jomsborg, hvis Høved Palnatoke var Harald Blaatands store Fiende. Ved Haralds Giftermaal med Gyrithe, en Søster til Styrbjørn, og ved dennes Giftermaal med Haralds Datter Thyre, knyttedes en nøie Forbindelse mellem Dankongen og

den svenske Prinds. Harald Blaatand maatte derfor give denne sin Svigerfader og Svigersøn Understøttelse og Følge i Toget til Sverrig med Kong Erik Seiersalig, skjønt det dog ikke synes at Harald var tilstæde i det bekjendte Slag paa Fyrisvoll, der gjorde Ende paa disse Stridigheder og paa den, som det synes, urolige Prinds Styrbjørns Liv. Dette er hvad jeg troer kan med Rimelighed antages for sandt af det Meget, som fortælles om Kongernes Haralds og Eriks gjensidige Handeler. Thi Beretningen om det mellem Sverrig og Danmark høitidelig satte Grændseskjel tilstaaer jeg, at ansee for en Legende. Lovlig satte Grændseskjel kjendte den raa odinske Oldnordboe ikke mellem Mand og Mand, mindre mellem Riger og Lande. Jeg veed ikke den odinske Gudelære har nogen Deus Terminus, uden saa, at maaskee vore Dages flittige Oldgrandskere tør engang med det første faae en saadan opdaget. Men jeg veed de christne Missionærer havde stor Vanskelighed ved, med Grændseskjel at faae sikkret privat Eiendom, og at de derfor fik de af dem satte Grændsestene anseete som religiøse.

Hvad der af alle disse Haralds her anførte Foretagender kan antages som vist, er, at han har været en virksom Konge med for sin Tid udmærkede Talenter af Mod og Tapperhed, forenet med Erfarenhed i Krig og i Fred, der og bragte hans Rige til den Velstand, det unægtelig i hans Tid var i, thi herom vidne alle denne Konges Bedrifter. Ei vil jeg herfor anføre

hans af vore Historieskrivere saameget ophøiede Bedrifter i Austurveg; thi naar vi læse om vore eld nordiske Heltes store Bedrifter, maa vi minde os, at de oprindelige Beretninger herom ere mundtlige, først flere Sekler efter førte i Pennen, og at de skyldes en saadan Søehanes Følge, som satte en Stolthed i, at ophøie deres Helt, naar de kom hjem til Fædrelandet, og der de lange Vinteraftener fortalte deres Landsmænd, som havde siddet hjemme, hvad paa saadanne Tog var foregaaet. Endnu mindre Troe har jeg til K. Harald Blaatands saa forroste holsteenske Lovgivning, naar jeg betænker hvad det var den Tid at give Love, om der ellers den Tid gaves andre Love end hævdede Skikke og Sædvaner, som vist i Holsteen vare ganske fremmede for Harald, om han og nogensinde har der havt noget at sige. Men hvad der beviser Harald Blaatands Mod og Virksomhed, ere hans normanniske Bedrifter, uden hvilke Normannerne skulle rimeligt være blevne slagne af den franske Konge. Beviis herfor er og den betydelige Understøttelse, Harald gav baade Erik Blodøxes Sønner, Harald Grænske, og Jarlen Hagen til Norges Indtagelse, ja selv det, at Tysklands mægtige Kajsere ikke trængte dybere ind i Danmark end de trængte. Harald Blaatand var og den Konge, som først bragte Alt, hvad der lige til den sørgelige roeskildske Fred regnedes til Danmark, under een Regjering. Thi endnu under ham forekomme Underkonger saavel i Jylland som anden-

steds i Riget; hvilke Smaakonger først forsvandt ganske under hans Regjering, fra hvilken Tid man og regner at Bornholm, som hidtil havde havt sine egne Konger, kom under Danmark. For vort Lands Velstand under denne Konge tale og de store Flaader standum paa 1200 Skibe, Harald jevnlig kunde udrede; hvorvel jeg nok veed, at et Datids Orlogsskib ikke betydede mere end en Nutids stor Fiskerkvasse, men enhver Ting skal bedømmes efter sin Tid. En samtidig fremmet Skribent Ruotger (Leibnitz S. S. R. R. Brunsvicens T. 1 p. 274) bevidner og, at Danmark da var mægtig baade til Lands og til Vands.

Under Harald Blaatands Regjering anlagdes i Venden den famøse jomsborgske Colonie, som Nogle vil, endog af selve Kongen. Men snarere skulle jeg ansee denne Røverborg for et Anlæg af nogle med Christuslærens Indførsel her i Riget misfornøiede Danske, hvilkes Anfører var den rige Fyenboe Palnatoke, hvis Forstaaelse med Kongen ikke var den bedste, i hvad saa end dertil kan have været Aarsagen. Anlæget af Jomsborg være hvis det vil, saa røber det oldnordisk barbarisk Wikingsgeist, som i sine Følger blev til stor Skade for Moderlandet, om det er saa, at Venderne først af denne Colonie skal have lært Søvæsenet med det i den Tid derfra uadskillelige Sørøverie. Som man vil opførtes for Indløbet til Jomsborg en fast Borg, Sydborg kaldet, stor og viid og med en Havn, som kunde rumme 300 Langskibe.

For Havnen skal have været en Jernport, som kunde trækkes op og ned, og havde over sig en Steenhvelving, fyldt med Valslynger eller Blider. Disse Nybyggeres Love røbe Anlægets barbariske Hensigt. 1) Ingen optoges som Borger i Jomsborg under 15 Aars og over 50 Aars Alder. 2) Den Jomsborger, som beviisslig havde veget for en ham i Styrke og Vaaben liig, tabte sit Borgerskab. 3) En Medborgers Død skulle hævnes som Faders eller Broders Død. 4) Giftermaal var i denne Nybygd forbuden, og intet Fruentimmer maatte der opholde sig længer end een Nat. 5) Hvad i Krig erobredes var fælleds for dem Alle. Den derfor som dulgte noget, for selv at beholde det, mistede sit Borgerskab. 6) Freds og Enigheds Overholdelse paasaaes strængt. 7) Løgn og Bagtalelse var og strængelig forbuden. 8) Endog hvad Nyt der spurgtes maatte ikke fortælles, men skulle først forebringes Anføreren Palnatoke. 9) Han allene havde sig og forbeholden, at afgjøre paa forebragen Klage hvad Uenighed kunde opstaae mellem Jomsborgerne. Thi vist nok regjerede han som Despot en Stat, man ikke skulde troe var grundet af et saa frit Folk, som man vil Oldtidens Nordboer skal have været.

En end vigtigere Begivenhed under Harald Blaatands langvarige Regjering var Christendommens Erkjendelse af Kongen og en stor Deel Danske. Thi Mange vedbleve endnu og vedbleve længe at være

Odiner eller Hedninger. Dog troer jeg, at Tydsklands Nærhed har vundet Christendommen lettere Indgang her end i Skandinaviens de to andre Riger, da her tør have været flere enkelte Christne før Christendommen blev Statsreligion, ifølge den megen Omgang der var mellem Saxerne og de Danske. Harald Blaatand synes og tidlig at have yndet Christendommen, da han ikke modsatte sig den jyske Underkonge Frodes Bestræbelser for denne Religions Udbredelse i Jylland. Selv arbeidede han og herpaa efter sin høitidelige Daab med en Iver, der udentvivl paadrog ham de mange Familiesorger, som vi vil faae at see tilsidst skilte ham ved Rige og ved Liv.

Men som den hele Historie om Harald Blaatands Regjering er indhyllet i en for Alderdom uigjennemtrængelig Taage, saaledes og Beretningerne om denne Konges private Liv. Hans Dronninger angives at have været snart to, snart tre, og nævnes Gunild, Thora og Gyrite, og udentvivl har han og efter sin Olds Sæd havt Medhustruer og med dem Børn. Om hvem Gunild og Thora har været, er man ganske uvis. At Gunild skulle have været den norske Enkedronning efter Erik Blodøxe har aldeles ingen Rimelighed, som Suhms Formodning, at hun skulle være en Datter af Svend Langfod, en jysk Underkonge, ingen anden Grund har, end Svend Tveskjægs Navn. Thora meener samme Historiegransker var en norsk Prindsesse af Hagen Adelsteens Familie,

men ogsaa dette er en blot Formodning. Derimod synes det, man med nogen Vished kan antage, Gyrite for en svensk Prindsesse, Søster til den her i Historien omtalte Prinds Styrbjørn. Af denne Konges Børn nævnes Hagen, Erik, Svend og Datteren Thora, der ægtede Styrbjørn, Svend-Estritsens Oldefader. Saa vil og Suhm have fundet, at Harald skal have havt en Datter Gunild, der skal være bleven givt til Engelland. Prinds Hagen vil samme Historieskriver skal være født af Thora, have nedsat sig i Samland og der opsvungen sig til Landsherre. Den anden Prinds Erik herjede paa Engelland, hvor Faderen som Konge aldrig findes at have været, denne Prinds er og uden tvivl der død (Gram ad Meursium collat. 143 (c)). Men den mærkeligste af alle Haralds Sønner er Svend med Tilnavnet Tveskjæg, en Prinds af for den Tid store Egenskaber, og derfor elsket af Undersaatterne, skjønt forhadt af sin Fader af nu ganske ubekiendte Aarsager. At bestemme hvem af hine tre Dronninger, om Harald har havt saamange, var Svends Moder, er nu ligesaa vanskeligt, som upaalideligt af Navnet Svend at slutte sig til, han enten skal have været en Dattersøn af Svend Langfod, eller og være født af en Slavinde, thi flere danske baade Over- og Under-Konger have baaret dette Navn, som de neppe havde baaret, om i det laae noget Spor til Nedstammelse af en Trælleslægt. Efter Oldnordens Sæd opdroges Svend Tveskiæg hos een af Lan-

dets Høvdinger, den af Jomsborgs Anlæg bekjendte før omkalte Fyenboe Palnatoke. Mellem denne Stormand og Kong Harald var et Familiehad, som Palnatoke nok som født Hofmand har vist at skjule ved Hoffet, thi hvad fortælles om Beviset paa hans Vished i Pileskud, og paa hans Færdighed i Skieløben, anseer jeg med Torfæus for Fabel, som man dog i vore Dage har søgt at kaage op igjen, ved endog at ville paavise Bakken Skydebjerg ved Vissenberg i Fyen som Stædet, Prøven skal være foregaaet paa. Men hjemme paa sin Borg, om Ilden i sin Røgstue, paa Jagten, og ellers naar de vare samlede har Palne vist ikke glemt, at benytte sig af Leiligheden til at hævne sig paa Harald, ved for den unge Svend sin Fostersøn at bagtale Kongen som en Fader, der maaskee har yndet Hagen eller en anden af sine Børn mere end Svend. Thi denne Søn var ikke saasnart bleven mandvoxen, før han skal, som Historieskriverne fortælle, have opført sig ukjærlig mod sin gamle Fader. Men ogsaa i Beretningerne om denne Misforstaaelse mellem Kongen og hans Tronarving ere Omstændighederne saaledes, at man ikke veed, hvad man skal troe. Thi hvorledes Svend Tveskjæg strax kunde gjøre Paastand paa en Deel af Daneriget, begriber jeg ikke, da jeg ei finder Spor til, at Nordens Prindser tiltroede sig i Faderens levende Liv Ret til saadan Deel. Fik Svend, som man vil, først Vigen og siden Skaane som Jarldommer at forestaae, kunde han

vel og lade sig nøie, da han af disse ikke ubetydelige Lande ei kunde mangle en Flaade til de Søetog, den Olds-unge Prindser maatte gjøre sig bekjendt ved. Som jeg troer, og hos Svend Aagesen finder bestyrket, have de med den gamle Harald vel især formedelst hans Iver for Christendommens Udbredelse her i Danmark misfornøiede Undersaatter gjordt den unge i Uvillie til sin Fader opdragne Svend til deres Parties Anfører, hvem det vel og som Yngling og Helt var ligemeget enten han var Christen eller Odiner; som nok overalt Oldnordens Helte vare vel i meget overtroiske dog i Religionens Anliggender ligegyldige Fritænkere. At faae en tronberettiget Prinds til Anfører var ikke en lille Vinding for det misfornøiede Partie, og denne Anførsel var dertil en god Leilighed for den unge ærgjerrige Prinds, til at gjøre sig elsket af Undersaatterne. Hertil kom, at den svenske Prinds Styrbjørn rimelig med Kongens sin Svigerfaders og Svogers Hjelp havde bemægtiget sig Jomsborg, og derfra fordrevet Prinds Svends Fosterfader Palnatoke. Alle tilladelige og utilladelige Følelser af Ærgjerrighed, Venskab, Misundelse, oppustede af Palnatoke, maatte nu derfor opbringe den unge Prinds mod sin Fader. Det kom altsaa til aabenbar Krig mellem Fader og Søn, hvori Harald skal være bleven overvundet først ved Helgenes under Kysterne af Aarhuus Stift, og siden anden Gang under Bornholm. Til Glæde for det Christendommen fiendtlige Partie

maatte Harald flye af Riget til sin Svigersøn i Jomsborg Styrbjørn (Gram ad Mecusium collat. 135 (b)). Denne Prinds tilsatte nu vel strax efter Livet i før omtalte Slag paa Fyrisvol, men hans Død synes at have skaffet Harald een endnu mægtigere Ven i Sverrigs Konge Erik Seiersalig, der i Forbindelse med den polske Regent Mistko eller Burislaf skal have tilbagevundet vor Harald sit Rige, og fordrevet Svend, som nu og synes at have taget sin Tilflugt til Jomsborg, der ved Styrbjørns Fald igjen var kommen i Palnatokes Vold. Som Suhm vil, skal Svend fra Jomsborg være gaaet til Engelland, og, da han ikke der fandt sig fornøiet, til Skotland, hvor han bedre modtoges. Her opholdt han sig i flere Aar, men at han under dem skal ved Eftertanke og Omgang med Christne igjen have bekjendt sig til Christendommen, tør være en Munkelegende, hvis Sandfærdighed i det mindste ikke bestyrkes ved hans Opførsel i det følgende mod sin Fader. Thi imedens Svend opholdt sig i Skotland, skal Kong Harald ved at forfølge de Uchristne, og med Magt søge Christendommen indført, ved egenmægtig at fordre Skatter, som jeg dog er nær ved at troe ikke til denne Konges Tid vare her bekjendte, men især ved overdrevet Hovarbeide have forøget det misfornøiede Partie i Riget. Dette Partie skal derfor have faaet Palnatoke til selv fra Skotland at hente Svend, som villig og ilig fulgte med, og ved sin Tilbagekomst hertil strax af Partiet

hælsedes som Danerkonge. Oldingen Harald Blaatand underrettedes ikke saa sage herom, før han med Mandens Fyrighed udruster og bestiger sin Flaade søgende Isefjord, hvor han vidste Svend og Palnatoke laae. Her kom det nu og strax til Slag, hvori som man vil, Svend maatte vige, og derfor til videre en Vaabenstilstand mellem Kongen og Insurgenterne indgikkes. Men under denne Vaabenstilstand skal Palnatoke have faaet Leilighed til at saare den paa et afsides Sted staaende gamle Harald med en Piil. Som Snorre Sturlesen vil, døde Harald strax af dette Saar, Saxe derimod lader ham leve og blive henført til Jomsborg, hvor han dog kort efter opgiver sit sandelig-daadfulde Liv. Hvilken af disse to forskjællige Beretninger om Kong Harald Blaatands Død, er den historisk rigtige, lader sig ikke nu, og vist aldrig, med Vished afgjøre. Dog nægter jeg ikke, at jeg finder Snorres Beretning for den rimeligste, som det derimod forekommer mig heist urimeligt, at den døende Harald skulle have givet sig i sin Fiendes og Morders Vold.

Fra umindelige Tider have i Orienten, som i Grækenland og Italien, Undersaatterne viist Regenterne, Tjenerne Herrerne, Konerne Mændene, Børnene Forældrene, deres Ærefrygt og Ærbødighed ved Kys nu paa Hænderne, nu paa enten Knæerne eller Fødderne, nu endog paa Klædesligene. Ja i Templerne kyste man Stolperne, ogsaa sin egen Haand, naar man ikke kunde naae Guddommen som Solen, hvortil findes Spor i det ældgamle Legende om Hiob 31 Cap. V. 26 og 27. Det er og mærkeligt, at i alle hine Folks Sprog kan alle deres Tilbedelses-Ord udledes af Kys. Selv i alle cultiverede Folks private Omgang synes Kys altid at have været Tegn paa Venskab og Velvillie. Baade Herodot og Strabo fortælle saaledes, at Perserne kyssede hinanden deels paa Munden deels paa Kinden efter de Kyssendes Stand. Snorre Sturlesen vidner og, at Norges Konger kyssede deres Lehnsmænd, til Tegn paa Fortroelighed, som man og af samme og flere vore gamle Historieskrivere seer, at de nordiske Konger altid have brugt, at lade sig haandkysse. Munken Radevich fortæller og, at til Tegn paa Forliget mellem Paven og Kajser Frederik den 1ste kyssede Kaiseren Pavelegaten. Men i ældre Tider vare mellem Ligemænd gjensidig Kys endog paa Fødderne almindelige. Pave Stephan kyste saaledes Pipins Fødder, og Pipin igjen Pavens Fødder. Under Carolingerne var det og almindeligt at Magnaterne kyssede Kajserens Fødder; kun nogle

de Fornemste havde den Forret allene, at kysse Knæene. Man seer altsaa heraf Oprindelsen til Skikken at kysse Pavens Knæ eller Fod, og at hvad der om dens Oprindelse fortælles af den catholske Almue er, som jeg alt har sagt her i et andet Stykke, en Legende. Kys vare i Oldtiden saamange Slags, og ere tildeels endnu flere Slags, saa en Martinus Kempius har skreven ikke mindre end 25 Dispputatser om dem. Man har og derfor inddeelt dem i Tilbedelses, Høiagtelses, Venskabs, Forbindelses, Forsonings og Freds Kys; eller maaskee tør de endnu kortere og dog rigtig kunde deles i Frændekys, Religionskys og Elskovskys. Af Religionskys kjender jeg i vor Kirke ingen uden den, at naar Almuen reiser sig for at gaae ud af Skriftestolen have de endeel Stæder for Skik, at kysse Præsten paa Haanden, en Skik som vil falde bort, naar engang snart det hele Skriftermaal bortfalder, som det børde, og hvortil allerede oplyste Religionslærere have gjordt Begyndelsen ved at skrive fra Alteret. Men al Skriftemaal er med den frie Protestantisme contrasterende.

Biskop Münter i anden Deel af sin Historie om Reformationen i Danmark siger p. 185, at det var øiensynligt Helsingørs Indvaanere hemmelig vare K. Christian den 2dens Tilhængere. Anledningen til denne Dom er, fordi ikke findes at fra Helsingør er given Bidrag til den Udrustning mod Norge, som K. Frederik den 1ste gjorde efter Christians Indfald i dette Rige. Men foruden at det nu tør være tvivlsomt, man har en fuldstændig Optegnelse paa samtlige Kjøbstæders Bidrag til denne Udrustning, saa torde vel og være tænkelige Grunde for, at man ikke har villet under den Tids Omstændigheder blottet en ved det vigtige Øresund liggende Bye for Folk og Skibe. Helsingør, der ligger i den Afkrog af Sjælland, der har givet Byen sit Navn, bestaaer som Kjøbstad ved Øresunds Told af de mange Søefolk, som for denne Tolds Skyld maa søge Byen. Uden Øresunds Told kan Helsingør ikke være Kjøbstad, med mindre der gives en Havn, og denne Havn erklæres for frie. Men en saadan Havn ved Helsingør har været et pium desiderium lige fra Kaiser Carl den 5tes Dage. Imidlertid kunde Helsingørs Indvaanere ingenlunde være vel stemte for Kong Christian den Anden, som havde skilt dem ved deres Næring, da han forlagte Øresunds Tolds Hævelse op til Kjøbenhavn. Derimod vare Helsingørs Indvaanere stærke Tilhængere af Catholismen, hvis Partie og derfor udbredte, at da St. Olai Kirke var occuperet af Protestanterne,

som rydbede endeel Helgens Billeder ud af den, hørtes om Natten derpaa fra Kirken at tone Psalmen Vreden din afvend. Imidlertid havde Helsingørerne nok ikke stor Troe til Christians Bestræbelse for Catholismens Udbredelse i Norge, da de kiendte denne Herre saa godt, at de vidste han kunde være catholsk eller luthersk, ligesom behøvedes, og at den pavelige Clerus altid vilde være ham en Torn i Øinene.

Som bekjendt bleve, da i Aaret 1536 Christian den 3die med Nationens Minde indførte den lutherske Confession her i Riget, alle Danmarks Biskoper, Schlesvig undtagen, fængslig anholdte. Det er derfor een af de endnu uoplyste Gaader i vor Historie, hvad der kan have reddet Biskop Gottschalck Ahlefeld fra denne almindelige hans Colleger overgaaede haanlige Skjebne. Jeg veed ingen som særlig har undersøgt denne gaadefulde Undtagelse, til hvis Undersøgelse jeg derfor opfordrer vor lærde Professor Falck i Kiel, som især synes at have indstuderet sig i Historien om Forbindelsen mellem Schlesvig og det øvrige Danmark. Til Veiledning herii vil jeg kun anføre, at jeg har læst, men mindes ikke hvor, kun jeg veed med Vished at have læst hos en gammel Historiesamler, at Ahlefeld havde, da han fornam Reformationen med Magt skulle indføres som almindelig i hans Stift, indgivet

herimod en formelig Appel til Kaiseren. Alt, hvad derfor fra den danske Regjerings Side foretoges med denne Prælat, var, at der gaves ham en protestantisk vicarius in spiritualibus. Jeg kan ellers ved denne Leilighed ikke undlade den Bemærkning, at Luther fandt Christian den 3dies eller vel rettere hans Adels Omgang med de catholske Biskoper for haard.

Man har et gammelt dansk Ordsprog som lyder: Naar Skarn kommer til Ære, vred det ikke, hvor det vil være. Kongemorderen Cromvell, der opkastede sig til Engellands Protector, gav i sin ofte lave Opførsel, især mod de fremmede Magters Gesandter, flere Beviiser for Sandheden, der ligger i dette Ordsprog. Herfra det danske Hof gik saaledes engang som Gesandt en Erik Rosenkrands, et vel kun endnu ungt Menneske, men som alle den Tids Adelige, der brugtes i Forretninger, af Kundskaber og Talenter. Imidlertid stødte dog den hovmodige Cromvell sig over, at man sendte ham et saa ungt Menneske som Gesandt, og ved Audientsen yttrede sin Fortrydelse herover, som een Protectoren vist Ringeagt. Dog Erik Rosenkrands lod sig ikke af denne Cromvells Tiltale sætte i Forlegenhed, men svarede strax, at Kongen hans Herre nok havde fundet det passende,

at sende som Gesandt en ung Mand, til en saa ung Republik, og Cromvell taug.

Som de nordiske Krige i gamle Dage førtes, maa Skieløberne have udgjordt et meget vigtigt Corps ved en svensk eller norsk Armee, hvilket er slutteligt af et Brev dateret 15de Januar 1536 fra Kong Gustav Wasa til Sverrigs Rigsraad. Thi Kongen gjør i denne Skrivelse Raadet opmærksom paa, at disse Skieløbere kunde bruges til baade at convojere Transport-Slæderne, da de kunde løbe jævnsides med dem paa Sneen, og at de og fortræffelig kunde afbenyttes som Speidere, thi de kunde løbe 30 svenske Mile i et Døgn, ja, som han lægger til, der gaves de Skieløbere, som i lige Tid kunde tilbagelægge endnu flere Miile.

I de østerlandske Sprogs metaphoriske Stiil er enhver Hellig, enhver Martyr Guds Søn. Alle overordentlige og store Mænd have og altid været udgivne for Guds Sønner. Bachus, Perseus, Hercules, Castor og Pollux ere efter den græske Mythologie Guds Sønner. Romulus ligesaa. Den store Alexander blev i Ægypten erklæret for Søn af en Gud, ja selv Plato har man tillagt en guddomme-

ig Oprindelse og givet ham til Fader Apollo; Mankokapak i Peru var Solens Søn. Mongolerne foræelle, at den i sin Tid saa udmærkede Tschingiskans Bedstemoder Alonku blev som reen Moe besvangret f en himmelsk Straale, og Tschingiskan selv holde e for Guds Søn. Det har sig med dette Prædikat, om med det af Djævel, der og bruges selv i det Nye Testamente om overordentlige men onde Mennesker. Paulus taler saaledes om at falde i Djævelens Dóm, g Mathæus lader engang Christus kalde den hellige Peter Satan 16, 23. Det er og saadanne Djævle Luther mener, naar han siger, at en Konge har ligesaamange Djævle om sig, som han har Hoffolk. Saadanne onde Mennesker maa og forstaaes ved de Egteskabsdjevle, Bondedjevle, Krigsdjevle, Burejevle og mange Slags flere Djevle, hvorom af adskillige rotestantiske Geistlige haves tykke Afhandlinger sige l Aaret 1715, da ved Universitetet i Rostok holdtes n Disputats De Theologia Dæmonum, hvori det Spørgsmaal, til at disputere over, fremsættes: om Djævelen kunde være Professor i Theologien.

Endskjønt Skrift nu er saa almindelig, at ifølge vore nyere Skoleindretninger mange Almues-Folk endog kunde skrive, saa bruges dog i Stylus Curiæ oftest Undertegnede for Underskrevne. Thi vist nok har man kundet male eller tegne, før man har kunde skrevet. Et Navnetræk eller Monogram, stundom og et blot Kors eller andet Bomærke, sattes derfor under Middelalderens Documenter. Disse Mærker sattes gjerne med Tillæget manu propria pro ignoratione literarum.

Bag om Odense Bye løber en Aae, bekjendt af Kong Knud den Helliges Historie under det Navn Kalve Aae, som da var seilbar. I denne Aae møder det ofte, at een eller anden især et Barn drukner, saa snart intet Aar gaaer forbi, een jo der finder sin Død. Byens Almue staaer derfor stærkt i den Troe, at i Aaen er en Geist, som de kalde Aaemand, der aarlig skal have sit Offer. Mærkeligt at samme Overtroe ogsaa hersker i Tyskland, som man seer af Niemeier Ueber den Aberglauben bey Ertrunkenen. Thi i Halle, hvor og er en saadan Aae, troer Almuen ligeledes, at den deri sig opholdende Vandgeist, som de kalde Nix, aarlig kræver sit Offer.

Jødernes Omskjærelse er, som saamange andre Jøde-skikke, optagen efter Ægypterne, hos hvilke Herodot bevidner, at den brugtes, hvorvel de siden afskaffede den. Ogsaa baade Æthioperne og Araberne bruge denne fæle Skik, dog, som Gibbon vil, ikke i nogen religiøs Tendents, kun med Hensyn til Sundheden. Men, tør jeg spørge, er denne Hensigt saa afgjørdt? og til hvad Nytte for Sundheden, at Pigebørn omskjæres? thi Æthioperne omskjære begge Kjøn. Mon ikke heller Omskjærelsen er en Overtroe, hvori man til den Alt skabende Guddom vilde bringe det kjæreste man havde, og derfor noget af den skabende Kraft. Omskjærelsen staaer da vel oprindelig i Forbindelse med Priaps religiøse Dyrkelse.

At ønske een som nyser til Lykke, er en Sæd saa almindelig og saa gammel i Verden, som af anden Overtroe er det. I Zadder, der er et Udtog af Zenda-Vesta, foreskrives det som en Pligt. Men, som Hanvig i sin persiske Reise vidner, ansees det for et ondt Varsel, naar fortit i Rad nyses. Hvor i 2den Kongernes Bogs 4de Cap. fortælles om det Mirakel, hvorved Propheten Elisæus's Vertinde uventet fik et Drengebarn, der siden døde, men af Propheten blev ti credere fas est, opvakt af de Døde, bemærkes og, at, som Drengen opvaagnede, nøs han syv Gange.

Ja ogsaa allerede af Homerus seer man denne Lykønskning ved Nysen, som den og findes fra de ældste Tider i Brug hos flere Folk baade i Afrika og i Asien.

Snart af alle Alderdommens Folk har Storken været anseet, som en lykkebringende, og derfor hellig, Fugl. Den ansees saa endnu, og ansaaes ligeledes i Middelalderen, af vor Almue. Ægypterne holdt Storken for hellig, og ville at man af den sorte Stork Ibis havde lært at sætte Clysteer. Thi naar den er forstoppet, gaaer den til Havet, tager Snablen fuld af Vand, og sprøiter saa Vandet ind gjennem Bagdelen i Tarmene, hvorved den da faaer Luft. Om den bekjendte Attila fortælles, at da han i 3 Maaneder forgjæves havde beleiret Aqvileia, og givet Ordre til Beleiringens Ophævelse, var det en Storks Flugt, som indgav ham, at tilbagekalde denne Ordre, og fortsætte Beleiringen, som han da og strax efter indtog Aqvileia. At og Romerne ansaae Storken for hellig, viser Anekdoten om Prætoren Sempronius, eller, som Nogle navngive ham, Asellius. Denne Prætor var en stor Lækkermund, og den første Romer, der fandt Smag i Storkens Kjød. Men denne Lækkerhed skal have bekommet ham saa ilde, at han for den maatte, som fortælles, bøde med Livet. Maaske er det denne Sempronius eller Asel-

lius, Horatius peger paa i en af sine Satyrer, hvor det heder:

> Tutus erat rhombus, tutaqve ciconia nido
> Donec vos auctor docuit Prætorius.

> o: Tryg var Struben i sit Vand,
> Og Storken i sin Rede,
> Indtil Prætor, den lærde Mand,
> Dem lærte først at æde.

At og vor Almue gjør meget af Storken, kan man see paa Jyllands Vesterkant, hvor enhver Bonde og Huusmand gjør sig Umage, for at faae en Storkerede paa sit Huus. Middelalderens catholske Geistlige forstode og godt, at bruge denne Almuens Overtroe til Storken, for at understøtte Kirkens vigtige Indkomst Tienden. Thi, som Holberg fortæller, prækede Clerus, at Tiendesvigeren ingen Lykke skulde have, og at derfor ingen Stork vilde bygge Rede paa hans Huus. Ingen Tvivl paa, at Præsten eller Munken nok sørgede for, Trudselen blev udført. Endnu paa Kronborg Amt troe Bønderne, at naar, den første Gang paa Aaret en Mand seer Storken, denne Fugl da sees i Flugten, saa er det Tegn paa, at Manden skal inden Aarets Udgang flytte. Træffer han derimod Storken siddende, skal det være Varsel for det Modsatte.

Naar Plato, Cicero og de øvrige Alderdommens berømte Mænd kunde have forudseet de store Ulykker, Mysterierne engang skulde afstedkomme i Verden, og det i en Række af tusinde og flere hundrede Sekler, ville de vist ikke have roset og ophøiet disse Mysterier saameget som de have, men ladet sig nøie med den Oplysning og de Kundskaber, som de af deres egen ophøiede Forstand maatte kunde, uden al Belærelse af Mysterierne og disses Præster, have skaffet sig. Det er, foruden mange andre Dogmata, Mysterierne vi skylde det Skriftemaal, hvorom vi denne Gang allene vil handle, der har i Staterne som i det huuslige Liv anrettet saamange store Ulykker, som da altid har været og vil blive de for Regjering og Undersaatter lige fordærvelige Følger af enhver Kirkedisciplin, den være i sin Oprindelse nok saa ringe. Thi ogsaa Skriftemaal var oprindelig en Disciplin, der, som saameget andet, optoges fra Hedningernes Mysterier i den kristne Kirke. Saavel i Isis's som i Ceres's Mysterier confiteredes, gjordes Bod, og fastedes af dem, som havde begaaet en Forseelse. Markus Aurelius skriftede hos Hierophanterne, da han lod sig indvie i de Eleusinske Mysterier. Hvad der især i den kristne Kirke har anrettet saa store Ulykker, er det hemmelige Skriftemaal (Ohrenbeicht), som man finder Spor til lige fra det 6te Sekel. Thi herved betroedes de Geistlige Hemmeligheder, der ikke kunde andet end skaffe dem en i Staterne ligesaa vigtig som farlig Ind-

flydelse, allerhelst de fik det til en Lov, at dette Slags Skriftemaal, selv om den største Forbrydelse, fritog for al verdslig Øvrigheds Tiltale. Kayser Ludvig af Bairen, i sine famøse Stridigheder med Pavestolen, klager og over især Munkenes Misbrug af dette Skriftemaal, som paa mange Stæder gik saavidt, at Folk bleve bange for at gaae til Skrifte, da de ofte sporede, at hvad i Skritestolen confiteredes, siden aabenbaredes for Confitentens Fiender. Paa den huuslige Lykke, paa Kjønnet og dets Sædelighed, havde især det hemmelige Skrivtemaal saamegen skadeligere Indflydelse, som Kjønnets Svagheder gjorde det afhængigere af dets Skriftefader. Men ikke mindre fordærvelige for Staternes Roe og Lykke har en Skriftefaders Indflydelse paa den svage Regent været, især efterat de kongelige Confessionarier gjerne toges af Jesuiter Ordenen, forbi dens Lemmer ikke affecterede Præbender, og derfor ei saameget foruleiligede deres høie Skriftebørn, som de andre Cleri. Men naar man veed, at den franske K. Hendrik den tredies Morder skriftede Dagen før han begik Mordet, for at berede sig til denne afskyelige Ugjerning, saa kan man tænke sig det Fæle, der ligger i Skriftemaal, og den med samme forbundne Absolution, og at derfor denne Kirkes Poenitential- eller Skrifte-Bøger fortjente, at kastes paa Ilden. Jeg kan ikke slutte denne Notitse om Skriftemaal uden at gjøre den Bemærkning: at naar man med Opmærksomhed læser, hvad Luther

herom har skreven, vil man indsee, at vor endnu i Dag ved vor protestantiske Kirkes Skriftemaal brugelige Absolution ingenlunde er luthersk. Skulde man ikke ville troe mig, da læse man herom Dr. Plancks Vidnesbyrd i hans kostelige Skrift: Entstehung des Protestantischen Lehrbegriffs 1ster Theil p. 133.

Vore Dages Inddeling i Uger paa 7 Dage er saa ældgammel som almindelig. Chineserne, Jøderne, Chaldæerne, og Ægypterne have fra umindelige Tider deelt Ugen i 7 Dage. Ja hvad mærkeligt er, ved Amerikas Opdagelse fandt man en lige Ugeinddeling hos Peruanerne. Kun Grækerne inddeelte i Førstningen deres Maaneder i Decader, men og de optog dog siden den 7 Dages Ugeinddeling. Med Frankrigs berømte Astronom Lalande skulle jeg troe, at Maanedens Forandring paa fire Maader i 28 Dage har foranlediget denne Ugeinddelig. Mærkeligt og, at ligesaa almindelig som Ugeinddelingen er, saa og det, at Ugens den første Dag var helliget til Solen, og opkaldet efter dette Guddommens usfyldigste Billede. Indiernes Mitradimon, af Mithra Solen, er saaledes den første Ugedag hos dem. Vor Søndags Benævnelse oprindelig Sunnatog er Solens Dag. Thi Sun, Syn, er i det gamle Sprog Solen. Derfor at Christus i den hellige Birgittes Bøn kaldes

Fredsens Syn, det er Fredens Soel. Ja Søndagens Prædikat af Herrens Dag tør reise sig fra denne første Ugedags Benævnelse efter Solen; thi der ligger meget mystiskt i Prædikatet Herre, men hvorom mere en anden Gang.

Paa Middelalderens Concilier regjerede megen Pragt og Overdaad, som intet Under var, da de besøgtes af snart hele det vestlige Europas rige Prælater, og desuden og af mange Regenter. Især beskrives det af Johan Huuses Mord famøse Concilium til Costnitz for særdeles pragtfuldt. Ikke mindre end 50 Guldsmede skal have havt Arbeide fuldt op. Desuden skal der have indfundet sig 500 Musikanter, og 708 Lystpiger, som stode under Øvrighedens Skyts. Foruden Kirkens høie Prælater mødte her Kaiser Sigismund i al sin Pragt med 128 Rigets fornemme Vasaller, deriblandt Churførsterne af Maynts, Sachsen, Phaltz og Brandenborg, samt Hertugerne af Bayren, Østerrig, og Schlesien. Desuden mødte fra de andre Europas Hoffer ikke mindre end 24 Gesandter. Costnitz var for liden til at rumme alle disse Magnater med deres talrige Følge, saa der maatte opføres Træhuse. Enhver af Prælaterne havde Dietpenge: en Ærkebiskop 10 Franker, en Biskop 8 Franker, en Abbed 5, og en Doctor 3 Franker. Alle

disse baade geistlige og verdslige Magnater, søgte den Ene at overgaae den Anden i alskens Pragt. Selv Comedier opførtes mellem dette Conciliums Forlystelser, hvorved dog ikke heller glemtes de Fattige hvis Fødder Prælaterne vaskede, og derved aflagde dem med rige Gaver. Men derimod glemtes hvad egentlig var Conciliets Hensigt, nemlig at reformere Kirken. Thi som Holberg siger, Conciliet var sammenkaldet ikke for at twette Fødderne paa de Fattige, men for at toe Hovederne paa Paverne. Men Kaiser Sigismund opførte sig som en svag Regent, der, naar han derimod havde været saa rask, som den parisiske Cantsler Gerson var, hvilken ikke tog i Betænkning, at paastaae Kirken vel kunde være til uden en Pave, skulle have forekommet alle de Ulykker, som Reformationen siden voldte i Tydskland. Thi vist var Luther ikke bleven det han blev, og en Luther ville ikke heller have været nødvendig, naar Sigismund, inden paa dette Concilium noget Pavevalg foregik, havde med Kraft inhæreret de den tydske Nations af ham selv fremlagte mærkelige Klageposters Afgjørelse. Men Sigismund var, som Tydsklands de fleeste Kaisere, en ussel Regent i Forholdene til Kirkens Hoved, saa Paven derfor med stor Bram seirende forlod Costnitz, hvorved Kaiseren maatte vise hans Hellighed de sædvanlige ydmygende Opvartninger.

Saamange religiøse Ceremonier den catholske Clerus optog fra de saakaldte Hedninger i den udvortes christne Cultus, ligesom de hedenske Philosophers Drømmerier optoges i den christne Dogmatik, eller den indvortes Cultus, saa var man dog, indtil den romerske og græske Mythologie blev glemt, længe meget omhyggelig for, at ikke i Hine faldende hedenske Kirkeskikke skulle optages af de Christne, saa man, uagtet den Christne Dogmatik ikke var andet end forvandsket Platonisme, dog forbød at læse de græske og romerske Classiker. Paven Gregor den 1ste irettesatte saaledes strængelig en Biskop, som læste de latinske Clasiker, da, som hans Hellighed sagde, det var høist upassende daglig at have Navnene Jesus og Jupiter i een Mund. Denne Roms Prælat, hvis verdslige Regimente ved Retsstridigheders retfærdige Afgjørelse, ved Omsorg for rigtig Maal og Vægt, ved uhældige Gjeldneres og trykkede Livegnes Forsvar, gjør ham megen Ære, var derimod, som hans efterladte Skrifter endnu bevidne, den største Fiende af religiøs Oplysning, saa man ikke uden Grund holder ham for den, der har voldet det palatinske Bibliotheks Undergang, hvorved tabtes Livius's vigtige romerske Historie. Ifølge dette den romerske Cleri Had, til alt hvad der var hedenskt, eller rettere ifølge Cleri Frygt for, at de Christne, ved at blive hedenske, skulle faae formegen Oplysning eller Indsigt om det Tant, Præsterne bandt dem paa Ærmet, vare derfor længe de Christne

forbudne Illuminationer, være sig i Kirkerne eller i de private Huse. Thi Hedningerne brugte meget Illuminationer ved deres Gudefæster.

Som bekjendt holdes den af vor Landhuusholdning som Davids Finantsbestyrelse fortjente Minister Peter Oxe for, allerførst hertil at have bragt den velsmagende færske Fisk Karper. Bekjendt af deres behagelige Qvækken, er og de Frøer, som endnu bære denne forevigede Pladsmands Navn. Men naar i hans Levnetsbeskrivelse af Ryge formenes, at han og skal have ført hertil Krebs og Østers, da er *denne* Meening vist uden al Grund. Maaske har Oxe først lært os, at spise disse to Slags Fiske, der udvortes har saalidet indbydende til at nyde. Det er mig ikke bekjendt, at der for Peter Oxes Indførsel hertil af Karper haves noget samtidigt i det mindste endnu trykt Vidnesbyrd, men der tør være noget sandt *heri*. Thi først nogle Decennier i Forveien nemlig i Aaret 1524 skal Karper være bragte til England.

Ligesom Ægypterne allerførst skal af Storken Ibis have lært at anbringe Clysteer, saa skal de og af Flodhesten Hippopodamus have lært Aarladen, der dog allerede i den trojanske Krig synes at have været bekjendt. Naar denne Hest findet sig foruleiliget af formeget Blod, skal den vide at kunde aabne sig en Aare ved Hielp af et Sivrørs Spidse, som den med Foden forstaaer at anbringe. Noget Sligt fortælles og om de ungerske Heste.

At perfymere sig, som nu og vore Damer og Cavallierer paa Jordklodens nordlige Deel bruge, er en oprindelig østerlandsk Skik, rimelig foranlediget af den ilde lugtende Sveed, hvoraf de varme Landes Beboere meget foruleiliges. Allerede den i 1 Mose Bogs 27, 27 omtalte Lugt, Isak fornam af Jacobs Klæder, forklare Nogle ved denne østerlandske Perfyme. I Tyrkiet opvartes altid Fremmede med lugtende Sager, endog deres Skiæg ryges, i hvilken Rygelse Nogle vil finde et Slags Offer. De tyrkiske Fruentimmer perfymere endog deres Tænder, dem de rense med Mastixgummi, for at gjøre deres Aande vellugtende. Paa Oteheiti perfymere baade Mandfolk og Fruentimmer sig, og indsmøre deres Haar med Kokusolie og Sandeltræe.

Hvoraf kommer det at Rets = og andre Protocoller folieres, istædet for, at, hvad man ellers skriver og trykker, pagineres? Uden tvivl, fordi før Bogtrykkerkunstens Opkomst alt hvad skreves, folieredes, og man ved Retterne, som i Collegierne og Parlamenterne, sætter meget i, altid at beholde noget af den gamle Tids Costyme. De første trykte Bøger ere og folierede, indtil den lærde Bogtrykker Aldus Manutius allerførst i sine Skrifter indførte at paginere.

Det er en mærkelig Overeensstemmelse, man finder mellem alle de gamle baade Asiens og Europas Folk i Fortrinet de altid have givet Hestene af den hvide fremfor af enhver anden Culør. Herodot, Strabo og flere Alderdommens Skribenter bevidne saaledes: at i Gudstjenesten og til Offringer altid brugtes hvide Heste. Athenienserne ofrede en hvid Hest ved de Vigilier, som anstilledes for den af dem fortjente Læge Skytteren Taxaris. De persiske Mager ofrede hvide Heste til Floden Strymon. Strabo vidner og, at for Diomedes ofredes en hvid Hest. Xerxes førte med sig paa sine Krigstog 8 hvide Heste, som trak Jupiters Vogn. Fire hvide Heste prydede og altid den konstantinopolitanske Kaisers Vogn. Overalt ved høitidelige Leiligheder i Asien rede Konger og Magnater paa hvide Heste. Vore nordiske Oldgrand-

flere, som Bolten i hans ditmarske Historie, og Rössig i deutsche Alterthümer, foruden Flere, vil og, at hvide Heste fortrinlig brugtes til Varseler. Naar i de catholske Legender fortælles om afdøde Helgene, der lade sig see til Hest, saa er Hesten altid hvid. Ogsaa den vendiske Gud Svantevits Hest skal have været hvid. Den i vor Oldhistorie bekjendte Kong Gottfried skal af Saxernes Hertug have betinget sig et hundrede hvide Heste. Da Ditmarskeren Weiben Peter høitidelig ville tilkjendegive sin Misfornøielse med sit Lands Regjering, og at han agtede at agere imod samme, satte han sig paa sin hvide Hest. Jeg mindes og at have læst om den hvide Garde, som nogle vore Oldenborgske Konger i gamle Dage have havt, og hvis hvide Heste vist har givet Corpset Navn. Men jeg vil forbigaae de endnu mange flere Beviiser, som Historien har i Mængde af at opvise for dette de hvide Hestes Fortrin, og nu spørge om Aarsagen til dette Fortrin. Mindes jeg ret, thi jeg har ikke Afhandlingen ved Haanden, saa har vor Viterinærskoles Forstander Professor Viborg i en Undersøgelse om de hvidføde Heste tillagt dem en fortrinlig Styrke. Bastholm, i sine høist interessante Efterretninger om de Vilde, fortæller og, at de nogayeske Tataret paastaae, at Kiødet af de hvide Heste har en lækrere Smag end af Heste med en anden Culør. Imidlertid troer jeg dog ikke, at dette de hvide Hestes Fortrin skyldes deres indvortes Egenskaber, men ene deres

hvide Farve, der altid har været i fortrinlig Agt hos snart alle Alderdommens Folk. Bastholm i anførte sit Skrift siger og, at de Vilde, eller de dog mindre cultiverede Folk, altid til deres Gudeofre have foretrukken de hvide Dyr. Udentvivl ligger Aarsagen til denne Farves Fortrin i Symbolet paa Reenhed og Uskyldighed, som den hvide Farve var. Derfor at Essæernes Ordensdragt var hvid. Derfor at de der gik over til Christendommen klædtes i hvide Klæder, naar de skulle døbes, hvoraf Benævnelsen hvide Christen, som i vore Sagaer forekommer. Derfor og, at naar Engellands Dronninger kronedes, skulde de som rene og uskyldige være hvidklædte. Deraf endnu vore Præsters hvide Messesærke. At derimod deres Embedsdragt er bleven den traurige sorte Farve, tænker jeg maa tilskrives de mystiske montanistiske Sværmerier, der forvandskede Christuslæren til en traurig Religion, hvori Alt beregnedes paa en anden usynlig Verden, saa denne synlige Verden ganske skulle glemmes, som om Mennesket ikke er skabt ligesaavel for denne som hiin Verden.

To Danserinder skal eengang her i Kjøbenhavn have foranlediget som et politisk Schisma, der og blev Gjenstand for diplomatiske Discutioner og Negotiationer. Det var to Italienerinder Franchi og Mo-

retti, om hvis Fortrin meget hæftigen discutteredes mellem de ved Hoffet her accrediterede fremmede Ministre, hvoraf nogle endog for denne Strids Skyld skal have forladt det danske Hof. Jeg har denne Anekdot af Wielands Teutscher Mercur, som anfører den til Beviis for, hvilke ubetydelige Ting, der kan volde Enthusiasme. Men naar foregik det her i Kjøbhavn? Uden tvivl da vi havde italienske Operaer.

Een af det sidste Aarhundredes faa lærde og videnskabelige Jøder, der have gjort Opsigt, var Moses Mendelson, hvis Skrift: Jerusalem, oder über religiøse Macht und Judenthum, især tildrog sig Opmærksomhed. Men hvad der skaffede Mendelson hos sine Samtidige Celebritet, var mindre hans Skrifters indvortes Værd, end Forbindelsen, han, som en slu Jøde, havde forstaaet at skaffe sig hos sine medlevende berømte Mænd som Lessing, Nicolai, Abt og Flere, der deels af Venskab, deels af Forundring over, at en Jøde kunde være Philosoph, ganske oversaae, at Moses Mendelson dog var og blev en talumdisk Israelit. Dog hvad disse berømte Mænd ikke indsaae, ikke anede, indsaae strax en i en Afkrog levende tænkende Lærd, Præsten J. G. Hamann, som i Anledning af Mendelsons saa forroste Jerusalem udgav allerede i Aaret 1782 sin Pjes Golgatha und Scheblimini. Hamann

undersøger heri den Gaade, Jøderne er for Theologen, for Philosophen, og for Statsmanden. Han blotter kort og laconisk, men med aandfuld Ironie, Mendelsons vemmelige Skryderier og sophistiske Dialectik. Med de paa Titelbladet anførte Ord slaaer han som et Lyn ind i det mendelsonske Jerusalem og dets Papiirhuuse, hvori skulle boe sammen Christne og Jøder, to hinanden saa contrasterende Folk, som Dag og Nat, som Rod og Frugt. Hamann viser i sin interessante Pjes, at denne Mendels lærde Søn var en Moses for Jødernes falske Oplysning, der, i Forbindelse med een ligesaa falsk christelig Oplysning, oprettede ved sit philosophiske Nonsens et af Omskaarne og Døbte ondarted Selskab, der udgjorde en maskeret Ulveflok, som med Forbittrelse opslugte de stakkels Faar, der græssede paa Sandhedens Enge. Moses Mendelson var en belæst men dog uoplyst Deist, som derfor vedblev endnu at være sit Folk og dets mystiske Troe hengiven. Han besad dertil en Jødes Sluhed, men manglede Talent til at hæve den Modsigelse, han maatte føle i sit eget Indre. Mendelsons System var derfor lige fordærvelig for ham Selv og for Andre, og har ikke lidet bidraget til den følgende altfor store Indflydelse, de baade døbte og udøbte eller maskerede og umaskerede Jøder siden fik. Men Hamann prækede som i Ørken for sine Samlevende, der ingen Notitse toge eller vilde tage af disse Sandheder. Imidlertid have de følgende, men især seneste Decenniers Begivenheder

vakt Opmærksomhed paa Hamanns Piés, som derfor med meget interessante Anmærkninger af Udgiveren Jaschem oplagtes paa nye i Aaret 1818.

Flere Skribentere om den franske Revolution tilskrive Hugenotterne de Voldsomheder, som under denne Revolution begikkes, da de nu søgte at hævne sig paa de Catholske for de afskyelige Undertrykkelser, disse havde henved tre hundrede Aar viist mod deres protestantiske Medundersaatter. Man minde sig allene den afskyelige Bartholomæus Nat, hvor i den dybeste Fred ikke mindre end trediesindstyve tusinde franske Hugenotter myrdedes hele Frankrig over. Ikke at tale om de mange Protestanter, Kong Frants den 1ste til Pant paa sin Gudsfrygt, som Historieskriveren P. Daniel forsikrer, lod stege, thi de kastedes ikke strax i Ilden, men hængtes over det blussende Baal. Samme Konges Forfølgelse mod Valdenserne, hvis nogle og tyve Byer bleve Rov for Ilden, som flere tusinde af dem myrdedes. Nu den berygtede Ligue, Edictets af Nantes Ophævelse, Ludvig den 14des Dragonader, og alle de mange flere Religionsforfølgelser, de franske Reformeerte maatte udstaae, og hvortil ikke findes Mage i nogen af de saa kaldte hedenske Stater, hvor man altid lod enhver tænke hvad han ville, og ikke ved mindste Disciplin tvang nogen til enten udvortes

eller indvortes Gudsdyrkelse. Vist nok havde derfor det catholske Partie, især Clerus, ikke fortjent godt af deres reformerede Landsmænd. Men vist og, at Calvinisten var ligesaa intollerant som Papisten, og begge bare et lige uudslukkeligt Had til hinanden, blot forbi de ikke tænkte eensstemmige i ligegyldige Religionsmeninger. Denne de Reformeertes Intollerantse er saa gammel som deres Sect, hvis Stifter Calvin var en saa intollerant Theolog, som nogen Dominicaner, Jansenist, og Jesuit nogensinde har været det. Han viiste det ved sin Forfølgelse mod den lærde Castalio, der maatte flygte for hans Skyld fra Genf. Hele hans Kirkeindretning i denne Bye med Synoder, Consistorier, Kirkeforstandere, Kirkedisciplin og geistlig Jurisdiction, samt endelig Symboler, hvori gives Præsterne Formularer til Bønner ja endog til deres Prækener, viser ham som den stolte Hierark, der ville være i Genf og den reformeerte Kirke, hvad Paven var i Rom og over den catholske Kirke. Men især er Calvins Forfølgelse mod Servet saa oprørende, som jeg tør paastaae, der ikke findes noget mere oprørende Exempel paa i den catholske Kirke. Denne lærde Læge stod længe i fortrolig Correspondentse med Calvin, som eengang offentlig havde yttret, at den Heterodoxe, som gjør sig en Samvittighed af at bruge Benævnelsen Treenighed, maa derfor ikke udstødes af Sælskabet, eller behandles som en Kjætter. Servet gjorde sig altsaa ingen Betænk-

ning ved for Calvin i sine Breve at yttre, at Trinitets Dogmet var Platos ikke Christi. Calvin svarede Servet herpaa med en Hæftighed, som, da den intet udrettede, gik i de følgende Breve over til Skjeldsord, og endelig derfra til det uforsonligste geistlige Had. Sub sigillo amicitiæ havde Calvin endog vidst fra Servet at forskaffe sig nogle trykte Ark af en Bog, Servet agtede herom at udgive. Disse Ark tillige med Afskrivt af nogle Servets Breve sendte Calvin til Lyon, hvor Servet opholdt sig, og hvorfra han, for ikke at blive anholdt og behandlet som en Kjætter, nu derfor maatte flygte. Men til sin Ulykke tog Servet, der maaskee ikke drømte om, at Calvin var hans Angiver, igjennem Genf. Her fik ikke saasnart Calvin Nys om Servets Ophold paa Gjestgivergaarden, før han mod al Folkeret lod Servet fængsle og efter Lov og Dom brænde. Mærkeligt og, at det første religiøse Snigmord begikkes i Aaret 1563 paa Hertug Frants Guise af Hugenotteren Polerot, der holdt sig for en Guds Gesandt til at myrde Philisterens Overhoved. Engellands Primas, den protestantiske Ærkebisp Cramner, lod to unge Gjendøberinder brænde, efter een Dom Kong Edvard paa sin Prælats Overtalelse maatte underskrive med grædende Taarer. Saa tollerant Dronning Elisabeth var, saa lod hun dog flere Antitrinitarier brænde. Spørges hvorfor Kjættere bleve belagte med en haardere Straf, end de største Stats-

forbrydere, saa svarer en Biskop, der bedst maa vide det, at Baalet er en Efterligning af den guddommelige Retfærdigheds Straf. Thi ligesom en Kjætters Sjæl skal brænde evig i Helvede, saa brændes her i Livet hans Legeme.

Lucian bemærker, at man i Ægyptens pragtfulde af Guld og Sølv glimrende Templer træffer istædet for Billedet paa en Guddom, en Abe, en Kat, en Stork og flere saadanne Dyr afbildede. Saa det gaaer, siger han bittert, med disse Templer, som med de Stores Palæer, hvis Beboere ikke altid udgjøre Palladsets Prydelse.

Den lærde Forfatter af den nordsjellandske Landalmues Characteristik udleder Bondens Rolighed i Døden af hans Fæisthed eller Mangel paa Oplysning. Frygt for Døden skulde altsaa være een af Oplysningens Følger? Det kan jeg ikke troe. Holberg var saaledes en oplyst Mand paa sit Dødsleie som i sine sunde Dage. Hans Epistler, hvoraf et Bind udkom kort før hans Død, som han selv udsolgte, havde han staaende paa et Bord udenfor sin Seng. Naar fra Hoffet kom Bud for at høre hvorledes han befandt

sig, lod han den kongelige Lakay komme til sin Seng, og paa Spørgsmaal om hans Velbefindende svarede: Lakaien selv derom kunde skjønne. Naar denne da sagde, at ham syntes Baronen kun befandt sig ilde, svarede Holberg rolig, ja han skulde kun bringe den Beskeed. — Da den lærde Klevenfeld laae paa sit Dødsleie fik han et ikke saa ganske velkomment Besøg af sin Sognepræst, der blant andet spurgte den Døende om han havde Troen, hvortil Klevenfeld bitter i Døden som i Livet svarede: ja vist har jeg, trok den kun ikke ud af mig. Thi som den Døende var meget tunghørig, saa havde Præsten lagt sig lige over ham. — Saa rolig som naiv sagde og den døende Kajser Diocletian: Jeg mærker at jeg nu snart bliver en Gud. Thi jeg kan ikke troe andet, end at han herved har villet udtrykt sin Foragt for de krybende Romeres Forgudelse, hvormed de beærede deres afdøde Kaisere. — Men et end stoltere mere tankefuld Svar gav den i Slaget mod Ludvig Conde saarede fitesindstyve Aars Olding Connetabel Montmoranci sin Skriftefader, der og pinede den Døende med mange Spørgsmaal. Tænker I, sagde Connetablen, at jeg, som har levet i 80 Aar, ikke skulle have lært i et Qvarteer at døe. — Overalt tør Udtrykket om Døde paa Sygeleiet, at de ere døde rolig ikke være saa adæqvat. Thi som jeg forestiller mig Døden gaaer den af Sygdom eller Alderdom Døende ligesaa ubevidst ud af Verden, som han kom ind i den. Haab til Livet beholder nok enhver saale-

des Døende, ligetil den frygtelige Roe indfinder sig, da den trætte Natur ikke magter længer at gjøre Modstand. Kun egentlig om dem, der døe som Socrates, Cicero og Morus, kan siges at de ere døde roligen.

Den skandinaviske eller calmarske Union har aldrig været saa nær ved at blive fornyet, som under Kong Christian den 6te, da et stort Partie i Sverrig forlangte den danske Kronprinds Frederik, siden Frederik den 5te, til deres barnløse Konges Frederik Adolphs Tronarving. Men det danske Hof havde i Sverrig i Ministeren Berkentin en Rathue til Gesandt, som for vor Kronprinds ikke gjorde andet, end at drikke de svenske Rigsdagsbønder berusede i Pontak, som han endog forærede dem nogle Flasker af, naar de gik hjem. At Berkentin stod i Forbindelse med Hoffet i Petersborg, tør jeg ikke paastaae, da han siden levede og døde i megen Ære, og feiler jeg ikke, selv som Statsminister her hjemme. Imidlertid blev han dog med Grund mistænkt og foragtet af det svenske Partie, han skulle have arbeidet for og understøttet. Med alt dette paastaae dog gode og paalidelige Efterretninger om da holdte svenske Rigsdag, at det danske Hof skulle have seiret over Sverrigs Rigsraader, naar man herfra Danmark med Snuhed og Alvor havde taget sig

af Sagen. Vel maa Historiegrandskeren derfor sporge, hvor ved denne Leilighed den danske Minister for de udenlandske Affairer Schulin var henne, hvem dog Suhm roser saameget. Jeg veed herpaa ikke at svare andet, end at den kongelige Confessionarius Hofpræsten Bluhme havde faaet Christian den 6te og Dronningen indbildt, at det var Guds Villie, Kongen skulde lade sig nøie med sine Arveriger, og hvad Bluhme sagde og vilde var, for især Dronningen, altid Guds Villie. Men saa duelig Minister Schulin ellers kan have været, saa var det dog Svaghed, at han ikke med Kraft torde modsætte sig Præstens Meening, og viise Kongen med Djærvhed at en Hofpræst hverken paa eller udenfor Prækestolen bør blande sig i det Politiske. Jeg er overbeviist om, at Schulins berømte Eftermænd de to første Bernstorffer ikke saaledes havde ladet dem see i Kortet af een Præst.

Der er ingen Statsconstitution i det cultiverede Europa, som har været underkastet saa bittre Critiker, som vor danske Konges paa Rigsdagen i Aaret 1660 af alle Rigets Stænder paa den, efter min historiske Overbeviisning, høitideligste og lovligste Maade antagne og erkjendte Arve-Enevælde. Strax fik denne Constitution baade hemmelige og aabenbare Fiender

i Landets egen da rige Adel, hvoraf Flere vare heel lærde og for deres Tid oplyste Mænd. To Rosenkrandser Gunde og Oluf bleve saaledes Offere for deres Misfornøielse med denne nye Statsforfatning. Hvori egentlig Gunde Rosenkrandses Forbrydelse bestod, er nu ikke saa historisk afgjordt. Men haardt maatte det falde denne Olding, at skulle søge sin Tilflugt i Sverrig, hvis Regjering han, i Anledning af Thorstensens Indfald under Christian den 4de, og siden i Anledning af Carl Gustavs Fredsbrud i den svenske Krig under Frederik den 3die, haardt havde i offentlig trykte latinske Skrifter angreben. Thi som han var en Søn af den lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm, saa var Gunde selv og en lærd Mand ikke allene i de med hans Stand passende Videnskaber, men og ligesom Faderen i theologiske Videnskaber, hvorom hans efterladte Skrifter vidne. Dog Gunde Rosenkrands kom nok i Sverrig ikke længer end til Helsingborg, hvor han døde, og hvilken Bye som hele Skaane vel endnu ansaaes af ham og Samlevende for dansk, i Henseende til de mange nære Familieforbindelser og venskabelige Forstaaelser, der endnu maatte være mellem de Danske og Skaanske, hvilke sidste først fem Aar i Forveien vare blevne svenske. Ole Rosenkrandses Forbrydelse, der kostede ham Livet, thi han ærgrede sig ihjel af den ham overgaaede Høiesteretsdom, er derimod mere afgjordt. Thi vist nok havde han brugt heel uforsigtige Udeladelser i

sit Stridsskrift med Buno, hvori han blant andet kalder den som Majestætsforbryder dømte Ulfeld virum probitate clarum, og dertil angriber den af Cleriſiet og Borgerſtanden Kongen overdragne Arvesuccession. Men vor gamle Adel tabte sig stærkt efter 1660. Flere Familier uddøde, og de overblevne have siden maattet finde sig i med fremmed tysk Adel og indfødte Borgerlige, at dele deres Forretter. Derimod har vor Constitution været jævnlig angreben af Fremmede, som, uvidende i vor Statshistorie, ubekjendte med Danerfolkets Datids Cultur, ikke have kundet begrebet, hvorledes Folket har til dets Konge kunde overladt en uindskrænket Arveenevoldsregjering. Men disse Fremmede skulle vide, hvor fortrykt Folket var af sin Adel, der gik indtil saa at sige i Fødselen at qvæle gode Hoveder mellem de borgerlige, der som Ynglinge lagde sig efter videnskabelige Kundskaber, som Adelen udelukkende ville have sig selv forbeholdne. Med Adelen gjorde altid Partie Pluraliteten af Universitetets Professorer, og Rigernes Biskoper. Forslagene til vore Kjøbstæders Opkomst vare mislykkede Christian den 4de, der magtede selv i sin Alderdom bedre at styre en Tredækker, end som ung Mand at styre sit adelige Rigsraad. Haardt og paa alle Kanter trykkedes derfor disse Communer af de omkring boende adelige Herremænd, fra hvis Herregaarde ofte dreves med større Friheder større Handel end i Stæderne. Ei mindre trykket var Bondestanden, hvori

Fæstebønderne ganske vare Adelens Slaver, og de mellem dem boende Selveiere havde saa ondt ved at forsvare deres Eiendom og Frihed, at Mængden af dem opslugtes. Hvad Uret de Norske lede lige fra Aaret 1536 til 1660 maa fornemmelig tilskrives de danske adelige Lehnsmænd og de med dem i Forbindelse staaende borgerlige Embedsmænd, der som allerofteste havde staaet i hines Tjeneste, og af dem vare blevne befordrede. Kort intet Folk kunde med Grund være saa opbragt paa sin Adel, som det danske, hvorom vi og kan overbevises af de skjønne Documenter til Souverainitets-Historien, vor uforglemmelige Suhm lod ved sin Yndling Nyerup bekjendtgjøre i sine Samlinger til den danske Historie. Naar hine Fremmede, der have angrebet den danske Regjeringsform, havde vidst det, saa havde de og begrebet hvor villig Folket maatte være til at overlade Kongen det Enevælde han retmæssig er i Besiddelse af. Kofod Ancher har allerede i sin bekjendte Afhandling: De indole juris privati pro habitu imperii Dano Norvegia besvaret Montesquieu Angreb. Constitutionen er senere angreben foruden af Flere saa især af en anden ogsaa berømt Forfatter, en Dame, Baronesse Stael Holstein. Hvad hun siger om den kan enhver selv læse i hendes bekjendte Skrift over den franske Revolution. Et passende Svar herpaa forekommer det mig, hun har faaet af sin Recensent i Jenaische Algemeine Literatur-Zeitung for April

1819. Resensenten siger nemlig: at for ikke at sønderslides af Partier overgave de Danske og Norske til deres Konge en uindskrænket lovgivende og udøvende Magt. Dette Eenevælde, ledet af Trykkefrihed og Religionsfrihed, kan forskaffe en roligere og sikkrere Frihed end noget Parlament, eller nogen Representation. Thi saadanne Representanters Discussioner styres altforofte af Bestikkelser, og andre ligesaa skidne Grunde, og udarte derfor ligesaatit til meget alvorlige og fredforstyrrende Klammerier. Hvor rigtig og denne Resensentens Dom er, viiser den store Konge af Preussen Frederik den 2dens Regjering, under hvilken Censur og Kirkedisciplin vare ubekjendte Ting, og Trykkefrihed derfor var saa uindskrænket, som i nogen saa kaldet frie Stat.

Mellem Tyrkerne skal være en Spaadom, som siger, at deres Rige engang skal forstyrres og ødelægges af Russerne, i det mindste den europæiske Deel af det. De Fornemmere og Rigere af Constantinopels Indvaanere lade sig og derfor begrave ved Scutari over paa den asiatiske Side, for der at kunde altid ligge i Roe.

I Staden Rhodus paa Øen af samme Navn, der eengang har tilhørt Johanniter-Ordenen, skal endnu staae Bygninger fra det trettende Sekel, beboede fordum af denne Ordens Riddere. I flere af disse Bygninger seer man end i Dag meget vel conserverede Tegninger af disse Ridderes Skjoldemærker. I dem ville altsaa endnu mangen Skjoldbaaren kunde finde Beviis for om ikke just sin Families saa dog sit Familie-Vaabens Ælde.

Af alle Livets ungdommelige Fornøielser er Dans den udentvivl baade uskyldigste og for Sundheden den allergavnligste. Bigotten, som ivrer mod denne uskyldige Fornøielse, forbi den rigtig nok stundum overdrives, glemmer at dette er Tilfældet med alle Livets Glæder, som ofte nydes i for stor Dosis, glemmer at han vel stundum selv kan lade sig forlede af et godt Bords og andre maaskee ikke saa uskyldige og ædle Fornøielser som Dans er. Thi at Dans fra den høieste Oldtid, har været anseet for uskyldig, slutter jeg af, at man finder den i flere gamle Nationers Gudstjeneste, ikke blot Ægypternes og Jødernes, men ogsaa i Grækernes, som den endnu findes i Muhamedanernes Cultus. Hvo mindes ikke Horatii skjønne:

Junctæqve nymphis gratiæ decoræ
Alterno terram qvatiunt pede.

Intet Under altsaa, at i Middelalderens christne Cultus, hvori optoges saamange hedenske Fæstligheder, ogsaa paa de store Høitidsdage dansedes i Kirkerne, hvorom Cahusin von der alten und neuen Tantzkunst har endeel, som og vor Meursius har skreven De faltationibus veterum. Ogsaa her i vort Norden har ved visse især høitidelige Vigilier, Dans i Kirker og paa Kirkegaardene været almindelig, som sees af den Tids Kirkelove. Selve den catholske Kirkes Prælater dansede i selskabelige Sammenkomster. Saaledes da under Conciliet i Trient den siden saa famøse spanske K. Philip den 2den kom som endnu Prinds gjennem Byen, anrettede Conciliets Fædre blandt andre Lystigheder for Prindsen ogsaa et Bal, som Cardinalen af Mantua aabnede. Og lægge Beretningerne til, at det var en Lyst at skue den Gratie og Værdighed, hvormed de høiærværdige Bisper og Prælater dansede. Jeg har og læst om en Biskop i Odense, der ved sin Søns Bryllupsgilde, som holdtes paa Byens Raadstue, dansede polsk med Bruden sin Svigerdatter. Men det maa have været før Aaret 1560, thi da gaves paa Odense Landemode et Monitum, som tilholdt Provsterne, de skulle forbyde Præsterne at danse i Sælskaber. Ligefra Oldtiden af finde vi, at Dans har udgjort i de sælskabelige Sammenkomster en saa vigtig som fornøielig Tidsfordriv, og for at forøge Fornøielsen, man har havt flere Slags Dandse. Herodot taler saaledes om attiske, laconiske, og flere

saa forskjællige Slags Dantse, som vore polske Danse, Springe Danse, Narredanse, Mummedanse, og hvad de alle kaldtes i Middelalderen, og tildeels kaldes endnu. Mærkeligt, at mange af vore Nutids Danse endog have været bekjendt i Oldtiden. Thi som Strabo fortæller gjorde Lusitanierne meget af Dans ved Musik af Fløite og Valthorn. De havde en Hoppedans der var omtrent som vor Polonaise. Om en anden Dands fortæller han at Chapeau og Dame stødte saaledes Haand i Haand paa hinanden, at de vendte Ansigterne fra hinanden. Dette er een almindelig Tour i vore endnu brugelige Dandse. Chapeauen giver nemlig sin høire Haand i Damens paa hendes Ryg liggende venstre Haand, og Damen igjen sin høire Haand til Chapeauens paa hans Ryg liggende venstre Haand. Dog synes især ethvert Folk at have havt sine egne indfødte Nationaldandse. Saaledes haves i Brasilien en saakaldet Negerdands, hvori Fødderne røres mindre end den hele Krop, der sættes i mange rigtig nok stundum ikke saa anstændige Bevægelser, hvilken Dans dog bruges selv i de fornemste Circler. Lad nu end denne Brug være Misbrug, saa er den jo dog ikke større end naar de Ældre forøde sig ved et Skilpadegilde, eller lade sig af de behagelige hede Viine forlede til at tage et Glas over Tørsten, thi en behagelig Nydelses Brug og Misbrug er nok altforofte uadskillelige for Gamle som Unge. Ogsaa her i Norden have vi havt vore Nationaldandse, som

den fordum bekjendte skaanske Syngedans, der maaskee endnu kan findes mellem vore sjællandske Bønders Danse. Ogsaa Færøerne have en National meget simpel Dans, hvorved de holde hinanden i Haanden sluttende sig i en Kreds, som Debes omstændelig fortæller. Overalt gjordes hele Norden over, og særlig her i Danmark, meget af Dans, som derfor tit overdreves, tit foranledigede Klammerier. Ved ethvert Fortidens Gilde var derfor Dans, som den endnu er i vore Bønders Gilder, en nødvendig Fornøielse. Bording i sine Poesier sætter og derfor sammen Vielse og Dans, som lige nødvendige Bryllups=Ceremonier. Jeg mindes og at have læst om en Snedkersvend, hvem angaaende Lauget gjorde det Decret, at han aldrig kunde blive Mester, fordi han havde danset paa en Skarpretters Bryllup. Saa vigtig ansaaes og i de ældre Tiders Dans, at man har et Christian den 4des Kongebrev opbevaret, hvori han befaler sine unge Adelige flittig at søge Danseskolen. Hvad der ved denne selskabelige Fornøielse ofte foranledigede Misfornøielse, Uenighed, ja stundum støiende Klammerier, var den saa kaldte Forbans, hvori da sattes meget mere, end nu for Tiden i at føre op ved en Dans, hvilket Fortrin da og stundum nu kan volde i det mindste Uvenskab. I vore gamle Gildesskraaer f. Ex. den malmøske, af Lagerbring opbevaret, finder man og derfor Bøder paalagt den, som drister sig til at trine frem paa Gulvet, og tage med Magt For=

dansen fra den, der engang havde den. Overalt spores Nordboens og især de Danskes indgroede Rangsyge, (hvorom mere i et andet Stykke) ogsaa i denne Fornøielse. Ved Prinds Christians, saa kaldet den 5tes, pragtfulde Bilager, mødte saaledes den Ubehagelighed, at den franske Gesandt forlod under Ballet Høitiden. Aarsagen hertil var fordi han stødte sig over, at han ikke strax efter den kaiserlige Gesandt fik Bruden at danse med, og dog fik ikke nogen anden Gesandt hende, men det var Kongen selv, som tog hende op, da hun havde danset med den kaiserlige Minister. Det er og bekjendt nok, at Dans er nærmest Aarsag til, at det kjøbenhavnske Universitets Professorer have faaet Rang, den man længe troede Lærde ikke behøvede, da Fortrinet i Kundskaber for deres Medborgere gav dem en langt hæderligere Rang, end nogen Rangforordning kan give. Men imidlertid ville man i Cancelliet ikke antage dette, og Cancelliesecretairerne, der var i Rangforordningen, paastode derfor at danse før Professorerne, der endnu ikke nævnedes i denne Forordning, hvilket meget ærgrede disse Lærde, hvis Discipel en saadan Secretair ofte faa Dage i Forveien havde været. Som jeg troer skal ellers ved Fordansen ikke forstaaes, hvad vi kalde at føre op, men herved forstødes nok Ballets Aabning, hvorved den udmærkede Danser især fik Leilighed til at vise sig, saa derfor enhver Dame ønskede fortrinlig at danse med ham. At dertil og var Lei-

lighed i en Menuet, hvormed Baller i gamle Dage altid aabnedes, viide de, som erindre sig, fra deres Ynglings Dage, det uforglemmelige behagelige Syn paa det afbrændte Christiansborgs stolte Riddersal, naar Høisalig Kong Christian den 7de aabnede et Balparee ved en Menuet med sin mageløs skjønne Dätter, nu Enkehertuginden af Augustenborg. Paa Misbrug af Dans vises i Odense St. Knuds Kirke Liget af en adelig Dame, som i en overdreven Dans skal være styrtet død ned. Zeloten skuer paa dette Lig med en hellig Modbydelighed, der giver ham Stof til adskillige Straffeprækener. Men han glemmer, hvortit han gaaer forbi mangen Grav, der gjemmer Liget af en Æder, hvis trodsede Indigestion forkortede mange af de Leveaar, den Hensovedes gode Natur havde bestemt ham til. Hvad endelig angaaer Fortidens Mummedanse, Nutidens Masserader, da haves om den en udførlig Efterretning i Minerva, hvortil jeg henviser.

En af Historiens ikke blot mærkelige, men man tør vel og paastaae, især med Hensyn til Kjønnet, store Regenter har unægtelig den engelske Dronning Elisabeth været. Thi til hvad Engelland først hundrede Aar efter hendes Død blev, lagde hun Grunden. Det for Engelland som for sig selv ulykkelige Stuartske

Huus opholdt kun Fuldendelsen af denne store Dronnings Bygning. Men hvor end talentfuld denne stolte Dame var, saa besad hun dog flere sit Kjøns Svagheder, deriblant især den, at hun troede, der ikke i Engelland gaves et skjønnere Fruentimmer, end hun var. Hendes Toilet tog hende altsaa megen Tid, selv i hendes Alderdom, thi hun døde i sit 70de Aar. Hun efterlod sig og derfor i sin Garderobe ikke mindre end tre tusinde Klædninger af alle Slags Moder.

Med den Dom, at Christian den 4de var større som Menneske end som Konge, sluttede jeg min for 14ten Aar siden udkastede Characteristik af denne Konge. Jeg viiste deri den forevigede Christian den 4des sjeldne Kundskaber i Videnskaber og Sprog, i Søvæsenet, i Taktiken, i Mekaniken indtil mindste Haandgreb, og endelig hans store Færdighed i alle Slags Legemsøvelser. Med Beviser oplyste og godtgjorte jeg hans mageløse Alt omfattende Virksomhed, hans Mod, Tapperhed, Uforsagthed, Bestandighed, Vedholdenhed, Raskhed, Aandsnærværelse og Resolution. Jeg omtalte og denne Konges rosværdige, og, uden al Hensyn til Stand, urokkelige Retfærdighed. End viiste jeg, hvor et sjeldent Menneske Christian den 4de var som Huusfader og Huusholder, og hvorledes han forstod, at pryde alle disse sine sjeldne Dyder med en

Popularitet og Nedladenhed, der dog i det huuslige og i det daglige Liv intet opoffrede af Majestæten, en Kunst den populære Fyrste ikke altid forstaaer.

Men i at samle Data til Christian den 4des Characteristik, overſaae jeg ikke den uimodsigelige Sandhed: at de meest indtagende Egenskaber hos Privatmanden, ikke altid gjøre den store Regent. Frimodig opgav jeg derfor de flere denne Konges Skrøbeligheder, der havde paa hans Regjering en ikke ubetydelig Indflydelse. Hertil regnede jeg: den vist ellers gode Konges Hang til bidende og fornærmende Vittighed, hans alt for store Lyst til at blande sig i Detaillen, hans Hidsighed, og endelig hans Vellyst eller Hengivenhed til Kjønnet. Men da min Hensigt mindre gik ud paa, at characterisere Mennesket Christian som Konge, end Kong Christian som Menneske, saa tog jeg Beviserne for disse den forevigede Christians Skrøbeligheder mindre af hans offentlige end af hans private Liv, dog saa, at jeg ikke glemte at paapege den Skade, som disse Skrøbeligheder beviislig havde paa Christians Foretagender som Konge. Jeg tør afholde mig her, fra videre at udskrive mig selv, da Characteristiken staae til hver Mands Eftersyn baade i Ny Minerva for Aaret 1808, og i nogle Aftryk af samtlige mine Characteristiker af de oldenborgske Konger. Flere, mig tildeels endog ubekjendte, Sagkyndige og Lærde ydede mig baade offentlig og privat deres Tilfredshed med dette mit Bidrag til

Historien om vore danske oldenborgske Konger, som især med Christian den Andens og Christian den 4des Characteristiker, dem jeg kun af nogle Faa har maattet høre ilde for, men hvis Domme ere mig ligegyldige i hvem de saa ere.

Det smigrede mig derfor meget, da jeg saae, at min Anskuelse af denne Konge blev bifaldt af en af mit Fædrenelands Nutids første Skribenter, Hr. Professor Olufsen, som, i sine selvtænkte frimodige Bidrag til en statsoeconomisk Oversigt af Danmark, ogsaa indrømmer Christian den 4de sine Fortjenester, men dog ikke vil at han var den store Konge. Og mindst havde jeg ventet at baade Ukyndighed i Fædrenelandets Historie, og et Videnskabsmanden nedværdigende Hykleri, skulle tilføiet Professor Olufsen de Uartigheder, han for denne sin frie men historisk rigtige Dom har maattet døie. Thi for at Dommen er grundet tør jeg, foruden at henvise til min omtalte Characteristik, og de beviislige Facta, deri ere anførte, endvidere anføre flere ligesaa uimodsigelige Data, der nærmere skulle tages af Christian den 4des Liv som Konge i hans Staters baade udvortes og indvortes Beskrivelse.

Det er da først unægteligt, at det af Historien synes, som kunde alle denne Konges, Danmark ødelæggende, Krige været forekomne. Holberg siger om den første svenske Krig, at den førtes, fordi hverken af Parterne, Danmarks Christian og Sverrigs Carl, ville give efter. De upartiske svenske

Historieskrivere stemme med denne Dom, som desuden forsvares i Krigs-Manifestet. Selve fremmede Skribenter bemærke vor Christian den 4des store personlige Tapperhed, den han som Yngling viiste i Slaget ved Calmar, og som Olding i Søslaget under Femern. Endog hans Fiender indrømme ham mange skjønne taktiske Kundskaber. Men uagtet disse for en General saa nødvendige Egenskaber, saa vidste dog Christian forud, at han i den tydske Krig vilde faae med een saa stor og øvet Feltherre som Tilly var at bestille. Uden tvivl var det og en Feil at Christian ikke benyttede sig af Tillys Fraværelse og ved Nordheim tvang hans Armee til at slaaes, men ubehindret lod den gaae derfra til Gøttingen, ligesom han efter Slaget ved Lutter formeget deelte sine overblevne Tropper. Christian vidste dog, hvorlidet han kunde i denne Krige bage paa sin da vigtige Adels Understøttelse. Thi han maatte formode, at den holsteenske Adel ikke kunde være ham god, og han vidste at Pluraliteten i den danske Adel ansaae denne Krig for Sig og Danmark uvedkommende. Udfaldet var, som bekjendt, ulykkeligt og ødelæggende for Christian og hans Stater, hvoraf især en af de vigtigste Provindser Jylland leed saa meget, at det vel end i Dag ikke er forvundet. Men den Ulykke jeg anseer som den største, der fulgte af denne Krig, var Hadet, som i den allerførst grundlagdes i det oldenborgske Huus mellem de kongelige danske og de hertugelige holsteenske Prindser, og hvoraf vore snilde svenske, i

Politik os altid overlegne, Naboer saa godt have, snart lige til Datum forstaaet at benytte dem. Christian den 4de lagde sig ud med hele Sverrig og dets Allierede ved Oresunds Tolds utidige Opskruelse, med Sverrigs Regjering ved det upolitiske Medhold han gav den svenske Enkedronning, men hvad der maaske var allervigtigst, i Forholdene med Sverrig, var at Christian den 4de ringeagtede, eller dog af flere Ytringer synes, som han ringeagtede den hele Europa over med Rette hoitagtede store svenske Minister Axel Oxenstjerne.

Den oresundske Told var af den beromte Peter Oxe sat, under Kong Frederik den 2den, paa en saa fast Fod, at den, herpaa forbleven, skulle have sparet Danmark mange Ubehageligheder. Men negte kan den Historiekyndige ikke, at der i denne Tolds Oppeborsel stundum foregik Uordener, som ikke kunde andet, end opbringe de fremmede Nationer. Slange i sin kostelige Kronike om denne Konge har udforlig fortalt disse Uordener, hvoraf jeg her allene vil udmærke folgende Facta, dem da og Holberg tildeels anforer i sin Historie, i hvormeget han end synes at ringeagte Slange. Allerede da i Aaret 1602 klage Engellænderne over det Ophold, de Seilende lede i denne Tolds Klarering af de oresundske Toldbetjente, hvorimellem ofte fandtes Officianter af slet Character. Jeg har saaledes i Dr. Hosts Journal for Historie og Politik, hvor findes et Bidrag fra mig til

denne Tolds Historie, omtalt de to Svenskere, der af den danske Regjering vare ansatte ved Oresunds-Toldkammer, og i Toldens Hævelse især fortrædigede de svenske Skippere. Allerede i den første svenske Krig forhøiede Christian Oeresunds Told saameget, at Hollænderne ikke uden Grund klagede herover, især da de ikke, uden i Forveien indhentet Tilladelse, maatte, og det endda for en meget opskruet Toldforhøielse, føre Salpeter gjennem Sundet, som Kongen i Aaret 1637 tildeels lukkede for dem. Politik havde dog maaske fordret, at Christian den 4de borde mindet sig, hvad han og Undersaatter skyldte Hollænderne, der reve os ud fra det Aag Hanseerne i flere hundrede Aar holdt os som hele Norden i. Vel meget benyttede alligevel denne Konge sig af Danerkongernes gamle Ret, til i Oresund at anholde Skib og Ladning, naar man her trængte til Samme. Betaling herfor ervlagte vist denne retfærdige Konge, men Betalingen kunde dog ikke altid svare til Torvepriserne paa de Markeder, hvorhen Skipperne havde bestemt sig. Kort hele Christian den 4des Regjering igjennem føres, som foranførte Chronike af Slange noksom beviser, svære og ikke ugrundede Klager over Oresunds Told, der, ligefra Christian selv havde taget Rigernes Spir i Haand, aldrig oppebares efter nogen fast, af Europas Nationer erkjendt, Maalestok. At selv vor Almue derfor vidste, hvor forhadt denne Told havde hos Fremmede, især vor svenske Naboe, gjordt det

danske Navn, viser Helsingøers Indvaaneres Overfald paa de ved Øresunds Toldkammer ansatte Svenske, da Rygtet var kommen til Byen om Thorstensens Indfald, som jeg i hiint ommeldte mit Bidrag til denne Tolds Historie har fortalt. Vist og, at Medholdet, Hollænderne viste de Svenske i denne sidste Krig, reiste sig fra Øresunds Told, hvoraf overalt tør være, at Danmark har havt større Skade end Gavn. Hverken med Salvius eller med Puffendorf vil jeg troe at Christian den 4de lagde underhaanden Hindringer i Veien for at Gustav Adolf ikke skulle faae Overcommandoen efter ham i den tydske Krig. Jeg vil ikke heller antage det for afgjort, at Christian uagtet den med Gustav 19 Mai 1624 sluttede Tractat til fælleds Staters Forsvar, indlod sig endnu inden Aarets Slutning i Underhandling med Keiseren. Thi hvad han gjorde var han nød til.

Men selv Holberg tør ikke kjende Christian den 4de ganske frie for Misundelse over de Svenskes Fremgang i tredive Aars Krigen, saa han endog som gammel Mand igjen vildet paataget sig en nedersaxisk Kredsoberstis Post, der i hans yngre Aar var kommet ham saa dyrt at staae. Dog Misundelsen havde været tilgivelig, om Christian havde beholdt den hos sig selv, og ikke upolitisk blandet sig i Sverrigs indvortes Affairer. At Christian den 4de tog sig af Sverrigs fortrykte og maaske miskjendte Enkedronning var han som Menneske at rose for. Men som dansk Konge og

Sverrigs Naboe gik hans Medhold for vidt, hvilket og de Svenske toge sig nær, især da de spurgte, at den fra dem til Danmark flygtede Dronning her var saavel optagen, at hun endog indbødes til vort Hofs Festiviteter. Jeg vil ikke forsvare Oxenstjerne, men vist er det, at Gustav Adolph selv ikke ansaae hende skikket til Deeltagelse i Rigets Affairer, og derfor udelukte hende i sin Disposition. Og da nu fornemmelig Axel Oxenstjerne var Dronningens Uven, saa paadrog og vor Konge sig ved Medholdet han gav hende, denne store Ministers Uvenskab, der forøgedes ved Christian den 4des stundum bidende Udladelser om denne saa berømte og høitagtede svenske Minister. Saaledes kaldte han sit med Hamborg indgaaede Forliig, et godt Kolplaster til Oxenstjernes podagriske Fødder, fordi han troede Forliget vilde ærgre denne Sverrigs Cantsler. Ved en anden Leilighed stikler han paa Oxenstjernes Herskesyge, hvorfor han troer, at en Marskes Valg vil tage paa Cantslerens Helbred. I Anledning af en mellem Sverrig og Portugal sluttet Tractat siger Christian den 4de, at da det 13de Capitel af Johannes Aabenbaring skreves, var ikke tænkt paa en Oxenstjerne, men den svenske Regiering behøvede en Drømmer, som kunde drømme dem nogle Penge sammen. Selv Oxenstjernes Opførsel mod den svenske General Banners Enke critiseres skarpt af Christian. Men denne vor Konges Critik føltes saameget mere som den var bidende, hvorpaa hans Histo-

rier har Beviser nok af, ogsaa mod andre Regjeringer end just Sverrigs allene. At han har Deel i Skriftet af Dania ad exteros de perfidia Svecorum vil jeg ikke troe, og allermindst i den tydske Oversættelse. Det er i denne Oversættelse at Digtet: Die Ochsen stehn am Berge findes, med en skammelig latinsk Forklaring, som fortæller Oxenstjerne skal brænde evig i Helvede mellem alle Kjettere for Religionskrigene i Tydskland, Forræderiet i Danmark, forbi han ophidsede Tyrker og Ungarer mod Kajseren, mod deres Konge, Tartarer mod Polen o. s. v.

Ogsaa i sine Staters indvortes Regjering burde Christian den 4de efter sine store Talenter, Kundskaber og mangeaarige Erfaring ikke have fra Begyndelsen til Enden bleven saa afhængig af sin Adel og tildeels sin Geistlighed, som dog denne Konge altid var. Men det synes som Modet, der aldrig forlod ham i andre Farer, paa Landet og paa Søen, blev ham utro, naar han sad i sin Raadssal mellem de danske Rigsraader. Allerede derfor i Aaret 1603 torde Rigets Adel ikke allene nægte at bidrage fremdeles til Rigets Grændsefæstningers, Flaades og Tøihuses Istandsættelse, men de torde endog aftvinge Kongen en Revers for, at hvad de i Aarene fra 1699 havde dertil betalt, ikke skulle ansees som en Indskrænkning i deres Friheder. Derfor og at Christian den 4de ikke trængte igjennem med sit skjønne Forslag til de danske Kjøbstæders Opkomst, men herimod endog maatte af

sin Adel høre paa nogle uartige Indsigelser. Thi de adelige Herregaardseiere vilde ikke lade sig betage den Ret, eller rigtigere Usurpation, hvorefter de handlede umiddelbar fra deres Gaarde og Godser baade med Hanserne og med Hollænderne, hvis paa Landet værende Losse og Ladesteder derfor gandske betoge Kjøbstæderne deres Næring. Derfor og at denne ellers saa snilde Konge ikke kunne faae den ligeledes usurperede, og som den samtidige Arnt Berntsen bevidner, høist fordærvelige Vornedret afskaffet, Bøndernes trykkende Hoverie sat paa Penge, med flere Lettelser for Bondestanden. Derfor de flere igjentagne men altid forgjeves Forsøg paa at faae Rigets Lehn fordeelagtig bortforpagtede. Og alle disse Forslag til Rigets Bedste gjorde dog Christian i sin Mandedoms Kraft, den Slesvig-Holsteens Adel flere Gange maatte føle, at, som Slange efter Dievidners Beretning fortæller, Christian lod en Herregaard i Slesvig afbrænde, fordi Herremanden havde dristet sig til, at paaanke for den kaiserlige Kammerret en Slesvigs Landretsdom. Christian den 4de nød en sjelden rask og rørig Alderdom, hvori derfor ifølge hans lange Erfaring, i Forbindelse med den inderlige Kjærlighed, Rigets saakaldte ufri Borgere bare for ham, da de dybt følte baade deres egen og deres elskede Konges trykkende Afhængighed af Adelen, syntes at noget maatte kunde været udrettet, til at løsne disse for Konge og Undersaatter lige haanlige

aristocratiske Baand. Hertil kommer at den gamle Christian med sin Ungdoms Virksomhed og Mod, som han til Forundring viiste i den sidste svenske Krig, dog var omgivet med en Adel og et adeligt Rigsraad, hvis Pluralitet vare unge Herrer nylig komne fra Skolen, som han selv ytrer i et af Professor Nyerup opbevaret Brev fra Aaret 1640. Da der til samme Tid vare, ja nok i flere de foregaaende Aar havde været, Partier mellem den danske Adel, saa synes det ikke at have kunde været saa vanskeligt for den erfarne men dog saa virksomme kongelige Olding, at benytte sig til Kongemagtens Udvidelse af det gamle saa ofte brugte devide et impera. Men nei, den gamle Christian hildedes i det Ulfeldske Parties Intriger, og i sin Kjærlighed til sine Børn altforofte tabte af Sigte sin kongelige Magt og Indflydelse.

Christian den 4de var en religiøs i Modgang og Medgang Gud hengiven Konge. Den Regent som agter Religionen, er som Løven, der lader sig lede af sin Vogters Haand og Stemme, siger en berømt fransk Forfatter. Men denne Vogter skal være Religionen selv, ikke dens Præster. Thi hvor Geistligheden har Indflydelse paa Statsforfatningen, bliver det en Umuelighed at anbringe Love som sigte til Statens Bedste, da fra Clerus immer vil møde Modsigelser, støttede paa hemmelighedsfulde eller mystiske Autoriteter. For denne en anden berømt ogsaa fransk Skribents Bemærkning ligger Beviser nok i alle Staters

Lovgivninger, ogsaa i den danske. Christian den 4de, saa lærd og for sin Tid en oplyst Herre, han end var, lod sig dog i Religionens Anliggender styre og regjere af sine Hofpræster, Bisper og theologiske Professorer, ved hvis Disputatser han endog ofte selv indfandt sig, ja lod stundum endog falde et Ord med, som til Exempel i Disputatsen mellem Resen og Cock. Men en Regent, der nedlader sig til at være Disputator, forledes lettelig til med Magtsprog at erstatte hvad der mangler i Beviserne, og uden Naade straffe dem, der ikke ville eller kunne lade sig overbevise. Derfor han ikke kunde faae den forargelige Exorcisme afskaffet videre end for de kongelige Børn, saa han altsaa ganske miskjendte den høieste Magt over Kirken, Danmarks Konge har havt ligefra Reformationen af. Derfor de strænge Love mod Anabaptisterne, som dog Holsteens Hertuger ikke toge i Betænkning at formilde. Derfor at Tyge Brahe, Hemmingius, Dybvad, Grønbek, Aalborg, Stubæus, Arbo, Holger Rosenkrands og flere lærde og oplyste Mænd mere og mindre forfulgtes, ja nogle af dem bleve Offere for Præsternes Intollerantse, som altid understøttedes af den regjerende Adel, der med Geistligheden havde fælleds Interesse af, at standse almeen Oplysnings Fremme. Den ellers saa retfærdige Christian den 4de forledes herved til Uretfærdighed mod nogle Statens de bedste Mænd; som Kongen endog kunde have brugt naar han havde tordet, f. Ex. en Dybvad, sig til største

Forbeel. Men et af Theologerne antaget Dogma var Christian ligesaa vigtigt som den vigtigste Statssag, en Overtroe, der ingenlunde kan holdes den store Konge tilgode med Tiderne. Thi er Regenten stor, saa er han i Meget, over sine Tider, og over de Mennesker han levet imellem. Saa var Frankernes store Carl, saa Russernes Peter den Store, saa var og Preussens eneste Frederik. Men den, baade som Menneske og som Konge, inderlig elskværdige Christian den 4de var som hans Fader og Farfader og Oldefader havde været, en af Rigets Adel lænkebunden Konge, der dog ifølge sine udmærkede Talenter, vist endnu mere, end hine, følte hvor disse Baand generede, men alligevel ikke magtede at løsne dem. Men og derfor at Christian den 4de ikke for sine Stater kunde virke det varige Gode, som hans Historie tilfulde viser han ønskede at virke.

Kort Christian den 4de var et godt Menneske af et udmærket godt Hoved, der med et sundt Legeme besad flere Sjels og Legems Talenter. Men som en udmærket Huusfader vilde han ifølge sit Temperament, hjemme leve i Roe og Fred med dem, der nærmest omgave ham. Christian ansaae alle sine Stater som sit Huus, og sig som første Huusfader i det, der og ikke var bange for, at forsvare det mod udvortes Fiender, men han opoffrede meget for Huusfreds Skyld, vilde derfor gjerne leve i Roe med dem, han daglig skulle leve imellem. Men saa elskværdige

de huuslige Dyder ere, ogsaa hos en Konge, saa er det dog vist, og af Historien beviisligt, at ikke de danne den store Regent. Den berømte Historieskriver Gibbon paastaaer endog, at de meest indtagende Egenskaber hos en Privatmand, kunde blive de skadeligste hos en Regent.

Skjøndt efter en meget grundet Formodning, Chineserne længe før have kjendt og brugt Tobak, saa synes den dog først at være bleven Europæerne bekjendt ved Amerikas Opdagelse. De indfødte Amerikanere skal især have brugt denne Urt ved deres Fredsfæste, hvorved en Pibe Tobak overraktes som et Symbol paa Fred og Enighed. Landets Førster og de tilstædeværende fornemme Europæer fik ligeledes hver deres Pibe, og herved Smag paa Tobaksrøgen. Dog gjorde de Fornemme blandt disse udenfor slig høitidelig Anledning nok selv mindre Brug af Tobaksrøgen, end de herved foranledigede de Ringeres, især Skibsfolkenes Opmærksomhed, saa at derfor Tobaksrøgen mellem Matroser snart blev ligesaa almindelig som nu Sktaa er mellem dem, efter at det er bleven forbuden at røge Tobak til Skibs. Først mod Midten af det sextende Sekel synes Tobak at være kommen i Europa i saa megen Brug, at samme vakte Opmærksomhed, saa flere Læger skreve for og imod den. Ja

selv Kongers og Pavers Opmærksomhed undgik denne uskyldige Urt ikke. Engelands desværre alt for lærde Konge Jacob den 1ste belagte ei allene denne Urt, som han kaldte et skadeligt Ukrudt, med en svær Told, men og indskrænkede dens Plantning i Virginien til visse Pund, ja skrev endog imod den det under Benævnelsen miraecasenos bekjendte Skrift. Paven Urban den ottende truede i Aaret 1624 alle dem med Band, der i Kirken brugte Tobak, og denne Bandtrudsel igjentoges henved 70 Aar efter af Paven Innosens den tolvte. Dog i Aaret 1724 hævedes af Pave Benedict den trettende, der gierne selv gad smøge sig en Pibe Tobak, denne Banbulle. Hvor i Botaniken uvidende man har været selv i Tyskland, i det attende Sekels første Decennier, viser et Forbud af 1719 fra Magistraten i Augsburg mod at plante Tobak, af Frygt for at denne Plante skulle skade Jorden til Kornsæd, hvilket just er det Modsatte, som jeg veed af Jordene ved Nyborg, hvor de, der for flere Aar siden have været beplantede med Tobak, just nu ere de frugtbareste til Kornsæd. Men det i Tobakkens Historie synderligste jeg veed at bemærke, er en Politilov for Bern af 1661, og en nogle Aar derefter i i samme Bye og Canton organiseret Chambre du Tabac, der holdt sig til Midten af det sidst forløbne attende Sekel. Thi denne Politilovs flere Dele ere ordnede efter de 10 Bud, hvoraf et strængt Forbud mod at Tobaks Brug findes under det Bud: "Du

skal ikke bedrive Hor." — I vore tre nordiske Riger er Tobaks Brug, saaledes at den tiltrak sig Tænkeres Opmærksomhed, nok ikke ældre end mod syttende Seculs Begyndelse. Auberg de Mauriet i sin nordiske Reisebeskrivelse siger, at i Aaret 1637 var Tobaksrøg almindelig i Brug i Tyskland. Allerede i Aaret 1631 udbad Islænderen Arngrim Jonas sig den som Læge, Naturkyndig og Oldgrandsket lige berømte Oluf Worms Mening om Tobakkens Nytte eller Skadelighed. Worm svarer herpaa i sit 326de Brev, henvisende Arngrim til Clausius og Mænder, der have skreven denne Urts Historie, men siger tillige at Urten med Maade brugt er meget nyttig for kolde og flegmatiske Temperamenter. Dog troer han ikke, den sikkert kan bruges in substantia, altsaa som Skraa, derimod, som Skibsfolk bruge, at ryge den, skal den kunne med Nytte bruges mod Snue og anden Forkølelse. Tobakssaft i Viin med Muskatnød i anbefaler han og som et Laxativ. Vor ellers berømte Botaniker Simon Pauli har derimod i en egen Disputats skreven mod Tobakken. Bording synger om denne Urt p. 320 første Deel af hans poetiske Skrifter saaledes:

"O ædle Vært Tobak, O Urters Kajserinde,
Hvo kan din høie Værd som det sig bør befinde?
Du driver Snue bort, du dæmper Tænders Værk,
Du kandst Hukommelsen og Synet gjøre stærk.
Den skjønne Flora selv paa Dig en evig Ære
Sig har indlagt og vel sit Hoved høit maa bære,

Apollo siger, han blandt hendes Blomster-Kram,
Saa kraftcrig en Urt ei nogen Tid fornam.
Han vil om Kongebrev hos Jupiter ansøge,
Det dig slet ingen maa med Piberøg opsmøge,
Saa sant han paa sit Been ulemmelæst vil gaae,
Man veed vel, hvo det er han dermed mukker paa.
Den halte Smed Vulkan en Krykke det vil volde
Til den han før ved gik, saafremt som han vil holde
Med sin sædvanlig Smøg. Saa faaer han det som bør
Og bliver Hanrei vist, om han det ei var før.
Den store Jupiter med al sin Himmel Skare
Din ukatteerlig Kraft og Dyder kan forsvare."

Ligeledes er bekjendt vor Lucoppidans Digte til Tobakkens Berømmelse, som Holberg kalder et Mesterstykke i dansk Poesie, og Nyerup og Rahbek *omtale* med Agtelse. Friedenreich i Kong Christian den 5tes Krigshistorie fortæller, at de danske Soldater var saameget for Tobak, saa Forposterne i den svenske Krig tilbyttede sig hos de Svenske Forposter Tobak for Brød. Saa fortæller han og, at de Matroser, som Admiral Tromp tilførte Kongen for at gjøre Landtjeneste i Skaane, skjænkedes endeel Tobak. I den største Deel af det 17de Sekel har altsaa Tobaks Brug i det mindste som Røgtobak været almindelig mellem den ringere Borgerklasse, uagtet allerede i Kong Christian den 4des Regjeringstid ved Lovbud var søgt at standse dets Brug. Thi fra denne Konge haves en Forordning af 29de Juli 1632, der paa Grund af den store Skade, som Tobaksdrikken Under-

saatterne i Norge tilføier, forbyder al Tobaks Indførsel under dets Forbrydelse og anden vilkaarlig Straf. Men endelig er den gode Konge deels af sine Læger bleven overbeviist om Urtens Uskadelighed, deels vel og af Rigets Raad bleven gjort opmærksom paa Nytten for Finantserne ved dens Indførsel. Ved Forordningen 8de Martii 1643 blev derfor dette Forbud hævet, og Tobaks Indførsel i Norge tilladt, mod to Marks Told til Kronen af hvert Pund. Siden finde vi og at vore Konger alt mere og mére have forstaaet at bruge Tobakken til deres Toldintraders Forøgelse, skjønt det vel ikke tillige altid er lykkedes ogsaa med denne Forøgelse at forbinde Undersaatternes Fordele. Forordningen af 3die Marts 1778 og Navnet Borre i den danske Tobakshistorie, vække saaledes ikke saa behagelige Reminisenser hos dem, der minde sig de Tider og det Tab, de lede ved den da i Tobakshandelen foregaaede vigtige Forandring. Mærkeligt er det ellers, at det er først med Hensyn til Norge at vor Lovgivning tager Notitse af denne Urt, og det endog endnu i Kong Christian den 5tes almindelige Lovgivning. Thi D. L. 4 — 1 — 18 der indskjærper Skibsfolkene Forsigtighed med Ild og Lys, har intet om Tobaksrøg, da derimod samme Sted i norske Lov, der ellers er her ordlydende med D. L., forbyder at drikke Tobak under Skibets Overløb. Endnu maa jeg erindre, at ogsaa Holberg omtaler i sine Epistler Tobak, men holder sig neutral.

Dog da han selv var en god Snuser, derimod ikke røgede, synes det som han foretrækker hin Tobakkens Brug for denne, som han siger gjør Stuerne skidne og fordærver Klæderne. Jeg, skjøndt selv en af de stærkeste Snusere, skulle dog troe, at der snart er mere Skidenfærdighed ved Snustobak, naar man ikke har Raad til daglig ja stundum flere Gange een Dag at skifte Lommetørklæde, end ved Røgtobak, naar det ikke er af det allerringeste Slags, og man forsyner Værelset med en Spyttekasse, eller som endnu er rigtigere, og hvorved Tobakket vist bliver uskadeligt, vænner sig til ikke at spytte. Fruentimmere især, som snuse-Tobak, borde, om de ere ugifte, *vente aldrig* at blive gifte, og ere de det allerede, skulle dette Svineri være en lovlig Aarsag til Skilsmisse. Naar Tobakket er nogenledes godt, har man dertil, ved at ryge det, den ikke ubetydelige Fordeel af en bedre Lugt i Stuen, end den der oftest er i den Stue, hvor man altid skal opholde sig og spise tillige.

Brændevinets Alder lader sig udentvivl heel vanskeligt bestemme. Er det vinum coctum, som omtales i Galberti Historia Sti Caroli Dani, vert Brændeviin, og ikke det samme, som vinum adustum, eller hvad vi nu kalde fransk Brændeviin, saa er Brændeviin et Par Sekler ældre end almindelig

antages. Men udentvivl forstaaes ved dette Galberts Udtryk den Drik, som distileres af Viin, der er langt ældre end vort Korn-Brændeviin. Den i Historien om slige Ting som i Tingene selv kyndige Gøttingske Professor Beckmann finder ikke Spor til vort Korn-Brændeviin her i Europa før fra hen i det 14tende Sekel, da dens Distilation endnu ansaaes af Chymikerne for en Hemmelighed. Længe holdtes den og af Lægerne for et Præservativ mod snart alle Sygdomme, og var vel et saa meget kostbarere Lægemiddel, som Mængden i Begyndelsen holdt det for Synd, at spilde til overflødig Drik det til Menneskenes Føde bestemte Korn. Før mod Udgangen af det 15tende Aarhundrede blev derfor denne af selve Førsterne forfulgte Drik ikke almindelig i Tyskland, og det vel endda kun i dets sydligere Deel; hvis Bjergfolk havde lært at kjende Brændevinet i Italien, hvor Man allerførst synes at have forstaaet af Korn at tillave denne Drik. Ifølge de Efterretninger, Murberg har samlet til Brændevinets Historie i det kongelige svenske Videnskabers og Antiqvitets Akademies Skrifter, har dog til samme Tid ogsaa i Sverrig denne Drik været bekjendt. Thi denne Lærde fortæller, at have fundet i gamle Protokoller og Regnskaber, at i Aaret 1494 to Borgere og en Enke have været opkaldte paa Stokholms Raadstue, hvor det af Øvrigheden blev dem forbuden, at brænde eller sælge Brændeviin. Endnu 50 Aar

efter denne Tid haves et Forbud fra Kong Gustav Vasa mod al Brændeviinsbrænden i Sverrig.

Saa tidlige Beviser for Brændeviinsbrændens Alder her i Danmark ere mig ubekjendte, skjøndt de vel muligt i Arkiverne kunde findes. Men at det ikke er rigtigt, naar i den danske Oversættelse af Cragii Annales fortælles om nogle Bønder, der i Grevens Feide ved en Samling i Randers drak sig fulde af Brændeviin, har jeg allerede for 14 Aar siden af disse Annalers Original godtgjort i mine historiske Efterretninger om de gamle Danskes og Norskes Levemaade i Drik. Desuden har Danmark, som et kornrigere Land end det øvrige Norden, udentvivl altid havt bedre og stærkere Øl, og derfor silbigere faaet varig Smag paa Brændevinet. Allerede 1591 var denne Driks Forbrug saa stor i Sverrig, at den tiltrak sig Regjeringens Opmærksomhed til at paalægges med Told. Først hen i det 17tende Sekel blev Forbrugen af Brændeviin noget almindeligere hos Os, dog saa, at den til Bønderbrylupper kun brugtes som Likør, da Brændevinet enten under eller efter Maaltidet ombares i en Skaal med en Spiseskee i, hvoraf da enhver Gjæst tog Sig en Skefuld, og intet mere. Men som Vi i vort Toldvæsens Historie, hvilken jeg maaskee ved en anden Leilighed tør tillade mig at give, have flere Exempler paa hvad Følger uoverlagte Handels = Forbud og Indskrænkninger kunde virke, saa og i det Kong Christian den

4des Forbud mod fremmed Øls Indførsel, hvoraf just fulgte Brændevinsbrændens og Brændevinsdrikkens Almindelighed. Thi snart lod Bonden det ikke blive ved at sige:

Brændeviin for en Skilling til Daure er sundt;

men han lagde og til:

For en Skilling til Middag gjør intet Ondt

og snart skulde der vel en Taar til om Aftenen med. Flere Brændevinsbrænderier anlagdes altsaa nu i Stæderne, hvorfra altid Bonden kunde faae denne Ham behagelige Drik, som derfor ligesaa vel her maatte til Intrader for Statskassen tiltrække sig vor Regjerings Opmærksomhed, som dette alt havde været Tilfældet i Landene om os. Allerførst hos os blev i Aaret 1621 paabuden, som Godtgjørelse for den ved Forbudet mod fremmed Øls Indførsel tabte Told, Aksise eller Consumtion ikke alene af det til Øl bestemte Malt, men og af det til Brændeviin bestemte Korn. Efter Tidernes forskjellige Kornpriser, vel og i Forhold til Statskassens Fornødenheder, har denne Consumtions-Afgift været større eller mindre. Men imidlertid begyndtes og paa Landet at brænde, hvormed det til Afgifternes Sikkerhed faldt vanskeligt, at have den fornødne Control. Maaskee og, at for flere Decennier siden da Bondealmuen var mindre oplyst, og Pluraliteten som Fæstere og Hovbønder mere afhængige af Gods-

eierne, Brændevinets Brænden og Drikken stundum misbrugtes. Nu indskrænkedes derfor vore Brændeviinsbrænderier til Kjøbstæderne, hvis udelukkende Næring det blev, og end i Dag er. Bonden som overalt Landmanden tabte nu vel Retten til at brænde, men ikke til at drikke Brændeviin, som imidlertid var bleven en Fornødenhed og vist og i vort kolde Klima tør være det for baade Bonden og Fiskeren. Dog Landalmuesmanden har siden den Tid vunden i den Oplysning, der lærer ham bedre at kjende sine Fordele og flittig passe sin Dont. Han var derfor og til Nutidens Tryk af Skatter og ringe Kornpriser tiltagen i Velstand, som de Baand, hvormed den Deel, der kun ere Fæstere og Hovbønder, er bunden til deres Herremænd, nu ikke længer ere saa vilkaarlige, som de før vare, da Hovbonden ofte søgte ved Brændevinsflasken at fordrive Bekymringerne. Der gaves, fornemmelig uden for Sjælland, Fæstebønder, som vist følte sig ligesaa lykkelige som de mellem dem boende Selveierbønder, og som derfor med samme Flid drevé deres Fæstegaarde baade uden og inden, som Hine deres Selveiergaarde. Landmanden, fra Herremanden til den ringeste Agerdyrker, der daglig i sit Huus behøver til sine Folk Brændeviin, føler derfor stærkt Forbudet mod selv at brænde det, og føler det dobbelt, da ved dette Forbud og savnes det Spøl og den Mask, som er saa vigtig for Creaturerne, hvis Antal Forbudet derfor betydelig indskrænker, til stort Tab i den for Landet saa vigtige Qvæghandel.

Landmanden kan nu vel faae baade sit Brændeviin og Spøl med Mask at kjøbe i Kjøbstæderne, hvor han blot behøver at være kommen inden for en af Portene, og stundum end ikke det, men blot paa Kjøbstadens Grund, for at kunne faae disse Ting. Men hertil skal dog for ham gjøres Kjøbstæds-Reiser, som kunde være sparte, og hvorved ofte i en travl Sæde = eller Høst = Tid ikke lidet kan tabes. Desuden, hvad taber han ikke, ifølge Forbudet mod selv at brænde, ved det meget Affald, der kunde bruges i Brændeviinskjedlen, men nu gaaer til Spilde for ham eller i Svinetønden? Kort Landmanden i Almindelighed føler høit denne Indskrænkning, og Bonden i Særdeleshed føler det mere, jo mere oplyst han er og bliver. Flere Patrioter have derfor i senere Aar ønsket dette Forbud hævet, og tildeels derom offentlig sagt deres Tanker. Ogsaa Forfatteren af dette Stykke har herom offentlig yttret allerede for 6 Aar siden sin udførlige paa Grunde støttede Meening i nyeste Skilderie af Kjøbenhavn Aargangen 1815 No. 51. En enkelt, ellers oplyst, Mand havde i et af vore periodiske Skrifter yttret, enten af virkelig Frygt, eller for at have Meening for sig selv, at Forbudets Hævelse skulde skade Sædeligheden — Fliden — selve Regjeringens velgjørende Bestræbelser — og endelig Landets Pengevæsen. Mod enhver af disse Grunde fremsætter hiint Stykke i Skilderiet Modgrunde støttede paa Beviser, hentede

fra egen nogle 30 Aars Erfaring i Embedsstilling baade i Kjøbstæderne og paa Landet. Dog, Kongens, Statens Kasse kan ikke taale Formindskelse i Kjøbstædernes Consumtions-Afgifter, hvilken Formindskelse ansees at ville blive en nødvendig Følge af en almindelig Tilladelse til og paa Landet at brænde. Vor gode Konge, som i nogle og tredive Aar har virket saameget til Landmandens og Bondestandens Opkomst, vilde og gjerne unde ham denne saa vigtige Tilladelse, kun at den kunde forenes med de Kongelige Intraders Interesse. Landsfaderen har derfor allernaadigst for et Par Aar siden tilskrevet sit General-Toldkammer saaledes: "Da det er Vor allerhøieste Villie, at det skal tages under nøieste Overveielse, om ikke Brændevinsbrænderierne i det Store kunde tillades at anlægges uden for Kjøbstæderne, saaledes at disse Anlæg kunde bestaae med Vore Intraders Tarv og det almindelige Bedste, uden Fornærmelse for Nogens Rettigheder, og da det ligeledes er af stor Vigtighed at erfare, om ikke en bedre Maalestok for Afgifterne af Brændevinsbrænderierne, end den hidtil fastsatte, kunde være at udfinde saaledes, at den paaliggende Afgift blev mere indbringende for Vore Finantser og mere opmuntrende til større og bedre indrettede Brændeviins-Anlæg, saa har Vort General Toldkammer at afgive denne hele Sag til Vort Rentekammer, hvis Pligt det bliver, at lade disse Gjenstande paa den hensigts-

mæssigste Maade undersøge og derefter at indsende det samlede Resultat, med sine derover vedføiede Bemærkninger." Over denne allernaadigste Skrivelses Gjenstand har derefter det Kongelige Rentekammer affordret Øvrighederne, i Provindserne, Erklæring, hvorved mig da igjen gaves Leilighed at yttre min Mening og om muligt med nye Grunde understøtte den. Thi hvad jeg da har yttret, kunde jeg ikke forandre, da min Overbeviisning heri er den samme nu som da. Ogsaa have imidlertid flere erfarne og sagkyndige Mænd bevidnet mig deres Bifald med, hvad jeg da havde yttret. Jeg mindes mig især, at en gammel oplyst Præstemand bifaldt, hvad jeg havde skrevet imod den foregivne Frygt for Bondens Usædelighed ved almindelig Tilladelse til paa Landet at brænde. Han skriver i et Brev til mig herom saaledes: "Til det Kald, jeg for nogle Aar siden havde, ligger en Øe, som bestaaer af 16 Gaarde og 12 Huse, der, uagtet Forbudet mod Brændevinsbrænden udenfor Kjøbstæderne, stedse har brændt Brændevin, og saaledes drevet 28 Værker. De ere alle Fæstere, men uagtet jeg ofte og i mange Aar kom til Øen, og det ved adskillige Leiligheder, hvorved Beboerne og Ungdommen vare samlede, har jeg aldrig seet et beruset Menneske, men derimod alle meget sædelige og tarvelige, som de alle vare velhavende Folk." Naar imod en almindelig Tilladelse at brænde paa Landet indvendes, at samme vilde blive

til Skade for Kjøbstæderne som et Indgreb i disses Rettigheder; saa tillader jeg mig at svare: der var Kjøbstæder længe, før Man brændte Brændeviin, og Man kjendte længe denne Drik, før man indskrænkede dens Brænden til Stæderne. Disse Communer ere ingenlunde byggede paa en saadan Næring som den at brænde Brændeviin, det just derved desværre er bleven Kjøbstædernes virkelige Næring istædet for Handel og Fabrikvæsen skulde være det. Derimod er det en i Naturens Lov grundet Sandhed, at Enhver er berettiget til at gjøre sig sine Ting saa nyttige, som han bedst veed, vil og kan. Hvad Kjøbstæderne overalt anføre til Forsvar for deres Brændevins-Monopol er og ikke andet end, hvad sædvanlig anføres af Monopolister, og hvad vi saaledes for over 30 Aar siden saae anført til Forsvar for Herremændenes udelukkende Ret til at staldstude, at handle med Bønderkarle, at jage efter Behag deres Fæstere ud af Fæstegaardene og slige flere Usurpationer, der forsvaredes stundum selv af ellers oplyste Mænd, som af Bondens større Frihed spaaede Landet ligesaa slemme Ulykker, som den, Enkelte nu spaae af Brændevinsbrænderiets Frigivelse. At Brændevinsbrændernes og Brændevinshøkernes eller Vertshuusholdernes til Trods mod de Kongelige Befalinger i Forordningen af 2den August 1786 §. 19 og Reskriptet af 8de Mai 1801 saa forøgede Tal formindskes, kan ikke være til Skade for nogen Kjøbstæd, om

end en og anden, der ikke har lært andet end den usle Haandtering, at svie og udhøkre Brændevinet, derved skulde tabe. Pluraliteten af dem har dog vel lært noget mere, som de, naar Kjedlen og Flasken slaae feil, kunde leve af. Ja jeg skulde endog troe, at de mere nødvendige Næringsveie vilde vinde ved, at de, der nu ikke længer kunde bosætte sig som Brændevinsbrændere og Vertshuusholdere, bleve nødte til at gaae ind i en nyttigere Næringsvei; ja neppe blive vore danske Kjøbstæder nogensinde, hvad de have været, og burde være, saalænge de ere i Besiddelse af Brændevinsmonopolet. Man sammenligne Danmarks Kjøbstæder med de fleste af Norges, i hvilke ingen Brændevinskjedler ere i Gang, men des større sand Handelsvirksomhed spores. Hvor mange danske Kjøbstæder skulde man ikke i dette Øieblik kunne nævne, til hvilke der neppe eies eet Fartøi! Betingelsen for Friheden til at brænde formenes rigtigst at burde sættes i Brændevinsværkets bestemte Størrelse, hvorover, men ikke hvorunder, det vel maatte indrettes, thi smaa Kjedler burde saalidet paa Landet som i Stæderne finde Sted. Men da de nu engang ere her, kommer det mig billigt for, at Formalings Afgifter for disse Værker forhøiedes; deels for at formindske Antallet af de smaa Kjedler, deels og fordi de virkelig indbringe meer, da der jevnligere brændes med dem, og Kjedlet og Kar altsaa ikke ere udsatte for det Forfald, som ved de større Værker,

der sjeldnere kunde bruges. Størrelsen af de Afgifter som for et Brændevinsværk paa Landet skulle erlægges, formener en sagkyndig og for de Kongelige Intrader opmærksom Told- og Consumtions-Betjent, hvem jeg herom hat talt med, skulde beregnes saaledes: At Formalings Afgiften af det Korn, som behøves til et eller to Kar, hvori Kjedlens Størrelse indeholdtes 4 Gange, blev tillagt Brændings-afgiften af Værkets hele Størrelse. Forordningen af 25de Mai 1804 vilde for Afgifternes Beregning blive Reglen. Denne Afgift er med Hensyn til Landet ikke for høi, naar betænkes de Fordele, Landmanden vil, af Tilladelse til at brænde, faae, og at Alt, hvad der bruges til Brændingen, har *Han hjemme* hos sig selv, hvilket ikke er Tilfældet med Kjøbstædsmanden. Men Spørgsmaal, naar Tilladelse faaes at brænde paa Landet, hvorledes da hermed i Henseende til Afgiften kan controlleres, hvilket ei ved hver Brænding lader sig saaledes gjøre paa Landet som i Kjøbstaden. Maaskee derfor rigtigst, at naar en Landbeboer engang havde faaet Tilladelse at brænde, og altsaa havde anskaffet sig Brændevinstøi, kan da paalagdes a a r l i g at svare en vis Sum til den Kongelige Kasse i Forhold til Værkets Størrelse, og det hvad enten han brændte færre eller flere Gange, eller han aldeles ikke brændte, kun han eiede et Brændevinsværk. Afgiften for et heelt Aar, eller om Man saa vilde, en kortere Termin skulde

forud erlægges, og betimelig inden Terminens Udløb skulde et Brændevinsværks Eier angive, om han ikke i næste Termin agtede at brænde, for Amtets Øvrighed, der overalt med det hele burde have samme Opsyn paa Landet som Told- og Consumsjonsbetjentene have det i Stæderne. Dog kunde det synes billigt, at naar allene ønskes brændt af Kartofler, Rodder og Sligt, burde Afgiften være mindre, end naar brændtes af Korn, dersom ikke saa let Svig hermed kunde begaaes, der vanskeligt og mindst paa Landet er at opdage. Paa denne Maade troer jeg ikke, de Kongelige Intrader skulde tabe af Tilladelsen at brænde paa Landet og af Kjøbstædernes Brændevinsværkers derved følgende Indskrænkning. Overalt vil ikke ved denne Tilladelse saamange Brændeviinsbrænderier i Kjøbstæderne blive nedlagte, som formodes. Thi Stædernes de fleste og største Brændevinsværker ejes dog af Folk, som tillige ere Kjøbmænd, der ikke kan undvære Brændeviin i deres Huusholdning og Handel. Kun derfor de mindre Brændeviinsværker ville i Kjøbstæderne ved den her omhandlede Tilladelse tabe sig, og Skaden blev ikke saa stor. Spørgsmaal ellers, om det ei var gavnligt, ved alle Brændevinsbrænderier, ogsaa i Kjøbstæderne, at forandre Consumtionen til en staaende aarlig Afgift? Men denne Gjenstand kunde for sig fortjene en udførligere Behandling. —

Allerede i Oldtiden har man vist følt Pligten til Omsorg for de Fattige, der ikke kunde fortjene det Nødvendige til Livsophold. Men heel ufuldkommen maa ifølge Oldtidens Cultur denne Omsorg have været. De fattige spæde Børns Udsættelse, og især de i Hagen Adelsteens Gulethingslov omtalte Gravgangsmænd vise det. Hertil kan vel og regnes Tilladelsen, de gamle Love give den Fattige, der ikke ved Arbeide kan fortjene Føden, til i sin Hungersnød at stjele Mad til sit Livs Ophold. Men det gjensidige Forhold, hvori alle til en Familie eller Slægt hørende, stode til hinanden, og i hvis Følge den mere bemidlede maatte understøtte sin fattige trængende Frende, bødede meget paa Mangelen af offentlig Pleiesføranstaltninger til de Fattiges Forsørgelse. Af disse troer jeg dog, at den endnu i Norge bekjendte Flytning med de Fattige fra Gaard til Gaard tør være ældgammel, og ældre end Christendommen her, som iøvrigt og fornemmelig skyldes den større Omhue for de Fattige, hvilket Middelalderens Love og Indretninger godtgjøre, at have fundet Sted altid de jure, om ikke just immer de facto.

Hertil regner jeg først: at Patronen skulde underholde sin Frigivne, om han blev Trælmadr, det er: om han mistede den Slægtning,[1] som burde forsørge ham. Samme Kong Hagen Hagensens Frostethingslov, hvori dette foreskrives, befaler og nærmeste Frænde, at underholde dens forældreløse Umyn,

dige til Myndlingens i det mindste femtende Aar. Magnus Lagabæter bød: at den Fattige frit skulde sættes over Færger, og at den Debitor, som ved Ulykkestilfælde var geraaden i Armod, ikke maatte for Gjeld hæftes. De Vanføre og Fattige bleve i paakommende Ulykkestilfælde hjulpne og understøttede til deres Nærings Fortsættelse. Saaledes naar Een havde lidt Ildebrand eller Skibbrud, skulle alle Districtets, baade geistlige og verdslige, Beboere, komme ham til Hjelp. Naar i Høsten en Bondes Folk vare syge eller de rømte vek, skulde det hele Eierlaug hjelpe ham i det mindste med en Dags Høst. I saadanne Ulykkestilfælde fandt ikke heller Skat Sted, hvoraf endnu de længe her bekjendte Odevidner, der vare Tingsvidner, hvorved oplystes, at en Gaard eller Eieren var i saadan Forfatning, faa han ikke formaaede af den at udrede nogen Skat. Meget har vist og hos os den oldnordiske Indretning med de saakaldte Fledføringer maattet formindske de til offentlig Understøtning trængende Fattiges Antal. En i de følgende Tider meget vigtig Indkomst for de Fattige blev og Tienden, hvoraf næsten overalt Sognenes Fattigvæsen tillagdes en Fjerdedeel, da de øvrige tre Dele tilhørte, efter en af Carl den Store allerede gjort Indretning, Stiftets Biskop, Sognepræsten, og Kirken.

Af stor Vigtighed for den christne Middelalders Fattige vare og Gilderne. Dette spores især ved deres Undergang efter Reformationen. Thi alle Mid-

delalderens Gilder, saavel de verdslige som de egentlige geistlige saakaldte aandelige Gilder, paalaae Omsorg for de Fattige som en Hovedpligt. Efter Gildesskraaernes Tilhold skulde Gjenstanden for Sammenkomsterne i disse aandelige Gilder derfor især være Afhandlinger om Almissens Fordeling paa Sognenes Fattige. Murberg fortæller saaledes: at Helliglegemsgildet i Stokholm gav de Fattige aarlig et frit Bord, kaldes Sjælebord, som et frit Maaltid. Disse Gilder bare og Omsorg for, at den Mad, som sparedes i Fastedagene, blev de Fattige til Deel.

Ogsaa have i Middelalderen været de saakaldte Helliggeisthuse eller Helligaands Klostere, hvoraf Kong Hans indrettede et saadant i Kjøbenhavn for fattige og svage Folk. Nu de saakaldte St. Jørgens Gaarde eller Hospitaler for Spedalske, hvoraf snart hver Kjøbstad har havt sit, ofte begavet med betydeligt Gods. Allerede i Adams Tid gaves i Bremen et Hospital som daglig underholdt 24 Fattige, foruden de Reisende eller saakaldte Pillegrime som daglig kom til Domkirken, og der i Hospitalet skulle gjestes. Overalt var for fattige Reisendes Underholdning sørget ved Legater til de ved, eller dog i Nærheden af, alfare Veie, liggende Klostere. Bekjendte ere og fra Middelalderen de saakaldte St. Gjertruds Husene og flere saadanne offentlige Huse der under forskjællige Benævnelser, dog havde samme Formaal de Fattiges og Syges Pleie.

Vel have fattige Skolebørn som oftest maattet leve af Almisse, og maatte saa i de allerfleeste Kjøbstæder leve endog efter Reformationen. Men man finder dog og flere Beviser for, i de fra den Tid opbevarede Gavebøger, at disse Skolebørn ikke ere forbigaaede i Middelalderens rigelige Donationer. Langebek i Scriptores Rerum Danicarum har opbevaret saadanne flere Gavebreve til Lund, Odense og andre Stifter.

De saa kaldte Anniversaria eller aarlige Sjelemæsser indbragte ogsaa de Fattige meget. Thi Aarsdagene, paa hvilke saadanne Sjelemæsser holdtes, aflagdes tillige gjerne et vist Antal Fattige med et godt Maaltid Mad, ofte i Testamenterne bestemt lige indtil Retternes Qvantitet og Qvalitet i god dansk nordisk Føde, som den Fattige fra Barnsbeen var vandt til, og ikke i Retter, som Nutidens Rumfordske Suppe, eller den for Ro i vore Grave frygtelige Beensuppe. Disse Sjelemesser holdtes fornemmelig i Klosternes Kirker, som overalt en af Klosternes store Fortjenester, før de som alle menneskelige Indretninger forfaldt, er den store Omsorg her i disse altfor meget nedsatte Stiftelser bares for Fattige.

Men som det ved Reformationstiden kun stod maadeligt til med Kirken og Alt hvad til dens Omsorg var betroet, saa vist ogsaa med det offentlige Fattigvæsen, hvis Tiender og andre Midler den i høi Grad nærige, især høiere, Clerus havde forstaaet at

drage til sig. Jeg slutter dette af et Par bebreidende Udtryk, en af vor i den reformerede Kirke ældste Psalmedigtere har tilladt sig. Saaledes i Psalmen hos Hans Thomisson: "Lover Gud I fromme Christne" hedder det: De Fattige lode de Catholske fryse og lide Hunger og Nød. Denne Bebreidelse gjør H. Thomisson dem end i en anden Psalme, hvis Tendents just er, at vise den almindelige Blindhed, som herskede i Pavedommet. Thi det hedder her: "at man foragtede den Syges og den Fattiges Klager." Flere Beviser f. Ex. et i fjerde Tome af danske Atlas opbevaret Kongebrev fra Christian den Første, Randers Bye angaaende, godtgjøre og at den catholske Clerus altforofte bemægtigede sig disse Fattige, eller Helliggjesthuse, og andre til de Fattiges Huslye og Underhold bestemte offentlige Bygninger.

Stort bedre blev alligevel ikke de Fattiges Kaar ved, og en rum Tid efter, Reformationen. Thi Fattigvæsenets Indretninger, som saamange andre pia corpora, bleve nu et Rov for den mægtige Adel, især heri Danmark, hvor man kan kalde Reformationen en af Adelen over de andre Stænder i Grevens Feide erobret Trophe. Den fjerde for de Fattige bestemte Deel af Tienden gik nu derfor ind under de andre tre Dele, hvoraf Adelen forstod at tilvende sig en eller to Dele. Thi Kongen fik sig vel forbeholden en tredie Deel, som derfor benævnedes og end benævnes Kongetienden; men som oftest kom dog denne

saavelsom Kirketienden eller Kirkebygningens Anpart, i de Adeliges Værge, selv om den end var skjenket til pia corpora. Kallundborg Sognekald har saaledes ved en kongelig Gave været aflagt med Rakløv Sogns Kongetiende, men da Stamhuset Lerkenborg oprettedes, forstod man ogsaa at tilvende sig denne Tiende. Bonden fik herved en nye og ubillig Byrde, thi alligevel paalagdes det ham med Korn at forsørge den Fattige. Intet Under, at, som man seer især hos Pontoppidan i danske Atlas og Annal. Ecl. Danic., der maatte alvorlige Magtsprog til, for at faae ham til at yde det indtil vore Dage bekjendte Almissekorn. Men dersom ikke nu alle tre Tiendeparter vare belagte med Skatter til Staten, saa vilde det ikke være ubilligt at dette Almissekorn præsteredes af disse tre Tiender, hvori stikker den Tiendens fjerde Part, som oprindelig tilhørte de Fattige, og dem forbeholden kunde have befriet for den nu stærkt trykkende Fattigskat.

Som med Tienden, saa gik det og med det meget til Sjelemæsser af gudelige Forfædre doteret Gods, der snart Alt blev et Rov for de adelige Elvernes ofte heel uvisse Efterkommere. Luther i sit Skrift om Almisse tiltaler og derfor haardelig dem, som saaledes paa de almeennyttige offentlige Stiftelsers Bekostning berigede sig af Reformationen. Høiligen har han vist og misbilliget denne aristocratiske voldsomme Fremgang hos os, ligesom han overalt nok ikke

saa ganske billigede de til Reformationens Fremme her foretagne raske Skridt, i det mindste er det vist, at han misbilligede Bispernes voldsomme Affættelse, hvorvel jeg troer, den var nødvendig, naar Reformationen skulle fremmes. Selv Gaverne, hvilke de fromme, om de Fattiges store Trang oplyste, Konger, Christian den Tredie og hans Søn Frederik den Anden, bestemte disse deres nødlidende Undersaatter, bleve dog ofte et Rov for den rige og mægtige Undersaat, der enten ganske tilvendte sig disse Gaver, eller dog gjorde Indgreb i dem. Saaledes for af mange Exempler kun at anføre et eneste, fik Kjøge til sine Fattige skjænket af Kong Frederik den 2den Maglebye Kongetiende. Men som Justitsraad Weinwich i sin interessante Beskrivelse over Stevns Herred bemærker, lede de Fattige ikke lidet Tab, da siden paa dette Maglebyes tiendeydende Hartkorn oprettedes tiendefrie Herregaarde. Da saaledes de Fattige, efter som før Reformationen, gjordes flere Indgreb i deres faste Indkomster, maatte man taale at de ved Tiggen og Almisse fik deres vigtigste Underhold. Kongerne især ved deres Gaarde og mange de Store efter dem, lode derfor visse Høitidsaftener uddele til Godsets eller Byens Fattige overordentlig Almisse. Et gammelt Kongebrev af 1562 viser saaledes, at ved Krogen eller Kronborg Slotsport skulle hver Juleaften gives til nogle Helsingørs meest trængende Fattige, otte Sider Flesk, et halvt Pund Meel bagt i Brød til enhver

Fattig, et, som Brevet udtrykker sig, lempeligt Lys, og desuden til dem Samtlige, to Tønder Øl. Saa havde og samtlige et Districts Fattige, paa visse Aarets Tider, Tilladelse til at gaae omkring i et vist District at samle Almisse, hvilket kaldes Herredsgang, og af hvilket saaledes indsamlet, ogsaa de hjemmeværende skrøbelige Fattige, der ikke kunde forlade deres Seng eller Huus, skulle have en passende Anpart.

Endelig tabte og de Fattige meget ved Gildernes Forfald, hvis Gods fordummelig gaves til Priis for Stæderne og deres da mægtige Magistrater, og især ved disse Gilders fuldkomne Ophævelse i Aaret 1613. Jeg troer og derfor, at de Fattiges Forsørgelse var en af de fornemmeste Aarsager, som bevægede Kong Christian den Fjerde til igjen i Aaret 1621 at oprette Haandværkslaugene.

I alle mig bekjendte oldnordiske Mindesmærker, og jeg troer at kjende de vigtigste og allerfleste trykte, har jeg ikke kundet finde det mindste, som lader formode at den skibsfarende Oldnordbo har kjendt og brugt de sildigere Tiders Flag, Vimpel, Gjøs. Thi oprindelig ere nok alle disse tre Ord omtrent eensbetydende, kun det første dansk, det andet tydsk; men hvad Oprindelse det sidste er af, veed jeg ligesaalidet som Redacteurerne af den ved Videnskabernes Sel-

skab udgivne danske Ordbog, men formoder, at den maaske kan være italiensk, skjønt jeg nok veed, at vore allerfleeste Søeterminer ere hollandske. Derimod kan jeg af hine oldnordiske Mindesmærker anføre flere Indicia, der mere end lade formode, at Flag er en i Søefarten meget sildigere, i det mindste med Henſyn til vort Norden, Opfindelse og Brug. Hvad der allerførst gjorde mig mistænkelig mod Flagets ældgamle Brug heri Norden, var, at man neppe i nogen af vore gamle enten almindelige Love eller Søeretter skal finde Flag før maaske i Kong Christian den 5tes Lovs 4 Bogs 7 Capt. 2 Art. Og dog forefinde vi i vore de gamle særdeles norske Love meget udførlige Forskrivter for Datids Krigsskibes Takkelas, hvorimellem upaatvivlelig Flag eller Vimpel vilde være nævnet, naar de da havde været bekjendte og brugte. Blandt disse Love er især et Sted i Kong Magni Lagabeters Farmanno Lag eller bergerske Søret det 19de Capitel heel mærkeligt, og snart et afgjørende Beviis, for at endnu den Tid Flag her i Norden ikke brugtes. Her tales om Makkerskab mellem flere Skibe, der var omtrent hvad nu Admiralskab eller Convoi er, og befales: "Om Mænd gjøre "Makkerskab imellem sig efter Søretten, da maa ingen "seile længer fra anden uden Fornødenhed, end at "hans Aas kan sees fra Borde." Omtrent det samme siges i samme Konges islandske Lov, bekjendt under Navnet Joms Bogen hvor det efter p. 317 i den danske

Oversættelse hedder: "Om Mænd forenes om at seile "tilsammen efter ret Søe-Ret, da maa ingen seile "længer fra hinanden, end at hans Raa kan sees fra "Borde." Havde den søfarende Nordbo da kjendt og brugt Flag, synes mig her var Stedet, hvor Flag kunde været opgivet og med Nytte brugt, men det forekommer saalidet i disse Sølove som i nogen anden gammel Sølov. I Hagen Adelsteens Gule Tings Lov, den saakaldte Utgerdar Balk eller Lebings Balken, tales meget om Skibes Bygning og deres som Seilenes Forvaring og Stævne eller Samling til at gjore Seil, men intet Ord kan jeg finde, der røber at og Flag har været i Brug. I Hagen Hagensens Første Tings Lov, sammes 9 Part. findes en god instructiv Underretning om Datids Skibes baade Bygning og Takkelase, men heller ikke mindste Udtryk der røber vort Flags Brug. Som saaledes intet i vore gamle nordiske Love findes om Flag eller Vimpel — thi Gjøs er en udentvivl endnu meget sildigere Distinction — saa skal man ikke heller herover finde noget i vore oldnordiske blot historiske Mindesmærker, naar de læses og forstaaes rigtig. Af disse er og bliver Norges Historieskriver Snorre Sturlesen unægtelig en af de allervigtigste, da han og paa flere Steder i sin Historie omtaler Oldtidens Skibsbygning, den han stundum heel udførlig beskriver. Saaledes taler han i Oluf Trygvesens Saga Cap. 85 om Rauds Krigsskib eller Dragen med forgyldte Hoveder paa,

der havde tredive Rum og var meget stort. Ligeledes i det 95 Capitel om det af Thorberg Stafhug til Kongen byggede Skib Ormen hin lange, der og var meget smuk baade indvendig og udvendig. End omtaler han og i det 119 Capitel et Erik Jarls særdeles stort Krigsskib med dets Sirater, men nævner hverken her eller andre Steder noget om Flag. Dog fortæller han stundum, som i det 157de Capitel af Oluf den Helliges Saga, at Skibene vare malede over Vandgangen, og deres hele Takkelase overmaade smuk, ja anfører her endog om disse Skibes Pragt følgende Sigvart Skjalds Qvæde:

Deilig og klarøiet
Knud, dansk Kongeslægt, var
Under aaben Himmel, da
Hævn fra Østen drager.
Floden fra Vesten gled,
Det Skib glindsende
Var, som Adelsrods
Fiende beden bar
Og dragne, mod blaa
Seile til Raan, bære
Forsterne i Børn;
Kongens Færd prægtig var,
Men de Skibe, som
Komme fra Vesten,
Over Liimfjordens
Strømme sætte.

Endelig omtaler han og i Sigurd Jorsalafars Historie 2det Capitel et denne Konges meget pragtfulde

Skib, hvis Seil vare af Silke, hvori paa begge Sider fandtes indvirkede Perler. Men hverken i forbemeldte Beskrivelser paa alle disse Skibe, ei heller, hvor han fortæller om Søeslagene, forekommer noget der lader formode, at Flag da har været i Brug. Ogsaa har jeg efterseet det berømte litterære norske Produkt for Middelalderen, Kongespeilet kaldet, hvor og forekommer et Sted, hvoraf ligeledes med al Rimelighed lader sig slutte, at man endnu til den Tid, dette Speil skreves, ikke har kjendt eller dog her i Norden ikke brugt Flag. Stedet p. 30 og 31 foreskriver, hvad Een, der med eget Skib skal gjøre en Søreise, bør være belavet paa at have med sig, for til Skibets Reparation undervejs at kunne bruge. Her nævnes da Vadmel til Seil, Naale, Garn, Baand, Søm, Spiger, Nadler, Øxer med flere til Skibsbyggerie hørende Redskaber og Værktøi, men intet som ligner Flag eller Vimpel. Ogsaa i Sagaen om Kong Sverre, der holdt mange Feldtslage til Søes, og derfor byggede mange Skibe, hvorom Forfatteren Abbed Carl stundum meget udførlig taler, havde der været megen Leilighed f. Ex. i det 53de og 58de Capitel, foruden paa mange flere Steder, at omtale Flag og Vimpler, men ikke et Ord herom skal man finde, eller et Udtryk der i mindste Maade lader formode disse Stykkers Brug. Mod hvad jeg her har anført for, at vore Oldfædre ikke kjendte eller brugte Flag, bør jeg dog ikke tilbageholde de Beviser

for det Modsatte man maaskee, ligesom jeg troede, vil have fundet hos tre vore bekjendte Old- og Historiegrandskere, nemlig Torfæus, Schøning, og den endnu levende Thorkelin. Men undersøges disse Beviser lidt nøie, vil man vist tilstaae mig, at de intet bevise. Torfæus i sin norske Historie 2den Part. 1 Bog 18 Cap. og Schøning i sin Norges Historie 2den Deel p. 139, beskriver omstændelig et Skib af det Slags kaldet Byrdinger, det er Lastdragere, som den rige og mægtige Thorolf lod udrede, for med Fiskevarer, Graa- eller Foerværker, Oxe- og Koe-Huder, og mange andre kostbare Skindvarer at skulle gaae til Engelland, og derfor igjen bringe hjem Hvede, Honning, Viin, engelsk Klæde o. s. v. Her fortælle nu begge disse to Historieskrivere os, at dette Skib var udstaferet overalt med smukke Malinger paa Bordene over Vandgangen, med et Seil af adskillige Farver, samt med Flag eller Vimpler, fordeelte med rødt og blaat. Denne Schønings danske Beskrivelse lyder paa Latin hos Torfæus saaledes: Magna ei navis mercatoria, studiose exornata. supernè, qvantum ex aqvis emergebat, affabrè picta, qvam velum diversicolor. applustria etiam, rubro ceruleoqve destinita, ornabant, omnisqve opparatus selectus erat. Begge have de Historien om Thorolf og denne Stormands Misforstaaelse med sin Konge Harald Haarfager, fra Egils Saga og særlig Skibes Beskrivelse af det 17de Capt. p. 68 i den ar-

nœmognœanske Commissions Udgave. Man efterseer dette Sted i Sagaen, vil man finde at den gode Torfæus har af sig selv tillagt det om Flaget, og at Schøning har, uden at nøie efterfee Kilden, blindt hen oversat Torfæus. Vi ville derfor anføre selve Sagaens Beskrivelse der lyder som saa: Thorbiskr åtti skip mikit. That var lagt tilhafs. That var vandat at ollu sem mest, steint miok fyri ofan sio. Thor fylgdi segl stafat med vendi bram ok raudum. Alle var reidi vandahr miok med skipinu. Men i disse Ord kan jeg ikke finde noget, der betyder Flag, som da ikke heller Sagaens latinske Oversætter Magnæus har udtrykt Torfæus's og Schønnings Flag og Vimpel i sin Oversættelse, der lyder saaledes: Habebat autem navim magnitudine conspicuam, ad altum sustinendum idoneam (appositam), et omnibus, quæcunque navem ornant, diligentissime instructam, tum, qua exstabat ex aqua bene coloratam totus navis apparatus erat quam exquisitissimus. Den tredie jeg af vore Old- og Historiegrandskere nævnede, der kunde paaberaabes som Beviis for Flags ældgamle Brug, var vor lærde Geheime Archivarius Thorkelin. Dertil har jeg faaet Anledning af det ved ham udgivne angelsaxiske Digt, hvor jeg p. 6 finder, at han i 18 Strofe lader i sin latinske Oversættelse Digteren tale om aplustre expansum. Men dette hedder i den angelsaxiske Original Segen gepeane. Jeg har intet angelsaxisk

Lexicon, men Ordet Segen forekommer mig saa ligt vor Seil og det tydske Segel, at jeg ubeseet tør paastaae, Digteren har meent Seil og ingenlunde Flag, som og Ihre col. 523 vidner, at Seil var et fælleds Ord for Allemannerne, Tyskerne, Islænderne og Angelsaxerne. Tillægsordet udstrakt eller udspilet passer ei heller til Begrebet om Flag. Af alt Foranførte troer jeg da, man med temmelig Vished kan slutte, vore nordiske Oldfædre ikke have kjendt til Flag ved den Tid de Begivenheder indtraf, hine af mig paaberaabte Historieskrivere omtale. Udentvivl have overalt de Gamle ikke kjendt eller brugt vort Flag, lige fra Phoniciere til Romerne. Vel veed jeg, at Juvenals victæ qvæ triremis aplustre oversættes, som f. Ex. af Biskop Plum: Et Flag af de erobrede Gallerier. Men jeg veed og, at en gammel Skoliast forklarer det ved tabulatum ad decorandum superficiem navis adpositum, der da har været som et Stillads anbragt paa Skibet til Sammes Tegn. Muligt har tabulatum været hvad i Kongespeilet p. 393 kaldtes Hunkastali, der efter Ordet betyder et Taarn, enten hidset op i Masten selv eller anbragt paa Forstavnen, for at falde dresbedre i Dinene. Thi saadanne og andre Tegn, som af Dyr, anbragtes unægtelig paa vore Oldfædres som paa Andres de gamle Skibe, og tjente dem da istædetfor Flag som Tegn, hvoraf de kunde kjende hinanden. Vore Oldfædres baade de norskes og danskes Skibe byggedes og derfor

meget høie, saa det ikke faldt saa vanskeligt paa dem at anbringe et kjendeligt Mærke. Oluf Trygvesens Skib Tranen havde saaledes meget høie Stavne (1 D. p. 275). Saxe i 8de Bog fortæller og om en dansk Kong Amund, der byggede et saare høit Skib, at man kunde skyde ned af det paa Fienderne som paa en Vold. Men har nu vore Old- og Forfædere ikke kjendt og ikke brugt Flag, Vimpel og Gjøs, saa spørges, naar det her i Norden da først kom i Brug? Jeg troer, at vi har optaget Flags Brug, som saa mange andre Ting og Skikke, fra Fremmede, og rimelig nærmest fra Hansestæderne. Thi hos disse for deres Handel og Seilads i Middelalderen saa berømte Steder er det, jeg har truffet paa det ældste Beviis for vor Nutids Flags eller Vimplers Brug. I Schoners Bremischer Chronik fortælles nemlig om et Oprør, der var i Aaret 1366 i Bremen foranlediget af Erkebispen, som havde endeel af Bremens Borgere og Indvaanere paa sit Parti, men ogsaa endeel imod sig. Heraf gjorde de første et Indfald i Byen under Anførsel af den da meget frygtede Sørøver Johann Holmann, ved hvilken Leilighed fortælles, at disse Oprører toge Vimplerne af Skibene og brugte dem som Faner. Justitsraad Werlauf, i en Afhandling om de hanseatiske Kjøbmænds Opstand i Bergen, formener, at det ældste Vidnesbyrd om Norges Flag skal findes i Alb. Crantzii Norveg. p. 442, hvor velum purpureum forekommer ved Aaret 1445 l. c. Men

allerede 70 Aar i Forveien finder jeg, at Norges Konge har tilladt Hanseerne, de maatte i alle det norske Riges Havne indløbe med flyvende Vimpel, den de ikke behøvede at tage af, før de lagde an ved Broen for at losse. I Forhold til Alderen af denne Tilladelse skulle jeg derfor snart troe, at de Norske vel ligesaa tidlig som Hanseerne have brugt Flag. Tilladelsen, som er af Aaret 1376, findes baade hos Willebrandt og Torfæus. Rimeligt har Hansestæderne optaget Flags Brug fra det sydlige Europas Søstæder; thi allerede i Aaret 1203 findes Beviis for, at Venedikerne have brugt Flag, da i dette Aar fortælles, at Dogen Hendrik Dondalo lod paa sit Skib veie *den hellige Marcusses Pannier*. Forskjellen mellem *Flag* Vimpel og Gjøs har rimelig sin Oprindelse fra Riddertidens Sæder. Thi de Riddere, som ikke havde under sig uden Væbnere, førte allene en Fane, men de andre Riddere derimod, som kunne føre i Marken hele Armeer, førte en Pannier. Da med Tiden man fik Søriddere ligesom Landriddere, og disse vel have været af forskjellig Rang, saa indførte de vel den samme Forskjel mellem sig til Søes, som de vare vante til Lands. Rimeligt er ellers i Tydskland og det nordlige Europa disse Flags Ælde jevngammel med Kjøbstædernes Vartegn eller Vaaben, som overalt nok Flagene staaer i nogen Forbindelse med Heraldiken.

Af alle Menneskets Næringsveie er vist Jagt den allerældste, som Jagtret var i Oldtiden den meest uindskrænkede. Pile, Spyde, Garn, Hunde, Høge, Falke, og hvad mere kunde bruges til Jagten, forekomme og derfor i alle Efterretninger om Oldtiden. Dog den raa Olds Menneskers ufordærvede Sandsers Brug tør endda til denne Næringsvei have hjulpet dem mere, end deres Redskaber. Thi, som gode Reisebeskrivere fortælle, ere de Vilde just udmærkede Jægere ved deres vidunderlige Syn og Hørelse. De øine et Stykke Vildt længe før en Europæer mærker det. De skyde en Due paa en Frastand af 30 engelske Alen. I lige Afstand høre de en Lyd, som den med dem folgende Europæer aldeles ikke kan mærke noget af. Vore Sagaer og andre Oldmindesmærker fortælle det samme om vore Oldfædre, som dertil skal have havt en saa stærk Lugt, at de kunde lugte Dyret i Leiet, længe før de kom til det. Men hvor Sandserne ikke kunde række, maatte baade de levende og døde Jagtredskaber understøtte. Som man seer af Snorre, havdes derfor tidlig vel afrettede Sporhunde. Om Oluf Trygvesen fortælles, at han for en Guldring tilkjøbte sig en Jagthund, som dertil kunde kjende sin Herres Qvæg fra Andres. Saavel Forfatteren af Oluf Trygvesens Saga som Saxo Grammatikus omtaler og Hunde, brugte i Krig. Hunden begraves og stundom med Herren, hvis kjereste og nyttigste Omgang den i Livet havde været. Plinius

fortæller og, at de cimbriske Hunde vare deres Herrer saa hengivne, saa man ikke kunde faae disse Dyr til at vige fra de Slagnes Liig. Strabo beretter ligesaa, at Gallernes Hunde vare afrettede til Brug baade for Jagten, og i Krigen. Men desuden brugtes allerede i Oldtiden Høge og Falke til Jagten. Oldtidens tykke uigjennemtrængelige Skove, og store utilgjængelige Moser have og i Lande som Tyskland og Danmark fundet givet Ophold for flere her nu ubekjendte glubende Dyr. Baade Schøning og Suhm formode derfor, at længe hen i Middelalderen have i vore danske Skove opholdt sig Losser, Bjørne og andre saadanne vilde Dyr, som nu ikke træffes. Disse farlige Dyrs Udryddelse var altsaa Vei til Hæder for Oldtidens Helte, som vel desuden tidlig Jagten blev en Handelskilde. Men med den ved Christendommen befordrede Cultur maatte Jagten tabe sig. Med det udvidede Agerbrug ryddedes Skovene, udtørredes Moserne, og Dyrene bleve derved færre. Dog Jagten var en saa passende Beskjæftigelse for den Olds, saa raa Mennesker, som de endnu vedbleve at være langt hen i Middelalderen, at maatte end de Ringere finde sig i Jagtens Indskrænkning, de Mægtigere vilde ikke lade sig betage en Krigeren saa dannende Øvelse, der, som allerede Xenophon vil, giver Soldaten Færdighed i det saa kaldte coup d'ocil. Thi denne, som General, Philosoph, og Statsmand, store Mands Skrift anføres til Beviis for, at Jagten var en

militair Skole. Ulvens varsomme Anfald, Vildsvinets glubende Forsvar, og Rævens vidunderlige List skulle Ynglingen ved Jagten lære at kjende, for at bruge i Krigen. Men det var kun Krigerne af den høiere Rang, som behøvede saadan Lærdom, der dog nok nu efter Krudtets Opfindelse ikke betyder meget, hvorvel altid Jagten med Maade brugt hærder Kroppen. Man troede og derfor, at Jagten befordrede Sundheden, til Beviis herfor en Middelalderens Læge Razi vil under en stor Pest have gjordt den Jagttagelse, at Jægere mindst angrebes af denne dræbende Syge. Førsterne for de barbariske Horder, der occuperede det vestlige romerske Rige, synes især tidlig at have sat sig i Besiddelse af en udelukkende Jagtret, der skal have foranlediget den første retlige Tvekamp, Historien har opbevaret. Thi som samtidige Historieskrivere bevidne, tvang den frankiske Kong Guntram een af sine Hofmænd til, ved Tvekamp at retfærdiggjøre sig for den Mistanke, at han havde nedlagt et Kongen forbeholdet stort Dyr. Først fra Frankrig fik nok Engelland med Wilhelm Bastard sine saa famøse barbarisk strænge Jagtlove. Jeg kan derfor ikke være enig enten med Suhm og Rothe, eller med de lærde Udgivere af Kofod Anchers samlede juridiske Skrifter, at vor Kong Knud den Store allerede her i Danmark skulle have indført saadanne strænge Jagtlove. Overalt er, jeg erindrer det ved denne Anledning, Knud den Stores danske Lovgivning endnu indhyllet i meget

Mørke, som kun en Thorkelin og de vore Historiegranskere der have havt den Lykke at komme til Engelland kunde, men desværre ikke ville, opklare; vi Andre som ville maae og kunne vel ikke heller. Jeg gad saaledes gjerne vidst, hvad i vore Kirkelove er engelsk og virkelig kommen fra Store Knud, som overalt vore Kirkelove er een udyrket Mark, hvis Opryddning jeg skulle troe bedre fortjente at betales, end Grandskning efter nordiske Oldsager paa Island og i Indien. Men at komme til dette Stykkes Hovedmaterie igjen, saa er jeg deri enig med vor Rothe, at Indskrænkning i Jagtretten var et af de flere Brud paa Folkefriheden, og en nødvendig Følge af Lehnsvæsenet. Jo mere dette Onde tiltog, jo flere Vasallerne bleve, jo færre derimod de frie Jordeiere, jo mere indskrænkedes og Jagtretten, saa Jagt allene blev en Fornøielse og Tidkort for de Store, nemlig Kongernes og deres baade geistlige og verdslige Magnater. Kaiser Carl den store gjorde saaledes meget af Jagten, som skal have foranlediget Aachens Anlæg, og han opdrog og til Jagten, ifølge Frankernes gamle Skik, sine Børn. Ogsaa om vore gamle Konger siges, at de more regio gik paa Jagt. Saxe vidner saaledes, at Kong Valdemar den 1ste gjorde især meget af Fuglejagt, hvortil han havde en egen Vogn, som kjørtes af en Fuglefænger. Et Jagtpartie paa Lyøe foranledigede Valdemar den 2dens og Søns ulykkelige Fængsel. Og siden ved et uhældigt Skud

paa Jagten af en Staalbue havde denne Konge end den Græmmelse, at miste denne Søn. Kong Erik Glipping myrdedes og i sin søde Søvn træt af et Jagtparti. Valdemar Atterdags Forkjerlighed for Wordingborg og Gyrre var især for disse Egnes Skovrighed, og derfor større Jagt. Vi have om vore Konger fra Middelalderen ikke saa omstændelige Personalia opbevarede, at man for deres lidenskabelige Hengivenhed til Jagten kan anføre saamange Beviser, som derimod forekomme i andre Europas Kongers Historier fra den Tid. Den tydske Konge og romerske Kaiser Frederik den 2den har saaledes efterladt sig et Skrift om Fuglejagten, hvori forekomme flere vigtige endog anatomiske Bemærkninger. Den franske Kong Carl den 9de gjorde saameget af Jagten, at han besang den, thi han var selv Digter. En anden Frankrigs Konge Ludvig den 11te, saa stræng indtil Gjerrighed gaaende Huusholder han end var, saa skal han dog paa Jagten have aarlig anvendt en Million. Thi, foruden den Mængde Jagtbetjente og Hunde han paa alle sine Slotte holdt, lod han ved tydske Handlende sig tilføre her fra Norden Rensdyr og Bøffeloxer, hvoraf han ofte betalte Stykket med fire tusinde Gylden. Det skal og under denne Konges Regjering have været farligere for en fransk Undersaat at dræbe et Vildsviin, end at myrde et Menneske. Ei mindre lidenskabelig heri var den engelske Kong Hendrik den 3die, hvis Jagts aarlige Vedlige-

holdelse skal have kostet ham et hundrede tusinde Guld=Gylden. Ved disse Kongers Hoffer var og Overjægermesteren en af de allerførste Hofbetjente. Denne Pladsmand, og hans underordnede Jægermestere, svore i Rettergang ikke den sædvanlige Eed, men ved deres Horn og ved deres Hunde. Mærkeligt ellers, at disse kongelige Jagtbetjente allerede da bare grønfarvede Klæder. Saa for Jagten lidenskabelig hengivne som Kongerne, vare og de øvrige Stormænd. I deres selskabelige Sammenkomster var derfor Jagten den kjæreste Gjenstand for deres Samtaler. Ingen Stormand uden at man saae ham med et Jagt=Spyd i Haanden. En Greve af Foix *taler* i et Skrivt om Jagten som Vei til Salighed, og *be*testerer de Concilier, der have villet betaget de Geistlige et saa virksomt Middel til Dyd. Vist nok var det synderligt, man ville forbyde Geistligheden at gaae paa Jagt, og derimod tillade den at gaae i Krig. At dræbe Dyr ansaaes altsaa uværdigere end at myrde Mennesker. Ogsaa de Geistlige gjorde derfor saa meget af Jagt, at man fra dem har flere Skrifter om denne Fornøielse. En Biskop af Senlis har saaledes afhandlet Falkejagten, og en anden Biskop har besjungen Jagten. Thi man forklarede den romerske Rets Forbud c. 2 X de clerico venatore derhen, at det kun sigtede til den støiende ikke til den stille Jagt, og vedbleve derfor oftest endog begge Slags Jagter. Skjønt man fra Luther har et Skrift om de Stores Jagtlyn=

der, saa gik dog denne Reformator selv imellem paa Jagt, som han overalt ingen Hader var af alskens Fornøielser, selv dem, man har hørt og seet Sekler efter ham, prædikes imod med fanastisk montanistisk Strænghed. Naar derfor en fransk Forfatter, jeg erindrer ikke hvilken, men veed med Vished at have læst det, bebreider Luther, at, i det han aabnede de enkelte Klostere, søgte han at gjøre den hele christne Verden til et Kloster, saa gjøres ham storligen Uret. Thi for hvad mangen protestantisk Præst har præket, og stundum end præker, rigtig nok i en Tone, som om hele Verden skulle være et Kloster, bør ikke bebreides Den som skyldes Protestantismen, og som var langt fra at være bigot. Luther var derimod en jovialsk Mand, der ikke var bange for et poculum hilaritatis, som hans Skrifter tydelig vise, og som mig og synes ligger i hans Ansigt, der, efter de Kaabere man af denne Forevigede har, taler for, at han har tænkt: Leben und leben lassen, kun at det ikke var paveligt. Luther vidste, at Mennesket og er bestemt for Fornøielser, og at det kun er Overdrivelse i dem, som skader. Dette sidste er Tilfældet ved vel alle Livets Fornøielser, er det ofte ved Jagten, som lettelig gjør Jægeren til en raa haard Mand, men var det især hele Middelalderen, fornemmelig efter Ridderskabets Forfald, og var det endnu til Luthers Tid. Krudtets Opfindelse vil jeg troe gjorde Jægeren som Krigeren mindre grum, dog maa jeg i Henseende til

Jægeren bemærke, at han ved denne Opfindelse tabte et behageligt, hans Raahed, som man skulle troe, mildnende, Selskab i Damerne. Thi disse deeltoge oftest i de Stores Jagtpartier, særdeles i Falke- eller Fugle-Jagtens, og deeltoge uden tvivl endnu heri til Luthers Tid, da ikke før i Aaret 1554 Skydegevære fik en saadan Indretning, at de beqvemmelig kunde bruges til Jagten, hvilken Forbedring skal skyldes en fransk General Andelotte. Men jeg maa og tilstaae, at, efter den Kundskab jeg har til Middelalderens Cultur, og især den Deel deraf som kaldes den smukke Levemaade, da har jeg ikke stor Troe til at endog de fornemmere Damers Levemaade var meget finere end Cavallierernes. Man tænke sig allene at i en Ligprædiken fra det 16de Sekel over en Dame kun 18 Aar gammel roses den Hensovede blandt andet og for, at man ikke af hendes Mund hørte en Eed. At belægge sin Tale med Eeder ansees nu med Rette for at klæde Ynglingen af Mandkjønnet, som gjør Fordring paa Levemaade, ilde, men en velopdragen Pige af høiere eller lavere Stand ville med Grund nu støde sig over den, der roste hende, fordi man aldrig havde hørt en Eed af hendes Mund. Nei det ene Kjøn var i Middelalderen som det andet, forstaaer sig med den Forskjel selve Naturen synes at have nedlagt i Menneskene, der ved allermindste Cultur skjælner Fruentimret fra Mandfolket. Fruen kunde derfor ligesaavel som Herren drikke, banda, tumle en Hest, gaae paa

Magt, kort deeltage i alle den Tids ofte heel raa Tidkort. Naar man og veed, hvilke Sæder der hær- skede i Nonneklosterne, og dertil veed, at i disse Inde- lukker opdroges oftest de Stores Døttre, saa kan man ikke undre sig over den Alders Usædelighed ogsaa hos Kjønnet. Jeg troer og derfor, at disse føle, med, som Luther har saagodt viist, Naturen stridende Stif- telsers Ophævelse meget har bidraget til Kjønnets Cultur, selv i nogle de Lande f. Ex. den chatholske Deel af Tydskland og Frankrig, hvor ikke Protestan- tismen erkjendtes. Men at komme til Jagten igjen, saa vedblev ogsaa efter Reformationen, og efter at man havde lært at jage med Skydegeværer, de Sto- res overdrevne Jagtlyst, der først med Skovenes og deraf følgende Vildtets Formindskelse aftog, eller dog indskrænkedes. For Jagtens Skyld, som selv den aristokratiske Hvitfeld tilstaaer, fratoges derfor den danske Bonde Vaaben. For dens Skyld holdt en Herremand ofte flere hundrede Hunde af forskjellig Slags, inddeelte i Kopler af forskjellig Størrelse fra 50 til 12 Stykker i et Koppel. Og finder jeg at de endnu bekjendte Hundenavne Roland, Hektor og flere brugtes da som nu. Overalt fulgtes ogsaa i disse Dyrs Benævnelse Xenophons Regel, at en Jagt- hunds-Navn kun maa bestaae af en eller to Stavel- ser, for at det desto hurtigere kan udtales, og Hun- den desto lettere forstaae det. Men mangen saadan Hektor eller Roland gjardes og ofte saameget af, at

han fulgte med sin Herre i Kirken, ja stod ved hans Side op for Altaret, som denne Minion da og tit var dyrekjøbt, thi, som bekjendt, byttede den danske Herremand sig stundum en saadan Hund til for en Bonde. Hele Middelalderen igjennem og længe efter Reformationen feilede det og ikke heller selv i vort lille Danmark paa vilde Dyr, som kunde tilfredsstille Jagtlysten. Saaledes vidner endnu den lærde Hendrik Rantzow i sin Beskrivelse over Jylland, at engang under Kong Christian den 4des Mindreaarighed fangedes i de kongelige Skove ikke mindre end 1600 Stykker Vildt. Ja endnu over et halvt Sekel efter, i den ulykkelige svenske Krig under Frederik den 3die, vidner den franske Gesandt Terlon, at hele Falster var saa opfyldt med Vildt, saa baade han og den svenske Kong Carl Gustav herover faldt i Forundring, hvorfor og Kongen fik under sit Ophold paa denne Øe sin Dronning over til sig, for at forlyste hende med Jagten, som hun og gjorde meget af. Vist gaves og i ældre Tider flere vilde Dyr i vore danske Skove, end der nu gives. Af Valdemar Atterdags Historie seer man saaledes, at der i denne Konges Tid, altsaa i det 14de Sekel, have været Mængde af Ulve paa Sjælland. Saavel disse glubende Dyr som Vildsviin vare snart lige til vor Tid almindelige i Jyllands Skove, hvoraf endnu i visse Amter Herredsfogderne oppebære de saa kaldte Ulvepenge. I Aaret 1734 var i Skanderborg Distrikt en saadan

Mængde Vildsviin, at en kongelig Resolution af 13de August samme Aar maatte tillade Bonden selv i den kongelige Vildbane at dræbe disse Sæden ødelæggende Dyr. Ikke saa humant er Kongebudet af 12te Decbr. 1662, der for Amagers Beboere sætter Livsstraf paa en levende eller død Hares Bortførsel fra Landet, skjønt en saadan Hare vel havde for Amageren fortæret langt mere Kaal, end Haren var værd. Ja endnu have vi i vor gjældende Christian den 5tes Lov 5 — 10 — 36, hvis Kilde er den 67 Art. i Christian den 3dies i vort Aristokraties Historie famøse Coldingske Reces, og denne barbariske Lov er endda igjentagen i Jagtforordningen af 18de April 1732. Kun den forevigede af sin Tids Lovgivning udødelig fortjente Stampes Djærvhed skyldes; at Placaten af 26de Marts 1761, i hvis Følge Jagtbetjentens Eed kunde uden al andet Beviis fælde den Anklagede som Krybeskytter, tilbagekaldtes.

En af vor Middelalders under Hierarkiet udmærkede danske Prælater, har Viborg Bisp Gunder eller Gunner været. Pontoppidan i sin Kirkehistorie sætter ham ved Siden af de berømte Erkebisper Absalon og Anders Sunesen. Gunner fortjener ikke allene denne Plads, men han tør vel endog i visse Dele have overgaaet hine Prælater. Thi han synes at have forstaaet

i sin Person at forbinde de tre Egenskaber, som yderst sjelden findes samlede hos een Mand. Gunner var Videnskabsmand, og en Lærd, der sit hele Liv igjennem fortsatte og forøgede de Studeringer, han ung havde lagt sig efter, og i disse gik han frem med Tiderne. Han var dertil en virksom Embedsmand, der baade hjemme og ved Reiser i Statsærinder opfyldte de heilsvigtige Embedspligter, en Bisps Stilling da fordrede. Endelig var Gunner dertil en god Huusholder, der selv saae til baade med sine Godsers Forvaltning og med sin daglige Huusholdning. Kort — denne Prælat var en af de udmærkede store Lærde, som forstod at forbinde Studerekammeret med Verden, uden at glemme denne i hiint, eller hiint i denne. Høist interesserende er og derfor denne Bisps Liv og Levnet, som haves i en Beskrivelse over Om Kloster, hvor Gunner havde været Abbed, og som nu er opbevaret i femte Tome af Langebeks Script. Rer. Dan. Det var vist nok at ønske, vi havde flere saadanne Levnetsbeskrivelser. Thi foruden, at de bedst lære os at kjende de Folk, som i den Tid sad ved Statsroret, saa afgive de og herlige Bidrag til Historien om den Tids Sæder, Brug og Skikke, hvorom vi finde idet Tilfredsstillende hos de almindelige Historieskrivere, og Middelalderens tørre Annalister. End bevise og saadanne Levnetsbeskrivelser, at ikke alle Middelalderens Geistlige vare saa uvittige og onde, som de tidt i Flæng have været beskyldte for. Gunner var

en lærd og stræng bydig Mand, men han var derfor ingen Pedant. Selv Ovids Elskovsskrifter, dem nu mangen Guds Mand, uventet overrumplet med paa sin Sofa i deres Læsning, ynkelig skulle stoppe under Puden, gjorde Bisp Gunner saa lidet nogen Hemmelighed af, at han endog i Omgang vidste af dem at citere smukke og paa Anledningen passende Vers.

Her da hans Levnet:

Ved at nævne Gunner, i sin Tid Abbed for Om Kloster, og en anseet Medlem i vor Orden, kan jeg ikke nægte mig at fortælle noget om ham, til Nytte for dem i vor Orden, som til deres Sjels Salighed og et fuldkomment og ærefuldt Liv maaske tor ville vælge sig ham til deres Mønster.

Forsynet, som havde fundet Gunner tro og paapassende over det Lidet, som hørte til Klosteret, fandt ham fortjent til at sættes over Mere. I Aaret 1222 valgtes han til Bisskop over Viborg af det apostoliske Sædes daværende Legat, Cardinal Gregorius. Thi da Cardinalen kom til et af vor Ordens Klostere, Lygum, og Viborg Bisp, Thorsten, var død, sagde han, at han kjendte Een, som baade for Gud og Menneskene var værdig til at paatage sig et saa betydeligt Regimente over Sjelene, og den bispelige Høihed. Men Cardinalen og Abt Gunner havde just studeret sammen i Paris, Legaten kjendte ham derfor nøie, og vidste, han baade forstod de syv Videnskaber, og besad tilbørlig Klogskab og Forstand. Paa-

Klosterbrødrenes Underretning om, at der en tre Dages Reise fra dem laae et Kloster af samme Orden, hvori Gunnernes var Abt, lod Cardinalen ham hente, modtog ham med megen Glæde, og. da han selv ikke forstod Dansk, lod ham prædike. Gunners Prædiken svarede til hans Levnet, men Cardinalen var tavs, talede intet om Bispeværdigheden, og Abbeden tog derfor hjem, hvor han forholdt sig som før. Men da Cardinallegaten kom til Viborg, og her fandt, at Kanikerne ikke kunde eenes i Bispevalget, sagde han dem, at han kjendte Een, som var værdig og fortjent til en Bispestoel, naar de ville tillade at vælge ham. Denne Tilladelse gave de eenstemmig, og Legaten udnævnede da strax Abbed Gunner, som og ligesaa strax lykønskedes af Kapitlet med et Te Deum. Nu sendte og Cardinalen Bud til Om med Brev, at Gunner strax maatte komme til Viborg. Skjøndt nu vel Budet forbødes at fortælle noget om den Gunner overdragne Bispeværdighed, saa fik dog en af hans Folk det udlokket af Budet. Det blev derfor mellem disse aftalt, at naar de Dagen efter rede ud af Klosterporten, skulde en Domestik sætte en sort Hat paa sin Herres Hoved. Men herved blev Abbeden vred, kastede den fra sig, og sagde, han var ikke vandt til at ride med Hat. Ved Gunners Ankomst til Viborg ringedes med alle Klokkerne; Cardinalen, Domcapitlet, en Mængde andre Geistlige mødtoge ham med stor Procession, og derefter indsattes han

nu paa kanonisk Maade til deres aandelige Fader og Hyrde.

De Gamle have vel sagt, at Ærespostier pleie at forandre Sæder, men baade for Gud, Næsten og Verden blev dog Gunner som Bisp endnu helligere og fuldkomnere. Thi ligesom han tilforn i det Indvortes som Udvortes havde iagttaget sin Ordens Regler, saa vedblev han endnu saavidt muligt, og fulgte dem endog strængere. Ordenens Bedetimer iagttog han derfor knælende Dag og Nat, ja naar han reed, og ingen Fremmede vare med, steg han af Hesten, for at bede. Ogsaa de ordensbestemte Sange holdt han, kun som Olding efterlod han nogle, især af de, der skulle synges om Natten. Skjøndt han derfor kun fjorten Aar havde været i vor Orden, førend han blev Bisp, saa havde han dog brugt sin Tid saavel, at han kunde udenad den hele Psalmebog, og ridende eller staaende kunde synge sine Collekter og Capitler.

De til Qvartalerne efter Kirkens Sædvane bestemte gejstlige Vielser overholdt han altid. Herved undersøgte han nøie Kandidatens Levnet, Indsigter og Rygte, samt hvad Bispedom han var fra. Thi var det ikke fra hans eget, saa vilde han ei ordinere Kandidaten uden under en vis Titel, og naar Ordinandus havde medbragt gode Attester. Paa hans Hurtighed og Færdighed i at consecrere, er det et Beviis, at han til Forundring kunde holde det hele Officium, og uden Bog færdig fremføre, hvad han vilde.

Baade i geistlige og verdslige Videnskaber bes[...] han saa dybe Indsigter, at han ved en eneste Syll[o-] gisme ofte kunde gjøre selve de fra Paris nyli[g] hjemkomne unge Klerker forlegne. Thi med sin sæ[d-] vanlige behagelige Skjærts sagde han til dem: "I unge Mænd, der nu have læst og hørt saameget i alle Faculteter, og nylig ere slupne ud fra Kakkelovnskro-gen, underviis nu os Gamle, som have glemt det Smule, vi fordum lærte. To og tre gjør jo fem, og ikke mere? hvad mene I? svar mig nu." Ved saadanne i indviklede Syllogismer fremsatte Spørgs-maal overbevistes de om hans Styrke i Sophisteri, og maatte derfor studse, naar de, som kaldte sig Ma-gistre, ikke kunde svare ham eet til ti. Med sine Klerke var han ofte meget familiair, gav dem derfor i Spøg een eller anden Qvæstion, som de skulle løse. Men naar de saa længe havde om dens Oplesning di-sputeret mellem sig, sagde han tilsidst smilende: "saa og saa skulle I have svaret — saaledes løses denne Qvæstion." Derfor og, at ingen nok saa uvidende Klerk kom til ham, han jo, naar han i nogle Aar blev hos ham, mærkelig forbedrede sig baade i Kund-skaber og Sæder. Tre Munke, der havde tjent Gun-ner som Capellaner, bleve meget udmærkede Abbeder. Svend forestod saaledes i mange Aar til høieste Al-derdom med Roes Abbediet i Tvis Kloster. En an-den Svend og Johannes ligeledes Abbediet i Om Kloster. Af de øvrige Munke, som havde staaet i

Hans Tjeneste, bleve nogle Priarer, nogle udmærkede Prædikanter, nogle bleve og siden Bisper, Præster og Magistre. Hr. Johannes, Bisp i Aalborg — en i alle Henseender tækkelig og udmærket Mand, baade i sit Embede og i sine Sæder — har jeg selv seet blandt Gunners Klerker, og hørt, at Bispen, naar han vilde have noget skrevet, kaldte paa ham: "Johan! tag din Skrivertavle, og kom," da saa Johan strax løb efter sit Vind, satte sig ned, og skrev, hvad Bispen dicterede ham. Klog, opmærksom og lærvillig lærte han og meget af Gunner, hvem han for det meste tog sig til Mønster, da han selv siden blev Magister og Bisp. Ofte tilstod og Johannes, at man ved Biskop Gunners Hof kunde baade i Sæder og Lærdom profitere mere, end Mange, som med stor Bekostning studere ved Universitetet i Paris. I Samtaler med Klerkerne havde Gunner for Skik, at belægge, hvad han eller de sagde, enten med Talemaader af den hellige Skrift, eller med smukke Vers af Poeterne, eller med Ordsprog. Han forstod at lempe sig efter de Lærde, de Middelmaadige, og de endnu raa Lærlinge, og overgik dem Alle. Det morede ham meget, at udfritte Disciplene om Indholdet af de Bøger, de læste, og saa opgive dem Spørgsmaale, enten af Musiken, eller af andre Videnskaber, de foregave at have lært.

I sit Bispeembede og sine andre geistlige Forretninger var han altid paapassende og alvorlig. I

sine Raad og sine Domme var han meget forsigtig og retfærdig. I Samtale var han mild og høflig. Ved Bordet herskede Munhed og Glæde, da han altid passede at føie sig efter anstændige Gjæster, i Følge hiint Apostelens: Jeg er bleven Alle alle Ting, at jeg kan aldeles frelse Nogle."

Vor store Frue Fest, eller Mariæ Himmelfartsdag, og Julen, holdt han især høitidelig med megen Pragt, naar han var hjemme i sit Stift. Ved hiin Fest indbød han til sig paa Asmild Kloster de Fornemste af Adelen med deres Fruer. Ved Julen havde han hos sig 4 Provster og endeel fornemme Geistlige, foruden fra Klostrene altid Priorerne og Forstanderne. Ved saadan Leilighed vare alle hans Domestiker de Smaa med de Store prægtig klædte, som han overalt sørgede for, at Intet skulde mangle. Ved Julen fulgte han gjerne den gamle gode Skik, at han til sine Venner og Andre omkring i Stiftet sendte alle Løbere og Lakeier, hver med 2 Heste fra sig, og beholdt omkring sig kun fornemme og velopdragne Folk. Skjøndt det ligefra Julens Begyndelse gik meget overflødigt til hos ham, saa hørtes dog intet Uanstændigt at foregaae imellem hans Folk. Spurgte han et og andet Urigtigt, blev han meget vred, og sagde: han vilde og burde ikke taale, at Trætte og Klammerie fandt Sted mellem Geistlige eller hans Ordens Munke. En saadan Uordentlig irettesatte han alvorlig, eller viste ham fra sig, at han ikke en

anden Gang skulde behøve at frygte Sligt, sigende med Paulus: Dersom Nogen ikke veed, at forestaae sit eget Huus, hvorledes kan han da besørge Guds Menighed?" Jagthunde eller Falke kunde han aldrig fordrage, at Nogen ved hans Hof holdt.

Naar han visiterede sit Stifts Kirker, undersøgte han nøie, om Præsteklæderne, og hvad videre, som hørte til Gudstjenesten, var reent. De Efterladne straffede han alvorlig, baade paa Pungen, og med anden Bod. Det traf sig engang, da han hørte Messe i nærmeste Kapel, at han spurgte Præsten Knud, om Altaret i Kirken var indviet, og hvor da Stenen eller Altartavlen var, paa hvilken Sacramentet skulde consecreres; Præsten, en god, men enfoldig Mand, svarede da, at den indviede Steen laae henne ved Alteret bag Bøgerne, og bad, Bispen vilde tilgive ham sin Forseelse, og derfor til Bod imodtage en feed fort Ko. Bisskoppen tog vel Koen, men paalagde alligevel Præsten en anden Bod.

Een Gang i det mindste eller to om Aaret havde han alle Viberg Borgere til Bords hos sig paa Asmild. Her beværtedes de da med kostbare og lækkre Retter og Drikke saa hertig, at de havde nok at tale derom hele Aaret igjennem. Som han over Bordet altid var glad og munter, saa var han det dog især, naar Abbeder eller Munke af hans Orden vare hans Gjæster. Mod Alle, som kom til ham, men især Munke, var han saa høflig og forekommende, at

da engang en Munk havde i et Ærinde været hos ham i Viborg, og strax uden videre Farvel var gaaen bort, blev Bispen meget vred paa sin Capellan Nicolaus — siden Prior i Øm Kloster — fordi denne ikke havde passet, at byde Munken til Bords, sigende som Apostelen: "Saalænge jeg skal være Biskop, maa jeg hædre mit Embede."

Naar han spiste, var han klædt i en hvid Lammeskindspelts. Selv da, naar han havde mange fornemme Fremmede, vidste han dog saa godt at blive ved sin Diet, at han altid kun drak sit bestemte Maal, og bar Afsky endog for den mindste Ruus. Sin Skjænk havde han dog altid med sig paa Reiser, for at bære hans Sølvskaale, ikke af Stolthed eller Forfængelighed, men ifølge hvad han skyldte sin høie Post, da denne Skik var da almindelig mellem alle Landets Store og Fornemme. Dansk Øl og Miød var hans fornemste Drik. Tydsk Øl og de nye Bægere var den Tid ikke tilfals, eller her dog i saa almindelig Brug, som nu. Af det nyankomne Øl blev en ved Viborg boende Bonde, der havde været til Torvs med Tørv, og for Pengene, han derfor fik, havde kjøbt Øl, saa overmaade beruset, at han beed og sleed om sig, som en gal Hund; de maatte derfor gribe og binde ham til Træmmerne af Vognen, men saa stærke Træmmerne end vare, saa beed han dog tre af dem istykker. Da just dette indtraf ved en Fest, tog Bispen heraf Anledning til i sine Prædikener

at advare Folket mod denne fordømmelige Drik, som afskyelig for en Christen, da den gjør en fornuftig Mand til Rasende og Gal. Ja selv var han saa afholden, at han om Sommeren aldrig drak mellem Middags- og Aftens-Maaltidet. Ligesaa drak han ikke heller om Aftenen efter Klokken 9, men i den Tid enten studerede, eller skrev, eller dicterede, eller gjorde Afregning med sine Fogder. Naar han laae stille, spiste han kun engang om Dagen, uden saa var, at han deri hindredes af sine Huusfolk, som ikke ville sulte.

Mod St. Margaretes Nonner i Asmild Kloster var han altid saa gavmild og godgjørende, at de daglig fik fra hans Hof, endog naar han var fraværende, baade Spise- og Drikkevarer. Paa St. Johannes Evangelistens Dag og paa Juledag, forsynede han Nonnerne med Mjød, og Fisk, samt Kjød og Frugter. Paa den Tid holdt han og altid selv Messe hos dem, og indviede de endnu Uindviede. Gunner var derfor baade dem og andre Nonner, og i Almindelighed alle Adelsdamer saa velkommen, at naar han kom til dem, og kunde give sig Tid at tale med dem, kunde han neppe igjen slippe fra dem.

Hos Kong Valdemar var han saa udmærket yndet og afholdt, at Kongen i sine Breve og i Tale til ham kaldte ham sin Fader, som Kongen overalt udmærkede Biskop Gunner fremfor de andre Biskopper. Valdemar lod ham og derfor reise til Spanien i Anledning af sin unge Prinds Valdemars Forlovelse med

en spansk Prindsesse. Ogsaa denne unge Prinds elskede altid Bisp Gunner som en Fader, ligesom og den unge Dronning, hvem Gunner havde fra Spanien geleidet hertil, bar dyb Ærbødighed for Prælaten.

Naar til Statssagers Afgjørelse Gunner mødte med Erkebisp Uffo og Rigets øvrige Bisper, blev han altid æret som en Fader for dem Alle. Da paa Vordingborg Kong Valdemar gav den danske Lov, var Gunner nærværende, og hans Raad blev og for det meste fulgt ved denne Lovs Affattelse. I Lovens Fortale findes han og nævnt til Erindring om en saa høitidelig Handling. Selve Erkebispen Uffo havde Gunner saa kjær, at han paa alle mulige Maader søgte at udmærke ham. Thi jeg har selv seet, at naar de kom til en Stuedør, strede de om, hvem først skulde gaae ind, ikke i Vrede, men af gjensidig Kjærlighed og Høiagtelse efter Apostelens Formaning: forekommer hverandre med Ærbødighed. Erkebispen vilde, at Gunner først skulde gaae ind, men denne undskyldte sig, og sagde, at Erkebispen ikke burde forlange sligt. Uffo svarede da: "Vil du ikke først gaae, skulle vi anføre vore Grunde, hvorfor du bør gjøre det. Først, fordi du bør gjøre, hvad jeg forlanger; dernæst, fordi du som Cistercienser fører et religiøs Liv, vi derimod et verdslig; den tredie Grund er, fordi du har to Ordener fremfor mig; den fjerde Grund er, at du har viet os til Erkebisp; den femte Grund, at du er den ældste; og endelig kommer den sjette,

som er, fordi det er dit eget Huus." Gunner adlød da strax Erkebispen med mild Føielighed, og maatte altid siden gaae, som Uffo vilde, foran, men agtede ham ellers som sin Erkebisp og Foresatte.

Naar Leding skulde udredes, sørgede Gunner altid for, at de, han skulde stille, vare i fuld Rustning, harniskede, og vel forsynede med Heste, og giorde han selv over Alt en nøie Beregning. Den samme Omsorg bar han for sin hele Huusholdning og enhver Lem i den, saa end ikke det mindste Bud undgik hans Opmærksomhed.

Mod Manddraberen, der ikke havde stillet Bod, var han uforsonlig og stræng, og sagde, at han for slig Misgierning ikke kunde eftergive Noget af sin Ret. Mange Bønner skulde derfor til, for at faae ham til at eftergive slige Forbrydere een eneste Dag af de 40 Dage, de skulle sidde paa Vand og Brød. Qvindfolk derimod, som i Søvne havde lagt deres Børn ihjel, var han mild og følsom imod, og gav dem, saameget han, Rettens Gænge uforkrænket, kunde, efter af Boden, da han sagde, at ved slig Leilighed burde Medynk vises, for ikke at forøge Graad med Graad. Naar han saae Bønder eller Landboere at ville til ham, anførte han som oftest hiint Vers af Ovidius: Bella mihi video etc.

I at modtage Denarier for sit Sagefald, var han saa overbærende og gavmild, at for tolv Mark lod han sig ofte nøie med tre Mark, og overalt saa

meget tog Forbryderens Evne i Betragtning, at han af tre Marks Böder oftest lod sig nøie med Lidet eller Intet. Thi altid tænkte han, ved af en Forbryder at modtage Bod, paa, at kunde vise Medlidenhed, og dog levede han og hans altid i Velstand. Naar han ofte af sine Betjente maatte høre, hvi han ikke hos slige Forbrydere tog mere, svarede han med Salamon: Lidet med Retfærdighed, er bedre, end Meget med Uret;" eller med Psalmisten: Det Lidet, som den Retfærdige eier, er bedre, end mange Ugudeliges meget Gods."

Derfor havde han og baade hos Gud og Menneskene den Yndest, at baade de, der havde seet, og ikke seet ham, bade Gud om et lykkeligt og langt Liv for ham, saa ofte man i et Selskab kom paa Tale om ham. Kom han enten til Om eller et andet Kloster af vor Orden, modtoges han i Choret med Velsignelse baade ved sin Ankomst og Afreise. Her i Om spiste, drak, og gik han til Kirken uden al bispelig Ornat. Ja i Abbedens Fraværelse tog han hans Plads, og besørgede baade i Kirken og Capittet Abbedens Forretninger. Vidste han derimod, Abbeden var nærværende, iagttog han nøie, at holde sig derfra, saavel ved Vigilierne i Choret, som ellers, af Agt for Abten. Naar han var i Om, havde han og daglig ved sit Bord i det mindste to af Klosterets Munke.

Sædvanlig drak han af et Sølvbæger, passende nøie paa, altid at holde det samme Maal, saa han

ikke drak den ene Dag mere end den anden. For hvert Glas, han derfor drak, tog han et lidet Stykke Brød, og lagde under sin Dæg. Engang, Abbed Svend, som tilforn havde været hans Capellan, mærkede det, tog han hemmelig nogle af disse Stykkar bort, for at faae Biskoppen til at drikke over Tarten, og derved munter. Men som Bispen mærkede det, holdt han strax op at drikke, sigende heel blid: jeg har drukket formeget, I har nødt mig.

Efter i nogle og tyve Aar at have været Bisp, søgte han om Afstaaelse, da Alderen trykkede ham, endskjøndt han havde baade Synet og Hørelsen, ja alle sine Sandsers fulde Brug lige til sin Dødsdag. Men da han hos Erkebisp Uffo to eller tre Gange havde anholdt om sin Resignation, blev den ham ganske afslaaet. Endelig i sin Alders hundrede Aar, da han i tredive Aar havde forestaaet Viborg Stift, og erhvervet Bispestolen mange Godser og Indkomster, begyndte han at savne Fordøielsen, hvilket han den hele Sommer følte, og hvoraf han og døde paa Asmild om Høsten i en Mængde af sit Stifts Stores Overværelse, efterladende sig et godt Testamente, i Aaret 1251, paa St. Genesius's Martyrsdag om Aftenen Klokken 6. Med sømmelig og skyldig Ære førtes hans Liig over Søen af Provsterne, Klerkerne, og andre Fornemme, og modtoges med Kors og Faner af hele Viborg Byes Geistlighed, og andre Statens Indvaanere, som Alle ledsagede det til St. Maries Kirke,

hvor han blev jordet i St. Kapel foran Altaret. Sine bispelige Pragtklæder, hvori han blev begravet, havde han selv fem til sex Aar før sin Død ladet forfærdige af nye, og selv med egen Haand velsignet. Han begroves ikke allene i alle sine bispelige Ornamenter med Ringen og Staven, men ogsaa i Cistersienser Ordenens Dragt. Under hans Hoved lagdes indfattet i en Blyjetton, et Papiir, som indeholdt hans hele Liv og Levnet Aar for Aar. Kunde man engang faae dette Papiir opgravet, saa vilde man deri finde en saa fuldstændig, som sandfærdig Underretning om ham. Hans Sjel være Gud og alle Helgene anbefalet.

I Aleppo maa Garvere, Kalkbrændere, Reebslagere, Slagtere, og alle saadanne ilde lugtende Haandværkere ikke boe inde i Byen, men i Forstæderne. Gadernes Navne i vore danske Kjøbstæder som Tillegaden, Sudergaden, Smedegaden, Badstuestrædet, Skomagergaden o. s. v. erindre om, at noget Sligt ogsaa hos os har fordum fundet Sted. Visse Haandværkere i Stæderne have i Middelalderen været anviiste bestemte Gader, de skulle boe i. Thi man indsaae det Ubehagelige, det er for den med Hovedet og Sindet Arbeidende i at boe mellem Professionister, hvis Næring medbringer een enten modbydelig Lugt, eller

forstyrrende Lyd. Dog, til een nok saa støiende Lyd, troer jeg, man kan vænne sig, som jo og fortælles om Holberg, at saa opbragt han blev ved at komme til at boe lige over for en Kaabersmed, saa da Smeden flyttede, savnede han dog denne sin Gjenboe, hvis Støi nu var bleven ham ved Vanen behagelig. Imidlertid paastode dog fordum de Lærde, at de vare berettigede, til af deres Naboelaug at forjage en larmende Haandværker. Og en i sin Tid anseet Jurist Struvius giver dem heri Medhold, naar den Lærde er en bosat Mand, i hvis Nabolaug det paaklagede larmende Haandværk ikke før har været. Dog de Lærde have nu med al Ret tabt dette i Pedanterie grundede Privileg. Derimod burde vistnok alle lugtende Professioner ikke drives midt inde i en Bye, eller saadanne Professionister dog boe i dem bestemte Qvarterer og Gader. Især burde aldrig de væmmelige Slagterboder sees midt inde i Byen.

Den skjønneste Deel af vor Jordklode, med det sundeste Clima, med de behageligste Frugter, og den meest udbredte Frugtbarhed uden snart al Cultur, er ofteest beboet af de meest barbariske Mennesker, opfyldt med de vildeste Dyr, hjemsøgt af de fæleste Sygdomme og trykket af den ufornuftigste Religion. Hvad skal man troe om denne vor bedste Verden ved

Eligt, og kan det ikke vel holdes Tænkeren tilgode, om han sætter denne bedste Verden i Tvivl. – Dog det har maaske engang været anderledes, da vi havde Guldalderen, som jo kan komme igjen. Men jeg frygter meget for, at denne Guldalder kun er en Følge af Menneskets Hang til Misfornøielse med det Nærværende, og derfor til altid at rose Fortiden. Vi have Grund til denne Frygt ved at see vore Samlevende, der, om de end i deres Alderdom have det nok saa godt, dog bilde sig ind, at det var bedre at leve i deres yngre Dage. Da gaves muntrere Piger, lifligere Vine, høfligere Mennesker — kort jeg veed ikke hvad, som jo alt var bedre i min Ungdom — Men Livet er Nydelse. Naar Rusen er mæt bli'r Melet bedst.

Ved Retspleien i Brasilien holdes under de der optagne Forhører altid to Protokoller, som føres af to Notarier eller Skrivere. Men det er ikke i alle Grene af Justitsvæsenet, det der gaaer saa ordentlig og retfærdigt til. Thi hvor lidet kan bages paa de i en Sag ofte vigtige Attester fra Lægerne, viser følgende Anekdot. En Engellænder Thomas Lindlei blev ved sin Ankomst i Aaret 1802 til St. Salvador formedelst medhavende Contraband anholdt og arresteret. Ni tog vel strax den engelske Consul sig af ham, og paa

stod ham løsladt, men han maatte imidlertid blive siddende i Arresten under en vidtløftig Correspondense mellem Autoriteterne her og Regjeringen i Europa. Endelig udrettede dog Consulens Intercession, at mod Caution for Tilstædeblivelse Lindlei fik Lov til at boe i Byen, paa Grund af, som det heed i Tilladelsen, han lovlig havde godtgjort, at denne Arrest havde megen skadelig Indflydelse paa hans Sundhed. Denne lovlige Godtgjørelse bestod i en Doctorattest fra ikke een men to Læger, nemlig en Medicus og en Chirurg, som Consulen herfor havde betalt. Disse To, begge Mænd af megen Anseelse i Staden, bevidnede, uden nogensinde at have seet eller talt med Lindlei, at han som Følge af Hæmeroider var med Hede angreben over sin hele Krop, ja at hans hele Legemsconstitution var kommen i Uorden, og hans Liv derfor stod i Fare, hvis han ikke fik Frihed til at boe i Byen, hvor han kunde være under Lægernes jevnlige Tilsyn, og efter Behag gaae ud, for at røre sig.

I vor berømte, Old- og Historie-Grandsker Kofod Anchers Lovhistorie findes, mellem Tillægene af gamle Love, et Stykke om en mørbanket eller saaret Gøgler. Den Forevigede mener, at Kilden til dette Lovstykke maa søges i de gamle svenske Vest- og Øst-Gotha-Love. Vist og at Sverrigs Oldlovgrandskere

bevidne den ringe Agt, hvori Spillemænd og Gøglere fordum stode hos deres Landsmænd. Stjernhoeck siger, at disse Folk kunde uden Straf plyndres, og Loccenius anfører herfor Beviser af flere Sverrigs de gamle Love. Men disse Gøglere, Spillemænd, eller, som de kaldes i vore gamle nordiske Love, Leghere, vare heller ikke i større Agt i Tydskland sa i hele Europa. Adam fra Bremen troer ikke at kunde mere nedsætte sin Tids Læger (medici), end ved at sætte dem i Rang og Gang med Spillemænd. Saa ringeagtede vare og disse Gøglere i Tydskland, at Lovene, som de gamle satiske, tilsidst maatte værne om deres Liv. Det synes altsaa, som have disse Middelalderens Gøglere eller Spillemænd ikke havt noget egentlig Hjem og Fædernelande, men at de dog indbyrdes vare ved Slægt forbundne, og i større og mindre Partier vankede fra det ene Europas Land til det andet. Uden tvivl have derfor disse i vore nordiske Middelalders Mindesmærker omtalte Leghere været de samme Gøglere, Spillemænd og Taskenspillere (conjurors — Minstrels), som omtales i baade Frankrigs og Engellands Historier, under Navn af Cingaris eller Zigeuner. I Frankrig, hvortil deres Ankomst sættes fra det 13de Sekel, synes man især at have gjordt meget af disse Landstrygere, som de franske Skribentere i Musikens Historie endog tillægge Opfindelsen af det musikalske Instrument Zitaren. De fik sig endog i Paris et eget Gilde eller Laug oprettet med

kongelig Bekræftelse. Men som deres Gøglerie gik til det endog i den Tid Uanstændige, som deres Taskenspillerie til Bedragerie, saa gave de Parises Politie saameget at bestille, at Kong Philip August strax i sin Regjerings Begyndelse jog dem af Landet. Dog de savnedes snart ved Selskaberne i de Parisiske Huse; man fik dem derfor tilbagekaldte, og anviist en Gade i Paris, som endnu skal bære deres Navn, til at boe i under Opsyn af en Formand, der kaldtes deres Konge. Kong Ludvig den 9de befriede dem for alle Told- og Consumtions-Afgifter, kun at de ved at passere ind af Parises Porte skulle spille for Toldbetjentene, og gjøre ellers hvad Abestreger og Taskenspillerier, som forlangtes. Intet Bryllup eller andet stort Gilde kunde i Paris holdes, at jo disse Gøglere skulle opvarte med deres Musik og Taskenspillerie. Men da altid Flere af dem i saa Fald indfandt sig, end man havde forlangt, saa maatte Politiet holde dem tilbage under en fastsat Mulkt. Ja under Straf af to Maaneders Fængsel paa Vand og Brød maatte dem ligeledes paalægges i deres Sange, Danse, og Gøglerier at holde sig fra alle uanstændige Ord, Miner, og Gebærder.

Et af de flere Beviser paa hvor forstyrret det forhum hos os gik til i Retspleien, og især i kriminelle Sagers Forfølgelse, er vist nok Actionen mod den brave Færøer

Magens Heinson, der uskyldig henrettedes som Sørøver. Actionen havde den bekjendte, ikke ufortjente, men altfor myndige Rentemester Christopher Walchendorff anlagt i Christian den 4des Mindreaarighed, uden at de øvrige til Formynderregjeringen Forordnede hertil havde givet deres Minde. Og da saa, nogle Aar efter, Heinsons Uskyld opdagedes, slap den derfor tiltalte Regjeringsraad med nogle Pengebøder til Arvingerne efter Heinson. L. J. Debes i sin interessante Færoa reserata har ellers af et paa Færøe fundet Haandskrift temmelig omstændelig givet os denne brave Sømands vigtigste Levnetsomstændigheder. Han skal have efterladt sig en Slegfredsøn ved Navn Rasmus, som blev ikke mindre end 110 Aar gammel, og først var gift med en skjønt aldrende Kone, der dog holdt det ud med Rasmus til han var 90 Aar gammel. Imidlertid af Lyst til at faae sig en Livsarving ægtede Rasmus saa en ung Pige, med hvem han avlede 5 Børn. Af disse var det yngste Barn ved hans Død 7 Aar gammelt, saa han altsaa har været 103 Aar gammel, da han avlede dette Barn. Naar derfor Lægerne antage det 63de Aar som Terminen for Mandkjønnets Kraft til Børneavl, saa tør dog heri stundum være Undtagelse. Thi Debes, som havde talt paa Færøe med mange Oldinge, der havde kjendt baade Rasmus Mogensen og hans unge Kone, forsikrer, at de Alle gave Konen for sin Dyd det bedste over al Mistanke ophøiede Vidnesbyrd.

Ethvert den store Konge af Preussens daglige Middagstaffel maatte foruden Fisk og Viin ikke koste over tredive Daler. Til samme Tid forbrugtes paa Churførsten af Saxens Taffel aarlig for 6500 Rdlr. Conditorsager. Dette Slikkerie allene paa denne Førstes Taffel kostede altsaa dobbelt saameget, som hiin store Konges hele Taffel.

Voltaire som udmærket i Saameget saa var han det og deri, at han forstod, hvad Lærde saa sjelden forstaae, med sine Videnskaber at forbinde mercantile eller oeconomiske Beskjæftigelser. Han indsaae den store Nytte, Rigdom fører med sig, saa den ikke af selve Philosophen bør ringeagtes. Han vidste, at de meest forfulgte Philosopher oftest havde været saadanne, som kun var i maadelige Kaar. Thi man tager mindre i Betænkning, at forfølge et afmægtigt Væsen, end et, der ved sine Midler staaer i en Mængde Forbindelser med sine Medmennesker. Men en Philosoph, der altid ligger i Strid med Fordomme, kan ikke have mange Venner. Vor Holberg var heri som i Mere af Voltaires Characteer.

Franklin, ogsaa en af det oplyste 18de Sekels udmærkede Mænd, besøgte med sin lille Søn engang Voltaire. Ved deres rørende Affkeed udbad sig Franklin, at Voltaire ville velsigne hans Søn. Den af et vist Partie for Ugudelighed udraabte Voltaire, lagde da sin Haand paa den lille Franklin med de stolte meget betydende Ord: Gud og Frihed.

Trykfeil.

S. 31	L. 5	straffer l. straffes.
— 36	— 7	fra Enden, dertil l. til Kronen.
— 127	— 2	fra Enden, Konge l. Krage.
— 128	— 7	fra Enden, tales l. taler.
— 144	— 2	Kond l. Knud.
— 147	— 11	fra Enden, ophøiedes l. ophøiede.
— 154	— 3	uskaldig l. uskyldig.
— 162	— 12	Melners l. Meiners.
— 162	— 24	Meiner l. Meiners.
— 202	— 8	omvendt l. tilvendt.
— 205	— 6	1327 l. 1527.
— 223	— 4	fra Enden, gives l. gaves.
— 233	— 7	smigrer mig med under l. smigre mig med man under.
— 236	— 1	pitas l. pietas.
— 240	— 3	fra Enden, her gaaer ud.
— 244	— 4	Rovn l. Ravn.
— 254	— 12	Holberg alle l. Holberg og alle.
— 271	— 3	fra Enden, var l. vare.
— 323	— 8	fra Enden. den l. dem.
— 328	— 28	findes nu i mine historiske Afhandlinger.
— 332	— 3	af gaaer ud.
— 357	— 15	og derved l. og de sidste derved.
— 344	— 10	og 11 findes nu i mine samlede Afhandlinger 2den Deel.
— 363	— 14	Første l. Froste.
— 366	— 5	fra Enden, oppa l. appa.
— 370	— 11	og 12 Venedierne l. Venedigerne.
— 372	— 3	fra Enden, ocil l. oeil.

